
3 1761 06354237 7

VIA APPIA

VIA APPIA

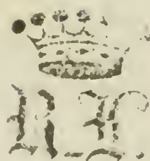
DENS HISTORIE OG MINDESMÆRKER

AF

POUL ANDRÆ

otio prodimur
(Plin. paneg. c. 82)

FØRSTE BIND

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO.
1882

FORORD.

Det foreliggende Arbejde er et Forsøg paa at anskueliggjøre den appiske Vej ved til den at knytte saadanne Optrin af Roms Historie og Kulturliv, Indskrifter og Kunstværker, der høre hjemme paa Vejen eller kunne tjene til dens Belysning.

Forsøget er nyt. Jeg har i Afsnit V under den almindelige Charakteristik oplyst, at den Litteratur, der mere direkte omhandler *via Appia*, indskrænker sig til et Værk af Pratilli fra Midten af det forrige Aarhundrede og til de Beretninger, som Canina afgav til det archæologiske Institut i Rom om Resultatet af de Udgravninger, som han forestod i Aarene 1850—53 paa den første Strækning af Vejen, indtil Albanerbjergene; jeg har dér tillige bemærket, at saavel disse Værker som de Monografier, der — fortrinsvis af italienske Archæologer — ere skrevne over enkelte fremtrædende Ruiner og mere mærkelige Fund vedrørende Vejen, ikke ere beregnede paa en større Læsekreds, men henvende sig til de særlig Fagkyndige.

Naar jeg har paataget mig et Forsøg i den anførte Retning og — som det vil ses af det foreliggende Bind — efter en Maalestok, der ikke bebuder en Afslutning som nærliggende[1]),

[1]) Det følgende Bind, som jeg haaber at kunne udgive om et Aars Tid, vil, næst Slutningen af „Senecas Villa", indeholde bl. A. Cæciliernes og

har jeg ganske vist følt det som et Savn, at min videnskabelige Uddannelse ikke oprindelig er gaaet i klassisk-filologisk Retning. Det er deraf til Ex. en Følge, at jeg ikke uden uforholdsmæssigt Besvær er i Stand til at læse de græske Forfattere, og at jeg derfor oftere har foretrukket at blive bekjendt med disse gjennem Oversættelser. Græske Forfattere ville da ogsaa kun sjældnere findes citerede efter Originalerne; hvor dette er Tilfældet, har jeg ordentligvis vedføjet den benyttede Udgave — en Fremgangsmaade, der ligeledes er fulgt med Hensyn til de latinske Klassikere, til Ex. Properts, den ældre Plinius og Fl., i hvis Skrifter Stoffet er ordnet paa afvigende Maade i de forskjellige Udgaver.

Maaske en og anden Sprogmand vil finde, at min mere historiske end filologiske Interesse har bragt mig til paa sine Steder at gjengive de gamle Forfattere med større Frihed end egentlig berettiget, idet jeg — skjøndt der henvises til dem — ikke hidsætter deres egne Udtryk og Vendinger. Lad mig i saa Henseende indrømme, at der, særlig i 1ste Afsnit, hvis mere almindelige Indhold maatte sammenarbejdes af Enkeltheder fra saa forskjellige Omraader, vil, om end kun undtagelsesvis, kunne paavises en friere Anvendelse af de paaberaabte Kildesteder end foreneligt med det Formaal ligefrem at oversætte dem. Men denne Indrømmelse gjort, maa jeg iøvrigt bede erindret, at naar et Arbejde — som det foreliggende — ikke tilsigter at være en lærd Undersøgelse, men et i videre Forstand videnskabeligt Værk, maa der tilstedes Forfatteren en vis Frihed i Benyttelsen af Kildesteder, idet en mere omstændelig eller ordret Gjengivelse

---

Quintiliernes Landslotte samt Villaerne i Albanerbjergene; det 3dje Bind Egnen om Terracina og Ciceros „*Formianum*". Først derefter er det min Hensigt at omhandle de øvrige Mindesmærker: Templer og Gravsteder, Katakomber og Kolumbarier m. v. i den Rækkefølge, hvori de frembyde sig paa Vejen.

af disse lettelig gjør deres Anvendelse i Fremstillingen mere trættende end vækkende[1]).

---

[1]) Jeg benytter her Lejligheden til at gjøre dem, der kunne underkaste mit Arbejde en sagkyndig Prøvelse, opmærksom paa, at jeg maa ønske skjelnet mellem, hvor der i Texten mellem Citationstegn anføres Ord af en Forfatter, og hvor der uden disse blot henvises til en saadan i en Note. I første Fald er Gjengivelsen i Reglen saa ordret, som Hensynet til dansk Sprogbrug tillader, og hvor der er foretaget en Ændring, vil den latinske (stundom ogsaa den græske) Text ordentligvis være hidsat i en Note til Oplysning om Afvigelsen. I sidste Fald gjælder derimod min ovenfor gjorte Indrømmelse. Lad mig til Oplysning hidsætte et Par Exempler, som jeg tør forestille mig kunne vække særlig Anstød hos de Sprogforskende. Maaske vil der ikke hos Seneca kunne paavises det Side 55 Lin. 8 f. o. fremsatte Spørgsmaal: „Hvo blandt hine Ørkesløse vil ikke hellere gjælde for rig end for retskaffen?". Senecas Ord i Afhandlingen *de brev. vitae* 12, 3, hvortil der er henvist i den paafølgende Sætning („er ikke mere bekymret for sit Hoveds Pynt end for dets Frelse"), lyde saaledes: „*qui non comptior* (ɔ: friseret, pyntet) *esse malit quam honestior?*" — Men hint Spørgsmaal er med Flid ej heller stillet mellem Anførselstegn, og dets delvise Omskrivning er selvfølgelig begrundet i Ønsket om at variere Senecas Klage over Samtiden, der har følgende Ordlyd: „*quis est istorum . . . qui non sollicitior sit de capitis sui decore quam de salute? qui non comptior esse malit quam honestior?*" At iøvrigt det omhandlede Udtryk med fuld Føje er lagt Filosofen i Munden, fremgaar bl. A. af de Verslinier der ere anførte Side 55.

Jeg har fremdeles i de faa Linier, hvori jeg Side 118 berører Horats's Klage over den daarlige Føde m. v., han som Rejsende maatte døje paa den appiske Vej, udtrykt mig saaledes (dog uden Benyttelse af Citationstegn og uden Henvisning til noget Vers i hans Satire): „I *forum Appii* klager han over det daarlige Drikkevand, der gjør Revolution i hans Mave; Gjæstgivergaardene ere slette, Værten brænder de magre Kramsfugle, og Røgen fra det vaade Brænde presser Taarer af hans Øjne". . . „I *forum Appii* var der fuldt med Søfolk og Krogjæster" osv. Skulde jeg her mere ordret have gjengivet Horats, maatte jeg have udtrykt mig omtrent saaledes: I *forum Appii* klager han over det daarlige Drikkevand, der tvinger ham til at erklære sin Mave Krig (Horat. *Sat.* I. 5 v. 7-9:

Hic ego propter aquam, quod erat deterrima, ventri
Indico bellum, cenantes haud animo aequo

Som et Blik paa mit Arbejde formentlig vil vise, er det skrevet med det Ønske at skulle kunne læses af Enhver, der har Interesse for den Tid, jeg behandler. Man maa i saa Henseende ikke lade sig skræmme af de jævnlig forekommende latinske Udtryk og Sententser; disse *verba ipsissima* ere i Reglen saaledes indarbejdede i Fremstillingen, oversatte eller omskrevne, at ogsaa den, der er ukyndig i Sproget, maa kunne slutte sig til deres Mening; medens det paa den anden Side forekom mig at maatte være af Interesse for den, der kjender Latinen, at se, hvorledes en charakteristisk Yttring, en Indskrift eller deslige tog sig ud i det Sprog, hvori den blev til. Kun med Hensyn til Digterne er Latinen maaske bibeholdt i noget større Omfang, end den i Sproget Ukyndige vil finde ønskeligt; men denne Optagelse af latinske Verslinier hidrører dels fra, at jeg ikke selv har troet mig i Stand til at oversætte disse Vers i bunden

---

Exspectans comites . . .

d. v. s. Digteren turde paa Grund af det daarlige Vand Intet nyde); Gjæstgivergaardene ere slette, Værten var nær brændt op, da han vendte de magre Kramsfugle over Ilden (Horat. l. c. Vers 71—72:

. . . ubi sedulus hospes
Paene macros arsit dum turdos versat in igni);

I *forum Appii* var der fuldt op af Søfolk og Kroværter (Horat. l. c. Vers 4: *differtum . . . cauponibus)* osv. Dog, slige Friheder, der kunde vække Anstød i en Oversættelse af Horats's Satire, forekomme mig saare irrelevante i den Benyttelse, jeg har fundet for Digteren; thi Konklusionen, saaledes som jeg har dristet mig til at drage den, synes dog at ligge berettiget for: naar Horats af Hensyn til det slette Drikkevand maatte sætte sig selv paa Sultekost, har dette sikkerlig havt den Egenskab at bringe Forstyrrelse i hans Mave; naar der i *forum Appii* var fuldt op af Kroværter, tør det vel antages, at der ogsaa var Tilstrømning af Krogjæster, og naar Værten i Benevent nær var brændt op i Kjøkkenet, er det næppe gaaet Kramsfuglene over Ilden bedre. At afholde sig fra Slutninger af den Art vilde være en urigtig Anvendelse af Ordet „*quod non est in actis, non est in factis*“ paa historiske Studier.

Form, og med Hensyn til den Digter, Ovid, hvis Strofer hyppigst ville findes anførte, fra at disse forekom mig saa skjønne baade efter Indholdet og Formen, at de fortjente at mindes som en Art „bevingede Ord“.

Med dette Ønske, at vinde Interesse for mit Æmne, har jeg fremfor Alt maattet undgaa, at min Omtale af Personer og Begivenheder, af Ruiner, Kunstgjenstande og Indskrifter kom til at fremtræde som en Nomenklatur[1]). Det er jo netop den Anke, der tør rettes mod de tvende anførte Værker om den appiske Vej, og mod de Skrifter (af Nibby og Gell, Westphal, Desjardins og Fl.), der omhandle Campagnens Topografi, at de ikke ved en Tilknytning af Historiens og Kulturlivets Begivenheder til de undersøgte Steder give disse en forhøjet, mere levende Interesse. Ved en saadan Levendegjørelse maa imidlertid Fantasien ikke være altfor tilbageholden; det er ikke nok at kjende Tiden og dens Tildragelser, man maa med lidt Behændighed forstaa at ranke dem op ad Mure og Vægge, saaledes at disse selv komme til at fortælle om det Liv, hvortil de have været Vidne. Det maa derhos, hvor bestemte og mere fyldige Oplysninger fattes, være Forskeren tilladt at holde sig til Antydninger og vinde et Resultat gjennem Formodninger. Uden en saadan Frihed vil, netop under Hensyn til de saare sparsomme Data, der foreligge, en topografisk Skildring staa i Fare for at blive indholdsfattig. Maaske man indvender, at jeg stundom har bygget for Meget paa et spinkelt Grundlag eller har søgt ind paa fjærnere liggende Omraader for at kaste Lys over min Gjenstand. Dommen herom maa jeg overlade til Andre, men lad mig tilføje, at er der

---

[1]) Behandlingen af Partiet om Clodia og Cynthia, Gjæstebudet i *horti Crassipedis*, Ruinerne af *horti Asiniani*, den Farnesiske Tyr og de triopiske Indskrifter vil exempelvis kunne tjene til Oplysning i hver af de anførte Retninger.

Noget, jeg selv regner mig til Fortjeneste, Noget, jeg fortrinsvis tør kalde Mit, saa er det netop ved en Indsamlen af Enkeltheder fra de forskjelligste Omraader at have fundet oplysende Træk og bragt disse i Ramme om det paagjældende Sted [1]). Jeg har for Ex. ikke kunnet læse den Bemærkning om Triumviren Crassus i et af Ciceros Breve: „*coenavit apud me in mei generi Crassipedis hortis*“, uden at ville anskueliggjøre for mig selv, under hvilke Omstændigheder denne Forsoningsfest kunde være kommet i Stand, hvilke Samtidige der maatte antages at have været tilstede, hvorom Samtalen kunde være ført, o. s. v. Saaledes er „*horti Crassipedis*“ bleven til — unægtelig med nogen Tilsidesættelse af det anførte Ord „*quod non est in actis, non est in factis*“ — idet jeg selvfølgelig har maattet paasé ikke at optage Træk i min Studie, der henhørte til en anden Tid, og at drage en kjendelig Grændse mellem, hvad der kun turde fremsættes som Formodning og hvad der hvilede paa historisk Vished.

Endnu maa jeg tilføje, at jeg ingenlunde nærer den Indbildning at have tilvejebragt noget Nyt i den Forstand, at det skulde være ukjendt af de Kyndige; jeg har nærmest blot iklædt det Gamle en ny Form, men ganske vist i Medfør af mit Æmne og Behandlingsmaaden af dette kunnet fremdrage Adskilligt af Kilderne, som man ikke andetsteds vil finde anført. Jeg maa derhos værge mig imod den Mening, at jeg skulde have lagt an paa at give en udtømmende Behandling af Æmnet. Tværtimod: Fakta og Oplysninger, der ikke forekom mig at være oplysende Bidrag til min Fremstilling, ere, om end tilstrækkelig nærliggende og betydningsfulde nok for den med Tiden Fortrolige, med Flid

---

[1]) Fra hvor forskjellige Kilder mine Oplysninger ere hentede, vil jævnlig fremgaa af Henvisningerne under Texten; hvor brydsomt det derimod stundom har været at bringe disse paa naturlig Maade indenfor den givne Ramme, har jeg efter Evne søgt at skjule.

holdte udenfor — i Henhold til Senecas Paamindelse: lad os se til, at vi ikke blive besværlige ved at ville være lærde[1]).

At der er indlobet Unøjagtigheder i min Fremstilling — ogsaa udenfor dem, paa hvilke jeg har gjort opmærksom i Trykfejlslisten — maa jeg forudse. Naar jeg imidlertid har Grund til at tro, at disse ere lidet væsentlige, skylder jeg Professor Ussing en Tak, fordi han har havt den Godhed at gjennemlæse en Korrektur til en Del af mit Værk; efter Prof. Ussings Afrejse til Udlandet har Professor Gertz vist mig den samme Velvilje med Hensyn til „Senecas Villa".

Sluttelig kan jeg ikke se tilbage paa den længere Aarrække, i hvilken en saa overvejende Del af min Fritid har været optaget af disse Studier, uden at nævne ogsaa Den, med hvem jeg for ti Aar siden gjorde mine første Rejser paa den appiske Vej: min Ven, den senere afdøde Vicekonsul i Rom Oscar Ræder, hvis kyndige Vejledning jeg skylder, at min Interesse først blev vakt for denne Vej.

Kjøbenhavn. i Januar 1882.

---

[1]) Seneca, *de brev. vitae* 13. 2: *Graecorum iste morbus fuit quaerere, quem numerum Ulixes remigum habuisset . . . alia deinceps hujus notae, quae sive contineas, nihil tacitam conscientiam juvant, sive proferas, non doctior videaris, sed molestior*

INDHOLD.

FØRSTE AFSNIT: VIA APPIA, ALMINDELIG CHARAKTERISTIK.

ANDET AFSNIT: ROMERSKE VILLAER VED VIA APPIA.

VIA APPIA.

FØRSTE AFSNIT:

ALMINDELIG CHARAKTERISTIK.

I.

DE ROMERSKE VEJE.

Overalt, hvor Roms Vaaben trængte frem, fulgte Anlæget at store Veje med deres Erobringer. De dannede et vidtstrakt Net, der omsluttede Riget, fra Nordsøen til Sahara, fra Atlanterhavet og ind i Asien — et Net, hvis Lige i Skjønhed og Styrke ikke senere er bleven naaet.

Allerede de gamle Forfattere ere enige om at berømme Romerne for deres Dygtighed som Vejbygmestre. I denne Retning siges de at have overgaaet alle andre Nationer, hvad enten man tager Hensyn til Vejenes Udstrækning eller til de Vanskeligheder, der ere blevne overvundne for at gjøre dem saa fuldkomne som muligt. Strabo fremhæver Vejene ved Siden af Kloaker og Vandledninger som det Ypperste af den romerske Bygningskunst; og Dionysius fra Halicarnassus, der under August havde levet mere end 20 Aar i Rom, beundrer fortrinsvis de samme Arbejder — „og jeg beundrer dem", tilføjer han, „ikke blot i Betragtning af de Fordele, de medføre, men ogsaa naar jeg ser hen til de uhyre Bekostninger, der ere blevne anvendte paa deres Anlæg" [1]).

[1]) Strabo (ed. Kramer), V, 3, 8; Dion. Halic. (ed. Kiessling), III, 67.

Ved Anlæget af de store Veje tænkte Romerne ikke paa at skabe Handelsforbindelser eller til Bedste for Fredens Sysler at lette Samkvemmet med de overvundne Nationer. Rom blev vel alle Nationers og alle Guders By, det omsluttede en Verden indenfor sine Mure — „*orbis in urbe*“, hedder det[1]) — og omvendt bidrog det fortrinlige Vejnet til at sprede romersk Kultur og Intelligens til de fjerneste Egne; „mine Sange flyve over Bølger og Bjerge“, synger Ovid[2]), og Martial forsikkrer, at han ikke kunde tælle sine Læsere i *Vienna* (Vienne i Sydfrankrig):

„Dér mig læser Enhver, den Gamle, den Unge, ja Drenge,
For den alvorlige Mand selve den blomstrende Mø“[3]).

Men dette Samkvem laa udenfor det Maal, som Staten havde for Øje. Man synes snarere at have sét derpaa med Bekymring; man frygtede, at „Orontes skulde flyde ind i Tiberen“ og bringe østerlandsk Slappelse i det kraftige Blod; og at Frygten ikke var ugrundet, derom vidner Digteren: „Til vore Høje strømme jo Sybaris, Rhodus, Miletus, og selv det kaade, det krandste og drukne Tarent“, klager Juvenal, og Rom siges i Digterens „*Pharsalia*“ befolket ikke af egne Borgere, men af Jordens Bærme[4]).

Romerne havde derimod Opmærksomheden rettet paa Vejenes Betydning i Statens Tjeneste. De vundne Provindser skulde knyttes til Hovedstaden, og Staten hurtigt og let kunne sende Tropper og Materiel til de fjerneste Egne. De store Veje vare derfor militære Anlæg, Romerfolkets mægtige Arme, der krystede Byttet fast til dets Ejermand.

Til de Privates Interesser tog Staten kun ringe Hensyn. Hvor Lidet den imødekom til Ex. de Lystrejsende, lader sig op-

---

[1]) Ovid. *Ars amat.* I, 174.
[2]) Ovid. *Tristia* IV, 10, 128; IV, 9, 23.
[3]) Martial. *Epigr.* VII, 88.
[4]) Juven. VI, 296; Lucan. *Pharsalia* VII, 405.

lyse ved at se hen til en Egn, der fremfor nogen blev gjæstet af de Fornemme og Rige, Bugten omkring *Bajae*. Ved denne Strand laa jo Slot ved Slot, den hele Kyst fra Forbjerget ved Misenum til „det yndige Sorrent" var en Række af smilende Landsbyer og overdaadige Villaer, byggede ud i Havet eller paa vidtskuende Højder. Tusinder søgte hertil for at finde Lægedom i de varme Kilder, Egnens Skjønhed —

„Intet i Verden dog ligner den yndige Bugt omkring Bajæ"

synger Horats[1]) — den milde, velgjørende Luft kaldte endnu Flere, og skarevis strømmede Mænd og Kvinder til disse Bredder, lokkede af det yppige Badeliv, der gjorde Bajæ til et „*diversorium vitiorum*" — et Herberge for alle Daarskaber[2]).

Adgangen til den berømte Strand var imidlertid længe besværlig. Aartier efter at der var bygget Vej over Alperne, over Taurus ind i Syrien, savnede Roms Rigmænd en bekvem Forbindelse med deres Badested. Indtil Capua kunde man vel følge den appiske Vej, og paa dens magelige Fliser gik Rejsen hurtig og let; men i Capua bøjede *via Appia* dybere ind i Landet, og for at naa Kysten maatte de Rejsende søge ind paa en af de mindre Veje, der fra Capua førte til Cumæ og Puteoli. Statius har skildret de Lidelser, som man udstod paa denne Rejse. Hjulene sank ned i den opblødte Jord, Volturnusfloden brød over sine Bredder og skyllede Dæmningen bort: „I sin Vogn midt paa Landjorden", forsikkrer Digteren, „maatte man frygte et Skibbruds Rædsler", — man var en hel Dag om at tilbagelægge en Vej, der kunde kjøres paa nogle Timer[3]).

Først Domitian kom de Nødlidende til Hjælp. Han regulerede Flodens Leje og skaffede den frit Løb til Havet; fra Sinuessa til Puteoli anlagde han langs med det tyrrhenske Hav

---

[1]) Horat. *Epist.* I, 1, 83.
[2]) Seneca. *Epist.* 51, 3.
[3]) Stat. *Silvae* (ed. Fr. Dubner, Lipsiae 1837) IV, 3, 30 ff.

en ny Vej, *via Domitiana*, og lod denne brolægge med mægtige Stenfliser, der i Skjønhed kunde kappes med *via Appia*'s. Statius har besunget Kejserens Arbejde; han forsømte ingen Lejlighed. Guden i Volturnus rejste sig lænkebunden og hilste Cæsaren som Hersker over sine Bredder; før boltrede den sig saa ubændigt, dens Vande taalte ikke den mindste Baad, men nu have stærke Dæmninger tæmmet dens Vildskab: rolige som Bækkens, rene som Kildens flyde dens Bølger til Havet. „Men hvormange Hænder", udbryder Digteren, „have ikke været beskjæftigede med dette Arbejde! Saa mange, at de kunde gjennemskjære Forbjerget Athos eller lægge en Bro over Hellespont" [1]). De Rejsende istemte Digterens Pris. Med Fuglens Hurtighed, og let som Skibet kløver Bølgen, ilede Vognen hen ad Fliserne; den, som ved Solopgang forlod Tiberen, kunde om Aftenen vugge sig paa Lucrinersøens Vover. Saaledes forsikkrer Statius [2]) — i en Ode til Domitian turde han vel tillade sig en lille Licens.

Ved Anlæget af de militære Veje stræbte Romerne efter ét Hovedformaal: at bygge direkte. Istedetfor at lempe sig efter de naturlige Forhold, søgte de at overvinde dem. Bjerge blev gjennembrudte, Moser og Dalsænkninger opfyldte og udjævnede, gjennem milelange Sumpe lagdes der Dæmninger, og hvor en rivende Strøm spærrede den valgte Retning, kastedes Broer over — til Ex. hin mægtige, som Trajan slog over Donau, og om hvilken det fortælles, at den med en Længde af mere end en halv Fjerdingvej (4360') hvilede paa 20 Stenpiller, der hver vare 60 Fod brede og, Fundamentet ikke medregnet, 150 Fod høje [3]).

Roms første Embedsmænd drog Omsorg for Vejenes Anlæg og Vedligeholdelse. Ifølge de ældre Retsregler paahvilede det

---

[1]) Stat. l. c. IV, 3, 56 ff.

[2]) Stat. l. c. *Adnotationes* pag. 275.

[3]) Dio Cass. LXVIII, 13, smh. med Hirt, *Gesch. der Baukunst* III, p. 414.

Censorerne at føre Tilsyn med Statens Byggearbejder: Vandledninger, Kloaker, Templer m. v.; og flere af de berømteste Veje, til Ex. den appiske og *via Flaminia*, ere ogsaa anlagte af Mænd, der beklædte Censorembedet. Ved Siden af Censorerne vaagede Ædilerne over Arbejdets Udførelse; de førte det mere stadige Tilsyn og gav Agt paa, at de Mænd, til hvem de enkelte Arbejder vare overdragne, opfyldte deres Forpligtelser. Kyndige Bygmestre forestod den techniske Gjerning, og en Skare af *tabularii* førte Bog over Udgifterne. Senere tog Almuetribunerne Bestyrelsen i deres Haand — Cajus Gracchus er særlig bekjendt — og ved deres Indflydelse synes der at være indtraadt en Forandring, saaledes at Vejvæsenet, idetmindste for en Tid, ikke sorterede under et af de tidligere Embeder, men der oprettedes en egen Myndighed, eller man overdrog fremragende Mænd at forestaa Arbejderne paa de enkelte Veje[1]). Vi kjende ikke synderlig til disse *curatores* — de nævnes af og til i de gamle Indskrifter — men vistnok blev Udnævnelsen til at forestaa et Vejarbejde holdt for en betydningsfuld Ære. Den Dygtighed, man udviste, og den Rundhaandethed, hvormed man forstrakte af egne Midler, var en fortrinlig Anbefaling hos Vælgerfolket. En Yttring af Cicero er oplysende. Da han beredte sig til at søge Konsulatet for Aaret 63, var der iblandt Ansøgerne Mænd af de fornemste Familier, Mænd, der alt i Svøbet vare *consules designati*; men Cicero frygtede ikke for at konkurrere med en P. Sulpicius Galba, en Ætling af Jupiter og saa stolt af Tænkemaade, at det i hans Øjne var en Plet paa Konsulatet, om dette blev beklædt af en *homo novus*. Derimod kunde han ikke skjule sin Frygt for en Medbejler som Minucius Thermus, *curator viae Flaminiae*. „Ingen af mine *competitores*", skriver han, „synes at kunne gjøre sig sikkrere Haab om Konsulatet end Thermus, thi utvivlsomt vil han have tilendebragt sit Arbejde inden Valg-

---

[1]) jfr. bl. A. Marquardt og Mommsen, *Handb. der röm. Alterthümer* II, 2, p. 632—33.

dagen[1]). Cicero tog ikke fejl, men han undgik den farlige Konkurrent. Minucius Thermus, eller, som hans formodede Adoptivnavn lyder, C. Marcius Figulus, meldte sig til Konsulatet Aaret forud, og blev valgt til Konsul i Forening med Lucius Cæsar, en Slægtning af Diktatoren.

Tilsynet med Statens Vejarbejder var ofte en kostbar Ære. I Reglen afholdt vel Statskassen de fornødne Omkostninger, men det romerske Folk satte Pris paa, at den, som beklædte dets Honores, ikke skyede at bruge egne Midler for at gjøre det Arbejde, han forestod, mere storartet, fuldkommen svarende til den Glands, der knyttede sig til Romerfolkets Navn. Cæsar fremmede sin Karriere paa denne Maade. Efter at have beklædt Kvæsturen blev han valgt til Tilsynsmand for den appiske Vej, og uden at ændse, at han alt havde paadraget sig en Gjæld af 1300 Talenter (ca. $5^1/_4$ Mill. Kroner), øste han ud af egne og af Venners Penge til Vejens Forskjønnelse. Folket paaskjønnede imidlertid denne Rundhaandethed; ved nye Hverv og nye Æresposter søgte det at belønne hans Munificens.

Under Borgerkrigene geraadede Vejene i Forfald. Kampen imellem Triumvirerne slugte Ærariets Penge, og Senatet havde kun liden Ro til at forhandle om Vejvæsenet. Cicero afbrød Forhandlingerne, da Konsulen for Aaret 43 fremlagde et Forslag om Udbedringen af den appiske Vej. „Mit Sind er altfor bekymret, til at jeg kan drøfte den foreliggende Sag,“ indvendte Taleren, og holdt istedetfor sin 7de Filippika imod Antonius[2]). Paa mange Steder vare Vejene ufremkommelige. Vandet fra de pontinske Sumpe brød ind over Dæmningen og satte *via Appia* under Vand; vi se til Ex., at paa den bekjendte Rejse, som Horats foretog med Mæcenas til Brindisi, foretrak han i *forum Appii* at gaa ombord paa Færgen og lod sig derfra trække til Terracina

---

[1]) Cic. *ad Attic.* I, 1, 2.
[2]) Cic. *Orat. Philipp.* VII, 1.

paa en Kanal, der var gravet langs med Vejen for at optage Vandet fra Floderne. Horats forbander de Lidelser, han udstod paa denne Sejlads: de gridske Myg og Frøerne i Sumpen holdt ham vaagen, men han undgik Røverne, der paa den Tid ogsaa gjorde Vejene usikkre[1]).

Kejserdømmet bragte Orden tilbage. August overtog Bestyrelsen af Vejvæsenet i Rom og den nærmeste Omegn, og valgte forhenværende Prætorer, som han forundte forskjellige Udmærkelser, til at være sig behjælpelig. Istandsættelsen af de større Militærveje ønskede Kejseren at overdrage til de rige Feltherrer, der havde opnaaet Triumfen, for at en Del af Krigsbyttet kunde komme det Offentlige til Gode. Selv gav han Exemplet og lod paa egen Bekostning *via Flaminia* istandsætte fra Rom til *Ariminum* (Rimini), et Arbejde, for hvilket Folket viste sin Erkjendtlighed ved at rejse ham Billedstøtter og Æreporte, til Ex. den, der endnu findes i Rimini, Byens „*porta Romana*“ med Dedikationen: *Senatus Populusque Romanus . . . imp. Caesari augusto . . . via Flaminia ab eo munita*[2]).

Kejseren fandt kun ringe Understøttelse hos Senatorer og Generaler. De havde ingen Lyst til at hjælpe Statskassen, og det Offentlige maatte overtage Istandsættelsen af de Vejparter, der vare anviste dem. En Undtagelse dannede dog Kejserens Svigersøn, M. Vipsanius Agrippa, Sejrherren fra Actium. Hans Embedsstyrelse er berømt for de Pragtbygninger, hvormed han forskjønnede Rom — Pantheon er hans Værk — og som Statholder i Gallien siges han, fra Lyon som Udgangspunkt, at have anlagt 4 store Militærveje: gjennem Sevennerne til Aquitanien, til Maas' Udløb i Rhinen, gjennem Burgund og Picardiet til Kanalen og sydpaa til Marseille. En lignende Berømmelse til-

---

[1]) Horat. *Sat.* I, 5.

[2]) Orelli-Henzen, *Inscr. Lat.* No. 5360

kommer Messala Corvinus, bekjendt som Státsmand og Taler; han istandsatte paa egen Bekostning en Vej, der fra *via Latina* førte til Tusculum og Alba: *via Tusculana*. Tibul har besunget hans Fortjenester:

„Tusculums Mænd og de Mænd fra det gamle, skinnende Alba
ej fortie hans Ros, naar de betræde hans Vej.
Han ved sit Guld det bød, og med haardeste Sand blev den banet;
Sten blev føjet til Sten, ordnet af kunstrige Haand“ [1]).

Maaske Messala Corvinus ogsaa har udbedret en Strækning af den appiske Vej; hans Navn er ialfald knyttet til Vejen, idet man efter de seneste Undersøgelser tror at have fundet hans Gravmæle i den mægtige Rundbygning ved den 6te Milepæl, der gaar under Navnet „*Casal rotondo*“ [2]).

Cæsarerne fulgte Augusts Exempel. De førte det øverste Tilsyn med Vejvæsenet, men overdrog fremragende Mænd at forestaa Arbejderne paa de enkelte Veje. Stillingen synes fremdeles at være bleven ansét for en betydningsfuld Ære. Den yngre Plinius kan ikke finde Ord til at udtrykke sin Glæde, da han hører, at Kejseren (Trajan) har betroet hans Ven, Cornutus Tertullus, at lede Arbejderne paa den æmiliske Vej. „Hvorledes“, skriver han, „maa min Ven ikke føle sig smigret ved denne Udmærkelse, en Ære, der er bleven ham tildelt, uden at han endog har søgt den; men hvor skal man ogsaa finde en dygtigere og hæderligere Mand, et mere fuldkomment Mønster paa Fortidens Dyder“ [3]). Vi kjende ikke Cornutus Tertullus' Fortjenester; derimod have vi en Indskrift,

---

[1]) Tibul. *Eleg.* I, 7, 56 ff., (Høegh Guldbergs Oversættelse).

[2]) Canina, *La prima parte della via App. dalla p. Cap. a Boville*, p. 16, 151.

[3]) Plin. *Epist.* V, 15. Plinius er ofte noget overstrømmende i sine Udtalelser; medens en *cura viae* i Reglen blev bestyret efter Præturen (Marq. og Mommsen l. c. II, 2 p. 972), overtog Cornutus Tertullus Omsorgen for *via Aemilia* først efter Konsulatet; maaske han derfor ikke har følt sig smigret i saa høj Grad, som Plinius formoder.

der nævner ham med de Værdigheder, han havde beklædt, og blandt disse ogsaa anfører hans Stilling som *curator viae Aemiliae*[1]; de forskjellige Kilder, se vi, bekræfte hverandre. Naar Digterne berømme en Velynder, undlade de ej heller at omtale hans Fortjenester af Vejvæsenet:

> Landmanden priser Din Lov, naar i mørken Aften han vandrer
> Uden at støde sin Fod hjem fra den mægtige Stad",

synger Tibul om Messala Corvinus[2], og paa lignende Maade fremhæver Statius i en Ode til en fornem Romer, Victorius Marcellus, at Kejseren har betroet ham at vaage over Istandsættelsen af *via Latina* — „*et spatia antiquae mandat renovare Latinae*" [3]).

Betegnende synes fremdeles de gamle Gravstene; ved Siden af Konsulens Fasces og Feltherrens Lavrbærkrands møder man et *curator viae Aureliae, Appiae* o. s. v.; selv det underordnede Hverv som Entreprenør eller Regnskabsfører ved Arbejderne forsømmer man ikke at indhugge: *Cn. Cornelio Musaeo . . . mancipi viae Appiae, M. Ulpi. Eutychi . . . tabul. viae Appiae*, hedder det til Ex. paa tvende Gravskrifter, der ere fundne paa den appiske Vej[4].

Cæsarerne skjænkede Vejvæsenet fortrinlig Opmærksomhed. De holdt Vejene i ypperlig Stand og forøgede stadig deres Tal. Denne Berømmelse tilkommer ikke blot de Dygtigste iblandt dem, Trajan og Hadrian, men ogsaa mange af de Ringere, til Ex. Tiberius, Claudius og Domitian, vandt Samtidens Anerkjendelse. Derom vidne de mange Medailler, der ere prægede til deres Ære, med Omskriften: *quod viae mun.[itae] sunt.* Cæsarerne skjønnede ogsaa, at de ved denne Omsorg fremmede deres egen Interesse. I Rom levede en talrig og ørkesløs Pøbel, her og i Provindserne var der Slaver i Mængde, hendømte til offentligt Arbejde,

---

[1]) Marini, *Atti e monumenti de' fratelli Arvali* (Roma 1795) II, p. 728—29.
[2]) Tibul. *Eleg.* I, 7, 61.
[3]) Stat. *Silvae* IV, 4, 59.
[4]) Orelli, No. 3221.

og i Fredstid maatte man skaffe Legionerne Beskjæftigelse. Intet Arbejde kunde sætte saa mange Arme i Bevægelse, som Omsorgen for Vejene. Ryddeliggjørelsen af Terrainet, Udgravningen af Vejens Leje, dettes Opfyldning med et indtil 3 Fod højt Lag af Skjærver og Grus, men fremfor Alt Vejenes Belægning med store Stenfliser og disses Tilhugning og nøjagtige Sammenføjning vare Arbejder, der krævede Tusinder af Hænder; netop med Hensyn til denne Brolægning hedder det, at den blev anvendt i saa stor Udstrækning, „for at Almuen ikke skulde gaa omkring i Lediggang" — *ne otiosa esset plebs*[1]). Cæsarerne ihukom saaledes Faraonernes Statskløgt: ved strængt Arbejde at holde de Misfornøjede i Ave.

Langt hen i Tiden kunne vi paavise Kejsernes Omsorg. Endnu i det 4de Aarhundrede omtale de gamle Ligstene *curatores viarum*; og i det følgende Aarhundrede, da Gejstligheden alt var bleven en privilegeret Stand, fritagen for de fleste Byrder og Ombud, møde vi et Reskript, hvori Theodosius II befaler, at hvilken end de Gejstliges Rang og Stilling er, skulle de ikke fritages for at bidrage til Vedligeholdelsen af Veje og Broer. „Lad os ikke tro", hedder det i Kejserens Befaling, „at slige Arbejder ere at anse for en ringe Gjerning" — *non est in sordida munera numeratum*[2]). Men efterat Barbarerne gjentagende havde hærget Italien, begyndte Vejene at gaa i Forfald. De talrige Rytterskarer, de tunge Vogne, paa hvilke man slæbte Familie og Bohave med sig, overanstrængte den kunstfærdige Flisebro, og ukyndige i Vejbygning formaaede de Fremmede ikke at udbedre Skaden. Længe modstod dog det solide Arbejde Ødelæggelsen. De faa Linier, vi have tilbage om den berømteste af alle Veje, den appiske, stamme fra en byzantinsk Forfatter i det 6te Aarhundrede. Procopius saae Vejen, da han fulgte med Belisarius paa dennes Tog imod Rom, og han beundrer det prægtige Anlæg.

---

[1]) Isidor. *Orig.* XV, cap. 16.
[2]) *l.* 7 *Cod.* (I—2), *l.* 4 *Cod.* (XI—74).

Efter at være befærdet af saa mange Tusinder, Mennesker og Dyr, erklærer han den endnu for fuldkommen uskadt; intetsteds ser man dens Fliser løsnes, brydes i Stykker eller tabe i Skjønhed; fremfor nogen Vej var den appiske værd at tage i Øjesyn[1]).

I Forbindelse med Soliditeten drog Romerne ogsaa Omsorg for Vejenes Skjønhed. Cajus Gracchus berømmes. Som Almuetribun forestod han vigtige Byggearbejder, men med størst Iver siges han at have kastet sig over Vejvæsenet, og skyede ingen Bekostning, for at Arbejdets Skjønhed kunde maale sig med dets Styrke. Han lod alle Ujævnheder opfylde og gav Agt paa, at Kjørebanen blev fuldkommen jævn, med et ligeligt Fald til Siderne for at skaffe Vandet Afløb; han sørgede for en fast Makadamisering eller lod Vejene belægge med haarde, omhyggelig tilhugne Fliser, og langs med Siderne lagde han et ophøjet Fortov til Bekvemmelighed for Fodgængere. Cajus Gracchus siges ogsaa at have ladet Vejene opmaale[2]). For hvert tusinde Skridt, eller rettere Dobbeltskridt — da den romerske *passus* talte 5 Fod — rejste han Milepæle med Angivelse af Afstanden fra Rom,

---

[1]) Procop. *de bello Goth.* (ed. Dindorf) I, 14.

[2]) Plutarch. *C. Gracchus* (ed. Bekker) cap. 7: *πρὸς δὲ τούτοις διαμετρήσας κατὰ μίλιον ὁδὸν πᾶσαν . . . κίονας λιθίνους σημεῖα τοῦ μέτρου κατέστησεν.* De anførte Ord hjemle ikke den Antagelse, som man oftere ser fremsat (t. Ex. af Nibby, der særlig har beskjæftiget sig med de romerske Veje, i *Analisi* III p. 498 og p. 518, og af Hirt i *Gesch. der Bauk.* III p. 412) om, at C. Gracchus skulde være den Første, der lod rejse Milestene paa de italienske Veje. At Anbringelsen af disse paa Italiens Veje har fundet Sted inden Aar 123, da C. Gracchus beklædte Folketribunatet, fremgaar bl. A. af *Corp. Insc. Lat.* I No. 551, hvorefter Konsulen for Aaret 132, P. Popillius, lod anlægge en Vej fra *Regium* til *Capua* og forsynede den med Milestene *(in ea via . . . miliarios tabelariosque poseivei)*, samt af den sammesteds under Nr. 550 anførte Indskrift paa en Vej, der førte fra *Ariminum* til *Hatria* (Adria ved Pofloden) og ligeledes var anlagt Aar 132 af Konsulen P. Popillius.

og lod anbringe Piedestaler, for at de mange Ryttere, der færdedes paa Vejene, kunde stige til Hest uden at behøve Andres Hjælp. Til Bekvemmelighed for de Vejfarende blev der yderligere bygget Hvilesteder, saakaldte „*exedrae*“, hvilke vi ikke maa forestille os som beskedne Bænke, men ligne med søjlebaarne Haller, aabne fortil, men dækkede foroven mod Sol og Regn, og indvendig smykkede med Billedstøtter af Guder og Kejsere. Paa den appiske Vej er der endnu Levninger af disse *exedrae;* dér findes ogsaa hine Piedestaler med Mærker af de Trin, der vare indhuggede i dem[1]).

Til Vejenes Skjønhed bidrog de rige Romere, der saa ofte byggede deres Landsteder langs med de befærdede Router; her møde vi fremdeles Søjler og Æreporte — paa den appiske Vej talte man forinden Cæcilia Metella's Gravmæle tre saadanne — og Templer og Altre med Billeder af de Guddomme, Mercur og Hercules, Diana og Ceres og andre *dii viales*, hvis Magt beskyttede de Vejfarende.

Fremfor Alt gav dog Gravmælerne Vejene en ejendommelig Skjønhed. De dannede en fremtrædende Dekoration, saa egen monumental, at der er Anledning til at dvæle noget nærmere ved den. Det er Vejene i Roms Nærhed, som vi nærmest have for Øje.

Ifølge de gamle Love maatte ingen Afdød jordes eller opbrændes indenfor Murene. „*Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve urito*“, hed det i de XII Tavler, og Romerfolket holdt strængt over dette Forbud[2]). De Dødes Boliger blev derfor lagte udenfor Byerne og langs med de befærdede Veje, enten — som Varro bemærker i Anledning af Ordet „*monumentum*“, der særlig anvendes om Gravstederne — for at minde („*monere*“) de Forbigaaende om, at de vare Dødelige ligesom hine, der alt vare stedte til Hvile[3]), eller, som det fremgaar af saa mange Ind-

---

[1]) Canina, *Gli edifizj di Roma ant. e sua campagna* vol. VI, tav. XLIV.
[2]) Cic. *de legibus* II, 23; *fr.* 3 § 5 *Dig.* (XLVII—12).
[3]) Varro, *de lingua Lat.* (ed. Mueller) VI § 45: *Sic monimenta quae in sepulcris; et ideo secundum viam, quo praetereuntis admoneant et se fuisse, et illos esse mortalis.*

skrifter, for at tilfredsstille en ejendommelig Trang: endnu i Døden at vække de Forbidragendes Opmærksomhed.

T. Lollius . . . Masculus
Positus propter viam
Ut dicant praeterientes
Lolli Ave — [1])

lyder en Indskrift, der er sat over Titus Lollius, en Bestillingsmand fra *Bodincomagus*, en lille By i Norditalien, og Mangfoldige have varieret det samme Ønske.

De Bortgangne havde ikke helt taget Afsked med Livet. Efter den gængse Forestilling stod *dii Manes* endnu i en vis Berøring med Omverdenen; de kunde følge Slægts og Venners Færd, glæde sig over deres Omsorg og Deltagelse; fra sit Hvilested vilde den Afdøde skue det muntre Liv, som han ikke længere kunde deltage i. Derfor møde vi de Dødes Boliger Side om Side med de Levendes, og kunstnerisk udsmykkede, til Ex. i Columbarierne dekorerede med Fresker af Blomster og Grønt; de vare lyse og venlige Opholdssteder, gode Geniers Hjem, og skjult i deres Gjemme finde vi mange af de Ting, som vare den Bortgangne til Glæde i Livet. Man medgav Krigeren hans Vaaben, Kunstneren og Haandværkeren deres Værktøj, Kvinden hendes Pynt. Derfor drog man ogsaa i levende Live Omsorg for sit Hvilested; *V. P.* (*vivus posuit*), *V. F. C.* (*vivus faciendum curavit*) hedder det paa Tavlerne[2]), og Mangfoldige traf Bestemmelse om dets Udsmykning og Vedligeholdelse; de forfattede selv de Indskrifter, hvormed de vilde mindes af de Efterlevende.

Aulus Gellius har exempelvis anført nogle af de Indskrifter, som Republikens tidlige Digtere forfattede over sig selv; de ere ikke beskedne. Nævius, den frejdige Digter fra det 3dje Aarhundrede forsikkrer, at „dersom det ikke var formasteligt at lade Guderne

---

[1]) Orelli, Nr. 4737.
[2]) Zell, *Handb. der röm. Epigraphie* II. 176 ff.

begræde en Dødelig, maatte Muserne væde hans Aske med deres Taarer; siden han er vandret til Underverdenen, har Rom glemt at tale Latin". Hans Gravskrift smager af campanisk Overmod, tilføjer Gellius. Ligesaa fordringsfuld er den berømte Komediedigter Plautus'. „Siden Plautus er død", hedder det, „sørger Komedien, Skuepladsen staar tom, og Spøg og Skjemt kunne ikke komme til Orde for Taarer". I Modsætning til hine høre vi den alvorlige Pacuvius, Ennius' Søstersøn; han kalder Ynglingen til sin Grav: „Unge Mand! om end Du haster, min Gravsten kalder Dig hid: Her hviler Marcus Pacuvius — det var Alt, hvad jeg vilde sige Dig" [1]).

De anførte Exempler lade sig forøge med mange. Hvo kjender ikke de Linier, som Vergil døende dikterede de Omkringstaaende:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces [2]).

De Bortgangne vilde saaledes mindes gjennem deres Gravmæler. Derfor synes man ogsaa at have været interesseret i at finde en Plads, hvor Monumentet kunde springe saa Mange som muligt i Øje. Digteren, der føler sit Endeligt nær, anraaber den Elskede om at tænke paa hans Aske og rejse hans Ligsten, ikke skjult i Buskadset eller skygget af Vedbenden, men for Alles Øjne — „*in celebri fronte*" [3]). „Og lad Indskriften være kort", beder Properts, „for at den Vejfarende kan læse den uden at standse":

Et duo sint versus: „Qvi nunc jacet horrida pulvis,
Unius hic quondam servus Amoris erat" [4])

---

[1]) Aul. Gell. *Noct. Attic* I, 24. Nuomstunder er man dog tilbøjelig til at antage, at Aul. Gellius gjør sig skyldig i en Misforstaaelse, naar han angiver de nævnte Indskrifter som forfattede af Digterne selv — *quae ipsi fecerunt et incidenda sepulcro suo reliquerunt.*

[2]) Sueton. *de vir. illustr.* (ed. Reifferscheid) p. 43.

[3]) Tibul. *Eleg.* III, 2, 28.

[4]) Prop. *Eleg* (ed. Hertzberg) II, 13, 35.

— „han, som nu kun er Aske og Støv, var engang ene Amors Tjener". Ovid er i Brevene fra Tomi beskjæftiget med den samme Tanke. Han var syg og nedbøjet af Længsel efter Fædrelandet:

Quid melius Roma? Scythico quid frigore pejus? —

klager han¹); selv kunde han ikke skrive, men ved en Anden beder han sin Hustru om at føre hans Aske til Rom; og paa Tavlen skal hun indhugge med store Bogstaver, for at den Vejfarende kan læse med ilende Fjed:

Hic ego qui jaceo, tenerorum lusor amorum,
*Ingenio perii, Naso poeta, meo*²) —

„Her hviler jeg, Ovid, de ømme Længslers Skjald, jeg straffet blev ved i mit Kald at bruge Kløgt og Vid"; — det utaknemlige Fædreland skulde mindes, hvor haardt han maatte bøde, fordi han havde vejledet det i „Kunsten at vinde Kjærlighed". Plinius tilføjer, at man brugte at farve Indskriften med en stærk rød Metalfarve, *minium* (Mønnie), for at den kunde træde desto tydeligere frem³). Endnu videre gik Trimalchio, Helten i Petronius' Satirer, som bestemte, at der skulde anbringes et Soluhr mellem Ordene paa hans Ligsten, for at den, der saae Tiden, kunde tvinges til ogsaa at læse hans Navn og Værdigheder⁴).

End ikke Tidens mest oplyste Mænd synes at have kunnet frigjøre sig for denne Trang. Cicero er et oplysende Exempel. Efter Tullias Død var han trøstesløs af Sorg; han trak sig tilbage fra Verden og tænkte kun paa det Gravmæle, hvormed han vilde forevige sin Datter. „Dersom Nogen har fortjent guddommelig Ære, saa er det Dig, Du bedste og viseste blandt Kvinder! Og jeg vil vise Dig denne Ære — Jeg vil, at Dit

¹) Ovid. *Epist. ex Ponto* I, 3, 37.
²) Ovid. *Tristia* III, 3, 73.
³) Plin. *Hist nat.* (ed. Sillig), XXXIII, 7, 40.
⁴) Petron. *Satir* cap. 71.

Navn skal hædres ligesom en Gudindes". Saaledes forsøger Taleren at trøste sig selv [1]). Men fremfor Alt var det ham magtpaaliggende at finde et Sted, hvor Monumentet kunde blive sét af den størst mulige Mængde. Derom drejede alle hans Tanker sig, og i Brevene til Atticus kommer han idelig tilbage til Valget af en saadan Plads. „Du véd", skriver han, „i hvilken Grad denne Sag ligger mig paa Hjerte". Cicero havde dog Ejendomme nok, hvor efter vor Forestilling Mindet om hans Datter kunde hædres; i Arpinum det fædrene Gods, i Tusculum sit kjæreste Opholdssted, hvor Tullia var død, og ved Cumæ og Puteoli, i Italiens skjønneste Egne, pragtfulde Landslotte. Intet af disse Steder konvenerede ham imidlertid — de laa for fjernt fra alfar Vej. Derimod underhandlede han med en Silius, en Drusus og mange Andre om et Grundstykke i Roms Nærhed, fordi deres Haver syntes ham at blive fortrinsvis besøgte. For et saadant Grundstykke var ingen Pris ham for høj — „hvad man har nødig, kan man ikke kjøbe for dyrt" [2]) — og han beder Atticus om med al Iver at fremme hans Ønske, „nu da jeg ikke har Brug for Bohave eller Sølvtøj, Lystgaarde og Kunstværker, men dette alene er mit Hjertes Trang" [3]).

Besynderligt nok: paa det Sted, hvor fremfor Noget Mindet om Tullia kunde have levet, synes Cicero ikke at have tænkt, og han havde det dog saa ofte for Øje. Fra sin Villa i *Formiae* saae han ud imod den smilende Bugt, op paa *Monte Circejo* med dets kullede Top, der lukkede Bugten til Højre. Deroppe, højt over Vrimlen, kunde han have rejst Tullia et Monument, storartet som Cæcilia Metella's — Taleren vilde jo Intet spare — og selv havde han fra sit Hvilested ved Bredden overfor kunnet se op til den Datter, som han elskede saa højt. Cicero manglede

---

[1]) Cic. *Fragm. de consolat.*
[2]) Cic. *ad Attic.* XII, 23, 3: *quanti quanti, bene emitur quod necesse est.*
[3]) Cic. l. c.

dette overskuende Blik. Tredive Aar senere fattede Munatius Plancus den geniale Tanke, og hans mægtige Rundbygning, af Dimensioner lidet mindre end Cæcilia Metella's, knejser fremdeles paa *Monte Circejo.* Dér læser man den Indskrift, der forkynder hans Værdigheder og den Berømmelse, han opnaaede som Lyons Grundlægger: L MVNAT . . . PLANCVS COS. CENS. IMP. ITER . . . IN GALLIA COLONIAS DEDVXIT LVGDVNVM ET RAVRICAM[1]).

Maaske lykkedes det Cicero at bringe sin Datter til Hvile ved alfar Vej i Nærheden af Rom. Vi vide det ikke; hans Breve oplyse Intet derom. Men i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede fandt man ved den 6te Milepæl paa den appiske Vej Brudstykker af en Tavle, der nævner en *Tullia* og *Terentia* i Forbindelse med en *M. Tullio Cicer.*[2]), og noget senere (1485) paa samme Sted en Sarkofag med Liget af en ung Kvinde, der siges at have holdt sig forunderlig uskadt, saa at man nøje kunde skjelne Ansigtets Træk. I disse Levninger har man troet at finde Rester af et Gravsted for Ciceros Hustru og Datter. Formodningen er dog kun en Gisning; til den Tids Beretninger tør der ikke fuldt fæstes Lid[3]).

Langs Vejene i Roms Nærhed rejstes Gravmælerne i stedse forøget Tal. Hvor Livet rørte sig travlest, skuede de Døde det talrigst imøde. Derfor var den appiske Vej i fremtrædende Grad en Gravgade. Cicero opfordrer os til at gaa udenfor *porta Capena* og betragte Scipionernes, Serviliernes og Metellernes Gravmæler, og dømme, om de, der huses i saa pragtfulde Boliger, kunne kaldes Ulykkelige[4]). Endnu paaviser man mellem Rom og Albano Ruiner af flere end 200 Gravmæler. Udenfor

---

[1]) Orelli, Nr. 590.
[2]) Gruterus, pag. CCCCLXXIII, Nr. 4
[3]) Aless. Alessandri. *Dies geniales* (Lugd. Batav. 1673) lib. III cap. II in f.
[4]) Cic. *Tuscul.* I, 7, 13.

porta Capena rejste ogsaa Septimius Severus sit mægtige Gravmæle, det saakaldte „*sepolcro di Geta*“ ved den 2den Milepæl, og maaske i den samme Hensigt, hvormed han opførte det pragtfulde, 175 Fod høje *Septizonium* i Rom, nemlig for at hans afrikanske Landsmænd, der sydfra nærmede sig Hovedstaden, strax ved deres Ankomst kunde mindes den Kejser, der var født i deres Midte[1]).

Gravstederne dannede saaledes Vejenes fremtrædende Dekoration; de gav dem et eget stensat Præg, en monumental Skjønhed, der glædede den Vejfarende. Men hine Mindesmærker maa vi jo ej heller ligne med de beskedne Prydelser, der sættes paa Nutidens Kirkegaarde. Roms Rigmænd overbød hverandre i at forevige deres Navne ved imponerende Monumenter, rundbyggede eller firkantede, opførte som Templer og Pyramider, som kæmpemæssige Altre og Sarkofager, og de dygtigste Kunstnere blev valgte til at forestaa deres Udsmykning med Statuer og Basreliefer. „Vilde det ikke være urimeligt“, spørger Trimalchio, „om jeg, der i levende Live har smykket mine Paladser saa skjønt, ikke anvendte lige saa Meget paa den Bolig, der skal huse mig langt længere?“ Trimalchio bestemte, at Skibe for fulde Sejl skulde minde om Kilden til hans Velstand — han efterlod 30 Mill. Sestertier (ca. 5 Mill. Kroner) — og et Dommersæde om den Anseelse, han nød hos sine Medborgere. Selv vilde han sidde paa hint Sæde, iført *toga praetexta* og med fem Guldringe paa Fingrene, uddelende Penge til Folket; thi det var jo velbekjendt, at han i levende Live havde bespist de Fattige

---

[1]) Forskjellige Forskere, til Ex. Hirt (*Gesch. der Bauk.* II, p. 399 og III, p. 351) have forvexlet det af Kejseren ved den appiske Vej „*speciе Septizonii*“ rejste Gravmæle (Spart. *in Geta* cap. 7) med det af ham opførte „*Septizonium*“ (Spart. *in Sev.* cap. 24); kun om det Sidste, der ikke havde sin Plads ved *via Appia*, men indenfor Roms Mure, paa det sydlige Affald af Palatinerbjerget, beretter Spartianus, at det blev rejst i det ovenanførte Øjemed: *ut ex Africa venientibus suum opus occurreret.*

og givet enhver Gjæst en Sølvpenge til Erindring. Ved hans Side skulde rejses Statuer af de Slavinder, som han havde elsket, og et Barn, der græd over en sønderbrudt Urne. Endelig fulgte Indskriften, anbragt saaledes, have vi sét, udenom et Uhr, at Enhver, der saae Tiden, blev tvungen til at læse dens Indhold. Trimalchio berømmer her sin Beskedenhed, tilføjer, at han var „kjæk, from og trofast“, og slutter med den Forsikkring, at han aldrig havde overværet Filosofernes Forelæsninger:

Nec unquam Philosophum audicit.
Vale: et tu![1]

Petronius gjør Nar af sin Helt, og vistnok har han ogsaa karrikeret ham noget.

En Undtagelse fra Reglen dannede Frontinus, den højt ansete Forfatter og Konsul under Trajan. Han forbød, at der blev rejst noget Monument over hans Aske, og med den smukke Begrundelse: „Bekostningen paa et Gravmæle er overflødig, vort Minde vil leve, dersom vore Gjerninger fortjene det“[2]. Men Tiden kunde ikke forstaa denne Tankegang. End ikke den yngre Plinius lader den vederfares Ret; han ser en skjult Stolthed i denne Ringeagt for et synligt Eftermæle, og forsvarer sin Ven Verginius Rufus, der bestemte, at man paa hans Gravsted skulde indhugge følgende Epigram:

Hic situs est Rufus, pulso qui Vindice quondam
Imperium asseruit non sibi, sed patriae[3]).

Verginius Rufus, der havde kuet Julius Vindex' Opstand imod Nero, blev udraabt til Kejser af Soldaterne, men vilde ikke

---

[1]) Petron. *Sat.* cap. 71.

[2]) Plin. *Epist.* IX, 19: *impensa monumenti supervacua est: memoria nostri durabit, si vita meruimus.*

[3]) Plin. l. c.

modtage Herredømmet, fordi Valget af Rigets Hersker, svarede han, tilkom ikke dem, men det romerske Folk og Senat.

Ogsaa det Grundstykke, der omsluttede et romersk Gravmæle, udgjorde ofte et forbavsende Areal. IN. FR. P...., IN. AG. P...., *in fronte pedes ..., in agro pedes ...*, hedder det paa Tavlerne, og vi have til Ex. en Indskrift fra *via Labicana*, hvorefter den fredede Plads om Monumentet maalte 500 Fod i Bredden og 1800 Fod i Dybden — 900,000 □′, eller mere end 16 Tønder Land[1]). Store som Jordegodser kalder Digteren saadanne Gravsteder.

Senere Slægter synes at have spottet den Overdrivelse, hvortil denne Byggelyst udartede. Man forargedes ved at se Cæsarernes Frigivne hvile i pragtfulde Marmortempler, medens mange af Republikens Helte laa under beskedne Søjler eller uden noget Mindesmærke:

Marmoreo Licinus tumulo jacet, at Cato parvo
Pompejus nullo — credimus esse deos? [2])

„Skulde man tro, at der var Retfærd til?“ — hedder det i et Epigram, som er forfattet over Licinus, Augusts Frigivne, der som Kejserens Godsbestyrer i Gallien gjorde sig berygtet ved at føje 2 Maaneder til Aaret efter December, der efter sit Navn kun var den tiende Maaned, for at han kunde presse flere Skatter af sine Undergivne. Lad os imidlertid indrømme, at mange af hine Rigmænd ikke have bygget forgjæves. Hvo vilde mindes til Ex. Cajus Cestius, Prætor og Medlem af et Kollegium, der forestod visse Offermaaltider for Guderne, hvis ikke hans mægtige Pyramide ved *via Laurentina* paa Aventinerbjerget, mere end 100 Fod høj, bragte hans Navn til Efterverdenen. Statius har besunget det pragtfulde Gravmæle, som Domitians rige Frigivne, Abascantus, lod

---

[1]) G. B. de Rossi, *Roma Sotterranea*, I, 2 *(Analisi Geologica ed Architettonica, dichiarata da* M. S. de Rossi), pag. 55—58.

[2]) *Anthol. Lat.* ed. Burmann, vol. I, pag. 205.

rejse for sin Hustru, Priscilla, ved den appiske Vej, og vejledede af hans Beskrivelse[1]) kunne vi endnu paavise dets Ruiner i hin Rundbygning med de mange Nicher, der ligger til Højre ved Vejen, naar man er kommet over den lille Bæk *Acquataccio*. En lignende Berømmelse tilkommer Bageren Eurysaces; hans mere beskedne, men charakteristiske Gravmæle udenfor *Porta Maggiore* kjendes af Enhver, der har besøgt Rom.

De Dødes Boliger bød den rigeste Underholdning. De Bortgangne saae ikke tavse paa Livet, men talte til de Efterlevende. *Siste, viator, aspice* — „stat stille, Vandringsmand, betragt!“ lyder det endnu til os; „hvad jeg har at sige Dig, er kun Lidet“: *asta ac pellige*[2]).

Den Afdøde fortæller om sine Bedrifter, minder om de Honores, han har beklædt, kort og fyndigt eller med højtklingende Ord. Han trøster de Efterladte, takker den, der har hilst ham i Forbigaaende, eller han er bekymret for sit Hvilested og nedkalder alle Guders Vrede over den, som forstyrrer det: „*Qui hic mixerit aut cacarit, habeat deos superos et inferos iratos*“ lyder en ofte anført Indskrift[3]); mindre drastisk, men mere paalidelig er hin:

Hospes, ad hunc tumulum ne meias, ossa precantur[4])

— „Fremmede, ej besudle Du denne Grav, derom bede mine Ben“.

Fremfor Alt paakalder den Afdøde dog vor Medfølelse; en venlig Tanke kan han ikke undvære. Paa hans Ligsten staar indhugget: *S. T. T. L. — sit tibi terra levis*: „Gid Jorden ej tynge

[1]) Stat. *Silvae* V, 1, 222 ff.
[2]) Orelli, Nr. 4848.
[3]) Becker, *Gallus* (1863), III pag 383
[4]) Orelli, Nr. 4781.

Dig!" Men de Forbigaaende maa istemme dette Ønske, og han beder os om ikke at forglemme vor Pligt;

Set [sed] te, qui legis, haec tantum precor, ut mihi dicas,
Sit tibi terra levis, Socrates Astomachi [1]).

lyder en Indskrift, der er funden i Nærheden af Ostia. Og maatte den Vejfarende ikke standse og bringe denne Hilsen, naar han saae, hvilken Pris den Afdøde satte derpaa, hvor indstændig han beder derom, forsikkrer, at Guderne ville belønne vor Fromhed og skjænke os den Fred, som vi paakalde for en Anden? „*Quod quisque vestrum mortuo optarit mihi, id illi eveniat semper vivo et mortuo*" [2]), lyder en saadan Gravskrift — „Gid Eder vederfares her og hisset alt det Gode, som I ønske for mig i min Grav". De Bortgangne synes overtydede om disse Bønners Virksomhed; de haabe, at vore Ønsker paa en eller anden Maade kunne mildne deres Skjæbne. Vi kunne forstaa denne Følelse. Dengang ligesom nu har Døden vækket Tanker, der ængstede: „Du véd", skriver Plato [3]), „at naar Nogen føler sit Endeligt nær, møder Uro og Frygt; hine Sagn om Underverdenen og dens Straf, før Gjenstand for Ens Spot, fylde nu Sindet med Angst: bekymret tænker man efter, om man har begaaet Uret mod Nogen". Saaledes er det gaaet hine Afdøde. I Livet have de maaske ikke følt Trang til at beskjæftige sig med det Hinsidige, men i de sidste Øjeblikke møder Frygten for en Opgjørelse. Lad os prøve hin nys anførte Gravskrift fra *via Ostiensis*; maaske den røber, hvad der tynger hin Socrates, Astomachus' Søn, der saa indstændig paakalder vor Hjælp. De første Strofer synes betegnende:

Omnia Bajarum lustravi moenia saepe
Propter aquas calidas deliciasque maris.

---

[1]) Orelli, Nr. 132.
[2]) Orelli-Henzen, Nr. 7395.
[3]) Platons Stat (oversat af Heise) I, pag. 8.

— „Jeg har været en hyppig Gjæst i Bajæ“. Et farligt Opholdssted! Thi vistnok har hin Karier fra Tralles ikke gjæstet Bajæ saa ofte alene for Egnens Skjønhed og de varme Kilder; men ved denne Strand, hvor alle Daarskaber fandt deres Hjem, hvis Bølger forbandes som et *„crimen amoris“* [1]), har han nydt Livet; dér har han lyttet til den Opfordring, der lød ham imøde fra Mure og Vægge:

Quisquis amat valiat, periat qui parcit amare [2]),

— „Leve Hver, som elsker; dø den, som svigter Venus!“ Men det Hinsidige — det har næppe været Gjenstand for hans Tanker. I Dødens Stund møder imidlertid Angsten for det Ubekjendte, længst glemt Uret forstyrrer hans Ro: *tunc peccatorum maxime poenitet* — „da tynger Brøden stærkest“, siger Cicero [3]), og han beder ret inderligt hver den, som læser hans Gravskrift, at ønske et: *Sit tibi terra levis, Socrates Astomachi* — „Gid Jorden ei tynge Dit Støv!“

Maaske man indvender, at det er at læse Meget. Mere end man tør, af en saadan Gravskrift. Lad os imidlertid mindes Ovid; ogsaa han har vore Ønsker behov. Han véd vel, at hans *„Amores“* har tændt Ild i mangt et Hjerte, at han har lært Mændene at besnære selv det reneste Sind:

Penelopen ipsam, persta modo, tempore vinces [4]).

„Selv en Penelope skal mine Sange hjælpe Dig til at erobre“, — og denne Berømmelse vil Digteren ikke opgive; som *tenerorum lusor amorum*, „de ømme Længslers Skjald“, vil han mindes paa sin Ligsten. Men ikke Enhver, der laster hans Muse, har Ret til at fordømme hans Minde. Den, der har elsket, skylder ham

---

[1]) Prop. *Eleg.* I, 11, 30.
[2]) Garucci, *Graffiti de Pompéi* (Paris 1856). pag. 60
[3]) Cic. *de devinat.* I, 30, 63.
[4]) Ovid. *Ars amat.* I, 477.

Tak, og Ovid beder om, at han maa blive mindet om sin Gjæld. Derfor skal der indhugges med store Bogstaver paa hans Gravsten:

At tibi qui transis, ne sit grave, quisquis amasti,
Dicere, Nasonis molliter ossa cubent[1])

— „Du, som har elsket, Dig maa det ej falde haardt at bede et: Fred, Ovid, med dit Støv!"; de fromme Ønsker skulde mindske, hvad Digteren havde forskyldt ved at prise den frieste Kjærlighed.

Ligesaa forskjellige som Gravmælerne fremtraadte i deres Ydre, mangfoldig varierede i Størrelse og i Udsmykning, ligesaa forskjelligt et Sprog blev der talt fra deres Indskrifter. Vægtige og værdige Ord, *plena dignitatis*, *plena antiquitatis*, vexlede med svulstige og højtravende, alvorlige med kaade, beskedne med pralende. Den yngre Plinius kunde ikke passere *via Tiburtina* uden at le ad den naragtige Indskrift, som Claudius' Frigivne, Pallas, havde ladet indhugge paa sit Gravmæle; han gjorde sig til af sin Beskedenhed, fordi han havde afslaaet en Dotation af 15 Mill. Sestertier (ca. $2^1/_2$ Mill. Kroner), hvormed Senatet vilde beløune hans Troskab mod Kejseren, og ladet det bero med en tilbudt Prætorrang. „Hvor saadanne Gravskrifter dog ere falske og smagløse!" udbryder Plinius; „en saadan Slyngel vover at fremstille sig selv som et Mønster til Efterlignelse"[2]). Den ældre Plinius omtaler en anden Indskrift: *Turba medicorum perii*, hed det — „de mange Læger slog mig ihjel". Men han spottede næppe; langt snarere har han fundet en saadan Tilstaaelse træffende — thi „det er jo utvivlsomt", siger han, „at hine Læger, der jage efter nye Kure for at skaffe sig

---

[1]) Ovid. *Tristia* III, 3, 75.
[2]) Plin. *Epist.* VII, 29; VIII, 6.

Ry, kun drive Forretning med vort Liv" [1]). Martial forsikkrer ogsaa, at han under en Upasselighed blev besøgt af Lægen Symmachus og hans hundrede Elever, men at han, „befamlet af hundrede Hænder, der stivned' af Kulde", fik den Feber, som han forinden ikke havde [2]).

Mange smukke Ord ere ladte os tilbage i hine Gravskrifter. Vi opfordres til Selvprøvelse og Eftertanke. „*Quod feceris et tibi alius faciet*" [3]) — „Som Du handler imod Andre, skal der handles imod Dig!" Det er med en lille Ændring det bekjendte Ord, som Alexander Severus lod sætte over Indgangen til sit Palads paa Palatinerbjerget: „*Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*" [4]). „Dyden", hedder det, „staar aaben for Alle; den forlanger hverken Byrd eller Rigdom — et Menneske er den nok" [5]). Seneca har udtalt den samme Tanke til sin Ven Æbutius Liberalis, og med de samme Udtryk: „Fra den ringeste Vraa", siger han, „kan man hæve sig til Himlen"; *nulli praeclusa virtus est, omnibus patet . . . non eligit domum, nec censum: nudo homine contenta est* [6]). En Tredje minder os om at tænke paa Døden: „*haec certa est domus, haec colenda nobis!*" [7]). Maaske ogsaa han har studeret Filosofernes Skrifter; hin Forskrift møder os jo saa ofte i Brevene til Lucilius: „Paa alt Andet", siger Seneca, „forbereder man sig maaske til ingen Nytte, paa Sygdom og Nød, paa sine Nærmestes Død; men hin Dag, den vil ikke udeblive; til den gjælder det at berede sig" [8]).

---

[1]) Plin. *Hist. nat* XXIX. 1, 5: *hinc illa infelix monumenti inscriptio, turba se medicorum perisse*

[2]) Martial. *Epigr.* V, 9.

[3]) Orelli, Nr. 4802

[4]) Lampr. *in Alex. Sev.* cap. 51.

[5]) *Grut.* pag. 705 Nr 12: *nulli praeclusa est virtus, omnibus patet, non quaerit censum sed nudo homini contenta est.*

[6]) Seneca, *de benef* III. 18, 2.

[7]) Orelli, Nr. 4850

[8]) Seneca, *Epist.* 70, 18.

Andre havde i faa Ord udtalt deres Skjøn om Livet og om den Tilværelse, der ventede dem. Her hviler til Ex. en Fritænker. Han hylder den ældre Plinius' Lære, at Intet kan være mere taabeligt end at tro paa en Tilværelse efter denne: efter Døden intet Liv, ligesaa lidt som før Fødselen [1]). Husk, siger han til os: „Engang var Du ikke, nu lever Du, men atter ophører Du at være til" — *„non fueras; nunc es; iterum nunc desines esse"* [2]); eller han anvender det paa sig selv: *„non fueram, non sum"* [3]) — „engang var jeg ikke, nu er jeg ikke", og han tilføjer: *„non mihi dolet"* [4]) — „jeg er glad derved!" „Nu er jeg befriet for al Nød og nyder Gravens Fred", siger en stakkels Grammatiker [5]); ogsaa han hylder Plinius' Lære: at Døden er den skjønneste Gave, som Naturen har skjænket os [6]). Lige saa skuffet ved Livet har sikkert Hin følt sig, hvis Udraab vi kjende fra en Sarkofag i Lateranmuseet (fundet ved *Casal rotondo* paa den appiske Vej):

EVASI, EFFUGI, SPES ET FORTUNA VALETE,
NIL MIHI VOBISCUM EST, LUDIFICATE ALIOS.

Lykken har havt ham til bedste — den blinde Gudinde, der angribes af en Anden paa hans Tavle i Villa Albani, fordi hun lover Meget, men holder Lidet [7]).

Livet er saa kort. I sig selv er det et ringe Gode — denne Pessimisme møder os oftere. „Den Guderne elske, kalde de bort

---

[1]) Plin. *Hist. nat.* VII, 55, 56.
[2]) Renier, *Inscr. Rom. de l'Algérie*, Nr. 717.
[3]) Orelli, Nr. 4809.
[4]) ibid. Nr. 4811.
[5]) ibid. Nr. 1197.
[6]) Plin. *Hist. nat.* VII, 55, 56.
[7]) Orelli, Nr. 4806; Morcelli-Fea-Visconti: *Descr. de la villa Albani* (Rome 1869) pag. 275.

som Barn"[1]). Men vi maa søge at gjøre ud af Livet, hvad vi formaa; det gjælder om at nyde det flygtige Nu: „*vive in dies et horas, nam proprium est nihil*"[2]); at leve det muntert og fornøjet: „*vive laetus quique vivis, vita parvo [parvum] munus est*"[3]). Frejdigt forkynder Hin sin Lære, der siger: „*amici, dum vivimus, vivamus*"[4]) — „Venner, lad os more os, saalænge vi leve!" „Drik, spis og mor Dig!" hedder det — *es, bibe lud[e]* — „og kom saa til os!"[5]). Der er fremdeles En, som i Modsætning til det smukke Ord, der kjendes fra Vibia's Grav paa den appiske Vej: „*bene fac, hoc tecum feres*"[6]), synes at have copieret Kong Sardanapals bekjendte Gravskrift[7]). „*Quod comedi et ebibi, tantum meu. est*"[8]), skriver han — „hvad jeg har spist og drukket, det har jeg med mig", og han tilføjer, at selv har han ført Livet, som det anstod sig en fribaaren Mand: „*dum vixi, vixi*", eller som en Anden udtrykker det: „Saalænge jeg levede, drak jeg til Gavns" — *dum vixi bi [bibi] libenter, bibin [bibite] vos qui vivitis*[9]) — „drik I, som endnu kunne!" Stundom blive disse Opfordringer altfor groteske. Ogsaa Kjærlighedens Glæder indbydes vi til at nyde, og med Udtryk ligesaa utilslørede som i Ovids „*Amores*" eller paa Graffiterne i Pompeji[10]). „Vel sandt", tilstaar En: „Vin, Bade og Kjærlighed, de ødelægge vore Legemer, men det er dog dem, der give Livet dets Skjønhed"[11]).

---

[1]) Grut. pag 688 Nr. 2: *quem [quam] di amaverunt, haec moritur infas [infans]*. Som bekjendt er Sproget i de romerske Gravindskrifter ofte lidet grammatikalsk.

[2]) Orelli, Nr. 4806.

[3]) ibid. Nr. 4815.

[4]) ibid. Nr. 4807.

[5]) *Corp. Insc. Lat.* II, Nr. 1877

[6]) Orelli-Henzen, Nr. 6042.

[7]) Cic. *Tuscul.* V, 35, 101.

[8]) ibid. Nr. 7407

[9]) ibid. Nr. 6674.

[10]) ibid. Nr 7410.

[11]) Orelli, Nr. 4816: *Balnea, Vina, Venus corrumpunt corpora nostra, set [sed] vitam faciunt.*

Ogsaa hine Dage, se vi, have kjendt sine Materialister og Fritænkere. Dengang som nu har man forkyndt en Lære, hvorefter kun dette Liv havde Realitet; de Øjeblikke, der leves, lignes ved et Glimt mellem to tomme, uendelige Tilværelser. Lad os imidlertid tilføje, at hine Gravskrifter ere faa imod de mange, der paa forskjellig Maade røbe Haabet om en Tilværelse efter denne. Mængden har ikke kunnet finde sig i en saa trøstesløs Livsanskuelse. Den holdt fast ved Troen paa en Belønning for de Fromme og en Straf for de Onde. Svetonius fortæller, at da man i Rom fik Nys om Tiberius' Død, styrtede Folk ud paa Gaden og anraabte Guderne om at jage Kejserens Skygge til de Ugudeliges Hjem[1]). Digteren forsikkrer ogsaa, at Troen paa *dii Manes* er mere end et Paafund. *Sunt aliquid manes* — „hine Guder have Realitet“:

. . . letum non omnia finit:
Luridaque evictos effugit umbra rogos,

siger Properts[2]), og hans Overbevisning deles af de Mange, der paa deres Tavler forlange Tjenester af Slægt og Venner, for hvilke de ikke vilde have Brug, dersom Alt var endt med denne Tilværelse. Den Afdøde taler om de Steder, hvor han skal tage Ophold — i Himlen, nær Stjernerne: *corpus habet [habent] cineres; animam sacer abstulit aer*[3]). „Hans Sjæl er optaget mellem Guderne“ hedder det i en Gravskrift fra den appiske Vej[4]); han haaber, at de Efterlevende ville følge efter og bo sammen med ham, og dette Haab fylder ham med Trøst. *Virum exspecto meum*[5]) — „Jeg venter min Mand“, siger den først afdøde Ægtefælle paa det fælles Gravmæle.

---

[1]) Sveton. *Tiber.* c. 75.
[2]) Prop. *Eleg.* IV, 7, 1.
[3]) *Corp. Insc. Lat.* III, Nr. 6384.
[4]) Orelli-Henzen, Nr. 7418: *in hoc tumulo jacet corpus exanimis (!) cujus spiritus inter deos receptus est*
[5]) Orelli, Nr. 4662.

De romerske Gravindskrifter faa vi paa sit Sted langt nøjere at se. De ere fundne i Tusindvis og byde endnu den interessanteste Underholdning. Mere end noget andet Fund have de kastet Lys over en Tid, som Digtere og Historieskrivere have skildret med saa mørke Farver. Naar Digterne anke saa højt over Moraliteten, naar Juvenal til Ex. forsikkrer, at „de hæderlige Mænds Tal i Rom ej overstiger Thebens Porte eller Nilens Mundinger“ [1]), eller han omtaler de romerske Kvinder, blandt hvilke kun den siges dydig, der er for styg til at elskes [2]), og han skildrer dem saa ødsle, at de synes, at Pengene voxe i Kassen, hvor Meget de end give ud [3]), — skulle vi se, at Gravskrifterne vidne i modsat Retning. Her hedder det om Kejserdømmets Kvinder: *domum servavit, lanam fecit* [4]) — „hun holdt sig hjemme og arbejdede med sin Tén“. De omtales som ømme, trofaste Ægtefæller [5]), *cum qua vixi sine querela*, eller med det smukke Ord: *ex qua nihil doluit praeter mortem;* og vi se, at de satte en Ære i at have henlevet deres Enkestand uden at gifte sig paany: *uni viriae*, hedder det jevnlig paa Tavlerne [6]). Med disse Vidnesbyrd maa vi prøve Juvenal. Vi maa prøve, om han ikke var en Misfornøjet, en Malkontent, der netop, fordi han havde sat sig til Maal at revse Samtidens Fejl, blev ledet til at finde Fejl overalt. Og vi maa spørge, om han ikke med sit bittre Sind har skildret Undtagelsen istedetfor Regelen, om han ikke har ladet hele Samfundet undgjælde for de Lyder, som sprang i Øje hos nogle enkelte Forvildede. Undersøgelsen hører til de interessanteste, hvortil *via Appia* indbyder. Den vil vise os, at

---

1) Juv. XIII, 26.
2) Ovid. *Amores* I, 8, 43: *casta est, quam nemo rogavit.*
3) Juv. VI, 363.
4) Orelli, Nr. 4848.
5) Orelli, Nr. 4626 ff.
6) Orelli, Nr. 2742

Juvenal ikke kjender det Maadehold, der er saa velgjørende hos Horats: „at tugte Fejlen med Riset og Lasten med Svøben“ [1]), men at han svinger Svøben i Blinde. Naar Juvenal hører om en Eppia's eller Pontia's Brøde, bringer Vreden hans Blod til at koge over; „der er en Ild“, tilstaar han, „som fortærer hans syge Lever“ — *quid referam, quanta siccum jecur ardeat ira* [2]), og hans Fantasi foregøgler ham, at alle Roms Kvinder ere Medskyldige i den Enkeltes Brøde. Derfor tilraaber han alle Roms Ægtemænd:

„Saadan en Hustru Du faar, som en Citharspiller Echion,
Glaphyrus, Fløjtespiller Ambrosius gjøre vil Moder“ [3]),

og han varer alle Roms Umyndige imod at fæste Lid til noget som helst Bord: „Sorteblaa gløder jo Giften i Moderens Sukkerbrødskage“ [4]). Men netop fordi Juvenal saaledes generaliserer sin Anklage:

„Hvo gjør ikke, hvad Kejserens Hustru kan gjøre?“ [5]) —

tør vi ikke dømme Samfundet paa Grundlag af hans Satirer. Trajans Aarhundrede har næppe været et Seculum „værre end Tiden, da Jernet det hersked'“ [6]). Lad os minde om den yngre Plinius, i hvis Breve vi føres ind i en hel anden Verden, en Verden, der næsten er altfor fuldkommen; om Tacitus, der ikke kan beskyldes for at have sét velvilligt paa Personer og Begivenheder, men som indrømmer, at ogsaa hans Tid har fremvist meget Talent og Fortjeneste, værdig at tjene til Exempel

---

1) Horat. *Sat.* I, 3, 119.
2) Juv. *Sat* I, 45.
3) ibid. VI, 76.
4) ibid. VI, 631.
5) ibid. VI, 617.
6) ibid. XIII, 28.

for kommende Slægter[1]); men fremfor Alt lad os fremdrage nogle Ord af Seneca: de ere som skrevne for enhver Slægt, der sukker over Nutidens Brøst. „Vi paastaa", skriver han, „at Sæderne fordærves, at Ondskaben hersker, og at Menneskene synke dybere i Synd; men derover, min Ven, have vore Forfædre klaget, derover klage vi, og derover ville vore Børn fremdeles klage"[2]). *Nulla aetas vacavit a culpa*: „Enhver Tid bringer Clodier, ikke enhver Catoner!"[3]).

Ved de romerske Veje bør endnu fremhæves nogle Ejendommeligheder. De vare paafaldende smalle. Ifølge de gamle Love behøvede deres Bredde kun at være 8 Fod, naar Vejen løb ligeud, men 16′, naar den beskrev en buet Linie, og det tilføjes endda, at i første Fald kunde de ogsaa anlægges smallere, naar de blot vare tilstrækkelig brede til, at en Vogn kunde komme frem; *alioquin iter erit, non via*, hedder det i Retssproget[4]).

Disse smaa Maal synes Romerne kun lidet at have overskredet i Italien. Selv paa de bedste og mest befærdede Veje var Kjørebanen sjelden mere end 14—16 Fod bred. I Reglen blev der vel lagt et Fortov paa hver Side, indtil 5′ bredt, men ogsaa en samlet Bredde af 26—30′ er jo forbavsende ringe i Sammenligning med den paa Nutidens Veje. Saameget mere maa man undres, naar man hører om det Liv, der rørte sig paa de større Veje i Hovedstadens Nærhed, til Ex. paa den appiske, Roms befærdede Promenade, ad hvilken dets Rigmænd ilte afsted med et Følge og Tjenerskab, talrigt som et numidisk Rytteri, og hvor vi møde de Troende paa Vandring til deres Kirkegaarde i saadan Mængde, at

---

[1]) Tac. *Annal.* III, 55.
[2]) Seneca, *de benef.* I, 10, 1.
[3]) Seneca, *Epist.* 97, 10: *Omne tempus Clodios, non omne Catones feret.*
[4]) *Fr.* 23 *pr. Dig* (VIII—3).

end ikke Campagnen syntes at kunne rumme dem alle. En Romer har dog neppe taget Anstød af de knebne Forhold; tvertimod: *via Appia* synes snarere at være forekommet ham bred, fordi, som det hedder — rigtignok hos en byzantinsk Forfatter — to Vogne kunde komme forbi hinanden [1]. Føje vi til det Anførte, at de større Veje i Roms Nærhed ikke som vore vare makadamiserede, men brolagte med polygone Stenfliser, af flere Kvadratfods Størrelse, og saa nøjagtigt sammenføjede, at de dannede én samlet Flisebro, maa vi ligne en romersk Landevej med en smal, snorlige Gade. I blændende Klarhed kastedes Lyset tilbage fra de marmorklædte Gravmæler og Templer, der prydede dens Sider, et Skjær, der vel hist og her blev dæmpet af de mørke Cypresser om Gravene og Villaernes Grønt, men ikke mildnet af en Træbeplantning som paa Nutidens Veje. Vistnok har Billedet været ejendommelig pragtfuldt. Canina har søgt at stille os det for Øje i sine Tegninger til den appiske Vej, og som han har tænkt sig Vejen restaureret fra Rom til Albano, ligner den en Marmorpassage, indrammet af gigantiske, sælsomt varierede Bygninger, Statuer og Søjler i tætsluttet Række. Den monumentale Udsmykning har dog medført sine Ulemper. Mangens Syn maatte lide ved at færdes i dette blændende Lyshav. De gamle Indskrifter omtale jevnlig *medici ocularii*, og vi høre til Ex. Cicero, der færdedes saa meget paa Italiens Veje, klage over hyppige Smerter i Øjnene. En anden Ulempe er opstaaet af Støvet. Den yngre Plinius klager over, at det har voldt hans Oplæser en Halsbetændelse og en Blodspytning [2], og Digtere og Prosaister ærgre sig over de rige Herrer, der bebude deres Komme ved de Støvskyer, som deres Løbere og Forridere hvirvle i Vejret.

---

[1] Procop. *de bello Goth.* I, 14.
[2] Plin. *Epist.* VIII, 1.

Om Vejenes Bygning bliver der Anledning at tale, naar vi paa *via Appia* møde Rester af den Brolægning, som man har troet skulde stamme fra Republikens Dage og være den samme, som Procopius omtaler med saa megen Beundring. Dér maa vi dvæle ved den omstændelige Fremgangsmaade med at faa Vejens Leje gravet og den faste uopslidelige Kjørebane lagt. Arbejderne vare besværlige og kostbare. For at Kjørebanen ikke skulde give efter og Vandet ikke trænge ind og løsne Fliserne, maatte der lægges et stærkt Underlag af Murværk eller af Skjærver og Grus, ofte indtil 3 Fod tykt, og saa fast stampet sammen med Kalk og Cement, at det i Tidens Løb er blevet til en marmorhaard Masse, som nu næsten ikke er til at bryde i Stykker. Takket være Statius have vi en detailleret Beskrivelse af de Arbejder, som Romerne henførte under Udtrykket *munire viam.* I en Ode til Domitian priser han Kejseren for Anlæget af en Vej fra Sinuessa til Puteoli og udbryder:

Hvor mange Hænder arbejde ikke her tilsammen!
Hine fælde Træet, hugge Bjælken og spalte Klippen,
Disse fæstne Stenen, tætte Arbejdet med Jord af Pozzulan og Tuf[1]).

Vi se Architekterne i travl Virksomhed med Passer og Maal, fordybede i Geometri og Beregning, og Martial vover neppe at sende Macer, *curator viae Appiae,* en Bog af sine Epigrammer; thi:

„Hvad blev, læste han mig, saa af den appiske Vej?" —[2]).

---

[1]) Stat. *Silvae,* IV, 3, 49 ff.
[2]) Martial. *Epigr.* X, 17: *Appia, quid facies, si leget ista Macer?* —

II.

ANLÆGET AF VIA APPIA.

Rom dannede Midtpunktet for Italiens Veje. Fra dets Porte eller i deres umiddelbare Nærhed udgik flere end 20 store Hærveje — *viae consulares* eller *praetoriae*, som de kaldtes [1]) — blandt hvilke *via Appia* og *via Latina* løb mod Syd, *via Tiburtina* m. fl. igjennem Sabinerlandet mod Øst, *via Flaminia* gjennem Umbrien til Rimini, og *via Aurelia* mod Nordvest til Etrurien og Gallien. I Byens Midte, ved Indgangen til Forum Romanum, rejste August det saakaldte *Milliarium aureum*, en gylden Søjle, paa hvilken Vejenes Navne vare indhuggede med Angivelse af deres Længde og Retning; til denne Søjle tænktes de alle at løbe sammen, ligesom ogsaa herfra at tage deres Begyndelse. Som vi faa at se, regnede man dog ikke Milen fra August's Milliarium, men fra den Port, der dannede Udgangspunktet for hver enkelt Vej.

Den længste og berømteste af disse Veje var den appiske. Den blev anlagt i Aaret 312 f. Chr. F. af Censoren Appius Claudius med Tilnavnet den Blinde, og fik efter sin Bygmester, der hørte til en af Republikens ældste og mærkeligste Slægter,

---

[1]) *Fr.* 2 § 22 *Dig.* (XLIII—8).

de patriciske Claudier, Navnet den appiske. I en Længde af 136 romerske Mil, „fem Dagsrejser for en rask Fodgænger“, siger Procopius[1]), førte den fra *porta Capena* i Servius Tullius' Mur til Albanerbjergene og derfra gjennem de pontinske Sumpe til Havet ved Terracina; her bøjede *via Appia* ind i Landet og løb over *Fundi, Formiae* og flere Byer ind i Campanien til Capua, Italiens anden Hovedstad. Senere blev den forlænget til Benevent, den gamle By, hvis ildeklingende Navn *Maleventum* man ændrede til *Beneventum*, da Staden kom under romersk Højhed, og derfra — uvist naar, men vistnok i Republikens sidste Aartier — til sit Endepunkt i Brindisi ved Adriaterhavet.

Om *via Appia*'s Bygmester er der ingen Tvivl. Det var den førnævnte App. Claudius Cæcus, en Ætling i sjette Led af hin mægtige Høvding Attus Clausus, der med et talrigt Klientel drog fra sin Hjemstavn i Sabinerbjergene og nedsatte sig i Rom, hvor han blev optaget i Senatet og vandt stor Indflydelse. Derom have vi ikke blot Udtalelser i Mængde hos de gamle Forfattere, men der bevares endnu i *galeria degli Uffizi* i Florenz en antik Tavle, der nævner App. Claudius med alle hans Værdigheder som to Gange Konsul, Censor og Interrex, omtaler hans Bedrifter i Krig og i Fred og slutter med at berette: IN CENSVRA VIAM APPIAM STRAVIT ET AQVAM IN VRBEM ADDVXIT[2]).

De Efterretninger, der ere ladte os tilbage om Anlæget af Vejen, ere derimod lidet fyldestgjørende; de ere hverken oplysende eller samstemmende. Det er neppe muligt at afgjøre, hvilke Fortjenester der tilkommer App. Claudius, og hvilke der skyldes hans Eftermænd. De gamle Forfattere ere imidlertid enige om at berømme hans Værk og tillægge ham et uforgængeligt Eftermæle. Diodorus Siculus fremhæver, hvorledes han gjennemskar Bjerge og opfyldte Dale og lagde mægtige Dæm-

---

[1]) Proc. *de bello Goth* I, 14.
[2]) Orelli, No. 539.

ninger til Støtte for sin Vej[1]); maaske vi da tør formode, at det er lykkedes den energiske Censor at overvinde de Vanskeligheder, som Terrainet frembød.

Fra en Bakke udenfor Rom, *clivus Martis*, førte Appius Vejen snorlige ud til Albanerbjergene. Den gamle Forbundsby *Bovillae* blev ikke skaanet. Sagnet fortæller, at her havde hin Guddom, Anna Perenna, sit Hjem, der bragte Folket Føde, da det hungrede paa det hellige Bjerg. Byen var stor, da Rom laa i sin Vugge:

quippe suburbanae parva minus urbe Bovillae,

siger Properts[2]), og den havde víst sit Heltemod ved tappert at forsvare sig imod Roms Fjender under Coriolan. Appius respekterede imidlertid ikke disse Minder; han gjennemskar det Højdedrag, paa hvilket Byen var anlagt ved Foden af Albanerbjergene, og nedrev de Bygninger, der spærrede den udstukne Retning. Saaledes formoder man efter en Undersøgelse af Stedet; Historien er tavs. Alt paa denne Strækning mødte dog en Hindring, som ingen Romer, hvor lidet han end ændsede Fædrenes Skik, vovede at fjerne. I ringe Afstand fra Rom, imellem den 5te og 6te Milepæl, stod to mægtige Gravhøje. Dér hvilede Støvet af de tvende Brødre af Horatiernes Slægt, der under Tullus Hostilius havde udfægtet Striden mellem Rom og Albalonga; her var ogsaa Stedet, hvor Kampen var bleven ført. Dysten mellem det berømte Broderpar stod jo længe uafgjort. Et Øjeblik syntes Alt tabt, da de to Horatier vare faldne, og den tredie Broder, der stod ene i Kampen imod de tre letsaarede Curiatier, greb til Flugt. Campagnen gjenlød alt af Albanernes Sejrsraab — den gamle Horatius forbandede sin Søn. Men denne Flugt var en List, hvorved Publius Horatius vilde lokke sine Modstandere til at angribe sig enkeltvis. Den lykkedes; den snilde Romer anfaldt

---

[1]) Diodor. Sicul. (ed. Wesselingius, Amstelodami 1746), XX, 36.
[2]) Prop. *Eleg.* IV, 1, 33.

sine Fjender En for En, og den nedgaaende Sols Straaler belyste „*campus sacer Horatiorum*“ [1]) med trende Albaneres Lig, medens Horatius sejrrig vendte tilbage til Rom, og ved *porta Capena* blev modtaget af sine Landsmænd. Folket gav de faldne Brødre en højtidelig Begravelse, og til Minde om denne Sejr, der sikkrede Roms Herredømme over en mægtig Nabostamme, rejste man dem paa det Sted, hvor de vare faldne, to mægtige Gravhøje. Disse Minder, der hørte til Roms dyrebareste, maatte App. Claudius respektere. „Hvor en Afdød hviler, skal Stedet være helligt“, hed det i de Love, som hans Forfader, Decemviren App. Claudius, havde været med at give. Censoren adlød, og førte sin Vej udenom de Dødes Boliger. Archæologerne tro endnu at kunne paavise den Drejning, som *via Appia* gjør paa det omtalte Sted. Canina har undersøgt Lokaliteterne, og iblandt de mange Ruiner af Gravsteder mellem den 5te og 6te Milepæl erklærer han tvende Høje af gammel Oprindelse for de faldne Horatiers Gravmæle, et Mindesmærke, som man tidligere søgte længere ude paa Vejen, nær Albano, i det mægtige keglebesatte Monument, der nu antages at være et Gravmæle for Porsena's Søn, Aruns, der faldt i Nærheden [2]).

I Albanerbjergene frembød det kuperede Terrain mange Vanskeligheder. En dyb Indskjæring skilte *Aricia* fra Højderne omkring Nemisøen, men Appius formodes at have overvundet denne Hindring, og rejste en mægtig, stensat Underbygning, der paa sine Steder var indtil 40 Fod høj og gjennembrudt af Buer, for at skaffe Vandet Afløb; paa denne førte han Vejen i en Længde af 700′ over Dalsænkningen og naaede med uforandret Retning det berømte Bedested *Tres Tabernae*.

---

[1]) Martial. *Epigr.* III, 47

[2]) Canina, *La prima parte della via Appia dalla porta Capena a Boville.* pag. 125—26.

Lignende Vanskeligheder frembød de pontinske Sumpe. I en Længde af henved 5 Mil strakte disse Sumpe sig langsmed Middelhavet, imellem Forbjergene ved *Antium* og *Circeji* og bredte deres giftige Vand indtil 3 Mil ind i Landet. Fordum havde Egnen været frugtbar, efter Plinius' Udsagn befolket med 53 Byer[1]), men alt paa App. Claudius' Tid var den øde og usund. De mange Smaafloder fandt ikke frit Løb i deres Leje — Terrainet højnede sig ud imod Kysten — og istedetfor at flyde til Havet oversvømmede de Egnen og gjorde den til et ufremkommeligt Morads. En mindre ihærdig Romer vilde være gaaet udenom denne Vanskelighed. Appius lod sig dog ikke afskrække, men lagde gjennem Sumpen og i dennes fulde Længde en 40 Fod bred Dæmning, paa hvilken han førte Vejen, uforandret lige, ned til Terracina[2]). For den Tids Bygmestre var Opførelsen af en saadan Dæmning et betydeligt Foretagende. Vejen fordrede stærke Volde for at beskyttes imod de svulmende Bjergstrømme, den maatte hvile paa et fast Underlag, og dette atter gjennembrydes for at skaffe Vandet Afløb. Fra Appius' Tid skriver sig maaske ogsaa den Kanal, der løber langs med Vejen fra *forum Appii* til Terracina, „*canale delle botte*", og som ved at optage Vandet fra Floderne skulde bidrage til Sumpenes Tørlægning.

Ved Terracina forandrede *via Appia* Retning. Sydostlig bøjede den ind i Latium og løb over *Fundi*, *Formiae* og *Min-*

---

[1]) Plin. *Hist. nat.* III, 5, 9 (cfr. Niebuhr, *Röm. Gesch.* III, pag. 358).

[2]) Saaledes antager Hirt (*Gesch. der Baukunst* II, pag. 192) og henviser til den ovenanførte Udtalelse af Diodorus Siculus (oversat paa Latin: *magno sumtu locis, quae eminebant, effossis, et exaequatis, quae hiatus et cavitatem habebant*). Niebuhr er af en anden Mening, idet han antager, at Appius indskrænkede sig til at grave en Kanal gjennem Sumpen. „Durch den Sumpf baute Appius die Strasze nicht, von welcher der Canal einen Theil ausmachte, der beide Theile der eigentlichen Strasze verband: das scheint erst Trajan gethan zu haben" (*Röm. Gesch.* III pag. 357, 580). En Prøvelse af de afvigende Meninger, ogsaa med Hensyn til Underbygningen i *val d' Ariccia*, vil finde sin Plads ved den nærmere Beskrivelse af de paagjældende Lokaliteter.

turnae ind i Campanien. Capua var deus Maal; forinden man naaede dertil, mødte dog endnu en Hindring. Ikke langt fra Terracina skød Appeninerne en Sidekjæde ud imod Havet, en Stenmasse, der siges at have været haard som Marmor; den maatte gjennembrydes, dersom man vilde undgaa at føre Vejen i en stor Bue udenom. Maaske lykkedes det Appius at overvinde ogsaa denne Vanskelighed — ansete Archæologer have formodet dette[1]), uden dog nærmere at begrunde deres Mening — men efter en Yttring af Livius[2]) synes det mere troværdigt, at Gjennemskæringen af den omtalte Bjergkjæde, *mons Formianus*, først er bleven udført langt senere, og at Æren for dette Arbejde tilkommer Valerius Flaccus, den ældre Catos Kollega i Censuren. Dersom vi tør tro en Forfatter fra det 6te Aarhundrede, Procopius, skulde App. Claudius fremdeles have ladet Vejen brolægge i hele dens Længde, fra Rom til Capua, med store Stenfliser. Procopius' Ord fortjene at citeres. „Visselig", siger han, „er denne Vej fremfor nogen værd at skue, thi langvejsfra havde Appius ladet hente Sten, haarde som Flint, til dens Bygning, og dem har han ladet glatte og tilhugge saa nøjagtig, at der ikke behøvedes hverken Metal eller Andet for at binde dem til hinanden; ja, saa udmærket er denne Flisebro føjet sammen, at den, som betragter den, maa tro, at ikke Menneskehaand, men at Naturen selv har dannet den saaledes". „Og i hvor langt et Tidsrum", spørger Procopius, „og af hvormange Mennesker og Dyr ere disse Stene ikke blevne betraadte? Og dog ser man dem intetsteds løsnes, brydes i Stykker eller tabe i Skjønhed" [3]).

De faa Linier hos Procopius ere en Hovedkilde for vort Kjendskab til *via Appia*. Ganske tør vi dog ikke stole paa dem. Forsaavidt den ansete Historiker beretter sit eget Indtryk af

---

[1]) Bergier, *Hist. des grands chemins de l'Emp. Rom.* I, pag. 168, 227.
[2]) Liv. XXXIX. 44.
[3]) Procop. *de bello Goth.* I, 14.

Vejen, er der ingen Grund til at tvivle; han havde befaret denne og mange andre af Kejserrigets Militærveje og var saaledes vel istand til at anstille en Sammenligning. De historiske Oplysninger ere derimod mindre nøjagtige. Procopius sætter Vejens Alder til 900 Aar, hvad der mindst er 50 Aar formeget, han lader App. Claudius anlægge den som Konsul istedetfor som Censor, og lader den fremdeles ende i Capua istedetfor i Brindisi. Maaske vi da tør antage, at Procopius ogsaa er unøjagtig, naar han tillægger App. Claudius Æren for den fortrinlige Brolægning, som han beundrer. Et saa storartet Foretagende som *via Appia*'s Belægning med mægtige, polygone Stenfliser paa en Strækning af henved 30 Mil er først senere kommen til Udførelse, og det har været flere Generationers Arbejde. Livius beretter ogsaa, at man forsøgte sig stykkevis frem, og at man først efter flere Forsøg fandt det haarde Materiale, der saa fortrinlig modstod Slidet af Vogne og Heste[1]).

App. Claudius vandt Berømmelse for sit Arbejde, men det skaffede ham tillige talrige Fjender. Samtiden kunde ikke forliges med den herskesyge Patricier. Han skildres som en stolt og egensindig Mand, ringeagtende Guder og Mennesker, en værdig Ætling af den Slægt, der fremfor nogen bar Nag til den romerske Almue; *familia superbissima ac crudelissima in plebem Romanam*, lyder Livius' Skudsmaal[2]).

I det religiøse Liv havde han vist sit Egensind ved at tilskynde den Slægt, der forestod Offertjenesten for Hercules, til at røbe Hemmeligheden ved Gudens Kultus til de offentlige Slaver. Hercules fortørnedes over denne Nedværdigelse, og det

[1]) Den nærmere Detail fremgaaer af Liv. X, 23, 47 og XXXVIII, 28.
[2]) Liv. II. 56.

hed sig, at Appius Claudius blev slagen med Blindhed, og at alle Linier af Slægten *Potitii*, en urgammel Æt, der havde set Guderne ved sit Bord, inden Aarets Udgang blev revne bort af Pesten. Fra hin Straf skulde Tilnavnet „*Caecus*“ stamme.

Som Statsmand lagde man Appius til Last, at han optog Sønner af Frigivne i Senatet; man bebrejdede ham, at han imod de Love, der værnede om Plebejernes Ret, stræbte at blive valgt til Konsul sammen med en Patricier, og han var overmodig nok til at fremme Valget af sin Skriver til en af de høje Øvrighedsposter.

Et lignende Egensind viste Appius ved Anlæget af den appiske Vej. Han vilde ikke dele Æren for sit Arbejde med Nogen. Omstændighederne fortælles noget forskjelligt, men hvad enten Appius lokkede sin Kollega til at fratræde Censuren under Foregivende af, at han selv vilde følge efter, eller denne af egen Drift nedlagde Embedet, fortrydelig over, at Appius havde nedværdiget Senatet ved de nyvalgte Medlemmer: App. Claudius nægtede at følge sin Kollegas Exempel — derom synes Beretningerne at samstemme. Ene beklædte han Censuren, og ud over den fastsatte Tid for at kunne fuldende sit Værk.

Livius har skildret os den Forbittrelse, som denne Adfærd vakte, dobbelt stødende i et Samfund som det romerske, hvor Fædrenes Love og Vedtægter gjaldt for hellige Normer, som Ingen turde bryde. Almuetribunen ophidsede Folket imod den oprørske Censor og mindede ham om Diktatoren Æmilius' Lov, der for hundrede Aar tilbage havde forkortet Censorernes Embedstid til 18 Maaneder. Men Appius kunde ikke erkjende, at den paaberaabte Lov forpligtede ham; den gjaldt kun de to Censorer, imod hvis Embedsførelse den var rettet. *Sollers juris* — „forfaren i Retten“, hedder det om den energiske Censor[1]; maaske hans Indvending ikke har været uden Hjemmel. I Tribunens Øjne var dog dette Svar et Attentat paa at spille Konge; han gjennemgik

---

[1]) Liv. X, 22

Slægtens lange Synderegister, bad Folket om at mindes disse stolte og herskesyge Herrer, der havde bekæmpet enhver Reform til Almuens Bedste, Lovene om Aager og Ageruddeling, Retten til Ægteskab mellem Patricier og Plebejer — denne Slægt, hvis Tyranni havde jaget deres Fædre fra Hus og Hjem til det hellige Bjerg. „Mindes I disse Mænd!", udbrød P. Sempronius — „Visselig I ville finde, at Appierne have været Eders Frihed farligere end Tarquinierne".

Forgjæves ivrede Tribunen. Sex Kollegaer bifaldt hans Optræden, men Ingen vovede at efterkomme hans Ordre, da han bød, at Censoren skulde gribes og kastes i Lænker. Støttet af sine Tilhængere trodsede Appius Folkets Vrede. Ene beklædte han Censuren, indtil han havde fuldendt sit Arbejde.

Saaledes har Livius fremstillet denne Episode[1]). Hvorvidt den er til at stole paa, lader sig vanskelig afgjøre. Vistnok er Livius dog ingen upartisk Dommer. Mommsen har paavist[2]), hvorledes den hele Charakteristik, der er givet af App. Claudius og hans Færd, er forvansket, farvet af den Uvillie, som de ældre Historieskrivere, af hvilke Livius har øst, nærede imod Slægten. Appius har næppe været den bittre Folkefjende, som han beskyldes for; ingen hidsig Forkæmper for et borneret Aristokrati, men en Ven af Fremskridt og Udvikling, en højtbegavet og energisk Personlighed, der, besjælet af store Opgaver, traadte dristigt men hensynsløst op imod forældede Retsregler og Sædvaner. Langt snarere end en Reaktionær, siger Mommsen[3]), maatte han kaldes en Forløber for Graccherne og Julius Cæsar. Men App. Claudius var forud for sin Slægt. Han var Fremskridtsmand paa en Tid, da Staten hyldede den strængeste Konservatisme. Med en saadan Charakter kunde Samtiden ikke forliges; derfor

---

[1]) Liv. IX, 33—34.
[2]) Mommsen, *röm. Forschungen* I, pag. 287 ff.
[3]) ibid. pag 318.

hedder det, at „hverken Lov eller Skamfølelse satte Grændse for hans Vilkaarlighed, men at i hans Øjne kun Frækhed og Uret, Foragt for Guder og Mennesker vare Dyder"; derfor fremhæves det, at han trodsede 6 Tribuners Befaling om at nedlægge sit Embede, og at han uden Bemyndigelse udtømte det romerske Skatkammer for at finde Midler til sine Anlæg. Ingen har taget ham i Forsvar. Selv Seneca fordømmer ham: „Han blev blind", forklarer Filosofen, „fordi hans Syn fortjente at udslukkes"[1]). Suetonius beskylder ham for, at han stræbte efter Eneherredømmet i Italien; og i *forum Appii*, som han grundlagde i de pontinske Sumpe, siges han at have rejst sin egen Billedstøtte, smykket med Diademet om Panden[2]). Værre Beskyldning kunde ikke rejses imod en romersk Borger.

Ene fuldendte og indviede Appius den Vej, som han havde kjæmpet for. Hin Dag bragte hans Navn et uforgængeligt Eftermæle. Ingen kjender C. Plautius, hans Kollega i Censuren, da Arbejdet paabegyndtes, men den appiske Vej blev Rigets berømteste Hærvej, og med sine Ruiner og Erindringer vil den trodse Tiden ligesaa længe som Forum Romanum og Colossæum. „Enhver er sin egen Lykkes Smed" — *fabrum esse suae quemque fortunae* — lød en af Appius' Sententser[3]); den ihærdige Censor har smeddet efter sit Ord.

App. Claudius lærte Romerne at lænke de Besejrede til Rom. Han lærte dem endnu Et: aldrig at tabe Modet. Lad os mindes dette Træk. Tredive Aar vare forløbne, siden Censoren anlagde sin Vej, da Pyrrhus efter Sejren over Publius Lævinus sendte sin betroede Minister Cineas til Rom med Løfte om Venskab og Hjælp, dersom Romerne vilde lade hans Forbundsfæller

---

[1]) Seneca, *de provid.* V, 2.
[2]) Sueton. *Tiber.* cap. 2.
[3]) Ps. Sallust. *Epist. ad Caes.* I, 1.

Tarentinerne i Fred. Rom var sin Undergang nær; 15000 Mand laa slagne ved Heraclea, og en ny Kamp forestod udenfor Hovedstadens Mure. Senatet lyttede alt til det lokkende Tilbud; det kunde ikke modstaa den behændige Gesandt, der havde erobret flere Byer ved sin Veltalenhed end Kongen med sit Sværd. I det kritiske Øjeblik mødte imidlertid App. Claudius. Længe havde han holdt sig borte fra Raadet, men da han hørte, at man underhandlede med en Fjende, der stod væbnet i hans Fødeland, kunde han ikke holde sig rolig, men befalede sine Slaver at bære sig hen i Forsamlingen. „Hvor er Eders Ord fra Ungdommens Dage“, udbrød han, „hin kjække Tale, da I paastod, at dersom Alexander den Store var kommet til Italien, vilde han ikke have baaret Navn af „den Uovervindelige“, men at Rom vilde have gjort ham berømt ved hans Død eller Flugt. Forfængelige Ord! I, som frygte en Konge, der er tyet hertil, ikke for at paaføre Eder Krig, men for at undfly sine Fjender i Grækenland, en Konge, som foregjøgler Eder Hjælp med en Hær, der ikke har kunnet sikkre ham selv blot en ringe Del af Macedonien. Betænk, hvortil Eders Føjelighed vil føre: en Romers Navn vil være til Spot for Samniter og Tarentiner“. Saaledes beskæmmede Appius de frygtsomme Fædre. Raadet fattede nyt Mod; besjælet af Kamplyst svarede det Cineas, at saalænge Pyrrhus stod rustet i Italien, vilde Rom føre Krigen til det Yderste, maatte Kongen end tilintetgjøre tusinde Hære som P. Lævinus'. Det var stolte Ord fra en Forsamling, der imponerede som et Raad af Konger. De blev Grundlaget for Republikens vordende Statskunst: trods Nederlag og Tab ikke at lade Modet falde, men deri se en Opfordring til nye Anstrængelser —

Tu, ne cede malis; sed contra audentior ito![1])

---

[1]) Verg. *Aeneis* V, 96.

Roms berømteste Mænd tog Arv i det Arbejde, som App. Claudius havde paabegyndt, blandt Andre Cajus Gracchus og Julius Cæsar. Den Førstes Fortjenester ere allerede berørte. Plutarch nævner ikke de enkelte Veje, der blev forskjønnede af Gracchus[1]), men *via Appia*, der var Republikens vigtigste Militærvej, er næppe undgaaet hans Opmærksomhed. Flere af de Arbejder, som man vil tillægge App. Claudius, skyldes maaske rettest den virkelystne Tribun, til Ex. den mægtige Underbygning i *val d'Ariccia*, hvor Bygningsmaaden og de svære, indtil 7 Fod lange og 2′ høje Peperinblokke, hvoraf den er rejst, peger hen paa Republikens Byggeforetagender i det 2det Aarhundrede f. Chr.[2]).

Om J. Cæsar fortæller Plutarch, at han blev valgt til Tilsynsmand for den appiske Vej, og at han anvendte en Formue paa dens Forskjønnelse[3]). Vi kjende ikke de Arbejder, som Cæsar lod udføre, men mulig tør det regnes ham til Ære, at Vejen blev forlænget til Brindisi. „*Nil egisse putans si quid superesset agendum*", hed det om den energiske Reformator; han har ikke kunnet finde sig i, at et Arbejde laa ufuldendt under hans Haand, og fremsynet alt i unge Aar har han maaske anet, at *via Appia* skulde bane ham Vejen til Pharsalus.

Som Diktator paatænkte Cæsar yderligere Arbejder. De pontinske Sumpe voldte stadig Bryderi; de vanskeliggjorde Forbindelsen mellem Hovedstaden og Syditalien, og deres giftige Udduustninger kunde spores helt op til Rom. Cæsar ønskede med ét Slag at kue dette Onde. Fra Pontemolle vilde han lede Tiberen udenom Rom, gjennem Latium til Terracina, et gigantisk Foretagende, der ogsaa vilde have beskyttet Byen imod de mange Oversvømmelser, hvoraf den led dengang ikke mindre end nu, og af hvilke den nys havde set en usædvanlig voldsom, der

---

[1]) Plutarch. *C. Gracchus* cap. 7.
[2]) Nibby, *Analisi della carta de' dintorni di Roma* III, pag. 558
[3]) Plutarch. *Cæsar* cap. 5.

bortskyllede Hundreder af Huse og Mennesker og Dyr i Mængde. *Mira alluvies . . .*, skriver Cicero til sin Broder, . . . *magna vis aquae usque ad piscinam publicam!* [1]) Cæsars Plan kom dog ikke til Udførelse. *Idus Martiae* forhindrede denne ligesom saa mange andre.

Blandt Cæsarerne maa vi fremhæve Trajan. Hans Fortjenester af Vejvæsenet ere større end nogen anden Kejsers. Constantin den Store synes rigtignok ikke at have villet anerkjende dem, men kaldte sin Forgænger en „*herba parietaria*“ [2]), en Snylteplante, fordi man fandt hans Navn paa saa mange Mure, ikke blot paa dem, han selv havde opført, men ogsaa dér, hvor han kun havde repareret eller oppudset. Constantin var imidlertid ubillig i sin Dom. En *herba parietaria* kunde Trajan maaske kaldes, dersom man kun vilde tage Hensyn til Luxusbygninger, Templer og Paladser, hvor Kejseren, som det hedder, var mere virksom for at bevare end for at opføre [3]); men Øgenavnet passer ikke paa hans Omsorg for mere nyttige Foretagender. Her nøjedes Trajan ikke med at efterbedre Andres Arbejde. I Modsætning til sine Forgængere berømmes han, fordi han gav Agt paa Veje og Kanaler, Broer og Dæmninger, og i det Hele bragte Kommunikationsvæsenet til den største Fuldkommenhed. „Nu ryste ikke vore Boliger af de uhyre Stenblokke, der slæbes gjennem Gaderne, vore Huse staa fast, og Templerne ramle ikke ned“, siger Plinius i sin Lovtale til Kejseren, „men Du har bragt alle Folkeslag i saa nøje Samkvem, at hvad der trives etsteds, synes at have sit Hjem overalt [4]). Vi have alt omtalt den mægtige Bro, som Kejseren slog over Donau; et andet

---

[1]) Cic. *ad Qvint. fratr.* III, 7, 1.

[2]) Aurel. Victor, *Epit. in Constantino*, cap. 41.

[3]) Plin. *Paneg.* cap. 51, 1—2.

[4]) ibid. cap. 51, 29: *diversasque gentes ita commercio miscuit, ut quod genitum esset usquam, id apud omnes natum esse videretur.*

storartet Foretagende var Anlæget af en Vej, der førte fra det sorte Hav til Gallien, en Strækning af mere end 200 Mil[1]).

Paa *via Appia* minde de pontinske Sumpe om Kejserens Fortjenester. Der var ofte bleven forhandlet om deres Tørlægning, og man havde offret store Summer for at faa en fast og varig Vej igjennem dem, men Bestræbelserne synes ikke at have frugtet. Underbygningen sank ned i det bløde Dynd, Kanalerne, der skulde aflede Vandet, tilstoppedes, og naar om Foraaret Floderne svulmede af Vand, truede de med at overskylle Dæmningerne. Trajan synes for lang Tid at have bragt Vejen i farbar Stand; han lod den brolægge med Stenfliser og slog nye og pragtfulde Broer over de rivende Vandløb. Dio Cassius berømmer hans Arbejde[2]), og hans Beretning stadfæstes ved Indskrifter og ved mægtige Levninger af Brobygninger, der blev bragte for Dagen, da Pius VI lod Vejen udgrave og sætte istand paa det gamle Vejleje. Maaske vi have et Minde om Kejserens Værk paa en af de Medailler, der ere prægede til hans Ære. *Pomptina palus* ligger i Skikkelse af en Kvinde med et Siv i Haanden, og med et Hjul over Fødderne for at betegne, at hun tilstod sig overvundet af det nye Anlæg. En lignende Fremstilling viser et Basrelief paa Attikaen over Constantinsbuen. *Via Appia*, eller maaske snarere en ny Vej, *via Trajana*, som Trajan lod anlægge fra Benevent til Brindisi, er her fremstillet som en Kvinde, der med løftet Arm klager sin Nød for Kejseren, og denne rækker hende Haanden til Hjælp. Ved Kejserens Side staa to skjæggede Mænd, efter deres Ydre at dømme Grækere, og formodentlig Vejens Bygmestre. Maaske den Ene er den berømte Apollodorus fra Damaskus, Bygmesteren af *forum Trajani* og af den mægtige Bro over Donau. Det var ham, der saa dristig afviste den unge Hadrian, da denne vilde

---

[1]) Aurel. Victor. *de Caesar.* 13.
[2]) Dio Cass. LXVIII, 15.

indblande sig i en Samtale mellem Architekten og Kejseren om et Byggearbejde: „Gaa Du bort og mal paa Dine Agurker!“ sagde han, „af dette forstaar Du Intet“. Hadrian kunde ikke glemme den drøje Tilrettevisning; som Kejser forviste han Apollodorus og fandt snart et Paaskud til at lade ham henrette.

Som bekjendt hidrøre de skjønneste Prydelser paa Constantinsbuen fra en tidligere Ærepoil for Trajan. Saa lunefuld er Skæbnen. Constantin, der havde spottet sin Forgænger for hans Byggelyst, maatte i sin Triumfbue give Ly for hans Berømmelse.

Et Spørgsmaal kunde i denne Sammenhæng endnu være at oplyse: Naar blev *via Appia* forlænget til Brindisi? Der er henvist til Cæsar, men denne Henvisning er ingenlunde ubestridt. Man formoder, at Forlængelsen af Vejen kan være iværksat baade før og senere end det Aar (a. 68), da Cæsar fungerede som Kurator for *via Appia.* Lad os imidlertid opsætte denne Undersøgelse. Den frembyder sig mere naturlig, naar vi i *Formiae* møde Cicero og se ham gruble over nogle Linier, som han nys har modtaget fra Pompejus, Linier, der tør være bestemmende ved den nøjere Prøvelse af vort Spørgsmaal. *Censeo, via Appia iter facias et celeriter Brundisium venias*[1]), — „Jeg mener, at Du bør følge den appiske Vej, og at Du da hurtigere naaer Brindisi“, skrev Pompejus til Taleren. Man har ikke været tilstrækkelig opmærksom paa Stedet, hvor Cicero modtog denne Opfordring.

---

[1]) Cic. *ad Attic.* VIII, 11, C.

III.

LIVET PAA VIA APPIA.

Da *via Appia* ved Kejserdømmets Begyndelse var forlænget til Brindisi, var den Italiens længste Hærvej, Hovedaaren i det romerske Rige. Digterne istemme dens Pris: „*ingens Appia*, stor og navnkundig blandt samtlige Veje!“[1]), den berømmes som Italernes minderige Vej: *Ausoniae maxima fama viae*[2]), Statius hilser den som „Vejenes Dronning“[3]) — og den blev Vidne til et Liv, der i Nærheden af Rom var broget og travlt som i Hovedstaden selv.

Tidlig og sildig var *via Appa* opfyldt af de Vejfarende. Her møde vi de høje romerske Embedsmænd, *proconsules* og *propraetores*, der, ledsagede af Legater og Qvæstorer, underordnede Betjente og Slaver drog til Provindserne for at overtage et Statholderskab; i Brindisi modtage vi mangen Imperator som Sejrherre, høre Legionernes Jubelraab og følge dem videre paa deres Tog gjennem Italien. Fra Byerne langs med Vejen ilte Deputationer hid for at byde Cicero Velkommen, da han var kaldet tilbage fra Exilet. Paa *via Appia* blev han atter hilset som „Fædrelandets

---

[1]) Stat. *Silvae* V, I, 222.
[2]) Martial. *Epigr.* IX, 102.
[3]) Stat. *Silvae* II, 2, 12: *Appia . . . regina viarum.*

Fader og Befrier“, modtog alle gode Borgeres Haandklap og Bifaldsraab; og da han nærmede sig *porta Capena*, var Tilstrømningen saa stærk, at man vanskelig skulde paavise nogen Borger, hvis Navn blot var en Nomenclator bekjendt, som ikke var kommet ham i Møde.

Cicero var overvældet af Glæde; et fejret Navn var den bedste Lægedom for hans syge Sind, og han sendte strax Atticus Budskab om sit Indtog — om denne Dag, da det var ham, som om han blev baaren til Himlen: *mihi videor in coelum ascendisse, non solum in patriam revertisse*[1]).

Fra Brindisi gik Overfarten til Grækenland og Macedonien, til Lilleasien og Ægypten; her og i *Puteoli*, Italiens store Havnebyer, blev Orientens Handelsvarer udskibede, og førtes til Rom i saadan Mængde, at man skulde tro, hedder det, at Indiens og det lykkelige Arabiens Træer for stedse vare afblomstrede, og at hine Folk maatte ty til Rom for at søge deres egne Frembringelser. Ad den appiske Vej strømmede Østens Sønner til Hovedstaden, i saadant Antal, at Byens Huse ikke syntes at kunne rumme dem alle, og ad denne Vej drog den romerske Ungdom til Videnskabens Højskoler, til Athen og Alexandria, til Smyrna og Korinth for at fuldende deres Studier. Ustandselig bølgede Mængden afsted.

I Nærheden af Rom rørte Livet sig ejendommelig broget. Den appiske Vej var Hovedstadens mest besøgte Promenade *extra muros*; en Spadserevej ikke blot for Smaafolk, der søgte Adspredelse i det Frie, men den Route, som Moden anviste det fornemme Selskab, naar det vilde glimre med kostbare Kjøretøjer og talrigt Tjenerskab. Her saae man Ungdommens Sport. „Naar den glathagede Knøs er bleven sin Hovmester kvit“, siger Horats, „morer han sig med Heste og Hunde“[2]). I lette tohjulede

---

[1]) Cic. *ad Attic.* IV, 1; Cic. *pro domo* 28, 75

[2]) Horat. *Epist.* II, 3, 161.

Vogne, forspændte med de smaa galliske Heste, ilte de Unge henad Vejen, hastigt afsted, som om det gjaldt — efter Digterens Udtryk — „at komme først til at slukke et brændende Hus“ [1]). Ve den Stakkel, der ikke hurtig sprang til Side! Det var ikke sikkert, at en saadan højbaaren Herre behagede at dreje af; Suetonius fortæller, at Domitius Ahenobarbus, Neros Fader, letsindig kjørte et Barn ihjel paa den appiske Vej, dobbelt anstødeligt, fordi han var bekjendt for sin Færdighed i at styre et Vognspand [2]).

Bedagede Mænd fulgte Ungdommens Sport. Ogsaa de vilde vise deres Færdighed som Vognstyrere og Hesteavere, greb Tøjlerne og hilste paa de Unges Vis med Pidsken. Juvenal har skildret den fede Konsul Lateranus, hvorledes:

Hurtig afsted og forbi sine Forfædres Aner og Aske
Stormer han frem paa flyvende Vogn; og selv han,
Selv han som Konsul jo fæster til Hjulet forsvarlige Hemsko [3]).

„Vi gjorde det Samme som Unge“, tilstaar Digteren [4]), men han forarges over Rigets mægtige Konsul, Ejeren af Lateranernes Palads paa Cølierbjerget, der ikke undsaa sig for ved højlys Dag, naar Embedstiden var omme, at udøve sin Idræt:

„Ej vil han ængstes ved Tanken at møde de aldrende Venner,
Først han med Pidsken vil hilse, han løse vil Knippet med Straaet,
Uddele Korn til sit trættede Spand“ [5]) . . . .

Digteren giver ved samme Lejlighed Oplysning om, at disse Hesteelskere antog et eget fagmæssigt Sprog, saa at til Ex.

---

[1]) Lucret. III, 1063.
[2]) Sueton. *Nero* cap. 5.
[3]) Juv. *Sat.* VIII, 145.
[4]) ibid. VIII, 163.
[5]) ibid. VIII, 152.

Eder, der hørte hjemme mellem Kudske og Mulæseldrivere, fik en vis Klang som fornemme Mundheld:

> „Sværger han kun ved Gudinden Epona og alle de andre Billeder, hvilke man malede ser paa smudsige Krybber“ [1]).

Til hvilke brogede Optog kunde vi ikke have været Vidne! Hvilken ødsel Pragt med Vogne, saa sindrigt indrettede eller kostbart udsmykkede, indlagte med Guld og Elfenben, at de efter Digterens Udsagn kunde have Værdi som et Landgods [2]). Ogsaa paa Landevejene vilde man vise, at man var rig. Her fremviste Roms Rigmænd deres galliske og asturiske Forspand, Heste af ensfarvet Lød, beklædte med broderede Purpurdækkener og med Bidsel og Pandeprydelser af Guld. Foran Vognen løb brogetklædte Morer; numidiske Forridere ilte forud for at rydde Vejen og bebude Herrens Komme — som Martial forsikkrer:

> Paa Bukken forude en Hob forfinede Slaver,
> Medens i Støvet foran damper en libysk Jokey.
> . . . .
> Og paa Libyens Hest den sorte Rytter anmelder Vognen [3]).

Selv en Romer maatte studse ved denne Pragt, med Digteren udbryde:

> „Rom i sin Ødselhed kjender nu ikke til Grændse for Udgift“ [4]).

Seneca har oftere skildret Extravagancerne hos dette landevejsjagende Publikum. „Det er jo kommet saa vidt“, siger han, „at nu ogsaa Enhvers Pager bære Maske for Ansigtet, thi det vilde jo holdes for simpelt, om der ikke i Ens Følge var et Ansigt saa skært, at dets fine Hud trængte til Beskyttelse mod Sol og

---

[1]) Juv. VIII, 156.
[2]) Martial. *Epigr.* III, 62.
[3]) Martial. *Epigr.* X, 13; XII, 24.
[4]) Juv. VII, 138.

Blæst[1]). Filosofen beder os imidlertid om ikke at dømme de Vejfarende efter den Prunk, hvormed de optræde. „Du tror, at han er rig", skriver han, „fordi hans hurtige Heste bære gyldne Kjæder om Bringen, eller fordi hans Muldyr alle ere af samme Bygning og Farve; men Du tager fejl: Alt er forlorent — lige indtil den sorgløse Mine. Han véd ikke, om han skal tinge sig selv til Kamp med Dyr eller Mennesker"[2]). Men saaledes er jo Tiden, klager Seneca: Hvo blandt hine Ørkesløse vil ikke hellere gjælde for rig end for retskaffen — „er ikke mere bekymret for sit Hoveds Pynt end for dets Frelse?"[3]) „Lad Folk kun kalde mig en Slyngel", hedder det, „naar de blot tro, at jeg har Penge; thi derom spørge Alle — Ingen, paa hvad Maade Du har erhvervet dem":

Non quare, et unde, quid habeas, tantum rogant;

selv ved Ens Død hedder det:

Bene moritur, quisquis moritur, dum lucrum facit —

„Den dør godt, som endog i Dødsstunden tager sin Profit"[4]).

Med haarde Ord dømmer Seneca sin Tid. De anførte Vers skyldes vel ikke ham, de citeres af en fremmed Digter, men Seneca gjør Digterens Ord til sine, og minder sin Ven om, hvor fuldt de passe paa en talrig Klasse af Landsmænd. „Thi fra Barnsben", forklarer Filosofen, „ere vi jo opdragne i Beundringen for Guld og Sølv; denne Tørst have vi indsuget med Modermælken, og saa dybt ere vore Sæder jo sunkne, at Fattigdom holdes for en Skændsel, og at den Fattige er til Spot"[5]).

---

[1]) Seneca, *Epist* 123, 7
[2]) ibid. 87, 7—9; jfr. *Epist* 115, 9.
[3]) Seneca, *de brevit. vitae* 12, 3.
[4]) id. *Epist.* 115, 14.
[5]) ibid. 115, 11.

Seneca staar ikke alene med sin Dom. Digtere og Prosaister have i lige stærke Udtryk lastet den Slægt, i hvis Øjne „en Klump af det blanke Metal var skjønnere end alle Fidias' og Apelles' Mesterværker"[1]), denne Ungdom, der kun hyldede én Gud, Pengenes — „den mægtige Hersker", hedder det, „til hvis Ære der vel endnu ikke var rejst Templer og Altre, men som i Hjerterne nød den helligste Højhed"[2]). For Pengene stod alle Døre aabne; med dem i Kassen havde man selv Jupiter i sin Magt — „*clausum possidet arca Jovem*"[3]). Men netop fordi Rigdommen var den eneste Maalestok for Ting og Personer, fordi kun den Rige var agtet og æret, „selv en Cato overlegen"[4]), stræbte Alle, Unge og Gamle, at give sig Udseende af at høre til Gudens Udkaarne og at fremkalde de samme Virkninger. „Vi Alle i fornem Fattigdom leve", klager Juvenal[5]). Enhver søgte efter Evne at komme med i det elegante Landevejsliv og blænde de Skuelystne ved ydre Glimmer. Havde man ikke Raad til at kjøbe sig Følge og Tjenerskab, nøjedes man med at leje det, og forslog Midlerne ikke hertil, maatte en Bærestol og et Par Slaver gjøre Fyldest; men standsmæssig maatte Ens Optræden være, thi kun den Rige, gjentager Digteren, nyder Agtelse og Tillid: „Fattigmand foragter Lynet og Guder"[6]). I vor By, forsikkrer Juvenal, holdes en Advokat ej for veltalende, „om ej sig han skaffed af Ledsagere ti, Slaver otte, en Bærestol bag sig og forud en togaklædt Skare"[7]); selv en Cicero, tilføjes der, vilde forgjæves søge Klienter, om ikke en vægtig Ring glimrede paa hans Finger. Vistnok var det da ikke noget

---

[1]) Petron. *Sat.* cap. 88.
[2]) Juv. I, 113: *inter nos sanctissima divitiarum majestas.*
[3]) Petron. *Sat.* cap. 137.
[4]) ibid.: *Catone prior.*
[5]) Juv. III, 182.
[6]) id. III, 145: *contemnere fulmina pauper creditur atque deos*
[7]) id. VII, 141.

Særsyn paa en romersk Promenade at møde hine „*belli homines*“, som Digteren spotter: sminkede og friserede spadserede de frem med fornemme Lader, ledsagede af et togaklædt Følge, en Gallus til Ex.;

> Hvis Bærestol med Dæksel og med Rem er ny.
> Men som nys hos Cladus har sat sin Ring i Pant
> — For otte Skilling til at faa lidt Middagsmad[1].

Skinnet fremfor Alt! var hine Spraders Valgsprog. „Hvo iblandt dem“, spørger Seneca, „vil ikke hellere være velklædt end velanstændig, ser ikke hellere Staten bragt i Forstyrrelse end en Uorden i sin Frisure?“[2]).

Unge og Gamle udfoldede ikke forgjæves deres Pragt. Til *via Appia*'s Vejfarende hørte de unge Romerinder, Aristokratiets Damer og Demimondens Skjønheder, der talrige som Myggene en Sommeraften bejlede til Mændenes Gunst[3]). Ogsaa de betoges en Tid af Modens Passion for Heste og Vognkjørsel, og styrede selv deres Forspand paa de flisebelagte Veje. Sommernætter møde vi de fornemme Romerinder, der drage til Dianas kølige Lund, til Tempelfesterne for den kydske Gudinde ved Nemisøens Bredder. Rejsen siges at gjælde et Offer til Gudinden. Man vil takke hende for en Mands Hjemkomst eller et Barns Frelse[4]) — i hundredevis hænge Tavler i Festons mellem Grenene, til Minde om de Ønsker, som Gudinden har bønhørt. Men ikke for Dianas Skyld ilte Properts' Elskede med Krands om Haaret og Fakkel i Haanden til Skovgudindens Bolig. „*Mage fuit causa Venus*“[5]):

---

[1]) Martial. Epigr. II, 57: *vix octo nummis.*
[2]) Seneca, *de brevit. vitae* 12, 3: *qui non comptior esse malit quam honestior?*
[3]) Plaut. *Truculentus* I, 1, 45—46.
[4]) Orelli, No. 1454: *Dianae Nemorensi . . . pro incolumit. et redit. viri.*
[5]) Prop. *Eleg.* (ed. Hertzberg) IV, 8, 16.

Cynthia vilde beundres af sine Tilbedere, og Digteren, som var en af disse, klager over, at en Medbejler har indtaget hans Plads, og ledsager hende i den med kostbare Silkeforhæng smykkede Vogn, medens to store molossiske Hunde med Baand om Halsen springe omkring ved Siderne. Properts kalder *via Appia* til Vidne imod den Troløse; den skal fortælle ham den Kjærlighed, der har vanæret hans Navn. Vistnok har Properts ikke staaet alene med sin Klage; Mangen maatte sande med ham, at „ingen Gudinde lod sig nøje med en enkelt Gud, at man før kunde rive Stjernerne fra Himlen, end finde Troskab hos den Elskede“ [1]).

De Bedragne maatte forbande Ovid. Han havde lært de Unge at finde Vej til Skovgudindens Tempel. Med lokkende Ord pegede han paa hendes Bolig:

Ecce! suburbanae templum nemorale Dianae [2]),

og mindede om, at her ikke mindre end i Bajæ var Stedet at finde den Kjærlighed, man søgte. „Gudinden er Jomfru, og selv hader hun Amors Pile, men desuagtet har hun bragt og vil bringe mangt et Saar“ [3]). „Og hvor findes vel den Kvinde“, spørger Ovid, „som modstaar en Elskers Bønner? — Nej, før maatte Fuglene forstumme om Vaaren, Cikaderne ikke synge ved Sommertid eller den mænaliske Hund vise Haren sin Ryg, end en Kvinde, naar hun fristes indsmigrende, forblive ufølsom ved den Unges Attraa“:

Prima tuae menti veniat fiducia, cunctas
Posse capi; capies: tu modo tende plagas —

„Du kan fange dem alle, grib dem, spænd blot Garnene ud!“ [4])

---

[1]) Prop *Eleg* II, 32, 56; 49.
[2]) Ovid. *Ars amat.* I, 259.
[3]) ibid. I, 261.
[4]) ibid. I, 270 ff.

Ovid viste Ungdommen, hvor den skulde kaste Garnet ud; han lærte den tillige at drage Maskerne sammen og holde Byttet fast. „Er Du rig", tilføjer han, „falder jo Erobringen let; thi tilvisse, vi leve i Guldalderen: for Guld skaffer man sig Honores, ved Guld kjøbes Kjærlighed; Jupiter selv gød jo gylden Regn i Danae's Skjød!" [1]) Men Ovid vil ikke være de Riges Sanger. Selv var han fattig, da han elskede:

Pauperibus vates ego sum; quia pauper amavi[2]);

De Ligestillede byder han sit Raad, og dem betror han, at Kunsten — den bestaar i at vinde den Skjønne uden Offre.

„Har Du Intet at medbringe, bring idetmindste Løfter! Med dem kan den Fattige være rig" [3]). „Og nær ingen Skrupler ved at love; kald hvilken Gud Du vil til Vidne paa Dit Ord! Siden Jupiter selv svor falsk til Juno ved Styx, smiler han til de Elskendes Mened" — *exemplo nunc favet ipse suo*[4]); Æolus har Ordre til at bortvejre de troløse Ord". „Men ved Løfter vil Du kunne binde den Skjønne. For ikke at tabe Udbyttet af den første Gunst vil hun tilstaa Dig en ny. Saaledes gjør jo Spilleren":

Sic ne perdiderit, non cessat perdere lusor:
Et revocat cupidas alea blanda manus —

„for at han ikke skal have tabt sin Indsats, griber han Tærningen paany, og — han taber fremdeles" [5]).

Dog — lad os ikke detaillere de Rænker, hvormed Ovid lærte Ungdommen at besnære de Skjønne. Han var en farlig

---

[1]) Ovid. *Ars amat.* II, 277.
[2]) ibid. II, 165.
[3]) ibid. I, 444.
[4]) ibid. I, 636.
[5]) ibid. I, 451.

Raadgiver. Selv havde han elsket letsindigt; hans Hjerte var ømt, det flammede ved den mindste Glød:

Centum sunt caussae, cur ego semper amem[1],

og nu omsatte han sin Erfaring i Forskrifter. Efter at have besunget sine Eventyr, skrev han en Kjærlighedens Theori, en *Ars amatoria*, „Kunsten at vinde Hjerter“, der skulde gjøre de Stærke til Herrer over det reneste Sind. Af ham lærte de Unge at sukke og græde, at bedrage med Smiger og svigefuld Tale — hint underfundige Raad, til Ex.:

At quod non dederis, semper videare daturus[2];

og dobbest farlig blev hans Lære, fordi han underviste dem, ikke tørt og pedantisk, men vittigt og aandfuldt, i formskjønne velklingende Vers, rige paa Billeder og træffende Vendinger. Intet forsømte Ovid. Ad de forskjelligste Veje førte han sine Elever til Maalet; han anbefalede dem en Skole i Taalmod og Føjelighed; de maatte læmpe deres Tale efter den Elskedes Sind, føje hendes Luner, lyde hendes Bud. forsvare hendes Meninger. „Le, naar hun lér, spar ikke paa Taarer, naar hun græder:

Imponat leges vultibus illa tuis —

lad hende lægge Dit Ansigt i Folder!“ [3]) Og paa denne Erobringens Vej maa intet Hverv forekomme dem for ringe: „Betænk Dig ikke paa at sætte Skamlen for hendes Fod, at holde Spejlet for hende med Din fribaarne Haand![4])“ Men dersom Nogen skulde undse sig ved en eller anden Tjeneste, minder Digteren ham om

---

[1]) Ovid. *Amor.* II, 4, 10.
[2]) Ovid. *Ars amat.* I, 449.
[3]) ibid. II, 202.
[4]) ibid. II, 211 ff.

Hercules: „Paatog han sig ikke lignende Hverv — Jupiters og Alcmenes Søn, der holdt Sykurven for de joniske Piger og spandt den bløde Uld med sin kraftige Haand?“ „Hvad Guden kunde gjøre, kan Du vel ogsaa?“

I nunc, et dubita ferre, quod ille tulit![1]).

Endnu en Prøve paalægger Ovid sine Myndlinge; han undser sig næsten ved at forlange den:

Ardua molimur: sed nulla, nisi ardua, virtus[2]).

— selv en Medbejler maa de vide at finde sig i. Offret er haardt, tilstaar Digteren, og selv har han ikke kunnet bringe det, men han haaber at gjøre sine Elever mere føjelige. De ville staa sig ved at følge hans Raad. „Thi, betænk unge Mænd: *cui peccare licet, peccat minus*[3]) — den, som det er tilladt at synde, synder mindre, men: *crescit amor prensis*[4]) — „Elskoven voxer hos de Overrumplede“.

Frejdigt udtaler Ovid sin Overbevisning:

Desine, crede mihi, vitia irritare vetando:
Obsequio vincas aptius illa tuo[5]).

De klangfulde Vers ere vel værd at mindes.

Sikkerlig er Ovid bleven læst. Unge og Gamle have studeret hans Sange, lyttet til de forførende Raad, der skulde bringe dem til at besejre endog den reneste Uskyld.

---

[1]) Ovid. *Ars amat.* II. 222.
[2]) ibid. II, 538.
[3]) Ovid. *Amor.* III, 4, 9.
[4]) Ovid. *Ars amat.* II, 559.
[5]) Ovid. *Amor.* III, 4, 11

Prima tuae menti veniat fiducia . . .

„Hav Tillid til Dig selv!“ — hint Raad er saa godt som tusinde — og Sejren er Din, lover Ovid,

. . . . cunctas
Posse capi; capies: tu modo tende plagas[1]).

Ovid kjendte Tidens Smag. Han vidste, at hans Vers vilde flyve over Bølger og Bjerge, at Ingen som han vilde blive læst over Riget: *toto in orbe plurimus legor*[2]). Naar Hjertet i unge Aar betoges af ukjendt Længsel, skulde Yngling og Pige komme til ham, og i hans *Amores* vilde de finde den Følelse, hvoraf de vare grebne. Forbavsede vilde de spørge: Hvorfra kjendte Du dog min lønligste Attraa?[3]) Og Digteren svarer dem: „Ak! mig kaarede jo Gudinden til Vogter for Amor“:

Sic ego delicias, et mollia carmina feci[4]).

Endnu vidne Graffiterne i Pompeji om den Modtagelse, som Ovid har fundet. Ingen Digter paakaldes saa ofte som han.

Hvad er vel haardere end Klippen, mere mygt end Bølgen?
Og dog huler Draaben Stenen,

hedder det i to velkjendte Linier, og disse Vers finde vi ridsede paa Mure og Vægge, til Ex. af Hin, der ikke kan bogstavere sit Modersmaal, men skriver:

QUID POTE TAM DURUM SAXSO, AUT QUID MOLLIUS UNDA,
DURA TAMEN MOLLI SAXSA CAVANTUR AQUA[5]).

Digterens Billede har gjort Indtryk paa den Ukjendte. Maaske

---

[1]) Ovid. *Ars amat.* I, 269.
[2]) Ovid. *Trist.* IV, 10, 128.
[3]) Ovid. *Amor.* II, 1, 5 ff.
[4]) Ovid. *Trist.* II, 349.
[5]) Garucci, *Grafiti de Pompéi*, pag. 58; planche V.

han har været i det Tilfælde, som Ovid har for Øje; den Skjønne har ikke villet modtage hans Breve, de have indeholdt Klager og Bebrejdelser, hine *verba molesta*, som Digteren fremfor Alt beder undgaaede — *effugiant cerae verba molesta tuae!*[1]), men „Kunsten at vinde Kjærlighed“ byder Raad for hans Nød. Den minder ham om, hvad Udholdenheden formaar. „Opgiv ikke Modet“, siger Ovid, „Troja toges sent, men det blev dog taget“. Og er der ikke Forjættelse om Sejr i disse Linier:

Quid magis est saxo durum? quid mollius unda?
Dura tamen molli saxa cavantur aqua[2]) —

Saavist som Draaben huler Stenen, saavist skal ogsaa Du finde Vej til den Elskede, hun være en Penelope i Uskyld:

persta modo: Penelopen ipsam tempore vinces![3])

Ovid skaaner ikke de Skjønne.

Vi have sét, hvorledes Properts blev bedraget af sin Elskede. Han havde besunget hende i sine Vers, lignet hendes friske Teint med Morgensolens Rødmen og forsikkret hende, at hun var hans første og eneste Kjærlighed, Kilden til alle hans Glæder, der erstattede ham Hjem og Forældre, Venner og Fædreland —

Tu mihi sola domus, tu Cynthia, sola parentes,
Omnia tu nostrae tempora laetitiae[4]).

Digteren haabede, at Cynthia ikke vilde glemme saa megen

---

[1]) Ovid. *Ars amat.* I, 464.
[2]) ibid. I, 475.
[3]) ibid. I, 477.
[4]) Prop. *Eleg.* I, 11, 23.

Ømhed, ikke beskæmme den Muse, der ene var viet til hendes Pris. Men Properts kjendte kun lidet de Skjønne. Dersom han havde levet blot 20 Aar senere, havde han hos Ovid kunnet søge bedre Erfaring. Ovid vilde have fortalt ham, at den Hyldest, der lød fra en fattig Digter, kun var af ringe Værd:

Hei mihi! non multum carmen honoris habet![1])

Thi kom end Homer, ledsaget af samtlige Muser, men medbragte ikke Gaver, visselig, den Skjønne vilde vise ham Døren — *ibis, Homere, foras*[2]). Properts maatte sande hans Ord. Cynthia skjøttede ikke om, at hendes Ry, baaret af Digterens Sange, vilde overleve Pyramiderne; hun vilde glimre med flagrende Kjortler af coisk Uld, bære Haaret kunstig opsat, duftende af syrisk Salve. Saaledes opstadset saae hun jo sine Lige. Forgjæves søgte Properts at tale hende til Rette: „Tro mig, Dit Aasyn har ikke Brug for Kunstens falske Pynt";

Ut natura dedit, sic omnis recta figura est[3])

— „kun den Skjønhed, som Naturen giver, er sand". Cynthia forstod ikke denne Tale. Den stakkels Digter kunde ikke spadsere med hende, uden at hun begjærede snart Halen af en Paafugl til sin Vifte, snart Kugler af Bjergkrystal, Legetøj af Ibenholt og Elfenben: kort al den Stads, der var udstillet i *via Sacra*'s Butikker[4]). De kostbare Ønsker kunde Digteren ikke oyfylde. Cynthia trak sig da tilbage; først i Smug, men snart for Alles Øjne, søgte hun et rigere Bytte. Ovid havde Ret:

Carmina laudantur: sed munera magna petuntur[5]),

---

[1]) Ovid. *Ars amat.* II, 274.
[2]) ibid. II, 279.
[3]) Prop. *Eleg.* II, 18, 25.
[4]) ibid. II, 24, 11 ff.
[5]) Ovid. *Ars amat.* II, 275.

„Man vil rose Dine Digte, min Ven, men Hjertet begjærer en rigere Skjænk“.

Paa *via Appia* fandt Cynthia det Bytte, hun søgte. Snart var det en illyrisk Prætor, snart en romersk Bonvivant, der maatte tilfredsstille hendes Ønsker. I fremmed Vogn ilte hun hen ad „Vejenes Dronning“, beruset af den Hastighed, hvormed hun kunde styre sit Forspand. „Men hvilken Elsker“, udbryder Properts, „har den Troløse kaaret! — en Volsus, en foragtelig Fraadser, hvis Ødselhed vil bringe ham til at kæmpe paa Arenaen, naar Dunene blive til Skjæg paa hans Hage“[1]. Et Slør faldt fra Digterens Øje; han opdager, at han længe er bleven holdt for Nar. „Derfor var det altsaa, at man saae Dig saa hyppigt paa den appiske Vej, at Du ilte til *Aricia* og *Lanuvium*, til Bajæ:

Ah pereant Bajae, crimen amoris aquae![2])

Ikke Rom, men mine Øjne søgte Du at undfly“. Med Tabet af Cynthia opgav Digteren Troen paa de Skjønne; i Falskhed ligne de alle hverandre:

Expertus dico, nemo est in amore fidelis[3]) —

„Af Erfaring kan jeg forsikkre, at Ingen er trofast i Kjærlighed!“

Catul har besunget en anden af *via Appia*'s Skjønheder. Hans Kjærlighed har gjort Lesbia berømt. Hvo har ikke hørt Tale om denne Tilbedte, om de glødende Sange til hende, der

---

[1]) Prop. *Eleg.* IV, 8, 15 ff.
[2]) Prop. *Eleg.* II, 32, 6; I, 11, 30; II, 32, 18.
[3]) ibid. II, 34, 3.

var skjønnere end alle Andre, hvis Smil var nok til at bringe Gudernes Lykke.

Vivamus, mea Lesbia, atque amemus,
Rumoresque senum severiorum
Omnes unius aestimemus assis —

„Lad os leve og elske, min Lesbia, og vi ville ej ændse en Hvid, hvad af Ondskab og Nid, i alle Oldinges Mund, der siges om saa salig en Stund", synger Digteren; og han beder Lesbia om at give sig tusinde og atter tusinde Kys — „og naar Du har givet mig tusinde endnu, føj da et Hundrede til, og atter tusinde og andre hundrede, og vi ville glemme hvor mange, for at Ingen skal misunde os saa megen Lykke"[1]).

Med saadanne Sange tilbad Catul den Udkaarne. Han elskede med Ungdommens Varme. Venus havde tændt en Ild i hans Hjerte, der glødede heftigere end Lavaen i Ætna, og Lesbia alene var i Stand til at slukke denne Ild, thi hende havde Gudinden smykket med saa megen Skjønhed og Ynde, at Intet blev tilbage for nogen Anden. For hendes Skyld gav Digteren Afkald paa det stille Hjem i Verona og søgte Verdensstadens Tummel; dér fandt han det eneste Sted, hvor det var værdt at leve; kun dér havde Lykken sit Hjem:

illa mihi sedes, illic mea carpitur aetas[2]) —

„dér vil jeg henleve mine Dage".

Vistnok har Catul fundet Gjenkjærlighed. Lesbia har elsket ham, og hun har elsket ham med mindre Egennytte, end Cynthia holdt af Properts. Hendes Hjerte forlangte ikke Gunst og Gave, langt snarere har hun hjulpet den unge Sanger, der søgte Ry i den fremmede By. For at kunne dømme mere bestemt maa

---

[1]) Catull. (ed. Doering), *Carm.* V.
[2]) Catull *Carm.* LXVIII, 35.

vi spørge, hvem denne Lesbia var. Tilhørte hun Demimondens Skjønheder ligesom en Cynthia, Lycoris og de mange Andre, hvis Yndigheder Tiden har prist, eller var hun en højbaaren Frue, udsprungen af en af Roms første Familier? Vi tør formode det Sidste. Catul selv har ikke løftet Sløret for os. I hans Sonnetter er den Tilbedte „Lesbia“ og ingen Anden; han bekymrer sig ikke om hendes Rigdom eller Rang, kun Skjønheden fortryller ham, den besjæler hans Sange, brænder med Ild i hans Aarer og forstyrrer hans Ro:

. . . tenuis sub artus
Flamma dimanat, sonitu suopte
Tintinant aures. Gemina teguntur
Lumina nocte[1]).

— stærkere kunde Betagelsen ikke skildres. Senere Digtere have imidlertid givet en Antydning. Ovid forsikkrer, at den Kvinde, som Catul ustraffet turde besynge i sine kaade Sange, bar et andet Navn[2]). Digteren tilføjer ikke hvilket, men Navnet har sagtens været berømt, siden han ikke vil nævne det. Apulejus er mere indiskret; han afslører den Ubekjendte og forsikkrer, at Catul kaldte sin Elskede „Lesbia“ istedetfor „Clodia“[3]). Maaske denne Antydning leder os paa Sporet; i denne Clodia tør vi se en af Tidens mærkeligste Kvinder, en Ætling af Claudiernes patriciske Slægt, Ciceros bekjendte Samtidige, C l o d i a, der var gift med Konsulen Q. Metellus Celer og besvogret med Roms mægtigste Familier — en Svigerinde til Lucullus og maaske til Pompejus[4]). Catuls Elskede skulde altsaa være en Dame

---

[1]) Catull. *Carm.* LI, 9 ff.

[2]) Ovid. *Tristia* II, 428.

[3]) Apulej. *Apolog.* (ed. G. Kruecger), X: *accusent C. Catullum, quod Lesbiam pro Clodia nominarit.*

[4]) Om Pompejus Hustru i 3dje Ægteskab Mucia var en Halvsøster til Clodias Gemal Q. Metellus Celer eller Sødskendebarn med denne, er et omtvistet Spørgsmaal (jfr. Pauly *R.-Enc.* V p. 187, og Drumann *Gesch. Roms* IV p. 557).

af højbaaren Æt, en af Tidens Fyrstinder; lige i Byrd med Orientens Dronninger, med en Kleopatra til Ex., hendes Samtidige; et halvt Aarhundrede senere saae hun en Slægtning paa Cæsarernes Throne. Nu forstaa vi, hvorfor Ovid ikke nævner hendes Navn, mindst i en Sang, der skulde tolke hans Nød for Kejser August; Lesbia, der havde hædret Digteren med sin Kjærlighed, var en Faster til Kejserens Hustru af første Ægteskab. Det kunde ikke være August behageligt at blive mindet om en Nærpaarørendes Extravagancer.

Dersom den opstillede Formodning er rigtig — nyere Forskere synes at holde den for velgrundet[1]) — har Cicero givet et andet Billede af den Skjønne. I hans Øjne var hun den letfærdigste af alle Kvinder, en fræk og umættelig Sandselig, der i Holdning og Miner, Klædedragt og Tale røbede sin Attraa. Samtiden forargedes over hendes frie Færd. Hun dandsede mere lidenskabeligt, hedder det[2]), end det sømmede sig en anstændig Dame; hun tiltalte dristigt de unge Herrer af sit Bekjendtskab og indbød dem til sine Maaltider. I Stedet for at bøje sig for den offentlige Mening, fandt hun Fornøjelse i at haane den — i sin hele Optræden mindede hun om den hensynsløse og egensindige Slægt, fra hvilken hun nedstammede. Rygtet forsmaaede ikke de groveste Beskyldninger. Paa *via Appia* saae man hende med en Kreds af Tilbedere om sin Vogn; dér koketterede hun med den fornemme Ungdom og drog med den til sine Villaer eller til Bajæ, „denne Strand, hvor Blufærdigheden aandede en forgiftet Luft“[3]); ved højlys Dag og for Alles Øjne hengav hun sig til de forargeligste Optrin. Cicero forsikkrer, at han ikke vil røbe alt det Slette, der fortælles om denne Skamløse; han havde aldrig været en Fjende af de Smukke, „mindst af Den“, tilføjer han spydigt, „der stedse er bleven

---

[1]) Schwabe, *Quaest. Catull.* (Gissae 1862), I, pag. 54 ff.

[2]) *Scholia Bobiensia*, *pro Sestio* (ed. Orelli 1833, V, 2 pag. 304): *studiosam fuisse saltandi profusius et immoderatius quam matronam deceret.*

[3]) Prop. *Eleg.* II, 11, 29.

ansét for Alles Veninde"[1]; men da Lejligheden frembød sig, kunde han ikke modstaa. Clodia maatte bøde for alt det Onde, som hun og Broderen havde voldet Konsularen og hans Familie. I Talen *pro Coelio* udskriges hun som en „Medea paa Palatinerbjerget", der har forgivet sin Mand og søgt Elskov med sine Brødre; der er ingen Brøde, uden at den tynger paa hendes Hoved — „*illa βοῶπις*", som hun kaldes, med en Hentydning til hendes Blik, der brændte af Begjærlighed, eller fordi hun ligesom Juno var „*mulier cum suo conjuge et fratre*"[2]. Taleren lod de Døde staa frem, for at de kunde lyse Forbandelse over hendes Færd; og den blinde Censor, hendes Ahnherre, spørger hende, om hun tror, at han anlagde denne Vej til Romerfolkets Nytte, eller for at hun paa den skulde vise sig omringet af sine Tilbedere — skjøndt Hustru og Moder. Konsularen forsmaaede ikke de simpleste Skjældsord: *Quadrantaria*, „den Foragtelige!" til hvis Gunst Enhver kunde bejle med den ringeste Kobbermønt — *quae se omnibus pervulgaret*[3].

Med stærkere Udtryk kunde Cicero ikke domfælde en Kvinde. Clodia var til Spot for den ringeste Romer. Et Spørgsmaal bliver det imidlertid, om vi tør fæste Lid til Ciceros Ord. Taleren har ikke Krav paa at gjælde for en upartisk Dommer; med sit lidenskabelige Temperament, sin livfulde Fantasi formaaede han ikke at skjønne uhildet, og mindst var han i Stand dertil, naar personlige Følelser sattes i Bevægelse. I Venskab og Vrede kjendte han intet Maadehold, — „han kunde kun forgude eller fordømme"[4]. Og Cicero hadede Clodia; han hadede hende, ikke blot fordi hun var en Søster til den Mand, der fremfor Nogen var ham en Vederstyggelighed, men for hendes egen Skyld. „Intet er mig

---

[1]) Cic *pro Coel.* 13, 32.
[2]) Cic. *ad Attic.* II, 9, 1; Cic. *pro Coel.* 32, 78.
[3]) Cic. *pro Coel.* 26, 62; 16, 37.
[4]) Drumann, *Gesch. Roms* II, pag. 365.

saa forhadt", skriver han til Atticus, „som denne Fru Konsular, der er en Furie i sit Hus og — som ikke kan taale, at Nogen vil mig det vel"[1]). Maaske da Hadet har bragt Ciceros Følelser til at strømme over; han har været mere begjærlig efter at samle alt det Slette, som Rygtet fortalte, end omhyggelig for at prøve dets Rigtighed. Selv tilstod jo Taleren, at i en saa ildetunget By som Rom var det vanskeligt at undgaa slet Omtale[2]). Lad os fremdeles betænke, af hvilken Kilde han har øst; af den unge Marcus Cœlius, den tidligere Elsker, der havde deltaget med Clodia i det bajanske Badeliv, der havde boet hende saa nær paa Palatinerbjerget, men som nu stod anklaget for at have villet ombringe den Forsmaaede. Sikkerlig har Kilden ikke været den reneste. Den unge Romer med sin kaade Tunge og sin Mangel paa Vederhæftighed har mangfoldiggjort Rygtet og farvet dets Udsagn; paa bedre Maade kunde han ikke takke sin Forsvarer. Men hvor let blev ikke Rygtet i Ciceros Mund til en sikker Kjendsgjerning! Hans „*comperi*" — „Jeg har forvisset mig derom!" var jo tidlig Gjenstand for Spot; det var Taleren mere magtpaaliggende at vække Opsigt end at holde sig til Sandheden. Betegnende er en Yttring i et Brev til Broderen: „Betænk", skriver han, „at Pande, Mine og Øjne lyve, men Tungen — den lyver saa at sige altid"[3]). Taleren kunde henvise til sin egen.

Vistnok ere vi da berettigede til at tvivle om det Billede, som Cicero har malet af den Forhadte. Der er intet Bevis for, at Clodia har forgivet sin Mand, næppe heller for, at hun har søgt Elskov med sine Brødre. *Sunt voces contumeliosae . . . nullo auctore emissae* — „det er Paastande mere end Bevisligheder", siger

---

1) Cic. *ad Attic.* II, 1, 5: *ea est enim seditiosa: ea cum viro bellum gerit.*
2) Cic. *pro Coel.* 16, 38.
3) Cic. *ad Qvint. fratr.* I, 1, 15: *frons, oculi, vultus persaepe mentiuntur; oratio vero saepissime;* jfr. Cic. *ad Attic.* III, 12.

Cicero, da han saa faderlig tager Cœlius i Forsvar[1]), og vi tør vende Udraabet imod ham selv: til forsmaaede Elskere og hævnlystne Anklagere tør der ikke fæstes Lid.

Næppe vil dog Nogen forsøge at tvætte Clodia ren. Hun har ikke været stadig i Kjærlighed, hverken sin Mand eller nogen Elsker tro; og naar hun elskede, har hun elsket dristigt, med Tilsidesættelse af alle Hensyn, ligesom Broderen, der under Festen for den gode Gudinde brød ind i Cæsars Palads og søgte Stævnemøde med hans Hustru.

Unicuique dedit vitium natura creato

— „Enhver gav Naturen sin Lyde“, siger Digteren, og Clodia har gjort hans Tilstaaelse til sin:

Mî natura aliquid semper amare dedit[2])

— „mig bød den stedse at elske“. Dog ogsaa her bør vi tage den Anklagede i Forsvar. Man har ikke kunnet kjøbe hendes Gunst. Aand og Skjønhed vare de Magter, der bedaarede hendes Sind, for dem gav hun sig hen; og vistnok søgte hun oftere en Bejler med disse Egenskaber, end hun afventede hans Komme, ligesom hin Sempronia, hendes Samtidige, hvis Portræt Sallust har tegnet med saa grelle Farver: *sic adcensa ut saepius peteret uiros quam peteretur*[3]). Forsaavidt gjælder Ciceros Skudsmaal om den Berygtede, at hun var „Alles Veninde“ — *amica omnium.*

Mange have fundet Vej til hendes Hjerte. Det turde endog være et Spørgsmaal, om ikke Cicero selv har hørt til de Udvalgte, som den Skjønne kaarede sig ved sit Blik. Konsularen havde ingenlunde altid været den Forhadte saa gram. Tvertimod; i hine Velmagtsdage, da han kjøbte Marcus Crassus' Palads paa Palatiner-

---

[1]) Cic. *pro Coel.* 13, 30.
[2]) Prop. *Eleg.* II, 22, 17.
[3]) Sallust. *Catil.* cap. 25.

bjerget (a. 62) og tog Ophold Side om Side med Claudierne og nær Metellus Celer's Gemalinde, synes Naboskabet ikke at have været ham uvelkomment. Taleren havde i vanskelige Øjeblikke paakaldt Clodias Hjælp; vi vide til Ex., at da hendes Svoger, Metellus Nepos, vilde berede ham en Ydmygelse af følelig Styrke: hindre ham i at tale til Folket hin Dag, da han nedlagde Konsulatet, bad han Clodia om at intervenere og forhindre, at der blev tilføjet ham en Krænkelse, som endnu ikke var overgaaet nogen Mand i lignende Stilling. Rygtet vilde vide, at Forbindelsen til sine Tider havde været saare fortrolig. Man saae hemmelige Sendebud vandre mellem de tvende Paladser, og det hed sig, at Clodia tilsigtede intet Mindre end at faa Taleren til at søge Skilsmisse med Terentia og selv at tage ham til Ægte. Cicero synes selv at have hentydet til en saadan Efterstræbelse[1]).

Hvorvidt Taleren har tænkt paa at gjengjælde denne Kjærlighed — derom lader sig Intet oplyse. Det er næppe rimeligt, og af flere Grunde; vistnok har han følt sig ligesaa fri som hin Dag, da han laa til Bords med Cytheris, men svarede Vennerne, der forargedes over dette Convivium med den berygtede Dandserinde: *habeo, non habeor* — „Jeg har hende, hun ikke mig!"[2]) Smaa Inklinationer forblive imidlertid ingen Hemmelighed. Rygtet griber dem med Begjærlighed, og det forsømmer ikke at lægge i dem, hvad der ikke ses. De hyppige Besøg vakte Terentias Mistanke, og hun synes ikke at have været forvisset om Forholdets Uskyldighed. Det hed sig derfor, at da Cicero saa ganske umotiveret kastede sig ind i den Proces, der var rejst imod Publius Clodius, fordi denne, forklædt som Citharspillerske, havde vanæret Festen for *Bona Dea* — hin Fest, som intet Væsen af mandligt Kjøn turde overvære, endog Billeder og Statuer bleve tilslørede — aflagde han sit Vidnesbyrd ikke saa meget i Sandhedens Interesse, som

---

[1]) Cic. *ad Attic.* I, 16, 10.
[2]) Cic. *ad fam.* IX, 26, 2.

tilskyndet dertil af sin Hustru, der vilde, at han for Alles Øjne skulde bryde med den Familie, hvis Planer hun frygtede (a. 62). Videre tør vi ikke forfølge denne Episode; den kunde byde Stof til en eventyrlig Roman. Den lille Inklination blev skæbnesvanger for Cicero; *hinc illae lacrimae!* — bittert maatte han angre sin Føjelighed. Thi hin Dag, da han fulgte Terentias Opfordring og dementerede det Alibi, som Clodius havde produceret, svor denne ham Hævn, og Clodia lovede at staa Broderen bi. Den Skjønne lod intet Middel uforsøgt for at vinde de føjelige Dommere, og Sejren blev hendes. Clodius blev frifunden trods Ciceros Vidnesbyrd. „Begjærligheden", hedder det, „sejrede over Æresfølelsen" [1]; *minus crimine*, tilføjer Seneca, *quam absolutione peccatum est* [2]).

Faa Aar senere (a. 58) saae den Forsmaaede Konsularen paa Vejen til Landflygtighed, hans Palads paa Palatinerbjerget jævnet med Jorden, og Tusculum, hans kjæreste Opholdssted, ødelagt i en Fjendes Haand. Mere kunde hun ikke forlange.

Clodia havde mættet sin Hævn. Hentæret som en Skygge, i tankeløs Sløvhed eller jamrende himmelhøjt, vandrede den Forviste omkring — „et levende Lig" [3]). Men Exilet blev kun af ringe Varighed. Det følgende Aar (Sept. 57) gjensaae Cicero Slægt og Venner, og kort efter fandt han Lejlighed til at hævne sig. Clodias Rygte blev givet til Pris; hvad man hviskede i Krogene, blev forstørret, forvansket, raabt ud paa *forum Romanum* — forhaabentlig skulde Roms Skolebørn læse ogsaa denne Tale som et Mønster paa romersk Veltalenhed. Endnu engang jublede Taleren, hin Morgen, da den forhadte Broder laa dræbt af Milo's Gladiatorer (Januar 52), men den sidste Jubel i denne Kamp blev ikke hans. Vi tør formode, at Clodia levede endnu Aar 44,

---

[1]) Cic. *ad. Attic.* I, 16, 5: XXXI *fuerunt, quos fames magis quam fama commoverit.*

[2]) Seneca, *Epist.* 97, 3.

[3]) Cic. *ad Qvint fratr.* I, 3, 1: *effigiem spirantis mortui; ad. Attic.* III, 12, 3.

maaske ogsaa det paafølgende Aar, og hvilken Triumf har hun i saa Fald ikke nydt, da hun saae den Tunge, der havde haanet hende saa grovt, gjennemstukket af Naale i sin Svigerindes Hænder! Vi faa nærmere at prøve denne Formodning. *Via Appia* har været Vidne til alle Enkeltheder i dette Drama. Den saae Konsularen mismodig grublende, tællende Bølgerne paa Stranden ved Formiæ[1]); den mødte ham i Sørgeklæder, som en Ydmygtbedende paa Vejen til *Albanum Pompeji* for at trygle Triumviren om Hjælp, og den modtog hans Suk, da han gjenfandt sit *Formianum* i Ruiner: *quod ego nec relinquere possum nec videre* — „Jeg kan hverken taale at gjense det eller at opgive det“[2]). Men *via Appia* blev ogsaa Vidne til Konsularens Triumfer. Den hørte ham hilset af alle Velsindede med Haandklap og Bifaldsraab, da han vendte tilbage fra Exilet, og den beredte ham hans største Sejr: Min Sejr ved Leuctra, jubler Cicero, da Clodius laa badet i sit Blod ved Værtshuset i *Bovillae*[3]). Men atter saae Vejen hans Nederlag — hin Morgen, da han fra sin Villa i Formiæ søgte ned til Stranden, haabede at kunne naa Havet, men blev indhentet af Antonius' Soldater og maatte lade sit Hoved for Herennius' Sværd. Clodias Svigerinde og Clodias Broderdatter, begge gifte med Triumvirer, Octavian og Antonius, forlangte dette Offer.

Endnu maa vi med nogle Ord berøre Lesbia's Forhold til Catul. Digterens Kjærlighed var blandet med Sorg. Maaske den brændte varmest i hine Aar, da Metellus Celer endnu levede,

---

[1]) Cic. *ad Attic.* II, 6, 1: *fluctus numero.* Brevet synes vel nærmest skrevet fra *Antium,* men en lignende Sindsstemning udvise flere af de samtidige Breve fra *Formiae.*

[2]) Cic. *ad Attic.* IV, 2, 7.

[3]) Cic. *ad Attic* VI, 1, 26: *post Leuctricam pugnam die septingentesimo sexagesimo quinto.*

a. 60 til Ex., da denne beklædte Konsulatet. Ved en Vens Hjælp havde Digteren faaet Adgang til det fornemme Hus, og blot den Lykke at se den Skjønne, at sidde ved hendes Side, var en Salighed større end den. Guderne nød. I en af sine smukkeste Sonnetter har Catul skildret denne Beruselse:

Ille mî par esse Deo videtur,
Ille, si fas est, superare Divos,
Qui sedens adversus identidem te
Spectat et audit.
Dulce ridentem[1] . . .

Clodias straalende Øjne, hendes bedaarende Smil gød Ild i hans Aarer. Fra hine Dage stammer maaske ogsaa den lille Sonnet:

Lesbia mî praesente viro mala plurima dicit;
Mule, nihil sentis[2] . . .

— „Tosse, mærker Du Intet?“ spotter Catul, og han glæder sig over den Elskedes List; netop fordi hun skjænder og bliver vred, nærer hun modsatte Følelser og elsker ham ømt. Længe holdt dog Kjærligheden sig ikke saa varm. Ogsaa Catul maatte bekjende, at ingen Gudinde lod sig nøje med en enkelt Gud:

. . . *mulier cupido quod dicit amanti,*
In vento et rapida scribere oportet aqua —

„hvad en Kvinde lover, maa man kaste for Vindene og skrive paa den ilende Bølge“ [3]). Vi kjende ikke de nærmere Omstændigheder ved dette Brud — Chronologien i Catuls Digte er saare

---

[1]) Catull. *Carm.* LI.

[2]) Catull. *Carm.* LXXXIII, jfr. Jungclaussen: *zur Chronologie der Gedichte des Catullus* (Meldorf 1857), pag. 13. Ifølge en anden Antagelse (Schwabe, *Qvaest. Catull.* I, pag. 79—80 og 359), der dog synes at have mindre for sig, skulde Digtet først hidrøre fra en senere Tid (a. 59), efter at Bruddet mellem Digteren og Lesbia var indtraadt.

[3]) Catull. *Carm.* LXX.

usikker; men vi vide, at i Begyndelsen af Aaret 59 kom den unge Marcus Cœlius tilbage fra Afrika. Solen havde brunet hans Kind, Bjergluften bortvejret Mærkerne af det vilde Liv med Antonius og Quintus Curio; han var atter Ynglingen med den friske Hudfarve og de livfulde Øjne; vi vide fremdeles, at den Hjemvendte kort efter Tilbagekomsten lejede Værelser i Publius Clodius' Palads paa Palatinerbjerget — som det hed sig, for at være dennes skjønne Søster desto nærmere. Maaske han da først, og for længere Tid, har forstyrret Forholdet; Cœlius var en farlig Medbejler, endnu ikke 24 Aar gammel.

Catul havde ikke ventet denne Tilsidesættelse. Hvor ofte havde Lesbia ikke forsikkret ham, at Ingen uden han havde fundet Vej til hendes Hjerte; at kom end Jupiter selv, vilde han blive afvist, og dog kunde hun glemme ham — ogsaa for en „Lesbius“ [1]), en saa foragtelig Skabning, at Digteren vilde offre Frihed og Liv, om der fandtes Nogen, som kunde taale hans modbydelige Kys. I sin Vrede kjendte Gatul ingen Undseelse; han forfulgte den Troløse og hendes Udkaarne med de stærkeste Udtryk. Men denne bidende Spot var kun Aske over en glødende Ild; forgjæves søgte han at rive Billedet af sin Sjæl. Han maner sig selv om at være fornuftig:

Miser Catulle, desinas ineptire,

— „Stakkels Kjære, hold op med Dit Afsind!“

Nunc iam illa non vult: tu quoque, impotens, noli [2]);

han lover, at han vil afryste de Lænker, der fortrylle men saare ham, og bønfalder Guderne om at staa dette Forsæt bi — men Alt forgæves: ingen Villie formaaede at dæmpe hans Lidenskab. Skjøndt han forbander hende lydeligt, føler han, at i samme Nu

---

[1]) Schwabe l. c. pag. 89 ff.; Jungclaussen l. c. pag. 14—15.
[2]) Catull. *Carm.* VIII.

elsker han hende til Afsindighed. „Jeg hader og jeg elsker; Du spørger, hvorledes er det muligt — jeg véd ikke selv, men jeg føler, at mit Hjerte sønderrives i denne Kamp". Properts kjendte denne Sjælekamp:

Differtur, nunquam tollitur ullus amor,

sukker han — „med Kjærlighed sluttes ingen Fred!"[1]).

Maaske Lesbia har taget den Forsmaaede til Naade; hun har tilgivet de bidende Epigrammer og lovet, at nu skulde Ingen forstyrre deres Kjærlighed. Vi tør formode saaledes; der er Strofer i Digterens Sonnetter, der synes at antyde en Udsoning. Catul jublede paany, „hvad der kommer uventet, volder dobbelt Glæde"; *quis me uno vivit felicior* — „Hvo har vel en Lyksalighed som min?"[2])

Men Lykken blev af ringe Varighed. Atter brød Lesbia de højtideligste Løfter, Flere og Flere fandt Vej til hendes Hjerte, og med Opbydelsen af al sin Villie svor da Catul, at han for stedse vilde rive sig løs fra den Uværdige. Adskillelsen kostede den haardeste Kamp:

Difficile est longum subito deponere amorem:
Difficile est[3]) . . .

— det dybe Tungsind er tolket i disse Linier. „Dog, denne Vej", maner han sig selv, „er den eneste til Frelse; den maa Du følge: — om Du kan eller ikke, derom spørges der ej." Catul forlod Rom (a. 57); i Bithynien søgte han at glemme sit Tab. Da han det følgende Aar vendte tilbage, opsøgte han ikke den Skjønne; Kjærligheden var afløst af Foragt. Et Vidnesbyrd er den Hilsen, han sendte hende ved to af hendes Tilbedere: denne Lesbia, som Digteren havde elsket højere end sig selv, men som nu —

---

[1]) Prop. *Eleg.* II, 3. 8.
[2]) Catull. *Carm.* CVII.
[3]) ibid. LXXVI.

. . . in quadriviis et angiportis
Glubit magnanimos Remi nepotes[1]).

Stærkere kunde han ikke udtale sin Haan. Kort efter døde Catul, Roms første Lyriker, næppe 33 Aar gammel. Vi kjende ikke den Indskrift, der har prydet hans Grav, men dersom han har ønsket sig nogen, maatte han kunne gjøre den til sin, som Properts, hans yngre Samtidige, bad Mæcenas sætte over sit Gravmæle:

Huic misero fatum dura puella fuit[2]),

— „En Kvindes Troløshed hulede min Grav". Efter at Lesbia havde svigtet Digteren, var Livet uden Værd; hans Muse tabte sin varme, ungdomsfriske Klang, blev bitter og polemisk.

I de to Romerinder, der nys ere skildrede, maa vi ikke se enkeltstaaende Portræter. Hver i sin Kreds repræsenterede de en talrig Kreds af Damer — træffende siger Seneca: „*nemo errat uni sibi*"[3]). Paa den ene Side Aristokratiets Skjønheder, en Pompeja, Mucia og Tertulla, Triumvirernes Gemalinder, en Servilia, Catos skjønne Halvsøster og Cæsars Elskede, og mange andre Damer af det fornemme Selskab — mindre berygtede vistnok end Digterens Lesbia, men ligesom denne forførende ikke mindre end forførte, Ciceros letsindige Samtidige i hine Dage, da man spøgede med Usædeligheden, og da Catul og Properts kunde skrive de obscøneste Digte. Paa den anden Side Demimondens Skjønheder, en Cytheris, Arbuscula og andre af Scenens Primadonnaer, der bedaarede de Styrende og trængte sig frem ved Siden af de legitime Hustruer. Cicero forarges

---

[1]) Catull. *Carm.* LVIII.
[2]) Prop. *Eleg.* II, 1, 78.
[3]) Seneca, *Epist.* 94, 54.

over Antonius, der paa Embedsrejser, omringet af Lictores, førte Cytheris med sig i aaben Bærestol, medens hans Gemalinde fulgte efter i en anden (a. 49). „*Vide, quam turpi leto pereamus!*“ udbryder Taleren[1]), men kort efter (a. 46) møde vi ham selv i Selskab med den berygtede Dandserinde, hos dennes tidligere Elsker, Volumnius Eutrapelus, og Konsularen finder ikke, at der er Grund til at rødme over dette Selskab. „Du véd“, skriver han, „hvor lidet Sligt har anfægtet mig i unge Aar — langt mindre nu, da jeg er gammel“. Han svarer med Aristippus, der laa til Bords med Lais: *ἔχω οὐκ ἔχομαι*[2]).

Enkelte af hine Damer ville vi møde paany; deres Navne ere paa forskjellig Vis indskrevne paa *via Appia*. Vi skulle se, at ligesom Ovid lærte Mændene at besnære de Skjønne, vejledede han ogsaa disse i alle Rænker og Kunstgreb, hvormed de kunde holde de Ubestandige fast. Digteren vil ikke lade de Svage vaabenløse i Kampen: „En saadan Dyst var hverken ærefuld for de Stærke eller billig imod de Svage“[3]); to Bøger af hans „*Ars amatoria*“ ere viede til Mændene, men den tredje til Kvinderne. Ham maatte de Skjønne takke for det rette Snit og Fald i deres Klædedragt, han lærte dem at vælge blandt de Hundreder af Tøjer, der glimrende i alle Farver mindede om Foraarets Blomster;

. . . *elige certos,*

siger Digteren,

Nam non conveniens omnibus omnis erit[4]);

— „hvad der klæder paa Graat, klæder ikke paa Blaat“. Han gav dem Anvisning paa Sygambrens blonde Fletninger, og han raadede

---

[1]) Cic. *ad Attic.* X, 10, 5.
[2]) Cic. *ad fam.* IX, 26, 2: *habeo, non habeor — Graece hoc melius.*
[3]) Ovid. *Ars amat.* III, 5.
[4]) ibid. III, 187

Enhver, efter som hendes Ansigt var rundt eller ovalt, blegt eller blomstrende, at afpasse sin Frisure: at bære Haaret skilt i Panden som Laodamia, frit nedbølgende som Solguden, naar han slaar Lyren, eller opbunden ligesom Diana, naar hun jager det skræmmede Vildt[1]). Intet forsømte Ovid. Ogsaa Smil og Taarer maatte hans Myndlinge pleje med Kløgt; „man kan vise sin Skjønhed ved Latter, det er en Kunst at vinde Hjertet ved Graad“, *quo non ars penetrat?* —[2]). Men fremfor Alt beder Digteren: „Er Nogen smuk, saa lad hende vise sig! hvad Øjet ej ser, det Hjertet ej rører“ — *ignoti nulla cupido!*[3]) „Thi, vilde Venus ikke ligge ukjendt, skjult under Bølgerne, om ej Apelles havde foreviget hendes Billede?“[4]) —

De Skjønne have forstaaet hans Vink; de vidste, at Digteren begunstigede deres Erobringer. Ja, han har Ret:

Fructus abest, facies cum bona teste caret[5]);

„Ud da, saa Mange vi ere, lad Lykken raade for Sejren! I Vandet, hvor Du mindst venter det, kan en Fisk bide paa Krogen“:

Errat, et in nulla sede moratur Amor[6]).

Men derfor, giv Agt paa mit Raad: *semper tibi pendeat hamus*[7]) — „lad Snøren stedse hænge ude!“

---

[1]) Ovid. *Ars amat.* III, 135 ff.
[2]) ibid. III, 281.
[3]) ibid. III, 397.
[4]) ibid. III, 401.
[5]) ibid. III, 398.
[6]) ibid. III, 436.
[7]) ibid. III, 425.

Langt ud, helt forbi Albanerbjergene rørte Livet paa *via Appia* sig broget og travlt. Kun flygtigt skitsere vi nogle Billeder. Naar Rejsen gjaldt Campaniens Villaer og Badesteder, voxede det Følge, der ledsagede en romersk Stormand, til en hel Karavane. Seneca er fremdeles vor Hjemmel. Han saae denne Vrimmel i Kejsertidens overdaadige Dage, og ved forskjellige Lejligheder har han omtalt dens Extravagancer. „Nuomstunder“, skriver han, „rejse jo Alle saaledes, at et helt Rytteri iler forud“; „man vilde holde det for simpelt, om ikke Løbere og Forridere jog de Vejfarende til Side og forkyndte, at en stor Herre var i Anmarsch“. „Og Alle“, tilføjer Seneca, „belæsse nu deres Muldyr med Service af det fineste Porcellæn og Krystal — thi det vilde jo holdes for upassende, om Nogen førte med sig en Oppakning saa simpel, at den taalte at rystes paa Vejene uden at gaa i Stykker.“ Ja, saa vidt gik Tiden i sin Naragtighed, at — for at bruge Filosofens Ord — „nu ogsaa Enhvers Pager bære Maske for Ansigtet, og atter fordi det vilde holdes for upassende“ — „*turpe est*“ er det tilbagevendende stærkere Udtryk[1]) — „om der ikke i Ens Følge var Nogen, hvis fine Hud trængte til Beskyttelse mod Sol og mod Blæst“. Filosofen sukker: „Deri, min Ven, ligger Aarsagen til vore Lidelser. at vi i Livet indrette os ikke efter Fornuften, men som Skik og Brug fordrer det“ — *ad exempla vivimus*[2]).

Fra sin Villa i Albanerbjergene saae Seneca denne forbijagende Mængde. Maaske havde ogsaa han som Yngre taget Del i dens Rejseliv — som Neros mægtige Raadgiver eller tidligere. i hine Aar forinden Exilet, da han var en Mand paa Moden, velsét i de fornemme Kredse, nær forbunden til Ex. med Caligulas skjønne Søstre. Nu havde han helt trukket sig tilbage. Den rette Vej, som han selv først havde fundet saa sent, vil han vise Andre; og Filosofen griber Lejligheden til at moralisere over

---

[1]) Seneca, *Epist* 123, 7
[2]) ibid. 123, 6

disse Ørkesløse, der tilbringe Tiden i rastløs Omflakken. „Tro ikke, at de nyde Livet! — I stundesløs Uro haste de frem og tilbage mellem Hovedstaden og deres Villaer, hige efter Afvexling og Adspredelse, men plages af Kjedsomhedens Furier“. „Nu velan, hedder det, afsted til Campanien! Dér vinke Roserne og blomstrer Foraaret ..., men næppe er man naaet did, førend man kjedes; Øjet mættes ved dette Landskab, der stedse smiler, og man længes efter en Natur af modsat Trylleri“. „Rejsen gjælder Bruttiums og Lucaniens Bjergegne; dér haaber man at finde en Skjønhed, der kan pirre de sløvede Sandser. Men atter kjedes man ...; *quousque eadem?* — „Altid det Samme!“ hedder det med et Suk — og fra det uvejsomme Øde søger man til venligere Egne, til Tarent med dets fartøjssmykkede Havn og den brogede Vrimmel“. „Dog, heller ikke dér findes den Opmuntring, man søger“; „Nej, afsted, tilbage til Rom! Altfor længe har jeg ej sét Arenaens Blod, mit Øre ej hørt Larmen paa Circus“. — „Saaledes“, siger Seneca[1]), „foretager man Rejser til Lands og til Vands, kjed af det Nærværende, begjærlig efter det Ukjendte“:

Hoc se quisque modo semper fugit!

„Men hvortil hjælper det“, spørger Filosofen, „at de skifte Opholdssted, naar de ikke kunne undfly sig selv?“[2]) „Intetsteds finde de Hvile eller Vederkvægelse; overalt slæbe de med sig det Selskab, der er dem det skrækkeligste af Alt — deres eget“.

Lad os indrømme, at Filosofen har havt et skarpt Blik for Sindets Skrøbeligheder. Hans Ord gjælde ikke blot Tiden, men Menneskeheden. „At leve lykkeligt“, tilføjer han, „det er jo Alles Ønske; men hvorledes det opnaas, derom fattes der Indsigt“[3])

---

[1]) Seneca, *de tranq. animi* II, 13—15.
[2]) *O quam bene cum quibusdam ageretur si a se aberrarent!* — En træffende Sandhed! (Seneca, *Epist.* 104, 8).
[3]) Seneca, *de vita beata* I, 1.

— dengang som nu! Dog ogsaa her tilbyder den Vise sin Erfaring, hint Ord til Ex. til Lucilius, Statholderen paa Sicilien: *tunc beatum esse te judica, cum tibi ex te gaudium omne nascetur*[1]) — Lykken, mener Seneca, lader sig ikke opjage; Du faar at søge den hos Dig selv.

I de anførte Træk have vi tegnet et Billede af det bevægede Liv paa *via Appia*. Rastløs bølgede det afsted gjennem Sekler. Maaske udfoldede det fortrinsvis sin Pragt i Kejserdømmets første Aarhundrede, i Tiden efter Tiberius' Død og indtil Vespasian, da Cæsarerne førte an i den vildeste Luxus, og da Nero til Ex. — efter hvad der fortælles — aldrig rejste uden med et Følge af tusinde Vogne, med Muldyr, hvis Hove vare beslaaede med Sølv, Rideknægte i Skarlagens Kjortler, foruden Forridere og Løbere, der alle vare udsmykkede paa det Rigeste[2]).

Regis ad exemplum totus componitur orbis,

siger et bekjendt Ord, — Gamle og Unge, Høje og Lave søgte at komme med i den brogede Vrimmel.

Den appiske Vej frembød imidlertid Scener af hel modsat Art. Ved Siden af den største Overdaadighed skreg den dybeste Armod. Hvad nyttede det vel, at Rigdommen allevegne fra samledes i Verdensstaden, at alle Kostbarheder her laa ophobede i uhyre Dynger? De gyldne Strømme fra Pactolus og Tagus trængte ikke ud i Omsætningen, men flød kun ind i de Riges Paladser. Kejserstaden talte Tusinder, der, dækkede af Pjalter over de rystende Lemmer, drev om uden Hus eller Hjem; den husede i Suburras Rønner eller i Hytter, som Tiberen

---

[1]) Seneca, *Epist.* 124, 24.
[2]) Sueton. *Nero*, cap. 30.

skyllede bort, hver Gang den steg over sine Bredder, et Skrabsammen fra alle Samfundslag: dér finde vi Tiggeren og Tyven, letfærdige Fruentimmer og forsultne Grækere, Gjøglere og hine Spaamænd, som kun Hungeren gjorde til Seere. I Cæsarernes Rom — „*Roma aurea*“, som Digteren hilser den pragtfulde Stad[1]) — levede det overvejende Tal i Armod og Trang.

Digtere og Prosaister have oftere klaget over den overhaandtagende Nød. De stille os de grelle Modsætninger for Øje. Paa den ene Side hine Rigmænd, en Marcus Apicius til Ex., der med en Formue af 10 Mill. Sestertier ($1^1/_2$ Million Kroner) tog sig selv af Dage, fordi han ikke saae sit Udkomme med saa Lidt; hine Ejendomsbesiddere, der sad inde med Jordegodser store som Kongeriger, hvis Landslotte med deres Tusinder af Slaver havde et Omfang som Byer, og som i deres søjlebaarne Haller kunde modtage hele Nationer til Gjæst. „Hvor langt“, spørger Seneca, „ville I endnu udvide Grændsen for Eders Besiddelser?“ „Er det Eder ikke nok, at mægtige Floder, Grændsen mellem navnkundige Folkeslag, fra deres Udspring indtil Udløbet ere Eders? Betænk dog, at Det, der ikke tilhører Eder, altid vil være det Meste“[2]). Endnu mere forarges Filosofen, naar han træder ind i de marmorstraalende Paladser og ser deres overdaadige Udstyr: disse Spisesale, som skifte Dekoration med hver ny Ret, der bringes paa Bordene, de sindrige Maskiner, der kaste vellugtende Vande højt i Vejret og lade dem falde ned i kølende Støvdraaber over de Spisende, — og endelig disse Maaltider, raffinerede indtil Modbydelighed, ved hvis Anretning og Tilberedelse Hundreder af Hænder kaldes til Virksomhed. „I Guder“, udbryder Filosofen, „hvor mange Arme formaar ikke en eneste Mave at sætte i Bevægelse!“ „Intet Under, at vi have saa mange Sygdomme“: *coquos numera* — „tæl blot Kokkene!“[3])

---

[1]) Martial. *Epigr.* IX, 60.
[2]) Seneca, *Epist.* 89, 20.
[3]) ibid. 90, 15; 95, 23—24.

Omvendt faa vi et Indblik i den Fattiges Hjem. Vi titte ind i de mørke Kamre, „højt oppe under Tagene, hvor Æg udruges af kurrende Duer“ [1]). Et Krus med afbrækket Hank, en Maatte fuld af Utøj, et Sengested og en Bunke Halm er den Fattiges Bohave. Selv viser han sig dækket af Pjalter; den samme Kittel tjener ham til Beskyttelse om Natten som om Dagen. Paa hans Skorsten ses aldrig Ild — sur Vin og mullent Brød er hans Føde [2]). Saa meget sørgeligere, siger Digteren, var hans Lod, fordi alt Slid ikke kunde bedre hans Kaar. „Ved ærligt Arbejde“, klager Juvenal, „er i vor By ingen Løn“ [3]):

> Hvis Du er fattig min Ven, vil fattig Du stedse forblive,
> Penge nu skjænkes alene til Den, som er rig [4]).

Kun forsaavidt Roms Fattige give Møde paa Alfarvej, tage vi dem i Øjesyn. Sikkerlig har *via Appia* sét dem i Mængde. Dengang som nu vare de befærdede Promenader, Broer og Veje Stedet, hvor Nøden bød sig frem. Særlig omtales Nedkjørslen til *Aricia*, Lunden omkring Dianas Tempel ved den spejlklare Sø. Her, hvor de fornemme Damer kom sammen til Andagt, hvor man bragte Gudinden Offer for en uventet Lykke, tog Betleren Stade; her fremviste Krøblingen sine visne Hænder og værkbrudne Lemmer, her kastede han „smigrende Haandkys til alle *Aricia*'s Vogne, naar ned ad Bakke de kjøre“ [5]). Stedet synes valgt med Betænksomhed — Andagten stemmer jo Sindet til Medfølelse; hos de fromme Damer tør Betleren derfor haabe, at han ikke forgjæves skal løbe om med sin blaamalede Tavle. De ville se paa det Skibbrud, som han bærer malet paa en

---

[1]) Juv. III, 202.
[2]) Martial. *Epigr.* XI, 56.
[3]) Juv. III, 21.
[4]) Martial. *Epigr.* V, 81.
[5]) Juv. IV, 116.

Tavle over Brystet — et billigt Maleri, som han har ladet forfærdige for et Par As — og de ville ynkes over hans Skæbne. Selv driver han gjennem det oprørte Hav, klamret til en Planke, eller ligger livløs paa Strandbredden; „ved hans Side ses Bagstavnens store Guder — Maagerne sig paa Vraget hvile"; saaledes beskriver Persius disse Tavler[1]).

Denne Maade at tigge paa synes dog noget forslidt; saadan et Skilt kunde jo Hver og En hænge over Brystet. Den Skibbrudne føjede imidlertid en Sang til sit Billede. Ogsaa han havde kjendt lykkelige Dage, „men ak! Jonerhavet begravede hans hele Formue, og selv han sig redded' med Nød paa Bruttiernes Klippe". Stundom lød hans Sang med frejdig Røst. Ikke Enhver, der svor højt ved den hellige Osiris, var saa ynkværdig, som han gav sig ud for. Horats mindes en Krøbling, der jamrende anraabte den Vejfarende om Hjælp, men kastede Krykken og sprang rask omkring, naar man vendte ham Ryggen[2]).

Hos den Gjerrige tør den Trængende ikke haabe Hjælp; han driver Løjer med hans Nød. „Du synger, Kammerat, og bærer Dig selv paa Nakken, malet paa et Vrag! Nej, den, der tænker mig at røre, maa om Natten ej studere paa sin Klage"[3]). Den Gjerrige lastes imidlertid som en slet Borger; „han er Ingen god, men værst mod sig selv"[4]). Vergil sender hans Skygge til de Ugudeliges Hjem; dér skal han lide Kvaler som Tantalus og Ixion[5]). Omvendt prises derimod den Godgjørende, og Talere og Filosofer minde den Rige om, at han hædrer sig selv ved at lade Andre nyde godt af sin Velstand. „Derfor", siger Juvenal, „gav jo Guderne os en Sjæl, for at vi skulde føle og tage Del i

---

[1]) Pers. *Sat.* VI, 27 og 31.

[2]) Horat. *Epist.* I, 17, 60 ff.

[3]) Pers. *Sat.* I, 87.

[4]) Seneca, *Epist.* 108, 9: *in nullum avarus bonus est, in se pessimus.* — *Luxuriae desunt multa, avaritiae omnia,* siger et latinsk Ord. (Binder, *Novus thesaurus adagiorum Latinorum,* Stuttgart 1861, No. 1725).

[5]) Verg. *Aeneis* VI, 611.

vore Medmenneskers Nød". „Taarer": *haec nostri pars optima sensus* — „ere de ikke den skjønneste Aabenbaring af vort Væsen!" [1]) — Ingen har med større Varme end Seneca opfordret til denne Medfølelse for Næsten. I hans Øjne ere vi Alle Brødre, vort Samfund at ligne med en Hvælving af Sten, der vilde styrte sammen, om ikke de enkelte Dele støttede hverandre [2]). Derfor vil Filosofen, at man skal række den Skibbrudne Haanden, vise den Vildfarende Vejen, dele sit Brød med den Fattige; og denne Hjælp skulle vi yde: ikke med den afvisende Ringeagt, hvormed Saamangen kaster sin Skjærv til den Trængende, men med mild og broderlig Haand — *ut homo homini* [3]). „Naturen selv", siger Seneca, „forlanger jo saaledes; ved at skabe os af det Samme og til det samme Maal, har den bragt os Alle i Slægt [4]); hint Vers:

Homo sum, humani nihil a me alienum puto

bør stedse være os i Hjerte og paa Læbe".

Sikkerlig have de smukke Ord fundet Anvendelse i Livet. Seneca, der saa varmt taler den Nødlidendes Sag, havde Ord for at være meget godgjørende, og Æbutius Liberalis, den højsindede Ven, til hvem Filosofen dedicerede sin Afhandling „*de beneficiis*", ansaae det for en Skam, om Nogen skulde overgaa ham i Velgjerninger [5]). Det var hans Grundsætning, at man skulde blive ved med at give saa længe, indtil ogsaa den Utaknemmelige følte sig erkjendtlig: *subcumbunt vitia virtutibus* — „det Slette ligger under for det Gode" [6]). Ogsaa Indskrifterne vidne om en udstrakt Godgjørenhed. Der er til Ex. en

---

[1]) Juv. XV, 149, 133.
[2]) Seneca, *Epist.* 95, 53
[3]) Seneca, *de clem.* II, 6, 2.
[4]) Seneca, *Epist.* 95, 52: *Membra sumus corporis magni; natura nos cognatos edidit, cum ex isdem et in eadem gigneret.*
[5]) Seneca, *de benef.* V, 2, 1: *turpe est beneficiis vinci.*
[6]) ibid. V, 1, 5.

Dame, som til Erindring om sin Søn giver 1 Mill. Sestertier (henved 200,000 Kroner) til Oprettelsen af et Børnehjem i Terracina[1]). *Bene fac, hoc tecum feres!* hedder det paa de Afdødes Tavler; og hvor smukt har ikke hin Kvinde realiseret dette Ord, i hvis Gravskrift der læses, at „hun var en Moder for Alle, kom enhver Trængende til Hjælp, og gjorde Ingen sørgmodig“ — *omnium hominum parens, omnibus subveniens, tristem fecit neminem*[2]). I lige Grad tiltales vi ved hint Legat af en Kjøbmand — *aromatarius:* „Droguist“ kunde han vel kaldes —; han efterlader en lille By i Etrurien 300 Potter Apothekervarer[3]) og 60,000 Sestertier (ca. 10,000 Kroner), for at de Fattige kunne faa fri Medicin — *pharmaca et mulsum sine pretio.*

Via Appia's Trængende have da næppe staaet hjælpeløse. Godgjørenheden har ikke hørt til de sjeldne Dyder; den er

---

[1]) Orelli-Henzen, No. 6669

[2]) Den anførte Gravskrift ser saaledes ud:

D M
GEMINIA. INGE
NVA VNIVIRA. CONSE
RVATRIX. DVLCISSIMA
MATER. OMNIVM
HOMINVM. PARENS. OBN
BVS. SVBVENIES. INNOCE
NS. CASTISSIMA. PRAESTA
NS. RARISSIMA. V. A. LXXXI
TRISTEMFECITNENIME
O V B Q

Den læses saaledes:

D[iis] M[anibus].
Geminia Ingenua, univira, conservatrix,
dulcissima mater, omnium hominum parens, obnibus subvenie[n]s,
innocens, castissima, praestans, rarissima. V[ixit] a[nnis] octoginta uno.
Tristem fecit nemine[m].
O[ro] u[t] b[ene] q[uiescat]!

(Renier, *Insc. de l'Algérie* No. 1987).

[3]) Orelli, No. 114: *vascula dulciariorum CCC.*

bleven udøvet i større Omfang, end man er tilbøjelig til at antage. Dengang som nu har man følt Trang til at gjøre vel — *beneficentia . . . qua quidem nihil est naturae hominis accommodatius*, siger Cicero[1]).

Juvenal og Martial have tegnet den romerske Betler; i sit Ydre afveg han neppe fra Nutidens Tigger. Kappen var hullet og ussel, Togaen smudsig:

„Læderet revnet, saa Skoen sig aabner; og mer end en enkelt
Rift fremviser en grovtspunden Traad gjennem stoppede Huller“[2]).

Snart saae man ham „rystende af Kulde gnave paa smudsige Hundebrødsstumper“, snart slæbte han sig frem, gammel, med Pose og Stav; Haaret hang uredt ned, og Brystet dækkedes af strittende Tjavser. „Brød!“ var hans Raab til den vejfarende Mængde[3]).

Ved hine dagligdags Skikkelser tør vi næppe blive staaende. Vistnok har den appiske Vej sét langt ynkværdigere Stakler. Der var Folk, som levede af Andres Ulykke, og som udøvede deres Haandtering ved de skammeligste Midler. Dersom vi tør antage, at Virkeligheden ligger til Grund for et Emne, der diskuteres ved Rhetorernes Taleøvelser, saa blev Smaabørn undertiden opsamlede og lemlæstede med Kunst, for at man kunde faa dygtige Tiggere ud af dem. Disse „*patres familiae*“ tildelte Enhver hans Brøst; de beregnede med koldt Overlæg, om de havde størst Udbytte ved at blinde eller lemlæste deres Offer, gjøre ham halt eller lam; ingen Mishandling var dem for grusom. „Velan“, siger en Rhetor, hvis Ord Seneca citerer, „før hid alle disse Lemlæstede, der have Møje med at slæbe sig afsted.“

---

[1]) Cic. *de offic.* I, 14, 42.
[2]) Juv. III, 149
[3]) ibid. V, 11; Martial. *Epigr.* IV, 53; X, 5.

„Lad mig se denne Hob af Enøjede og Stumme, af Krøblinge og Værkbrudne; før mig ind i Din Hule! Jeg vil se dette Værksted for menneskelig Nederdrægtighed, *illud infantium spoliarium* — dette Marterkammer for Børn“ [1]). De Tilstedeværende føre Emnet videre. De skildre os Samtalerne mellem disse Bødler og deres Offre. „Du, som ikke har Øjne, bed med det blodige Kjød! Du, som har mistet Hænderne, vis Stumperne frem!“ *genus est rogandi rogare non posse* [2]) — hvilken grusom Sandhed. Ingen Skjændighed er saa oprørende, at de Talekyndige ikke dvæle ved den. Efter endt Dagværk hedder det: „Herhid med Fortjenesten!“ Den vejes og prøves. „Du har bragt for Lidt“ . . . „ja glad maa jeg være, at jeg ikke har gjort Eder Alle til Lamme; men Livet skulde jeg tage fra Dig, dersom jeg ikke saae en haardere Straf i at lade Dig beholde det“ [3]). En anden Stakkel vaander sig under Pidskeslagene: *quid fles? quid rogas?* — „Hvorfor skriger Du? Hvorom beder Du?“ — „Saaledes skulde Du have grædt for Folk, Du vilde da have bragt Mere hjem“ [4]). Endnu videre aabner man os Døren til Elendigheden: *apparet te nondum satis miserum videri* — „det lader til, at Du ikke er dem ynkværdig nok!“ siges der til en af disse Stakler — og vi ane den grusomme Straf [5]).

Umenneskeligheden er skildret i det grelleste Lys; ingen Fantasi kunde være mere opfindsom. Maaske vi dog ikke tør ynkes for stærkt. Lad os erindre, at det er Rhetorer, som tale, og at de behandle et Emne efter Kunstens Regler til Brug ved Ungdommens Øvelser; den Ene søger at overbyde den Anden i at udsmykke det med skrigende „*colores*“. Rom har dog

---

[1]) Seneca, *Controv.* (ed. Bursian), X, 33, 2

[2]) ibid. X, 33, 10 og 6.

[3]) ibid. X, 33, 7.

[4]) ibid. X, 33, 24.

[5]) Seneca, *Excerpta controv.* X, 4, 5.

næppe kunnet sige sig fri for de omtalte Afskyeligheder. Til Cæsarernes By strømmede alle Lykkeriddere og Eventyrere, hver brødløs Spekulant; og her, hedder det, fandt alt Skjændigt og Grusomt Optagelse og Tilhold[1]). „For Dyder og Laster", siger Seneca, „bød Rom den højeste Pris; hverken Begjær eller Grusomhed kjendte nogen Grændse"[2]).

Til *via Appia*'s Brødløse sluttede sig et farligere Selskab. Selv paa de mest befærdede Veje havde Røvere og Voldsmænd deres Tilhold. Det var ikke raadeligt ved Nattetid at vove sig udenfor Murene; man maatte rejse med Tjenerskab og Fakler for at undgaa Stimænds Overfald. I Skjul af de mørke Cypresser sprang Voldsmanden frem og fordrede Sagen strax afgjort med Sværdet. Properts har skildret os den Nød, han udstod, da Cynthia havde sat ham Stævne ved Midnatstimen i Tibur. Han vidste, at dersom han svigtede hende én Gang, trak hun sig tilbage for et Aar — den Skjønne var ikke til at spøge med, den ringeste Forsømmelse vakte hendes Misnøje. Men denne Indbydelse forekommer Digteren at være for haard en Prøve; ene at begive sig ud ad den mørke Vej var den visse Død. Vel forsikkrer Properts, at den, der søger Elskov, er Gudernes Udkaarne; „Amor skjærmer hans Fjed med sin Fakkel, Stjernerne tindre paa hans Vej, og end ikke en Sciron, Hellas' berygtede Røver, vilde krumme et Haar paa hans Hoved".

Huic generi quovis tempore tuta via est.

— „Eder ere alle Veje til enhver Tid sikkre!" lover Digteren

---

[1]) Tac. *Annal.* XV, 44: *quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque.*

[2]) Seneca, *Consol. ad Helv. matr.* 6, 3; *Epist.* 95, 30.

de Elskende, men selv tør han ikke fæste Lid til sit Løfte[1]). Skjælvende begav han sig afsted, og sendte Cynthia Budskab om at frede hans Aske og strø Blomster paa hans Grav.

Maaske Properts havde særlig Grund til at frygte. Stævnemødet med Cynthia fandt Sted faa Aar efter Slaget ved Actium, og netop da synes Usikkerheden paa de romerske Veje fremherskende. Talrige Skarer af Vagabonder drev omkring i Italien, rottede sig aabenlyst sammen og udplyndrede de Vejfarende, Frie og Slaver, som de tvang til at arbejde for sig. August og Tiber søgte at skride ind imod dette Uvæsen; de udsendte Vagthold til de faretruede Steder og lod Voldsmændene idømme skærpede Straffe: man kastede dem for de vilde Dyr, eller naglede dem til Korset paa det Sted, hvor Enhver havde forøvet sin Udaad. Men ingen Strenghed synes at have kunnet magte Ondet. Usikkerheden paa Landevejene var til enhver Tid stor. Under Trajans Regering kjørte den Rejsende ikke til sin Villa i Sabinerbjergene uden at frygte for Overfald, og selv under en saa kraftig Regent som Septimius Severus formaaede en enkelt Røver at holde sig i aarevis mod Kejserens Soldater.

Paa *via Appia* frembød de pontinske Sumpe fortrinlige Smuthuller. Naar Vagtposterne nærmede sig, steg Røveren i sin Baad og søgte til Havet, eller han tyede ind i det milelange gallinariske Krat, der sydpaa strakte sig ind i Campanien. Stundom var han dristig nok til at strejfe helt op til Rom, „ligesom Rovdyret til Haven for det fredede Vildt"; „det maatte skorte paa Jern til Hakke og Spade", siger Juvenal, „om der skulde smeddes Lænker til saamange Voldsmænd; den Vejfarende skjælvede, naar han saae blot Skyggen af Sivet bevæge sig i Maanelyset"[2]). Ogsaa nærmere Rom var der Steder, der omtales som farlige for de Rejsende. Cicero synes at henpege paa

---

[1]) Prop. *Eleg.* III, 16, 18.
[2]) Juv. III, 308 ff.; X, 20.

Bovillæ ved Foden af Albanerbjergene. Saa berygtet var Egnen, siger Taleren, at dersom Milo forsætlig havde villet ombringe Clodius, kunde han i Ro og Mag have afventet ham her; imod hans Benægtelse vilde Ingen have tillagt ham Skylden for Tribunens Drab, men man havde henvist til Røverne, der netop her huserede i Mængde[1]. Cicero oplyser os yderligere om Usikkerheden paa *via Appia;* han omtaler, at hans Ven, Lucius Quintius, er bleven saaret og udplyndret ved Basilus' Gravsted, et Mindesmærke, som man tror at kunne søge mellem den 2den og 3die Milepæl[2] — altsaa faa tusinde Skridt fra Rom, men dette Uheld omtales ikke som noget Paafaldende; Cicero berører det kun, fordi Atticus havde medgivet den Udplyndrede et Brev, der ved samme Lejlighed var gaaet tabt, og han beder nu sin Ven tænke efter, om der var Noget i Brevet; som han nødvendig maatte læse[3]. Som bekjendt var Atticus' Breve Ciceros kjæreste Lekture.

En enkelt af *via Appia*'s Røvere har vundet et berømt Navn. Under Septimius Severus hærgede Felix Bulla Syditalien med en Bande af 600 Mand. I Rom og i Brindisi havde han sine Spejdere, der underrettede ham om, hvem der drog fra Hovedstaden eller landede i Brindisi, om hvormange Penge de Rejsende førte med sig, om deres Stilling og Følge. Felix Bulla var imidlertid ikke nogen almindelig Forbryder. Han beskyttede Kunstnere og Videnskabsmænd og belønnede dem rigeligt, dersom han gjorde Brug af deres Talent. Den fattige Rejsende tilføjede han intet Ondt, og selv imod de Rige viste han sig

---

[1] Cic. *pro Milone* 19, 50.

[2] Canina. *La prima parte della via Appia dalla porta Capena a Boville*, pag. 81.

[3] Cicero *ad Attic.* VII, 9, 1: *ad bustum Basili; — via Appia, est prope urbem monumentum Basili, qui locus latrociniis fuit perinfamis*, hedder det om Stedet hos Scholiasten (Ascon. *in Milonianam* § 49, ed. Orelli, 1833, V, 2 pag. 50).

paa sin Vis højmodig, idet han gav dem Friheden og kun fratog dem en Del af deres Overflødighed. Om hans Snildhed og Dristighed fortalte man de vidunderligste Historier. Man saae ham og saae ham ikke, fandt ham, men kunde ikke gribe ham, og havde ham mellem Hænderne, uden at kunne holde fast paa ham. Ved en Lejlighed vare To af hans Bande blevne grebne og dømte til at kastes for Dyrene, men Bulla gik til Fangevogteren, gav sig ud for Stedets Præfekt og befalede, at Fangerne skulde udleveres til ham; i Embedsanliggender havde han Brug netop for disse Mænd. Ved en anden Lejlighed mødte han hos den Høvedsmand, der var udsendt for at tage ham til Fange, og lovede denne, at han skulde skaffe den farlige Forbryder, dersom Centurionen vilde følge med ham. Centurionen lod sig lokke, men da Bulla havde faaet ham i sin Magt, iførte han sig en Øverstes Embedsdragt, lod den Fangne kalde for sig og befalede ham at melde sin Herre: „Sig ham, at han føder sine Tjenere, for at de ikke skulle være nødte til at stjæle!“ I henved 2 Aar undgik Bulla alle Efterstræbelser; hans Navn var ligesaa fejret som frygtet. Omsider gik det ham dog galt. Septimius Severus kunde ikke finde sig i, at han, der ved sine Generaler havde vundet Sejre i Britannien, selv forgjæves skulde kæmpe imod en Røver i Italien. En Befalingsmand i Prætoriancohorten fik de strengeste Ordrer om at skaffe den Forvovne, død eller levende, og et talrigt Rytteri blev stillet til hans Raadighed. Ved en Kvindes Forræderi blev Bulla overrumplet. Centurionen bestak en Elskerinde, og denne viste Vej ind i den Hule, hvor Røveren sov. Bulla blev grebet og dømt til at kastes for de vilde Dyr. Dennesinde formaaede han ikke at undfly sine Vogtere.

Den berømte Papinianus ledede Forhøret. En mere udmærket Jurist havde Kejserdømmet ikke sét. Hans geniale Skarpsindighed, den klare og koncise Maade, paa hvilken han afgjorde endog de vanskeligste Retsspørgsmaal, vækker Beundring idag som for 16 Aarhundreder siden. Vistnok har dog Bulla bragt ham i Forlegenhed. „Hvorfor er Du Røver?“ spurgte Papinianus, og

Bulla svarede: „Hvorfor er Du Høvedsmand for Livvagten?“ — Kun dette Ordskifte har Dio Cassius bevaret os[1]). Men ligger der ikke en dyb Tanke i Røverens Svar paa Papinianus' Spørgsmaal? Er der i Livet nogen Plads for Villie og Frihed, eller er Alt undergivet en blind og ubønhørlig Magt? — Dette Spørgsmaal har Felix Bulla ønsket besvaret af sin Dommer. Papinianus har ikke kunnet opfylde hans Begjæring.

---

[1] Dio Cass. 76, 10.

IV.

VIA APPIA EFTER ROMERRIGETS FALD.

Indtil Kejserdømmets seneste Aar kunne vi følge det bevægede Liv paa *via Appia.* Ammianus Marcellinus — en af Roms dygtigste Historieskrivere — har skildret det romerske Aristokrati i det 4de Aarhundrede, og vi gjenfinde de samme Optog, den samme Higen efter at tage sig ud og vække Opsigt paa de befærdede Promenader, som i Senecas Dage. Disse fornemme Herrer, der brystede sig af deres tusindaarige Stamtræer og uhyre Indtægter, kjendte intet Herligere end at prunke med spraglede Silkeklæder i de høje Karosser[1]). Nu og da forsømte de ikke at slaa det florlette Overtøj til Side, for at man kunde se den broderede Underkjortel med dens brede Bræmme og indvævede fantastiske Dyrebilleder. Snart jog de afsted uden at ændse Fare eller Hindring, som om de rejste i Egenskab af kejserlige Budbringere, snart imponerede de med et Følge, talrigt som Røverhorder; end ikke Narren lodes hjemme, og ej heller hine Lemlæstede — *multitudo spadonum* — Børn og Oldinge, der med sygelige Miner og fordrejede Træk forbandede Semiramis' Minde[2]).

---

[1]) Ammian. Marcell. (ed. Eyssenhardt) XIV, 6, 9: *alii summum decus in carruchis solito altioribus et amenti uestium cultu ponentes.*

[2]) ibid. XIV 16—17.

„Saaledes gaar det til hos de Fornemme“, siger Ammianus Marcellinus[1]). „Borte er en Attilius Regulus' Heltemod! I Miner og Lader ere de stolte som en Marcus Marcellus og værdige næppe et Blik til Svar paa vor Hilsen; men dersom en Flue sætter sig paa Fligen af deres Vifte, eller en Solstraale titter igjennem Skjærmen, hører man dem klage over, at de ikke ere fødte i Cimmeriernes Land“[2]). Livet har Plager, som ingen Fattigmand aner!

Uforandret bølgede Mængden afsted. Bajæ var fremdeles Maalet for de Riges Udflugter. Her, hvor Hav og Strand fortryllede Sindet, hvor Luften gjenlød af de Elskendes Sange, levede man op paany; — naar de trætte Herrer vuggede sig paa Lucrinersøens Bølger, bildte de sig ind at have foretaget Rejser som en Cæsar eller Alexander den Store[3]).

Den appiske Vej blev imidlertid Vidne til et Røre af ganske modsat Art. Christendommen havde vundet Sejr i Begyndelsen af Aarhundredet, og Virkningerne af denne Omvæltning lagde sig for Dagen paa den berømte Vej; den blev et af de Troendes helligste Valfartssteder.

Til ingen Vej knyttede der sig saa dyrebare Minder. Mere end nogen anden kunde den fortælle om Evangeliets Forkyndere, om deres Lidelser og Heltemod; og dybt under Jorden skjulte den Skatte, der fyldte de Andægtige med Haab og Begejstring. Herude havde Apostlene Petrus og Paulus vandret. Den hellige Skrift fortæller, at da Brødrene i Rom fik Nys om, at Paulus var landet i *Puteoli*, drog de ham i Møde til *Forum Appii* og *Tres Tabernae*. Da Paulus saae dem, fattede han Mod og takkede Gud, og ad *via Appia* vandrede de sammen til Rom, hvor Apostelen blev overgivet til Øversten for Livvagten[4]).

---

[1]) Ammian. Marcell. XIV, 6, 24
[2]) ibid. XXVIII, 4, 23 og 18.
[3]) ibid. XXVIII, 4, 18.
[4]) *Apostl. Gjern.* 28, 15—16,

Legenden har udsmykket dette Ophold i Kejserstaden. Den fortæller om hemmelige Sammenkomster mellem Paulus og Seneca, Neros mægtige Minister. Der existerer endog en Samling Breve, som de skulle have vexlet med hinanden, og Filosofen tilstod i disse, at han var overtydet om den nye Læres Sandhed. Han havde læst Apostelens Breve til de Galater og Korinthier; *refecti sumus* — „vor Tro er bleven styrket", lyder hans Tilstaaelse i den Epistel, der indleder den mærkelige Brevvexling[1]). Men til hvilket Sted skulde de Troende vel hellere knytte Vidnesbyrdet om Christendommens sejrende Magt, Erindringen om disse Sammenkomster mellem Tidens mærkeligste Mænd, end til den appiske Vej — til Senecas Villa ved den 4de Milepæl, dér, hvor det lille Gravsted med den charakteristiske Frise mindede dem om Filosofens tragiske Død og maaske lod dem anstille Betragtninger over de Ord, som han døende dikterede de Omstaaende, hine Ord, som Tacitus har fundet det overflødigt at meddele, eftersom de paa hans Tid kjendtes af Alle og Enhver[2]), men i hvilke Kirken har søgt et yderligere Bevis for Filosofens Omvendelse[3]). Saa overtydet var man indenfor det christne Samfund alt tidlig om Bekjendtskabet imellem de Tvende og om Paulus' Indvirkning paa Seneca, at den hellige Hieronymus, Kirkens lærde og skarpsindige Forkæmper fra Slutningen af det 4de Aarhundrede, optager Filosofen

---

[1]) *Epistolae Senecae, Neronis imperatoris magistri, ad Paulum Apostolum et Pauli Apostoli ad Senecam*, ed. Haase *(L. Annaei Senecae opera* vol. III, pag. 476 ff.)

[2]) Tacit. *Annal.* XV, 63: *quae, in vulgus edita ejus verbis, invertere supersedeo.*

[3]) Det bør dog maaske tilføjes, at den anførte Brevvexling ikke henlægger Sammenkomsterne mellem Apostelens Disciple og Seneca til dennes Villa ved den appiske Vej, men til *horti Sallustiani (Epist.* I: *Seneca Paulo S.)*, et udstrakt Lystanlæg i Roms 6te Bykreds mellem den nuværende *porta Salara* og *porta Pinciana*. Det vil imidlertid paa sit Sted blive víst, at denne Korrespondance, der i sin Tid har spillet en vis Rolle, er affattet med saare ringe Opmærksomhed for, hvad der kunde have historisk Sandsynlighed.

„*in catalogo Sanctorum*", og til Støtte for denne Katalogiseren henviser til den omtalte Brevvexling, som dengang kjendtes og læstes af Mange[1]). Med hvilken Ret Kirken har hævdet Traditionen, skulle vi senere hen nøjere undersøge.

Legenden har udsmykket Apostelen Peters Færd. Den fortæller, at han sad lænket i de mamertinske Fængsler, til den samme Stenblok som Kong Jugurtha før ham, men at han brød ud af sit Fængsel og flygtede bort ad den appiske Vej. Jernet havde gnavet hans Fod, og for at lindre Smerten lagde Peter et Bind om Foden. Kort udenfor *porta Capena*, nær Asiniernes Villa, hvor Caracalla senere rejste sine mægtige Thermer, gled Forbindingen *(fascia)* af, og til Minde om dette Uheld byggede Menigheden den lille Kirke *Titulus Fasciolae*, en Basilika, der dog snart skiftede Navn til Ære for to christne Eunucher, Nereus og Achilles, der led Martyrdøden under Trajan, og hvis Ben ifølge Legenden blev bisatte herinde *(SS. Nereo ed Achilleo)*[2]). Apostelen fortsatte sin Flugt ud ad den appiske Vej. Et Tusind Skridt udenfor *porta Appia*, hvor *via Ardeatina* drejede af tilhøjre, standsede han tvivlraadig. Han vidste ikke, hvorhen han skulde styre sine Skridt; da stod i den gryende Dag Frelseren for ham. „Herre, hvorhen gaar Du?" — *Dómine, quo vadis*? udbryder Peter, og mildt bebrejdende svarer Frelseren ham: *Venio iterum crucifigi!* — „Jeg gaar til Rom for endnu en Gang at korsfæstes". Beskjæmmet vendte Peter tilbage til sit Fængsel, men hvor Christus havde staaet og i samme Nu var forsvunden, havde hans Fødder givet Aftryk paa *via Appia*'s Fliser. Kirken har foreviget dette Minde om Frelserens Aabenbarelse. Overfor Priscillas Gravmæle, paa venstre Side af Vejen, ligger den lille

---

[1]) Hieronymus, *de illust. eccles. scriptor.* cap. XII: *Lucius Annaeus Seneca, Cordubensis, Sotionis stoici discipulus et patruus Lucani poetae . . ., quem non ponerem in catalogo Sanctorum nisi me epistolae illae provocarent, quae leguntur a plurimis, Pauli ad Senecam et Senecae ad Paulum.*

[2]) Msgr. Barbier de Montault, *l'Année liturg. à Rome*, pag. 42, 154.

Kirke *Domine-quo-vadis*, og i denne blev den hellige Sten indsat. Nu er dog den Tavle, der ligger paa Gulvet foran Altret, dækket af en Jernrist, kun en Kopi; den virkelige Sten, hvorpaa Frelseren stod foran den knælende Apostel, er flyttet længere ud, og vises for Tiden i det saakaldte *Cappella delle reliquie* i Kirken S. Sebastiano. En af Roms 7 Hovedkirker maatte give Ly for den kostbare Erindring.

Langt flere Skatte skjulte *via Appia* under Jorden. Ligesom Vejen var en Gravgade for det hedenske Rom, indtog den en lignende Plads for de første Aarhundreders Christne. Intetsteds paa Campagnen fandtes saa mange og saa store Katakomber som her, og ingen Vej gjemte Støvet af saa mange Martyrer og Hellige som denne. I en Katakombe herude havde Apostlene Petrus og Paulus hvilet:

Hic habitasse prius sanctos cognoscere debes,
Nomina quisque Petri pariter Paulique requiris,

hedder det i en Indskrift, som Pave Damasus forfattede i det 4de Aarhundrede, og som endnu læses bag Altret i Kirken S. Sebastiano. Under Cæciliers og Pomponiers Villa laa den hellige Cæcilia, den hellige Cyprianus, foruden mange andre af Kirkens navnkundige Stridsmænd; ligeoverfor, i *coemeterium Praetextati*, den hellige Januarius, Neapels berømte Skytshelgen; noget længere ude, i Kirkegaarden *ad Catacumbas*, den hellige Sebastian, hin modige Kriger, hvis mishandlede Legeme man paa saa vidunderlig Maade opdagede i *Cloaca maxima.* I Lucina's Krypt vare et helt Aarhundredes Paver blevne bisatte, og langs med *via Appia* endelig strakte sig Menighedens store Kirkegaard, *coemeterium Callisti*, der i sine milelange Gange skjulte flere Afsjælede end alle de andre Katakomber tilsammen. Uforandret var *via Appia* „*spectatu dignissima*“ — i en ny Betydning hilses den som „Vejenes Dronning“.

Alle disse Skatte af menneskelige Rester var det nu tilladt at tage i Øjesyn. Nu var der ikke nogen Lov, der forbød at komme

sammen hernede, man behøvede ikke længere at frygte for Overfald i de mørke Gange; fra alle Egne flokkedes derfor de Troende for at holde Andagt ved Martyrernes Grave eller for at overvære de aarlige Fester for Paver og Helgener. Hvilken endeløs Vrimmel! — Seneca beder sin Moder om „at skue de Tusinder, der, lokkede af Verdensstadens Ry, ilte til denne By, som ikke var deres egen“[1]); men hvor langt Flere maatte ikke hans Manes se passere forbi deres Hvilested ved den 4de Milepæl! „Lig en Strøm væltede Mængden ud af Kejserstadens Porte; og ud fra Albanos Mure drog Processionerne dem i Møde og bugtede sig som hvide Linier hen over Campagnen“. „Abruzzernes Bjergbeboer og Etruriens Bonde, den kjække Samniter og det forkjælede Capuas Borger kom sammen herude; den uhyre Slette syntes ikke at kunne give Plads for dem Alle; selv dér (hedder det) hvor Øjet ingen Grændse ser i Rummet, synes de sinkede i deres Gang“. Med disse Ord har Prudentius, Kirkens begejstrede og talentfulde Sanger fra det fjerde Aarhundrede, skildret den andægtige Vrimmel[2]).

I henved 4 Aarhundreder kunne vi følge dette Pilegrimsliv paa *via Appia*. Vejen gjenlød af Jubel og Sang. Glæden gjorde de Andægtige til Brødre: Arm i Arm vandrede Patricieren og Plebejeren til de hellige Steder. Nu og da bragte vel Barbarernes Indfald Forstyrrelse i denne Andagt, men naar Faren var overstaaet, pulserede Livet dobbelt kraftigt; Paver og Menighed kappedes om at udbedre den Skade, som de Fremmede havde afstedkommet. Dog — snart begyndte Vejen at tabe i sine Tillokkelser. Kirkens Skatte laa ikke sikkert herude; Gother og Hunner havde hærget Campagnen og plyndret Kirkerne; de vilde Skarer vare trængte ned i Katakomberne og havde opbrudt de Afsjæledes Hvilesteder; man maatte være betænkt paa at bringe

---

[1]) Seneca, *Consol. ad Helv. matr.* 6. 2—4.

[2]) Prudentius, *Peristephanon. carmen* XI *(passio Hippolyti beatissimi Martyris)* v. 199—212.

de dyrebare Rester i Sikkerhed. Longobardernes Indfald i Midten af det 8de Aarhundrede gav Stødet til denne Omflytning. Det medførte saa megen Ødelæggelse i og udenfor Rom, hvor de gridske Horder, samtidig med at de forhaanede de hellige Kar, gjennemstak og opbrændte Martyrernes Billeder, dog begjærlige som Skattegravere gjennemsøgte Katakomberne og opbrød Kister og Grave for at finde Relikvier, at Kirken ikke længere turde lade de Afsjælede ligge udsatte for de Fremmedes Rovlyst. Over Katakomberne lød et tusindstemmigt Veraab. Frelse, hvad frelses kan! hed det, og Tidens Paver gik efter stor Maalestok til at aabne Martyrernes Grave. Arbejdet var langsomt og besværligt; under Jorden laa jo Tusinder af Troens Forkæmpere. Over de første Omflytninger have vi endnu Fortegnelser, men Antallet blev altfor stort, til at man saaledes kunde føre Bog over de Enkelte. I den lille Kirke *S. Prassede* paa Esquilinerbjerget fortæller en Indskrift, at Pascal I i Aaret 817 førte 2300 Martyrer ind til Byen[1]), og faa Aar senere beretter Traditionen om 32 Karrer, der fyldte med Helgenben blev kjørte ind i Kirken *Sta. Maria ad Martyres* — det ærværdige Pantheon. Hvilket besynderligt Røre! Vogn efter Vogn rullede ind ad Byens Porte, belæssede med den sælsomme Fragt, Sarkofager og Knokler; Uger og Maaneder gjenlød Vejene af gudelige Sange, saae de højtidelige Processioner, der ledsagede de sørgelige Tog. Omflytningen vakte Opsigt i Christenheden. Fra fjerne Egne mødte Deputationer for at faa Del i det rige Efterladenskab; og Kirken, som indsaae, at denne Trang kun kunde fremme dens egen Anseelse, undlod ikke at opfylde de Frommes Begjæring. De Ben, der beskyttede af Hedenskabets Love havde hvilet i Fred, blev spredte ud over Christenheden: til Angler og Franker, Germaner og Saxer for at skrinlægges i Kirker og Klostre[2]).

---

[1]) Bunsen, *Beschr. der Stadt Rom* III, 2, pag. 253.
[2]) Gregorovius, *Gesch. der Stadt Rom im Mittelalter* II, pag. 348.

Kun Tavlerne over de Afdøde lod man blive tilbage; for dem havde Tiden ingen Brug. Enhver fik saaledes Sit: de Troende deres Relikvier til Opbyggelse og Andagt, men Videnskaben sine Indskrifter til Studium et Aartusinde senere.

Da Katakomberne saaledes vare plyndrede, døde Interessen for dem ogsaa hen. Fra Midten af det 9de Aarhundrede hørte man op med at valfarte til de gamle Kirkegaarde. Tilfældig kunde vel en eller anden blive besøgt, men de Troendes store Skare kjendte ikke Gangene hernede. Ogsaa Campagnen blev stedse mere øde og usikker, saa at det ikke var raadeligt at vove sig udenfor Hovedstadens Mure. Med Opgivelsen af de gamle Kirkegaarde er det bevægede Liv paa *via Appia* til Ende. Den Vej, der i mere end et Aartusinde havde sét en Færdsel af saa forskjellig Art, der kunde fortælle om det lange Tidsrums skiftende Samfundsliv, gik i Glemsel og Forfald. Tiden og Menneskene forenede sig om at fremskynde dens Ødelæggelse.

Kun flygtigt skitsere vi de paafølgende Aarhundreder. Kundskaben om det gamle Rom var som udslettet af Menneskehedens Erindring; til de imponerende Murrester knyttede sig ingen Forestilling om Fortidens Dage. Fra det 12te—13de Aarhundrede skiftede *via Appia* Ydre. Campagnen var udstykket mellem de romerske Baroner, og de stridbare Herrer laa i stadig Fejde med hverandre. Da omdannede man Gravmæler og Templer til Fæstningstaarne eller indlemmede dem som Hjørnestøtter i de nyrejste Borge; da skallede man Marmor- og Travertinbeklædningen af de gamle Bygninger, for at bruge den ved Opførelsen af de nye. End ikke Kunstens Værker blev skaanede; Statuer og Basreliefer brødes i Stykker og brændtes til Kalk. Tiden kjendte Intet til Pietet; langvejs fra indløb der Begjæring om Sten til Opførelse af Kirker og Klostre. Abbed Suger, Ludvig den 6te's bekjendte Raadgiver, var iblandt de Lysthavende; han ønskede at smykke Basilikaen i St. Denis med de pragtfulde

Søjler fra Diocletians Thermer, de samme, som nu bære Kirken *Sta. Maria degli Angeli*, Michel Angelo's Værk, paa Piazza di Termini i Rom.

Istedetfor de fredelige Minder rejste sig saaledes de romerske Baroners befæstede Kasteller. En togaklædt Quirit skulde vanskelig have gjenkjendt den berømte Vej. I Cæcilia Metella's Gravmæle huserede Gaëtani'er og Savelli'er. De første brød Kuppelen af hendes Monument og rejste i dens Sted den høje Murkrone, der med sine Skydehuller og sin takkede Tinde giver Ruinen et saa krigersk Udseende. I Cæsarernes Villa ved Albanersøen herskede Savellierne; Greverne af Tusculum og Frangipanierne i Dianas Tempel ved Nemisøen. Romulustemplet med sine favnetykke Mure blev af Borgiaerne omdannet til et „*Torre dei Borgiani*", Savellierne befæstede Messala Corvinus' Gravsted ved den 6te Milepæl, fortrængtes derfra af Orsinierne, og kæmpede med disse og Gaëtanierne om Quintiliernes udstrakte Villa. Saaledes bemægtigede de forskjellige Slægter sig de større Monumenter og stredes om disses Besiddelse. I deres Spor fulgte Campagnens Hyrder, der byggede deres Hytter paa de mosgroede Gravmæler. — Et lignende Billede frembød *via Appia* længere borte. Med opbrudt Brolægning, oversvømmet af Vandet fra Sumpene, saae den kun Belejringer og Fejder, Overfald og Udplyndring. Om et fredeligt Liv var der ikke Tale. Naar Pilegrimmene paa Tilbagerejsen fra Orienten landede i Brindisi, forlod de i Capua den appiske Vej og drog ad andre Veje til Rom. Selv som Hærvej henlaa den ubenyttet, idet *via Latina* var Færdselsaaren for den krigerske og politiske Forbindelse mellem Rom og Neapel. Man foretrak en Omvej for at undgaa de rovbegjærlige Herrer.

Aarhundreder forløb og lagde deres Støv over Vejen. Favnetykt højnede det sig op om de sammensunkne Templer og Gravmæler; paa sine Steder har man gravet indtil 20 Fod ned, for at naa det oprindelige Vejleje. Snart bredte Campagnen sit

Græstæppe over Vejen; man kunde kun paavise dens Retning ved de Murrester, der i sluttet Række skød frem over Grønsværet. En ny Vej blev anlagt mellem Rom og Albano, *via Appia nuova*, der dog ikke tog sin Udgang fra *porta S. Sebastiano*, men fra den nærliggende *porta S. Giovanni* og ved Frattocchie, et Osteri ved Foden af Albanerbjergene, drejede ind paa den gamle *via Appia*. Indtil for 30 Aar siden afgav denne alene Forbindelsen mellem Rom og Albano.

Støvet skjærmede dog ikke *via Appia* imod Ødelæggelse. Rom vedblev at hente Bygningsmateriale fra de antike Monumenter; deres Værd vurderedes kun efter Tallet paa de Favne Sten, der kunde indvindes. *Quod non fecerunt Barbari, fecerunt Barberini* — „Hvad Barbarerne have skaanet, have Barberinerne plyndret", hedder det, og Ordet sigter til Pave Urban VIII, der i det 17de Aarhundrede (1632) lod Bronzepladerne tage af Taget paa Forhallen til Pantheon, for deraf at støbe Søjlerne til Tabernaklet i Peterskirken samt Kanoner — 110 i Tallet — til Engelsborg, og som paa *via Appia* lod Yderklædningen af Cæcilia Metella's Gravmæle afskalle for at bruge den ved Ombygningen af en Fontaine i Rom.

Samtidig undergik *via Appia* nye Prøvelser. Den Forstyrrelse, som Archæologerne fortrinsvis beklage, skyldes ikke de romerske Baroner. Hundrede Belejringsstorme hjemsøgte „Cæcilia Metella", men hendes Kiste forblev urokket paa sin Plads; de Hænder, der ombyggede Monumenter og Templer, gav sig ikke af med at røve Kunstskatte. Men i det 15—16de Aarhundrede vaagnede Interessen for Fortidens Efterladenskab — ikke en egentlig videnskabelig Interesse, men en Samlerlyst, der i Basreliefer og Buster, Torsoer og Tavler saae Rariteter til Pryd for Samlingerne, eller Gjenstande, der kunde omsættes i Penge og sælges til fremmede Lysthavende. Barberinerne paa den appiske Vej blev disse Antikvitetssamlere, der begjærlige som Skattegravere ransagede den rige Jordbund. Med Hakke og Spade drog de ud for at søge under Villaer og Gravsteder, plyndre fra Columbarier og

Templer; de undsaae sig ikke ved at afhugge Basreliefer og Indskrifter, og sønderbrød Monumenternes Yderklædning for at finde Sarkofager og Urner i deres Indre. *Reverere Manes deos* — „hav Ærefrygt for de Afdøde!" lød det dem i Møde, men de Begjærlige kjendte intet Hensyn. Lad os minde om Pius VI, der i Slutningen af forrige Aarhundrede plyndrede Scipionernes Gravkamre, opbrød Kisterne, men saa lidet ærede den berømte Slægt, at han lod dens Ben og Aske kaste ud af Sarkofagerne; og sikkert vilde de prisgivne Rester være blevne et Bytte for Vind og Vejr, dersom ikke en venetiansk Senator havde samlet dem, og i sin Villa ved Padua rejst Scipionerne et nyt Gravmæle[1]).

Den appiske Vej blev saaledes berøvet sine Kunstskatte. Stort og Smaat førtes ind til Rom og blev indlemmet i Samlingerne, men uden Plan og Omsigt. I Haver og Gaarde saae man Statuer og Søjler, Basreliefer og Indskrifter paa Trapper og Gange; enhver af Roms Fyrstefamilier søgte at skaffe sig dette Tilbehør til et standsmæssigt Palads. Et Lykketræf maatte man kalde det, dersom Noget var saa sønderbrudt, at det ikke syntes at have noget Værd; i saa Fald kunde det faa Lov til at henligge uforstyrret paa sin Plads. Hvor ofte have imidlertid ikke Nutidens Archæologer hentet Udbytte af saadanne upaaagtede Fragmenter. Det var et Brudstykke af en Tavle med et . . . NELIUS MARTYR . . ., der for 30 Aar siden ledte de Rossi til den epokegjørende Opdagelse af Calixtus' Katakomber, den største og betydningsfuldeste af Christenhedens Kirkegaarde, der i Tidens Løb var gaaet saa fuldstændig i Glemme, at man end ikke anede dens Tilværelse[2]); de Rossi's Opdagelse omstyrtede Aarhundreders Tradition. Et endnu mindre Fragment — Bogstavet „*H*" gjentaget 3 Gange under hinanden — røbede for de Rossi de

---

[1]) Bunsen, l. c. III, 1, pag. 612.
[2]) de Rossi, *Roma sotterranea* vol. I, pag. 277; tav. IV.

smukt mejslede Skrifttræk, der skyldtes Pave Damasus' Stenhugger, og viste ham faa Aar senere (1854) ind i det Kapel, hvor et helt Aarhundredes Paver vare blevne bisatte[1]).

Lignende Brudstykker gav Nibby (1825) det afgjørende Bevis for, at den store Cirkusbygning *in Catacumbas* ved den 3die Milepæl, der saa længe havde gaaet for et Værk af Kejser Caracalla, ikke hidrørte fra denne, men først var opført i Begyndelsen af det 4de Aarhundrede af Kejser Maxentius, til Ære for hans Søn Romulus, der var død faa Aar forinden[2]). Senest har Canina ved de Udgravninger, han forestod i Aarene 1850—53, paa mangfoldig Maade draget sig saadanne upaaagtede Smaaindskrifter til Nytte — til Ex. med Hensyn til det saakaldte „*Casal rotondo*", *via Appia*'s mægtigste Gravmæle, Quintiliernes Villa, den formodede „*tomba di Seneca*" og mange mindre bekjendte Monumenter.

Fremfor Alt maa Archæologen dog bebrejde disse Antikvitetssamlere, at de ikke mærkede sig Stedet, hvorfra de havde deres Fund. Derved er der tilføjet Campagnens Historie og Topografi ubodelig Skade. Vidste vi blot, klage de videnskabelige Forskere, hvorfra hine Ornamenter og Indskrifter vare tagne, hvor ofte vilde vi da ikke kunne dømme om de tilbageværende Murrester, bestemme Tiden for deres Tilblivelse og den kunstneriske Udsmykning. Ved at sammenligne Portrætbuster fra Sarkofager og Gravsteder med Billeder, der paa anden Maade

---

[1])
Hic comites Xysti portant qui ex hoste tropaea;
Hic numerus procerum servat qui altaria Christi,
Hic positus longa vixit qui in pace sacerdos:

saaledes lyde de Verslinier, der begynde med det nævnte *H.* Indskriften, der tæller 11 Vers, blev funden i flere end Hundrede Fragmenter, men blev sat sammen og læst af de Rossi; den er nu anbragt paa en Tavle i den pavelige Krypt i Calixtus' Katakombe (de Rossi, *Roma sotterranea* vol. II, pag. 23 ff., tav. I A og tav. II).

[2]) Orelli, No. 1069.

ere ladte os tilbage af de Paagjældende, er man i Stand til at verificere den Paagjældendes Personlighed, og man kunde have sagt: her var altsaa Furiers og Serviliers Gravmæler, hist en Ciceros og Senecas Monumenter. Men, de epokegjørende Fund fraregnede, fattes saadanne Optegnelser, og hvor de undtagelsesvis foreligge, tør man ikke altid stole paa dem. De Egne af Campagnen, hvor Udgravningerne fortrinsvis fandt Sted, vare undergivne Fleres Raadighed, Grændserne vare ofte tvivlsomme, og for at undgaa Reklamationer søgte man derfor at hemmeligholde Findestederne, eller man opgav urigtige. „*Presso S. Bastiano*“, „*ad viam Appiam*“, eller blot „solgt og bortført til England“, hedder det i de gamle Optegnelser om Statuer og Indskrifter fra den appiske Vej[1]. En ligesaa hyppig Betegnelse i Samlingerne er Overskriften „*ex incertis locis*“. Lad os imidlertid indrømme, at de, der saa omhyggelig fortav Stedet for deres Fund, vidste af Erfaring, hvortil mulige Tvistigheder kunde føre. Opdagelsen af den bekjendte Statue af Pompejus, det største af alle romerske Portrætbilleder, er et Exempel blandt flere. Den blev funden i det 16de Aarhundrede under en Kjælder i Nærheden af *Campo di Fiore*; men uheldigvis løb Skjællet imellem to Ejendomme lige over Statuens Hals, og begge Husejere paastod derfor at være Ejermand til den. Striden blev bragt for Domstolene, og den vise Dommer kjendte for Ret, at man skulde kappe Hovedet af Statuen, for at Enhver kunde beholde den Del, der var funden under hans Grund. Pave Julius III fik dog Nys om denne Salomos-Dom, og han afværgede en Sønderlemmelse ved for

---

[1]) „*Nell' ampia raccolta delle scolture antiche, pubblicata dal Cavaceppi* [en romersk Billedhugger, der levede i forrige Aarhundrede, og stod i Venskabsforhold til Winckelmann], *mentre si viene con essa a conoscere la forma e la più probabile rappresentanza delle opere stesse da lui ristaurate, non si trova poi espressa altra indicazione che quella da vendersi o di essere trasportato l'oggetto in Inghilterra*“. (Canina, *La prima parte della via Appia dalla porta Capena a Boville,* pag. 188).

en Bagatel af 500 Scudi at afkjøbe de stridende Parter Statuen, den samme, ved hvis Fod Cæsar formodes at være falden for sine Mordere. Historien er meddelt af Flaminius Vacca, en dalevende Billedhugger[1]).

I denne Mangel paa stedlige Oplysninger maa vi søge en væsentlig Grund til, at saamange af *via Appia*'s Ruiner henstaa som gaadefulde Rester. Af deres Størrelse og Fundamentering tør man slutte, at de have været særlig fremtrædende, af Bygningsmaterialet kan man udlede Tiden for deres Tilblivelse, men om deres Ydre og Indretning, stundom ogsaa om deres Bestemmelse, maa man gætte sig frem. Man strides til Ex. om, hvorvidt den mægtige Rundbygning ved Circus Maxentius har været et Tempel eller et Gravmæle; om flere af Vejens betydeligste Monumenter, hin pittoreske Stenmasse til Ex. ved den 5te Milepæl, der med sin mægtige Overbygning, hvilende paa en tynd Stilk, minder om en Paddehat, og som iøvrigt kjendes saa godt fra de gængse Billeder af den appiske Vej, lader der sig Intet oplyse; det beror fremdeles paa en pur Gisning, at Augusts Frigivne, den berygtede Licinus, skal have hvilet i det saakaldte *Torre-selce* ved den 6te Milepæl, og at med dette Gravmæle for Øje en af Tidens Digtere, maaske Varro Atacinus, skrev det føromtalte Distichon:

Marmoreo Licinus tumulo jacet, at Cato parvo,
Pompejo nullo — credimus esse deos?[2])

Billedhuggeren Canova var den Første, der søgte at lede Udgravningerne efter en forstandig Plan. I Stedet for at bortføre Brudstykker af Indskrifter og Ornamenter, lod han dem blive ved Stedet, hvor de vare fundne; paa denne Maade fik

---

[1]) Flaminio Vacca, *Memorie di varie antichità, scritte nell' anno* 1594, pag. XXVII Nr. 57, aftrykte i Nardini, *Roma antica* (Roma 1771) vol. IV.

[2]) *Anthol. Lat.* ed. Burmann vol. I, pag. 205.

han (1808) bevaret os et Mindesmærke ved den 4de Milepæl, der kjendes som Marcus Servilius' Gravmæle. Monumentet hører ikke til de meget betydelige, og hvad der er udgravet og indmuret paa en Væg ved Siden af det, frembyder ej heller synderlig Interesse, men de smaa Brudstykker have dog givet Archæologerne fuld Vished om, at vi ikke her tør søge det berømte Gravmæle for Serviliernes Slægt, som Cicero omtaler i Forbindelse med Scipionernes og Calatinernes udenfor *porta Capena*. Indskriften, der er anbragt øverst paa Muren, fortæller, at en M. Servilius Quartus rejste dette Monument paa egen Bekostning:

M. SERVILIVS QVARTVS
DE SVA PECVNIA FECIT.

Hvilken Marcus Servilius der her er stedet til Hvile, lader sig næppe paavise. Man vilde gjerne, at det skulde være et Medlem af den berømte Slægt, og gættede derfor paa hin M. Servilius, der beklædte Konsulatet kort efter Christi Fødsel (Aar 3), og som under fortrykte økonomiske Forhold blev hjulpen med Penge af Kejser Tiber, med det bekjendte Ord af denne: „*nobilitatem utriusque pecunia juvandam*“ [1]). Stilen og Techniken i de fundne Ornamenter pege imidlertid hen til en langt senere Tids Kunst. Gravmælet hidrører formentlig fra det 2det eller 3dje Aarhundrede af Kejsertiden, og er sandsynligvis rejst af en Frigiven, der bar Serviliernes Navn.

Canovas Exempel fandt ingen Efterlignere. Udgravningerne gik atter for sig uden Plan og Omsigt og havde kun til Formaal at berige Samlingerne. Det er ikke 30 Aar siden, at en af Campagnens rige Grundejere bortførte Søjlerne med Fodstykker og Kapitæler fra et Jupiterstempel ved den 4de Milepæl, for dermed at smykke sin Villa ved *via Nomentana*, saa at man ikke længere er i Stand til at danne sig nogen Forestilling om

---

[1]) Tac. *Annal.* II, 48.

Templets Udseende og Indretning. Samtidig fortsatte man den hensynsløse Ituslagning. End ikke et stakkels Gradmaalingsmærke blev skaanet. Det var rejst af de romerske Geodæter ved den 12te Milepæl for at tjene som Mærke for en tidligere Maaling, men i 1850 forsvandt det fra sin Plads, og det er da formodentlig bleven hugget i Stykker og anvendt til et Stengærde. De tilgrændsende Lodsejere betragtede sig som Herrer over Vejen og dens Ruiner, Enhver udfor sin Grund[1]).

Først i det nævnte Aar — 1850 — lykkedes det at sætte en Stopper for de Privates Udgravninger. Pius IX interesserede sig levende for Campagnens Fortidsminder, og ved hans Bestræbelser blev Vejen tilligemed det nærmestliggende Terrain erhvervet tilbage for det Offentlige. Paven ønskede, at der skulde foretages en omhyggelig Udgravning mellem Rom og Albano, de større Ruiner afdækkes og undersøges, og til at forestaa dette Arbejde valgte

---

[1]) Hvor besynderlig ligegyldig man ogsaa i Rom indtil de seneste Aar har forholdt sig overfor Fortidens Levninger, oplyser den italienske Archæolog Lanciani i en Artikel i Tidsskriftet „*Nuova Antologia*“ (April 1878). Heiefter skulde bl. A. den berømte Vold med foranliggende Mur af mægtige Peperinblokke, som Servius Tullius rejste til Beskyttelse af Roms Østside, mellem de gamle Porte *porta Esquilina* og *porta Collina* (Strækningen mellem Kirken *S. Antonio abbate* og det Sted, hvor *via di ponte Salaro* skiller sig fra *via di porta Pia)*, for den overvejende Del være bleven ødelagt, tildels bortsprængt ved Krudt, i Anledning af de store Byggeforetagender (til Ex. Jernbanegaarden og det pragtfulde Palads for Finantsministeriet), der ere komne til Udførelse i denne Del af Rom i Aarene 1862—76.

„*Dell' aggere*“, siger Lanciani i den anførte Artikel, „*rimasto quasi intatto fino al 1862, non rimane più un solo decimetro cubo. Del muro che lo sostruiva rimangono in piedi cinque tratti più o meno importanti. Ed ecco come questa strage è avenuta in epoca che pur professa cotanta venerazione per le antichità*“.

Efter at Volden saaledes var fuldstændig ødelagt, og der kun henstod de nævnte ubetydelige Rester af den tilhørende Mur, kom man pludselig til Besindelse og forhandlede i de paafølgende Aar om, hvad der kunde gjøres for at „*conservare intero il monumento antico ed unico nel suo genere, che è l'aggere di Servio Tullio*“.

han Canina, der alt havde gjort sig bekjendt ved et større Værk om Roms antike Bygningsværker.

I henved 3 Aar ledede Canina disse Udgravninger. Det Pengebeløb, der blev stillet til hans Raadighed, var saare ringe, 16,000 Scudi (henved 60,000 Kroner), men trods de smaa Midler lykkedes det ham at ryddeliggjøre Vejen paa den opgivne Strækning, at afdække de nærmeste Monumenter og beskytte dem ved Stengærder imod Overgreb fra Ejerne af de tilgrændsende Jordlodder. I Foraaret 1853 blev *via Appia* aabnet for Færdselen; atter kunde man kjøre til Albano paa Appius Claudius' Vej — *via Appia antica*, som den kaldes paa de nyrejste Milestene. Til Minde om det betydningsfulde Arbejde lod Paven den Medaille. der aarlig præges til St. Peters Ære, pryde med Billedet af det Sted, hvorfra Udgravningerne havde taget deres Begyndelse, og gav det Omskriften: *via Appia restituta a templo S. Sebastiani ad Bovillas;* ved samme Lejlighed blev der rejst en Granitsøjle udenfor den nævnte Kirke, og paany lod man indhugge: *quum via Appia hinc ad Bovillas restituebatur.*

Pius IX's Navn vil for bestandig være knyttet til *via Appia.*

Resultatet af Caninas Undersøgelser blev offentliggjort i de Skrifter, der udgives af det archæologiske Institut i Rom, et Selskab, der skylder tydske Videnskabsmænd sin Oprindelse. Beretningen omfatter flere hundrede Monumenter, og den gjør Rede for saa at sige enhver Ubetydelighed, der er funden herude, og det Udbytte, som Canina har vidst at uddrage deraf. Til Caninas Afhandlinger knyttede Henzen, Institutets Sekretær og en af Nutidens kyndigste Epigrafister, en Undersøgelse om de gjenopdagede Indskrifter[1]). Epokegjørende Fund lykkedes det ikke at bringe for Dagen; Verden blev ikke paany beriget med Kunstværker som „den Farnesiske Tyr," som Flora og Hercules fra Caracallas

[1]) *Annali dell' Inst.* vol. XXIV (1852) pag. 301—315.

Bade *(horti Asiniani)*, eller som „Diskuskasteren“ fra Kejser Gallienus' Villa ved den 5te Milepæl; ej heller fandt man Indskrifter mærkelige som Scipionernes eller indholdsrige som de triopiske Tavler. Desto rigere var imidlertid Udbyttet i topografisk Henseende; mange Monumenter, om hvis Beliggenhed der tidligere herskede Tvivl (til Ex. et bekjendt Tempel for Krigsguden udenfor Murene), have faaet sikker Plads, og der er kastet Lys over Ruiner, der hidtil prangede med rent fantastiske Navne. Saare ofte har man dog maattet lade sig nøje med den Erkjendelse, at man Intet véd; ogsaa den er imidlertid et Udbytte — ikke mindst paa Archæologiens Omraade.

Canina fulgte Canovas Exempel. Saavidt muligt lod han Prydelser og Indskrifter forblive ved det Sted, hvor de vare fundne, for at de kunde tjene til Oplysning om Ruinernes Udsmykning. Som Følge af denne Omsorg faar Besøget paa *via Appia* en egen Tiltrækning. Her, i de rette Omgivelser, gjøre Torsoer og Tavler, Basreliefer og Buster, om end deres Kunstværd er ringe, et ganske andet Indtryk, end om de vare flyttede bort til Samlingerne; man ser paa dem med andre Øjne. Atter lyder det til os som for 2 Aartusinder siden: HOSPES. RESISTE — „Stands, Vandringsmand, og sku!“ og ATEILIVS . . . EVHODVS. MARGARITARIVS. DE. SACRA. VIA beder os om at se paa det Gravmæle, der gjemmer Støvet af en from og godgjørende Mand — VBEI. CONTINENTVR. OSSA. HOMINIS. BONI MISERICORDIS. AMANTIS. PAVPERIS. Den Afdøde omtaler sine Familieforhold, opgiver sin Stilling i Livet og sin Bopæl i Rom, med udførlig Omstændelighed eller hyppigere paa hin koncise Maade, der er ejendommelig for de romerske Gravindskrifter; han anmoder os om ikke at krænke hans Hvilested — ROGO TE VIATOR MONVMENTO HVIC NIL MALE FECERIS, læses der til Ex. paa en Tavle ved den 8de Milepæl, og sluttelig giver han os sit Levvel med paa Vejen: VIATOR VALE. Hist og her ere Billederne af de Afdøde indsatte paa deres Gravmæler. Kolde og højtidelige stirre de os i Møde, til Ex.

hin VSIA, PRIMA SAC. ISIDIS — første Præstinde hos Isis, der har et Sistrum, Symbolet paa hendes Bestilling, indhugget ved sin Side, eller hin M. Lollius Dionysius, der holder en lille Gjenstand i den fremrakte, halvt aabne Haand, maaske et Dyr, som han har havt kjært i Livet.

Først fra den 4de—5te Milepæl antager *via Appia* denne stemningsfulde Karakter; herfra og indtil Albanerbjergene skyde Ruinerne i tætsluttet Række op over Grønsværet; man kunde tro sig henflyttet til en Gade i Pompeji. Til Venstre ses: *Casal rotondo* med en Gruppe af Oliventræer og en Forpagterbolig paa sin Tinde, Quintiliernes Villa, der med sine høje Murrester indtager en Façade ud imod Vejen af henved en halv Fjerdingvej, det saakaldte *Torraccio* eller *Palombaro*, ligeledes overbygget med et Vaaningshus, og mange flere lige imponerende Murtinder. Paa højre Side af Vejen møder man Horatiernes og Curiatiernes Gravhøje, de pyntelige Rester af Kejser Gallienus' Gravmæle og hin kæmpemæssige Tumulus, hvis mægtige Fundamentering lader formode, at den har hørt til Vejens mest iøjnefaldende Monumenter, men om hvilken der iøvrigt ikke hidtil har kunnet oplyses Noget. Mere end ved de grandiose Murrester gribes vi dog af et beskedent Monument ved den 4de Milepæl. Canina og Nibby antage det for Senecas Gravmæle[1]). Et af *via Appia*'s blodige Optrin er knyttet til denne Plet: Seneca tog sig her af Dage efter Neros Befaling. Tacitus har skildret os Filosofens lange, pinefulde Dødskamp[2]), og her, paa selve Stedet, kunne vi anskueliggjøre os de gribende Enkeltheder, vi prøve paa at udgranske Betydningen af de Billeder, der ere indhuggede i en Frise paa Monumentet: om de virkelig — som Canina antager[3]) — skulde skildre

---

[1]) Canina, *La prima parte della via Appia dalla porta Capena a Boville*, pag. 97 ff.; Nibby, *Analisi della carta de' dintorni di Roma* III, pag. 543.

[2]) Tacit. *Annal.* cap. 62 ff.

[3]) Canina, l. c. pag. 103.

en Episode af Crœsus' Liv, som de Efterlevende lod give plastisk Form for at minde Roms overmodige Kejser om, at Ingen skulde prise sig lykkelig, før han laa i sin Grav. Den lille Ruin, skulle vi se, har en rig Historie; mere end nogen anden stiller den os Ansigt til Ansigt med Datiden.

Med Caninas Udgravninger er Arbejdet paa denne første Strækning af *via Appia* langtfra ført til Ende. De smaa Midler paabød den strengeste Økonomi. Intetsteds er man naaet ned til det oprindelige Vejleje. Den, der færdes paa den appiske Vej, fristes i Reglen til en modsat Anskuelse; hist og her møder han nemlig Rester af en gammel Brolægning, store uregelmæssige Fliser, indrammede af ophøjede Fortov, og forestiller sig, at det var paa disse Sten, at Cæsar og Pompejus, August og Tiberius kjørte til deres Sommerboliger i Albanerbjergene. Nej; denne Flisebro, der er særlig fremtrædende mellem den 10de og 12te Milepæl, og i hvilken Vognhjulene paa sine Steder have sat saa dybe Furer, er ikke den Brolægning, som Procopius omtaler med saamegen Beundring; den hidrører fra en senere Tid. Men netop fordi det ikke er lykkedes at naa ned til det gamle Vejleje, trøster Canina sig heller ikke nogetsteds til at sige: her er intet Mere at finde. Tvertimod, gjentagne Gange fremhæver han, at først ved at trænge dybere ned tør man haabe paa fyldigere Oplysning og netop med Hensyn til mange af de Monumenter, der fremdeles give Anledning til saamegen Tvivl. De tidligere Udgravninger indskrænkede sig til de øvre Jordlag[1]).

Canina er imidlertid død (1858), og Ingen har fortsat hans Arbejde. Det nye Italien har saa Meget at tage vare paa. Udgravningerne paa *forum Romanum* og Palatinerbjerget, ved Ostia og i Pompeji have beskjæftiget dets Archæologer i de seneste

---

[1]) Canina l. c. pag. 173. 191, 194—95.

Aar; Campagnen maa nøjes med Tilfældets Omsorg. Fremfor Alt skorter det paa Penge. Canina henvendte sig i sin Tid til Fremmede, og nys maatte de Rossi, der ved sine Opdagelser i *via Appia*'s Katakomber har bragt hele Christenheden saa værdifulde Resultater, ty til Englænderne for at faa Midler til Fortsættelsen af sine Undersøgelser[1]).

L'Italia farà da se — Carl Alberts Ord til Lombarderne under Befrielseskrigen — ere ikke gaaede i Opfyldelse paa Archæologiens Omraade.

---

[1]) de Rossi: *Bullet. di arch. Christ.* 1871 pag. 30: *anche le scoperte nobilissime delle storiche cripte del cimitero di Pretestato, benchè coadiuvate da speciale contribuzione di liberali amatori delle cristiane antichità di nazione Inglesi, hanno dovuto essere sospese per impedimenti materiali oggi insuperabili.*

V.

BERETNINGER OM DEN APPISKE VEJ.

Som allerede omtalt, var den appiske Vej smykket med en Række pragtfulde Bygninger. I Nærheden af Rom maatte den lignes ved en blændende Marmorgade. Her havde Kejsere og Rigmænd deres Villaer, Guder og Heroer deres Templer; inden man kom til Albano, mødte man to store Cirkusbygninger, den ene i Stand til at rumme henved 200,000 Tilskuere, og nærmest Vejen stod i sluttet Række de Dødes Boliger, kunstnerisk udsmykkede og mangfoldig varierede i Størrelse og Ydre. Fremfor nogen Vej var den appiske værd at tages i Øjesyn — *maxime omnium spectabilis*[1]). Men skjønt Vejen berømmes enstemmig og saa ofte, skjønt Tusinder og atter Tusinder have færdedes paa den, har dog ingen af de gamle Forfattere efterladt os en Beskrivelse af den; end ikke en nok saa kortfattet Skildring er kommet os i Hænde; om der overhovedet har existeret nogen saadan, maa henstaa uafgjort. Digtere og Prosaister omtale vel enkelte Bygningsværker, der havde deres Plads herude, de beskrive et eller andet opsigtvækkende Monument — Statius til Ex. har besunget det pragtfulde Gravmæle, som Domitians Frigivne Aba-

---

[1]) Procop. *de bello Goth.* I, 14: *ἀξιοθέατος πάντων μάλιστα.*

scantus lod rejse for sin Hustru Priscilla ved den 2den Milepæl[1]; men disse Beretninger meddeles ganske i Forbigaaende og forslaa kun lidet overfor de mange Ruiner, der ere ladte os tilbage. De ere desuden langtfra fyldestgjørende, naar der bliver Tale om en mere nøjagtig Stedsbestemmelse, idet Forfatterne i Reglen angive Beliggenheden efter Milepæle — *ad quartum, quintum lapidem*, som det hedder — og der ved saadanne Angivelser kan aabne sig et ligesaa vidt Spillerum for Gisninger, som ved Ciceros føromtalte Udsagn om Serviliers og Metellers Gravmæler.

Lad os se lidt nærmere paa de Kilder, hvorpaa en Beskrivelse af *via Appia* maa bygges; de ere hurtig gjennemgaaede.

Blandt Digterne er Horats den eneste, der omtaler en Udflugt paa den appiske Vej. Vi kunde hos ham have ventet nogen Oplysning. Ingen har som han ført os omkring i Rom, paa dets Torve og Gader, til Forum Romanum og Udsalgsstederne; han lader os titte ind i de Riges Pragtbygninger og i Suburra's Rønner. Horats skuffer imidlertid vor Forventning. Vi følge ham i fornemt Rejseselskab med Mæcenas og Coccejus Nerva (en Oldefader til Kejseren); men Digteren dvæler hovedsagelig ved sine Smaafataliteter undervejs. Føden spillede en vigtig Rolle for ham. I *Forum Appii* klager han over det daarlige Drikkevand, der gjør Revolution i hans Mave; Gjæstgivergaardene ere slette, Værten brænder de magre Kramsfugle, og Røgen fra det vaade Brænde presser Taarer af hans Øjne. Brødet er haardt som Sten i *Canusium*, derimod er det godt i *Equus-Tuticus*[2]). I *Forum Appii* var der fuldt med Søfolk og Krogjæster; dér gik Horats ombord i Færgen og glædede sig til at stige i Land næste Morgen i Terracina. Færgefolkene og hans Tjenere

---

[1]) Stat. *Silvae* V, 1, 222 ff.

[2]) ... *oppidulo, quod versu dicere non est*, saaledes er Horats' Betegnelse af Byen (Horat. *Sat.* I, 5, 87); Scholiasten navngiver den imidlertid — med tvivlsom Ret iøvrigt — som oven anført (*Scholia Horatiana, quae feruntur Acronis et Porphyrionis*, ed. F. Pauly, Pragae 1858—59, vol. II pag. 157).

skjændes om Betalingen, de drikke sig fulde i sur Vin og synge omkap om deres Elskede — hine Viser, der til alle Tider ere saa folkelige, — og i Nattens Mørke spænder Driveren Muldyrene fra Baaden og lægger sig til at sove i Græsset. Den stakkels Digter var ilde faren; de gridske Myg og Frøernes Kvæk holdt ham vaagen, og dobbelt var hans Ærgrelse, da han ved Daggry opdagede, at han ikke var rykket Maalet nærmere. En ilter Rejsende sprang op og pryglede løs paa Driveren og hans Dyr; først højt op ad Formiddagen, Kl. 10, naaede de Rejsende Terracina.

Med saadanne Episoder underholder Horats sine Læsere. Han er en humoristisk Rejsende, der, naar det Hele er overstaaet, morer sig over Rejsens Gjenvordigheder og de naragtige Personer, som den har bragt ham i Berøring med: hine Municipalprætores til Ex., der ifore sig deres bedste Skrud og med al en Kjøbstadautoritets Værdighed hilse paa de fornemme Afsendinge. Om *via Appia*'s Pragtbygninger har Digteren derimod Intet at fortælle; han standser ikke ved de opsigtvækkende Gravmæler, som Cicero opfordrer os til at beundre udenfor *porta Capena*, han passerer tavs forbi Cæcilia Metella's taarnhøje Monument, og meddeler Intet om en Atticus', Pompejus' og Clodius' Lystslotte, hvortil der knyttede sig saa mærkelige Tildragelser.

Egressum magna me excepit Aricia Roma
Hospitio modico; . . .

— „efter at jeg havde forladt det store Rom, var det lille *Aricia* mit første Kvartér“, er Alt, hvad der nedskrives om den første Dagsrejse[1]).

Fra en langt senere Tid have vi en Optegnelse af hel anden Art. I det 4de Aarhundrede (333) foretog en Mand fra Bordeaux en Valfart til det hellige Land og udarbejdede til Brug for andre Pilegrimme en Rejseroute, det saakaldte „*Itinerarium*

[1]) Horat. *Sat.* I, 5.

Burdigalense sive Hierosolymitanum", i hvilket han nævner de forskjellige Stationer, han passerede undervejs. Hist og her har den fromme Rejsende gjort sine Notitser om de besøgte Steder; han fortæller os til Ex., at „Floden Garonne løber forbi Bordeaux", at „Alexander den Store var fra Pella"[1]), og særlig er han meddelsom med Hensyn til det hellige Land, hvor han bl. A. paaviser det Træ, i hvilket Zachæus steg op for at se Frelseren, den Søjle, hvortil Jesus blev bunden og hudflettet, Stedet, hvor Judas forraadte sin Herre, og andre Seværdigheder[2]). Om *via Appia* er Forfatteren derimod meget ordknap. Mellem Capua og Rom indskrænker han sig til at navngive 12 Stationer, som han passerede paa Tilbagerejsen, med Tilføjelse af, om det var en By *(civitas)* eller blot et Bedested *(mutatio)*. Rom, som det vilde have været særlig interessant at høre den Fremmedes Mening om, berøres blot med de Ord: „*in urbe Roma*"[3]). En lignende Rejseroute besidde vi i det saakaldte „*Itinerarium Antonini*", en Fortegnelse over Poststationerne i det romerske Rige, der antages at hidrøre fra Diocletians Tid, og som mellem Rom og Brindisi nævner en Snes Stationer langs med Vejen[4]). Fra en langt senere Tid have vi endelig et Vejkort over den hele af Romerne kjendte Verden, 12 brede Pergamentsblade, der ere tegnede af en Munk i det 13de Aarhundrede efter et gammelt Kort, som formodes at stamme fra det 3die Aarhundrede, men forøvrigt er gaaet tabt; Kopien findes for Tiden i det kejserlige Bibliothek i Wien og bærer det noget barbariske Navn „*Tabula Peutingeriana*", fordi den, kort efter at være fundet i et Klosterbibliothek i Worms (1507), blev erhvervet af en

---

[1]) *Vetera Romanorum itineraria*, curante Petro Wesselingio (Amstelod. 1735), pag. 549: *civitas Burdigala ubi est fluvius Garonna;* pag. 606: *civitas Pelli, unde fuit Alexander magnus Macedo.*

[2]) ibid. pag. 596, 592 og 594.

[3]) ibid. pag. 612.

[4]) ibid. pag. 106 ff.

augsburgsk Raadsherre, Konrad Peutinger, bekjendt som en flittig Samler af romerske Indskrifter. Paa et af Samlingens Blade er *via Appia* afsat, og de Byer, den kom forbi, navngivne og til Dels illustrerede ved smaa Vignetter — et lille Kastel, en By eller nogle faa Huse, alt efter deres Størrelse og Betydning[1]). Føje vi til de anførte Kilder nogle Bemærkninger hos Strabo[2]), der bl. A. vise, at Vejen paa hans Tid var forlænget til Brindisi, og den føromtalte Beskrivelse hos Procopius, der dog nærmest angaar Vejens Brolægning, ere de Beretninger, der direkte omhandle *via Appia*, udtømte.

Som man ser, er dette Materiale hverken rigt eller interessant. Og dog maa vi være taknemmelige. I de tørre Optegnelser have vi sikker Oplysning om Vejens Retning og de Byer, den passerede, og kunne saaledes ikke tage fejl af dens Enemærker. Ved at sammenholde de Rejsemomenter, som Horats har optegnet, med de anførte Itinerarier, lader det sig til Ex. med Sikkerhed godtgjøre, at Digteren ikke — som man tidligere har antaget — fulgte den appiske Vej indtil Brindisi, men i Benevent slog ind paa en østligere Route, der over *Canusium*, *Rubi* og *Barium* førte gjennem Apuliens Bjergegne.

En Beskrivelse af *via Appia* maa saaledes hente sit Indhold fra andre Kilder. Vejen maa selv fortælle — og det er den heldigvis i Stand til. Mange af dens Ruiner ere vel ukjendelige, mange af dens Kunstskatte gaaede tabte eller spredte om paa Steder, uden at det vides, hvorfra de hidrøre; men endnu er der bevaret saa Meget, at Archæologerne — idetmindste paa Strækningen indtil Albanerbjergene, der her nærmest haves for Øje — kunne danne sig en fyldig Forestilling om dens oprindelige

---

[1]) *La table de Peutinger, d'après l'original conservé à Vienne* par E. Desjardins (Paris 1869—74).

[2]) Strabo (ed. Kramer) V, 3, 6 og 9; VI, 3, 7.

Udseende. Canina har forsøgt at give et Billede af Vejen i dens pragtfulde Dage; han viser os en Række sælsomme og gigantiske Bygningsværker — et næsten eventyrligt Skue, om hvis Ædruelighed man maatte tvivle, dersom ikke den ansete Forfatter med sit nøje Kjendskab til Fortidens Architektur var en Borgen for dets Paalidelighed.

Ruinerne alene formaa dog ikke at give *via Appia* dens Interesse. Vi maa saa at sige bringe Stenene til at tale, saa at de kunne fortælle om det Liv, hvortil de have været Vidne. Og ved denne Levendegjørelse maa Fantasien ikke være altfor tilbageholden; det er ikke nok, at man kjender Tiden og dens Tildragelser, man maa forstaa at ranke dem op ad Mure og Vægge; og jo fyldigere man formaar at omvinde Stenen, jo tættere Krandsene bindes, desto interessantere ville Ruinerne træde frem; først da ville de stille os Ansigt til Ansigt med Tiden.

Ved en saadan Levendegjørelse komme de gamle Forfattere os overordentlig til Hjælp; i deres Beretninger er der en Mangfoldighed af Episoder, udførlig fortalte eller flygtig skitserede, der knyttes til den appiske Vej, Billeder, der her lade sig udmale i de fineste Enkeltheder. Vi have allerede omtalt det muntre Liv, der rørte sig paa Vejen. Hvor ofte vende Digterne ikke tilbage dertil; de more sig over det brogede Selskab: hine Frigivne, der søgte at skjule Slavemærket med et Skjønhedsplaster, og Roms „*belli homines*“, der pyntede og soignerede „*a capillis usque ad ungues*“ gjorde Kur til de Skjønne og saa omhyggelig vaagede over deres Ydre, at de — for atter at bruge hint stærke Udtryk af Seneca — „hellere saae Staten bragt i Forstyrrelse end en Uorden i deres Frisure“ [1]). Og vende vi os til det smukke Kjøn, hvor ofte have saa ikke baade Digtere og Prosaister indviet os i dets Toilettes Hemmeligheder; hvor bidende

---

[1]) Seneca, *de brevit vitae* 12, 3: *Quis est istorum qui non malit rem publicam suam turbari quam comam?* —

spotter ikke Martial over hine promenerende Damer, der optræde saa overlæssede med forloren Pynt, at Ingen kan sige, hvor Kunsten ender og Kvinden begynder — en Galla til Ex., hvis Ydre er flikket sammen af tusinde Løgne, saa fuldstændigt, at „medens hun lever i Rom, hendes Haar det rødmer fra Rhinen“ [1]). Ovid kunde ikke glemme det fornøjelige Liv; det svæver for hans Øje paa Tomi's sneklædte Marker, og han beder sin Ven, der frit kan nyde dets Glæder, om her at stemmes til Medfølelse og bønfalde Kejseren om Naade for den Landflygtige [2]).

Ogsaa om Smaafolks mere jevne Fornøjelser giver Digteren Oplysning. Tibul har skildret de muntre Foraarsfester for Hyrdeguden Pales — i *Formiae* faa vi dem at se — og Ovid besynger Ungdommens Lystighed ved Anna Perenna's Højtid. Man spiste, drak og sang i det Frie — kaade, overgivne Viser, saaledes som man kjendte dem fra Theatrene. Morgenen dæmrede allerede, inden man drog hjem fra en saadan Fest; Arm i Arm vandrede de Unge henad Vejen — den lystige Ungdom:

Cum redeunt, titubant; et sunt spectacula vulgo [3]) —

og fra Rom kom de Gamle dem i Møde og raabte: „Nej, hvor

---

[1]) Martial. *Epigr.* IX, 38. I Mangel af en dansk Oversættelse hidsættes følgende noget frie af Böttiger (*Sabina* vol. I, pag. 32):

Galla, dich flickt dein Putztisch aus hundert Lügen zusammen;
Während in Rom du lebst, röthet dein Haar sich am Rhein.
Wie dein seidenes Kleid, so hebst du am Abend den Zahn auf,
Und zwei Drittel von dir liegen in Schachteln verpackt.
Wangen und Augenbrunnen, womit du Erhörung uns zuwinkst,
Mahlte des Mädchens Kunst, die dich am Morgen geschmückt.
Darum kann kein Mann zu dir: ich liebe Dich, sagen.
Was er liebt, bist nicht Du! Was du bist, liebet kein Mann.

Som bekjendt er Martial ofte saare realistisk i sine Skildringer; en mere tro Oversættelse af det anførte Epigram vilde overskride endog en Zola's Stil.

[2]) Ovid. *Epist. ex Ponto* I, 8, 68.

[3]) Ovid. *Fasti* III, 539.

de ere glade!" Ovid gik selv ud for at se paa denne Lystighed, og han mødte en jublende Skare omkring to Lykkelige: en beruset gammel Kone trak afsted med sin ligesaa lyksalige Mand[1]).

Et langt rigere Udbytte venter os dog hos Historieskriverne; thi fra de tidligste Dage var Roms Historie knyttet til *via Appia* eller til de Egne, den berørte. Her have vi jo nærmest med Vejstykket ud til Albanerbjergene at gjøre. Lad os fremdrage blot en enkelt Lokalitet, den Port, hvorfra Vejen tog sin Begyndelse. I Egeria's Lund udenfor *porta Capena* holdt Numa Pompilius Raad med Guddommen, og her faldt det hellige „*ancile*" ned fra Himlen, hint Skjold, af hvis Bevarelse Roms Velfærd afhang. Ved *porta Capena* modtoges den sejrrige Horatius af sin Søster, men stødte hende Sværdet i Brystet, fordi hun begræd sin Trolovedes, en Curiatiers Skæbne. Udenfor *porta Capena* stod Roms Mødre betagne efter Budskabet om Nederlaget ved Cannæ; Ryttere vare sendte ud ad den appiske Vej for at spørge Nyt og optage de Flygtende, og mere end én Kvinde — fortælles der — faldt afmægtig til Jorden, overvældet af Glæden ved at se den Søn, der blev begrædt som dræbt, vende uskadt tilbage; ved *porta Capena* endelig høre vi Folkets Jubel hin 4de September (Aar 57), da Cicero vendte tilbage fra Exilet, og alle Templer i Nærheden vare besatte med Tilskuere, der med Haandklap og Bifaldsraab hilste paa den Hjemkaldte. *Miranda multitudo!*[2]) udbryder Taleren: „Selv Murene, Huse og Helligdomme syntes at glæde sig med mig"[3]).

---

[1]) Ovid. *Fasti* III, 523 ff. Maaske Ovids Skildring af Festen for Anna Perenna nærmest hører hjemme paa *via Flaminia; [Idibus Martiis] feriae Annae Perennae via Flam. ad lapidem prim.*, hedder det paa en gammel Tidstavle (*Corp. Insc. Lat.* I pag. 322). Vistnok har imidlertid ogsaa den appiske Vej kunnet opvise lignende Lystighed, til Ex. ved de sommerlige Fester for *Diana Nemorensis* i *Aricia* (Ovid. *Fasti* III, 267 ff.) eller ved Festerne for Juno i *Lanuvium* (Ovid. *Amores* III, 13).

[2]) Cic. *ad Attic.* IV, 1, 5;

[3]) Cic. *in Pison.* 22, 52.

Til mange blodige Optrin har *via Appia* været Vidne. *Quantas tragoedias nunc eiusdem Appiae nomen excitat!* sporger Cicero[1]), og dvæler ved Clodius' Drab i Nærheden af Bovillæ. Han har alt berørt det opsigtvækkende Sammenstød, der kort forinden fandt Sted ved den 4de Milepæl, da Clodius befriede en Søn af Armenerkongen Tigranes fra Fangenskabet hos Pompejus og dræbte en nær Ven af denne, Ridderen Marcus Papirius, og han vender sig nu til sine Tilhørere med det Spørgsmaal, om Appius Claudius anlagde denne Vej til Romerfolkets Nytte, eller for at hans Ætlinge her ustraffet skulde kunne udøve deres Voldshandlinger. — Kejserdømmet har forøget disse Optrin; vi mindes Senecas Endeligt paa en Villa ved den 4de Milepæl, vi møde hin ophidsede Folkehob, der styrter ud til Commodus' Landslot ved den 5te Milepæl, men ikke stilles tilfreds, førend den faar Kejserens mægtige Yndling Cleanders Hoved udleveret; og vi høre Kirkefædrene fortælle om de mange Tusinder, der maatte lide for Troen ved det berømte Tempel for Krigsguden udenfor *porta Appia*[2]).

Via Appia mangler saaledes ikke sine minderige Begivenheder. Stundom synes Materialet overvældende rigt; man leder efter en Ramme til det brogede Stof. Lad os atter oplyse med et Exempel — Ciceros Færden paa den appiske Vej. *Via Appia* har sét ham i alle Stemninger og under alle Forhold: nedbøjet af Sorg og hentæret som en Skygge i hine Dage, da Vennerne svigtede, og han stod ene i Kampen mod Triumvirerne, men atter rettet tilvejrs, beruset af Lykken, da hele Italien jublede ham i Møde, og det syntes ham, at han paa den appiske Vej blev løftet til Himlen; *via Appia* har hørt ham hilset som Fædrelandets Fader og forhaanet med Skjældsord, den har sét ham i Spidsen for Legionerne, med Lavrbærkrandsen om Hovedet, og

---

[1]) Cic. *pro Milone* 7, 18.
[2]) Preller, *Regionen der Stadt Rom* (Jena 1846), pag. 118. 250.

i Sørgeklæder som en Ydmygtbedende paa Vejen til *Albanum Pompeji*; *via Appia* endelig bragte Taleren en Sejer, glimrende som den, Epaminondas vandt over Sparta, men til Gjengjæld modtog den ogsaa hans sidste Suk hin Dag (Aar 43), da han fra sin Villa i *Formiae* søgte ned til Havet, men blev indhentet af Centurionen Herennius, som afhuggede hans Hoved.

Og dersom vi vilde indlade os paa Enkeltheder, hvilke dramatiske Scener lod der sig da ikke bringe ud af Ciceros Besøg paa den vidtstrakte Vej! Lad os blot nævne hin Decemberdag Anno 50 paa *Formianum*, da Pompejus i en Samtale, der varede fra kort efter Middag til Solnedgang, bebudede Taleren det truende Uvejr, Borgerkrigen, men samtidig gav at forstaa, at han satte sin Lid til de Legioner, han mente at kunne stampe op af Jorden —, medens Cicero mistvivlende mindedes det Vers hos Homer: „Krigsguden holder med Alle“ [1]). Og saa nogle Aar senere, da de mange Legioner laa slagne ved Pharsalus, og Cicero tilbragte saa kvalfulde Dage i Brindisi, idet han overvejede med sig selv, om han skulde gaa Sejrherren i Møde eller holde sig tilbage, men omsider ved Budskabet om, at Cæsar var landet i Tarent, besluttede sig til det Første. Han iler afsted, atter og atter har han sikkert overtænkt de Ord, hvormed han skulde besmykke sin Adfærd — men Cæsar, ligesaa højmodig som stærk ved sin Magtstilling, sparer ham for enhver Ydmygelse; thi saasnart han faar Øje paa sin modløse Antagonist, nærmer han sig venligt, drager ham bort fra de Nysgjerrige — ene med sig henad Vejen, og siger til ham: Lad Alt mellem os være glemt! Kun saaledes tør vi formode om den mærkelige Sammenkomst; som bemærket var der ingen Vidner til Stede ved de to Mænds Samtale.

---

[1]) Cic. *ad Attic.* VII, 8, 4.

Med denne Rigdom paa fængslende Optrin for Øje skulde man tro, at mangen Forfatter maatte have følt Lyst til at beskjæftige sig med den appiske Vej. Dette er dog langtfra Tilfældet. Medens der om Rom og de Erindringer, der knytte sig til dets Ruiner, er skrevet saa Meget og paa saa forskjellig Vis, at Enhvers Smag kan blive tilfredsstillet, henligger Campagnen saa at sige ganske upaaagtet. Der er Ingen, der paa lignende Maade som Ampère i hans „*l'Histoire Romaine à Rome*“ har søgt at samle de spredte Træk, Ingen, der har ladet Ruinerne med deres Kunstværker og Indskrifter fortælle om de Tildragelser, hvortil de have været Vidne. Allerede Cicero har dog opfordret til en saadan Levendegjørelse og spurgt, om vi ikke gribes stærkere ved at besøge de Steder, hvor berømte Mænd have levet og virket, end ved blot at høre om deres Bedrifter[1]).

At fremstille Campagnens Minder i anskuelige Træk er følgelig en ny Opgave. Løsningen kunde forsøges paa forskjellig Maade; naturlige Delingslinier frembyde dog de romerske Veje. De danne bestemt afgrændsede Felter, og til dem og de Steder, de passerede, ere de historiske Erindringer fortrinsvis knyttede. Her er Nok for Mange; Interessen er ikke bunden til en enkelt Vej. Ganske vist lønner det sig bedst at dvæle ved den appiske Vej; fremfor nogen kan den kalde os minderige Begivenheder til Live: i Capua og Terracina, i Minturnæ og Formiæ ikke mindre end i Rom og i Brindisi; men ogsaa de andre Veje, *via Latina*, *via Flaminia* og *via Nomentana* til Ex., byde ejendommelige og underholdende Tildragelser — en enkelt, *via Campana*, en Undersøgelse af særegen Interesse: om „de arvaliske Brødre“, hint

---

[1]) Cic. *de Finibus* V, 1, 2: *tum Piso, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam: ut, quum ea loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum esse versatos, magis moveamur, quam si quando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquod legamus?*

urgamle, højbaarne Præstekollegium, om hvis Virken Vejen nys har bragt saa mærkelige Tavler for Dagen.

Til en saadan Anskueliggjørelse fattes der selvfølgelig ikke et topografisk Grundlag. Tydske og franske Archæologer have gjennemforsket Campagnen og beskrevet dens Ruiner; endnu værdifuldere er dog det Materiale, som er tilvejebragt af en Italiener, Nibby[1]; til disse Undersøgelser slutte sig i de Beretninger, der udgives af det archæologiske Institut i Rom, mangfoldige Oplysninger om Kunstgjenstande og Indskrifter, der ere fundne herude. Men — som bemærket — er dette Materiale kun at anse som et Substrat; hvad der skulde give det en forhøjet, mere levende Interesse, ved at Historiens og Kulturens Begivenheder i større Omfang knyttedes til de paagjældende Steder, fattes saa at sige ganske. Enhver maa søge at udfylde Rammen med de Billeder, han kan bringe ud af det tørre topografiske Stof.

Den Litteratur, der særlig omhandler *via Appia*, er saare fragmentarisk; den bestaar væsentlig af en Række Monografier, skrevne af de italienske Archæologer i dette og det forrige Aarhundrede[2]. En dansk Dame har bidraget Sit til disse Under-

---

[1]) Desjardins, *Essai sur la Topographie du Latium* (Paris 1854).
Westphal, *die römische Kampagne* (Berlin 1829).
Gell, *Topography of Rome and its vicinity* (London 1846).
Nibby, *Analisi storico-topografico-antiquaria della carta de' dintorni di Roma* (Roma 1837).

Hvor lidet man iøvrigt hidtil hos os synes at have interesseret sig for denne Litteratur, tør maaske oplyses ved den Bemærkning, at de tvende sidstanførte Værker, der af de anførte ene findes paa vore Bibliotheker, henlaa uopskaarne, da Forfatteren fik dem i Hænde.

[2]) For den første Strækning af *via Appia* indtil Albanerbjergene findes disse Monografier anførte i det oftere citerede Værk af Canina: *La prima parte della via Appia dalla porta Capena a Boville (notizie preliminari*, pag. 11—32). Med Hensyn til den øvrige Del af Vejen gives der lignende Oplysning om Litteraturen i forskjellige Værker vedrørende Syditaliens Topografi, for Campaniens Vedkommende til Ex. i

søgelser. Forfatterinden Frederikke Brun opholdt sig nogen Tid i *Mola di Gaëta*, det nuværende *Formia*, og med sin levende Interesse for Italiens Fortid formaaede hun en Principe di Caposele, der ejede et Landslot ved Bugten, til at foretage Udgravninger paa sin Villa, for at skaffe nøjere Oplysning tilveje om de vidtstrakte Ruiner af Ciceros „*Formianum*". Vor Landsmandinde har dog næppe havt synderlig Glæde af at læse det lille Skrift, som Fyrst Caposele affattede efter hendes Opfordring og sendte hende med saa skjøn en Indledning[1]). Han indlader sig ikke paa at give os et anskueligt Billede af den mærkelige Egn.

GRADUM SISTE VIATOR
DOMUM SUSPICE QUAE FORMIANA CICERONIS FUIT,

hedder det paa en Tavle ved Nedgangen til Ruinerne, og den, der har besøgt Stedet, maa naturlig ønske Oplysning om, hvorfor han her skal sagtne sit Skridt og have Opmærksomheden vaagen. *Domus Formiana* henligger imidlertid lige tomt og koldt. Der fortælles Intet om, hvad der har tildraget sig indenfor disse Mure, om hvo der har betraadt de mosaikindlagte Gulve, de hvælvede Badekamre, gjennem hvis Væg Vandet endnu risler ind fra en gammel Aqvædukt; de enkelte Antydninger, ved hvilke Forfatteren forsøger at knytte Hændelser af Ciceros Liv til

---

et Værk af en yngre tydsk Archæolog: Beloch, *Campanien* (Berlin 1879); ogsaa i Desjardins' ovenanførte Udgave af *Carta Peutingeriana* vil man finde værdifuld Anvisning.

Lejlighedsvis bemærkes iøvrigt, at der kun med Hensyn til en enkelt af de i det følgende Afsnit omhandlede Lokaliteter, *Triopion* ved den 3die Milepæl, findes en tidligere Specialundersøgelse (i Visconti's værdifulde Afhandling om de triopiske Tavler), hvoraf nærværende Forfatter har kunnet hente Bidrag til en Charakteristik af Stedet.

[1]) Principe di Caposele: *Antichità Ciceroniane ed iscrizioni esistenti nella villa Formiana in Castellone di Gaeta* (Napoli 1827).

Ruinerne, ere ikke rigtige[1]). Han meddeler endel Indskrifter, der ere fundne paa Stedet, og føjer dertil en Beskrivelse med nogle Tegninger af Ruinerne.

Heller ikke de øvrige Monografier, der omhandle *via Appia*'s Monumenter, ville let friste til Gjennemlæsning. Altfor nøje have deres Forfattere fulgt et Ord af Seneca — som denne selv iøvrigt ingenlunde fulgte —: „ikke at bekymre sig om hvorledes, men kun om hvad de skrive" [2]). De henvende sig kun til de Kyndiges snævreste Kreds. End ikke de Rossi tør i saa Henseende anføres som en Undtagelse. I hans epokegjørende „*Roma sotterranea*" er der vel Afsnit, der kunne læses af Enhver; Skildringen af det ældste christne Broderskab, af dets sociale og retslige Stilling, af Oprindelsen til dets Kirkegaarde og disses vexlende Skjæbne gjennem Aarhundreder er af mere almindelig Interesse[3]), men Undersøgelserne ere ofte altfor minutiøse, Fremstillingen paa underordnede Omraader altfor indgaaende, til at en Udenforstaaende vil faa et anskueligt Overblik over de romerske Katakomber. Ogsaa de Rossi søger sine Læsere fortrinsvis blandt de Fagkyndige. Af hans „*Roma sotterranea*" foreligger der iøvrigt en mere populær Bearbejdelse i et fortrinligt Værk af to engelske Lærde, Northcote og Brownlow[4]).

Om *via Appia* i dens fulde Udstrækning existerer der kun et enkelt Arbejde. En neapolitansk Gejstlig, Pratilli, der havde offret omtrent hele sit Liv paa archæologiske Undersøgelser, udgav i Midten af forrige Aarhundrede et Folioværk

---

[1]) Caposele, l. c. pag. 9—10.

[2]) Seneca, *Epist.* 115, 1: *Quaere, quid scribas, non quemadmodum.*

[3]) de Rossi, *Roma sotterranea;* exempelvis henvises til vol. I pag. 83—111, 197—222, 306 ff.; vol. II pag. 113—131, 137—155.

[4]) Nærværende Forfatter kjender kun Værket gjennem en fransk Oversættelse: *Rome souterraine, résumé des découvertes de M. de Rossi dans les Catacombes Romaines, par J. Spencer Northcote et W. R. Brownlow; traduit de l'Anglais, avec des additions et des notes par Paul Allard* (Paris 1872).

over Vejen fra Rom til Brindisi[1]). Pratilli har tilvejebragt et betydeligt Stof; der er mange Oplysninger om Fund og Indskrifter, talrige Henvisninger til de gamle Forfattere, omfattende lokale Undersøgelser — Forfatterens Flid maa man yde al Anerkjendelse; men intetsteds benytter Pratilli sit Materiale til at levendegjore en Situation eller til at give en alméntiltalende, mere livfuld Charakteristik af Vejen. Det biografiske og kulturhistoriske Moment, der har en saa overvejende Interesse, er trængt helt tilbage, og den Kunst at give Fremstillingen Liv og Behag synes Pratilli fremmed. Om Værkets videnskabelige Værd tør Meningerne være delte; den kyndige Læser vil let opdage, at der er væsentlige Urigtigheder i Gjengivelsen af historiske Fakta og monumentale Inskriptioner, og at ligeledes de stedlige Beskrivelser lide af paafaldende Unøjagtigheder. Nyere tydske Forskere have derfor ogsaa rettet stærke Angreb mod Pratilli[2]). Dennes Værk er tilmed nu henved 150 Aar gammelt, og han har følgelig ikke kunnet tage Hensyn til de mange mærkelige Opdagelser eller benytte det store Forraad af Specialstudier, hvormed den romerske Archæologi netop i det sidste Aarhundrede er bleven beriget.

Det Værdifuldeste, der er skrevet om den appiske Vej, skyldes Canina[3]). Hans Undersøgelser angaa dog kun et kortere Stykke af Vejen, nemlig fra Rom til Albanerbjergene, og de ere overvejende af topografisk Indhold[4]). Canina indskrænker sig

---

[1]) F. M. Pratilli, *Della via Appia riconosciuta e descritta da Roma a Brindisi* (Napoli 1745).

[2]) Beloch, *Campanien* p. 342: „Wie in die Epigraphik, so hat Pratilli auch in die Topographie von Capua heillose Verwirrung gebracht“, jfr. p. 295—96.

[3]) *La prima parte della Via Appia dalla porta Capena a Boville, descritta e dimostrata con i monumenti superstiti dal commendatore L. Canina* (Roma 1853).

[4]) *Esposizione topografica della prima parte dell' antica via Appia*, lød Canina's Beretning, da den først offentliggjordes i de Aarbøger, der udgives af det archæologiske Institut i Rom.

fremdeles til at meddele de Resultater, han vandt ved Udgravningerne, som han havde det Hverv at lede. Hvor disse ikke bragte noget Nyt, oplyser han Intet, og mange af Vejens mærkeligste Mindesmærker, til Ex. Scipionernes Gravkamre, de forskjellige Columbarier, Circus Maxentius og andre Oldtidslevninger omtales derfor kun i Forbigaaende. En mere fyldig, eller paa den anden Side resumerende Behandling af Emnet laa udenfor den Opgave, Canina havde stillet sig[1]).

Udenfor Italien er der næppe — de anførte Værker om Campagnen fraregnede — skrevet Noget af Betydning om den appiske Vej[2]).

Via Appia mangler saaledes sin Historieskriver.

Ardua molimur: sed nulla, nisi ardua, virtus[3]),

siger Digteren, og den, der vover Forsøget, tør gjøre hans Ord til sine. Her er Meget at samle: Indskrifter og Kunstværker, Digtere og Prosaister maa hver give deres Bidrag; men her er ogsaa Meget at bringe paa den rigtige Plads, en Tilrettelæggen, der er saa meget vanskeligere, som ethvert Forarbejde mangler. Mere topografisk kan man gaa til Værks og skildre Vejens Ruiner Skridt for Skridt, eller man kan ordne dem i monumentale Hovedgrupper, som: Gravsteder, Villaer, Templer, o. s. v.; den

---

[1]) *Quindi mi limito a credere di avere con essa solo agevolato il mezzo ad altri, che ne volessero assumere la cura d'illustrare gli stessi monumenti discoperti, coll' offrire loro raccolte più gran numero di memorie di quanto mai si sia fatto sulla medesima prima parte dell' antica via, ed anche di averne esposta una più ampia idea della moltiplicità e della nobiltà dei monumenti di cui essa era adorna.* (Canina l. c. pag. 9.

[2]) Som et omhyggeligt og velskrevet Værk om Rom og dets Omegn kan blandt de gængse Rejseoptegnelser fremhæves et Arbejde af en Englænder, Aug. Hare: *Walks in Rome* (London 1872).

[3]) Ovid. *Ars amat* II, 537.

sidste Fremgangsmaade har den Fordel, at den hurtigst fører bort fra Rom til ukjendte Egne, og at man ved den undgaar at udstykke sit Emne i altfor smaa Enkeltheder, en Mislighed, som allerede Seneca advarer imod[1]. Men hvilken Fremgangsmaade man end beslutter sig til at følge, vil Indholdet frembyde et forskjelligartet Hele. Epigrafiske og techniske Undersøgelser maa finde deres Plads ved Siden af kunstneriske og historiske, alvorlige afvexle med lettere. Alt kan ikke interessere Alle, og lige saa lidt kan Alt have Nyhedens Interesse. Træffende spørger imidlertid Aulus Gellius: „Hvor Meget gives der vel i Videnskaben, som ikke kjendes af Mangfoldige? Allerede det er fortjenstligt, at hvad der fortælles, ikke er forslidt eller udpint ved Behandling" — *neque in scholis decantata, neque in commentariis protrita*[2].

Men iøvrigt, dersom Nogen i de følgende Undersøgelser ikke skulde finde, hvad han søger, eller hvis han skulde finde Et eller Andet fremstillet paa en anden Maade, end han ventede det, ledsager Forfatteren disse Studier med et Ord af den yngre Plinius: „*his tu, rogo, intentionem scribentis accommodes!*"[3]. Og det Maal, Forfatteren har for Øje, vil formentlig tydeligt blive lagt for Dagen: at kaste Lys over de forskjellige Lokaliteter, et Lys langt rigere end Nogen tidligere har spredt derover, men samtidig at lægge Belysningen saaledes, at den ikke ved et altfor skarpt Skær blænder Øjet i Stedet for at vejlede det.

---

[1] Seneca. *Epist.* 89, 3: *idem enim vitii habet nimia quod nulla divisio; simile confuso est, quicquid usque in pulverem sectum est.*

[2] Aul. Gellius, *praefatio in noctes Atticas* 15—16: *Nam et quid tam remotum in litteris est, quin id tamen complusculi sciant? Et satis hoc blandum est, non esse haec neque in scholis decantata, neque in commentariis protrita.*

[3] Plin. *Epist.* II, 5.

VIA APPIA.

ANDET AFSNIT:

ROMERSKE VILLAER VED VIA APPIA.

I.

HORTI ASINIANI.

Blandt de Veje, der gjennemskar den romerske Campagne, var den appiske smykket med en Mængde pragtfulde Landsteder. Antallet af disse var maaske ikke saa stort som ved enkelte andre Veje, ved *via Ostiensis* til Ex., der ret egentlig synes at have været Kejserstadens Villakvartér; men *via Appia*'s Villaer vare til Gjengjæld langt anseligere; mange iblandt dem vare mægtige Familiers Herresæder, Residenser for Cæsarerne og deres Yndlinge, til hvilke der knyttede sig de mærkeligste Tildragelser. Romerne synes tidlig at have fattet Yndest for Vejen. Den passerede Italiens skjønneste Egne, Albanerbjergene med de skovomkranste Søer og kølige Lunde, og Bugten ved Formiæ — hin Strand, som Martial har besunget:

O temperatae dulce Formiae litus[1]) —

og her fortrinsvis opslog de Rige deres Sommerboliger; men ogsaa langt nærmere Rom, hvor Campagnen nu henligger øde og udyrket, mødte man Aristokratiets Landslotte, opførte med en Pragt, der vakte Cæsarernes Misundelse.

---

[1]) Martial. *Epigr.* X, 30.

Maaske havde Moden nogen Del i denne Bebyggelse af Roms nærmeste Omegn. Et frugtbart og smilende Landskab var Campagnen nemlig ikke; tvertimod — allerede tidlig klagede de romerske Soldater over, at de maatte pløje Roms tørre og pestsvangre Omegn, medens de, der vare besejrede af deres Vaaben, nød Campaniens Skjønhed. Republikens Rigmænd fik imidlertid Brug for denne Omegn; det synes at have hørt til Levemaaden i den fornemme Verden, at man ikke nøjedes med at besidde Lystslotte i Bjergene og ved Havet, men at man ogsaa i Byens umiddelbare Nærhed havde en *villa suburbana*, til hvilken man kunde trække sig tilbage efter de daglige Forretninger: „Du véd“, skriver Cicero, „hvor nødigt jeg undværer et saadant Landsted“ — *suburbano non facile careo*[1]); som bekjendt stræbte Taleren i ydre Glands saa vidt muligt at ligne sine rigere Samtidige. I Nærheden af Rom, ved den appiske Vej, havde ogsaa hans Nærmeste og kjæreste Venner deres Landslotte: Svigersønnen Furius Crassipes ved den 2den Milepæl, Atticus i Cæciliernes Villa ved den 5te Milepæl, og Pompejus og mange andre Stormænd deres ved Foden af Albanerbjergene.

Campagnen fik saaledes et andet Ydre. De smaa Jordbrugere, der møjsommelig havde opdyrket Jorden, fortrængtes, og deres Lodder toges ind til Dyrehaver og Parkanlæg, til Driverier og Fiskedamme, til det vidtløftige Komplex af Byg-

---

[1]) Cic. *ad Attic.* IV, 2, 7.

En modsat Læsemaade: „*suburbano facile careo*“ er forsvaret af Seyffert (*Rhein. Museum für Philologie* 1860 pag. 632 ff.). Herefter skulde Cicero altsaa ikke have udtalt sig som oven anført, men tvertimod have bemærket, at som hans økonomiske Forhold for Tiden stillede sig (Brevet til Atticus er skrevet faa Uger efter Tilbagekomsten fra Exilet), kunde han vel finde sig i at undvære en *villa suburbana.* Uansét imidlertid, hvorledes Cicero har udtrykt sig ved den paagjældende Lejlighed, er jo den omtalte Bebyggelse af Roms Omegn tilstrækkelig notorisk.

ninger, Søjlehaller og Buegange, der hørte med til en romersk Villa med dens Hundreder af Slaver. „*Latifundia perdidere Italiam*", klager Plinius[1]); som bekjendt ere disse Latifundier fremdeles en Hindring for Udviklingen af Italiens Landbrug.

Ogsaa den Del af den appiske Vej, der laa indenfor den senere Bybefæstning (Kejser Aurelians Mur), var smykket med de Riges Paladser. I Cæsarernes Rom synes *Regio Ima* eller „*porta Capena*", som den kaldtes, at have dannet et fortrinsvis aristokratisk Kvartér. Cæsarernes mægtige Paladser havde fortrængt de fornemme Familier fra deres Boliger paa Palatinerbjerget. og efterhaanden søgte disse ud i Byens sydlige Kvarterer, paa Cœlierhøjen og i Dalsænkningen mellem denne og Aventinerbjerget. *Regio Ima* og *IIda*, til hvilke fra Antoninernes Tid sluttede sig en mindre Bykreds, *Regio XIIma*, „*Piscina publica*" paa det sydlige Affald af Aventinerbjerget. Maaske Martial antyder et saadant Særfysiognomi af denne Bydel, naar han i et af sine Epigrammer beklager Klienternes besværlige Vandring til de Riges Paladser paa Cœlierbjerget[2]), og maaske vi tør hente yderligere Støtte for den fremsatte Antagelse fra de gamle Regionsfortegnelser. hvorefter *Regio Ima*, der tilligemed *Regio XIIma* omsluttede den Del af *via Appia*, der regnedes med til selve Rom, synes at have talt forholdsvis mange Paladser — *domus* CXX — i Modsætning til de saakaldte *insulae*, Huse, der blev lejede ud til den ubemidlede Mængde. I hine Bykredse fandtes ogsaa nogle af Kejserstadens anseligste Pragtbygninger, til Ex. Caracallas Thermer i den 12te Region med deres Marmorbassins for 1600 Badende, en Mængde opsigtvækkende Gravmæler og flere navnkundige Templer, blandt andre det berømte *aedes Martis* „*extra portam Capenam*", ved hvilket de sejrrige Hærførere, naar de mere undtagelsesvis sydfra nær-

---

[1]) Plin *Hist. nat.* (ed. Sillig) XVIII, 6, 7.
[2]) Martial. *Epigr.* XII, 18.

mede sig Rom, gjorde Holdt og afventede Senatets Bestemmelse om deres højtidelige Indtog. Paa et Basrelief i Constantinsbuen se vi endnu Kejser Trajan holde til Hest foran dette Tempel[1]).

Nuomstunder er jo den overvejende Del af disse Lystslotte forsvundne. Mellem Rom og Albanerbjergene er der næppe Levninger af ti, og intetsteds ere Ruinerne i Stand til at anskueliggjøre Indretningen af en romersk Villa. Den, der vil illustrere den appiske Vej, maa imidlertid ikke forlange Ruiner som Grundlag for sine Billeder. Dersom blot Navnet paa en Villa er ladt os tilbage, yder dette en værdifuld Haandsrækning; fra Navnet tør vi nemlig slutte til Beboerne, og kjende vi først disse, byde de gamle Forfattere, Indskrifter og Kunstgjenstande, og hvad iøvrigt en utrættelig arbejdende Forskning har bragt for Dagen, en Mangfoldighed af smaa Træk, der lade sig knytte til Stedet; af de spredte Sten rejser Fantasien en Bygning med langt rigere Indhold, end om Murene stod uskadte tilbage, men Intet kunde fortælle. I saa Henseende danner *via Appia* jo en slaaende Modsætning til Pompeji. Her ligger vel Hus ved Hus, vi træde paa de samme Gulve, se paa de samme Fresker, som hine Mænd 18 Aarhundreder før os; men om dem, der have levet indenfor disse Mure, og hvis huslige Indretning her træder frem i saa gribende Enkeltheder, fortælles der Intet. Vi kjende ikke deres Beboere — enkelte Undtagelser fraregnede, end ikke af Navn. Pompeji bliver derfor altid de Dødes By; dens Historie er kun dens Undergang og dens Gjenopdagelse.

Anderledes forholder det sig derimod med den appiske Vej. Den fører os ind i Verdens Hovedstad; her holdt Roms Stormænd af at bygge og bo, og herfra er Verdenssceptret bleven ført. Paa *via Appia* har derfor saa at sige hver Plet sin Historie,

---

[1]) Canina, *Gli edifizj di Roma antica e sua campagna*, vol. IV, tav. CCLVII.

om den gjælder Digterens Udsagn: *Appia . . . Ausoniae maxima fama viae*[1]).

Strax udenfor *porta Capena* havde Asinierne deres Landslot. „*Horti Asiniani*"! Hvo kjender vel nu dette Navn? — Næppe mindes man jo Slægten „*Asinii*", skjøndt mægtig gjennem Generationer og besvogret med Cæsarerne, eller den Mand, der fortrinsvis har gjort den berømt. Paa Christi Tid var det imidlertid anderledes. Da var Asiniernes Villa, der laa paa et befærdet Strøg ved den appiske Vej, nær det Sted, hvor Caracalla senere rejste sine Thermer, en velbekjendt Bolig, og C. Asinius Pollio, der havde opført dette Slot, en velkjendt Personlighed. Og Mangen, der har vandret forbi hans Bolig, har sikkert nok kastet nysgjerrige Blikke derind; man vidste, at der i de pragtfulde Sale fandtes en af Tidens ypperste Kunstsamlinger, en Samling, der kunde maale sig med Serviliernes og Lucullus' paa „*collis hortorum*". Enkelte af hine Kunstværker, ere vi maaske, som det senere skal vises, saa heldige endnu at besidde.

Asinius Pollio er en interessant Personlighed: en kundskabsrig og højtbegavet Mand, klog og energisk, maadeholden og arbejdsom. Som ung havde han ført et bevæget Liv. Han gik med Cæsar over Rubico — alt da hørte han til dennes fortrolige Venner — han deltog i Slaget ved Pharsalus og kæmpede ved Cæsars Side i Afrika. Dér havde Pollio Lejlighed til at vise sit Mod; Cæsar skyldte ham Afvendelsen af et Nederlag. De romerske Soldater, fortælles der, laa trygge i Lejren og morede sig med Fløjtespil og Dands, da Fjenden pludselig brød ind mellem deres Rækker; der opstod et Øjebliks Panik, selv de krigsvante Veteraner tabte Besindelsen, og det afrikanske

---

[1]) Martial. *Epigr.* IX, 102

Felttog, forsikkrer Plutarch[1]), vilde have været tabt, dersom ikke Pollio og Cæsar vare ilede til og med Sværdet i Haanden havde gjenoprettet Ordenen. Rygtet om den lille Skjærmydsel fløj til Rom; hvert et Uheld, der ramte Cæsar, vakte Jubel i de Konservatives Lejr. „Har Du hørt det?“ — spørger Cicero; „Cæsar har lidt et Nederlag, 50 Skibe ere forslaaede af Stormen ... Asinius Pollio tagen tilfange af Pompejanerne“[2]). Glæden var kun kortvarig; faa Maaneder efter indløb Budskabet om Sejren ved Thapsus (April 46) og Budskabet om, at Cato, „den sidste frie Romer“, havde dræbt sig selv i Utica. Den paafølgende Sommer landede Cæsar og Pollio i Italien.

Pollio var Cæsar oprigtigt hengiven; vi tør formode saaledes, om der end er Yttringer i hans Breve, som vise, at han i hvert Fald ikke var nogen Ven af dennes Herskerplaner[3]). *Idus Martiae* forandrede ikke hans Følelser. „Hvorledes“, skriver han til Cicero, „kunde jeg vel andet end være taknemmelig imod den Mand, som paa Magtens Tinde modtog mig, ikke som en Fremmed, men som en prøvet Ven“[4]).

Efter Cæsars Død sluttede Pollio sig til Antonius. Maaske han tøvede noget længe, inden han erklærede sig — i sit Hjerte har han maaske ønsket den nedarvede Statsform, en aristokratisk Republik — men da han havde truffet sit Valg (i August 43), var hans Tilslutning oprigtig. Han virkede for Antonius som Legat i Gallien og skaffede ham formaaende Alliancer; og ikke mindst stræbte han vistnok at bistaa sin Ven, da han som

---

[1]) Plutarch. *Caesar* cap. 52.

[2]) Cic. *ad Attic.* XII, 2, 2.

[3]) Cic. *ad famil.* X, 31, 3: *Ita, si id agitur, ut rursus in potestate omnia unius sint, quicunque is est, ei me profiteor inimicum.*

[4]) De paagjældende Ord, der ovenfor ere noget frit gjengivne, lyde saaledes: *Caesarem vero, quod me in tanta fortuna modo cognitum vetustissimorum familiarium loco habuit, dilexi summa cum pietate et fide* (Cic. *ad famil.* X, 31, 3).

dennes Afsending deltog i de Underhandlinger, der førte til Forliget i *Brundisium* (a. 40). Tre Verdensdele skulde udstykkes imellem de Krigførende, Uenigheder bilægges og Forbund fornyes — der var Nok at tage vare. Antonius ægtede en Søster til Octavian; ved Fordelingen af Provindserne blev han vel, i det mindste faktisk[1]), udelukket fra Italien, men fik den større Del af Riget, Landene Nord og Øst for Scodra, en lille By i det sydlige Illyrien. I Brindisi traf Pollio sammen med Octavians betroede Mænd, en Mæcenas og Coccejus Nerva; maaske han ogsaa dér er bleven bekjendt med Horats, et Bekjendtskab, som han ikke senere lod falde. Pollio's Fortjenester blev belønnede med Konsulatet for Aaret 40. Efter Fratrædelsen af Embedet overtog han Statholderskabet i Illyrien; han havde tidligere bestyret det sydlige Spanien, og begge Steder har han vistnok samlet den store Formue, af hvilken han senere gjorde en saa smuk Anvendelse. Det omflakkende, krigerske Liv var imidlertid ikke efter Pollio's Sind; hans Hu stod til litterær Virksomhed. „Jeg længes efter Frihed og Fred", skrev han til Cicero, da han Aaret efter Cæsars Død opholdt sig i Spanien[2]). Der synes — uvist af hvad Grund — at være indtraadt et noget spændt Forhold mellem ham og Antonius, og maaske benyttede Pollio denne Misstemning til at trække sig tilbage fra de politiske Kampe. Octavian opfordrede ham senere til at følge med sig til Actium, men Pollio svarede, at han og Antonius havde gjort for Meget for hinanden, til at de nu kunde optræde som Fjender; villig skulde han derimod lyde den Sejrende[3]). Octavian ærede dette Afslag; i sin kraftigste Alder, som en 45-aarig

---

[1]) Drumann, *Gesch. Roms*, vol. I pag. 423, 387.

[2]) Cic. *ad famil.* X, 31, 2: *Natura autem mea et studia trahunt me ad pacis et libertatis cupiditatem.*

[3]) Vellej. Paterc. II, 86: „*Mea*", *inquit*, „*in Antonium majora merita sunt, illius in me beneficia notiora: itaque discrimini vestro me subtraham, et ero praeda victoris*".

Mand, kunde Pollio uforstyrret hengive sig til de Sysler, der stedse havde udgjort hans Interesse.

Asinius Pollio gjorde et flittigt Brug af sit Otium. „*Carpe diem!*" — nyt Øjeblikket; Tiden flygter og vender ikke tilbage![1]) — dette Ord har han sandet. Han beskjæftigede sig med Historie og Digtekunst, optraadte som Taler og Smagsdommer, og efter Tidens Udsagn vandt han Berømmelse ved Siden af dens ypperste Forfattere, som Horats og Vergil, Cicero og Sallust. Destoværre kjende vi, bortsét fra 3 Breve, som Pollio skrev til Cicero Aaret efter Cæsars Død, saa at sige Intet til hans Skrifter. Hans store Værk om Krigene mellem Cæsar og Pompejus er gaaet tabt, og Tabet maa oprigtig beklages, ikke blot fordi Pollio var en fordomsfri og uafhængig Mand, der dristig turde udtale sin Mening, men fordi han hørte til Cæsars nærmeste Omgangskreds og som Øjenvidne kunde skildre de afgjørende Kampe. Han deltog i de fortrolige Underhandlinger ved Bredden af Rubico, og, hvis ellers Nogen, har han maattet høre det bevingede „*jacta est alea*", der afgjorde Verdens Skjæbne. Paa Sletterne ved Pharsalus stod han ved Cæsars Side; „*miles, faciem feri!*" siges Ordren at have lydt[2]); Pollio maatte kunne afgjøre, om den virkelig er bleven udtalt. Efter endt Kamp saae han Sejrherren kaste Blikket ud over de Faldne og hørte hans Suk: „Saaledes have de villet"[3]). Senere Forfattere have oftere benyttet hans Værk, af deres Omtale kjende vi til det, og derefter synes det at have nydt stor Anseelse. En lignende Skjæbne er overgaaet Pollio's Digte og Tragedier. Maaske ere de sidste blevne opførte og have gjort Lykke paa Scenen, siden Vergil priser deres Forfatter i saa høje Toner og stiller hans Vers ved Siden af Sofokles'[4]).

---

[1]) Seneca, *Epist.* 108, 24: *fugit inreparabile tempus*

[2]) Lucan. *Pharsal.* VII, 322.

[3]) Sueton. *Caesar* cap. 30: „*Hoc voluerunt; tantis rebus gestis Gajus Caesar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem*".

[4]) Vergil. *Ecl.* VIII, 10: *sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.*

Særlig Berømmelse opnaaede Pollio dog som Taler; han kopierede ikke Tidens Mestre, men fulgte sin egen Retning. Man beundrede den Omhu, hvormed hans Foredrag vare udarbejdede, deres originale og kjække Tanker; men man havde ogsaa Indvendinger at gjøre: man savnede den Varme og Flugt, der gjorde Ciceros Taler saa virkningsfulde. Formen synes at have været noget tung, Sproget stundom søgt og gammeldags — *mihi videtur, inter Menenios et Appios studuisse*, lyder Tacitus' Dom[1]). Men under den tunge, noget knudrede Form glimtede der vittige og bidende Pointer; Pollio var bekjendt for sin djærve, ofte hensynsløse Spot, og naar han kom i Affekt, skaanede han end ikke Kejser August for sit snærtende Vid. Fra en af hans Taler skal det bekjendte Udsagn stamme, at Cicero havde tilbudt at ville afsværge de philippiske Taler og holde andre i deres Sted til Ære for Antonius, dersom denne vilde tage ham til Naade. Det bittre Paasagn om en Afdød vakte Forargelse, saa meget mere som man vidste, at den klogt beregnende Pollio havde bestræbt sig for at staa i venskabeligt Forhold til Cicero, saalænge denne levede[2]). Efter hvad der berettes, forekom imidlertid denne Yttring ikke i Pollio's Værk om Borgerkrigene, i hvilket han tvertimod skal have dømt billigt og uhildet om den afdøde Statsmand; og den ældre Seneca tilføjer, at hine Ord heller ikke blev hørte af dem, der vare tilstede ved hans Tale; de skulle være en senere Tilsætning[3]).

---

[1]) Tacit. *Dialog. de orator.* cap. 21.

[2]) Pollio skriver til Ex. saaledes til Cicero (a. 43, Aaret efter Cæsars Død): „Hvor jeg misunder min Ven, at han kan spadsere ved Din Side og spøge med Dig. Du spørger maaske, om ogsaa jeg vilde skatte den Lykke saa højt? — Derom skal Du faa Vished, naar det forundes mig engang at leve i Ro, thi ikke en Fodsbred vil jeg da fjærne mig fra Dig“ — *nullum enim vestigium abs te discessurus sum* (Cic. *ad famil.* X, 31, 6).

[3]) Seneca, *Suas.* (ed. Bursian) VI, 15 og 14

Rom skyldte Pollio Taknemmelighed. Han beskyttede dets Digtere og Kunstnere og forskjønnede Byen med forskjellige monumentale Bygningsværker — „*monumenta Asinii Pollionis*". Romerne havde ham fremdeles at takke for Oprettelsen af det første offentlige Bibliothek. Cæsar havde ønsket at skjænke Byen et saadant, men det faldt først i Pollio's Lod at realisere hans Tanke; i et Tempel ikke langt fra Palatinerbjerget fik Bogsamlingen sin Plads, og saaledes blev de bedste græske og romerske Forfattere gjorte tilgængelige for Alle. Pollio's Gave fandt i den Grad Paaskjønnelse, at August kort efter lod oprette tvende nye Bibliotheker, og senere Kejsere, Trajan og Vespasian fremfor andre, forøgede stadig deres Tal, saa at Rom i det 4de Aarhundrede talte 28 offentlige Bogsamlinger. Til Omfanget af disse litterære Skatte kunne vi slutte, naar der fortælles om Privatmænd, der ejede Bogsamlinger paa mere end 60,000 Bind[1]; utvivlsomt læste man, om ikke Mere, saa dog flere Bøger i det gamle Rom end i det nuværende. Pollio ønskede fremdeles, at de, der besøgte hans Bibliothek, skulde kjende de Forfattere, hvis Skrifter de læste — „*magnorum virorum imagines incitamenta animi*" lyder et velkjendt Ord[2]) — og rejste derfor deres Billedstøtter i Bibliothekets Sale. Kun én Levende siges at have faaet Plads mellem de Afdøde, M. Terentius Varro, hin frugtbare og alsidige Forsker, der havde behandlet saa at sige enhver Gren af Litteraturen, Historie og Jurisprudens, Grammatik og Filosofi, Landhusholdning og Kogekunst og meget Andet. Den ældre Plinius tilføjer, at den Ære, der saaledes vistes Varro af Roms første Borger og Taler, i hans Øjne var en ikke mindre Udmærkelse end den *corona*

---

[1]) Capitolinus, *Gordianus jun.* cap. 18.

[2]) Seneca, *Epist.* 64, 9.

navalis, hvormed Pompejus belønnede Varro's Fortjenester under Sørøverkrigene[1]). Man vidste, at Pollio ikke ødslede med sin Ros.

Til den Villa, som Asinius Pollio antages at have opført, kjende vi saare lidet. Den nævnes kun et enkelt Sted, af en eneste Forfatter: Frontinus, der i sit Værk om de romerske Vandledninger vil tydeliggjøre den Retning, som „*Anio Vetus*" tog igjennem Rom[2]).

Om det Liv eller de Tildragelser, hvortil *horti Asiniani* har været Vidne, tør vi derfor kun udtale os gjennem Formodninger. Vistnok har dog Pollio's litterære Virksomhed væsentlig været knyttet til denne Bolig. Her til Ex. har han udarbejdet sit opsigtvækkende Værk om Borgerkrigene, og her har han modtaget den Ode, i hvilken Horats ønsker ham til Lykke i Anledning af det paabegyndte Arbejde — *opus plenum periculosae aleae*, siger Digteren[3]), og priser den modige Forfatter som de Anklagedes Talsmand og Retssalens Pryd; ogsaa her, tør vi formode, er Pollio bleven berømmet af Vergil for sine smagfulde Vers, og Æneidens Sanger, der skyldte Pollio særlig Taknemmelighed, tilstod for sin Beskytter, at han følte sig smigret ved at blive læst og skattet af en saa kyndig Dommer[4]). Begge Digtere have sikkert ofte været Gjæster i den kunstelskende Rigmands Hus; og i *horti Asiniani* gav en talrig Kreds Møde, naar Pollio ønskede at læse op af sine Skrifter og modtage Venners og Bekjendtes smigrende Opmuntring — saakaldte *reci-*

---

[1]) Plin. *Hist. nat.* VII, 30, (31).

[2]) Frontin. *de Aquaeduct. urbis Romae* I, 21: „*Inde intra II milliarium partem dat in specum, qui vocatur Octavianus, et pervenit in regionem viae Novae ad hortos Asinianos, unde per illum tractum distribuitur*".

[3]) Horat. *Carm.* II, 1, 6.

[4]) Vergil. *Ecl.* VIII, 10; III, 84 ff.

tationes, som han siges først at have bragt i Brug, men som senere fandt saa mange Efterlignere.

Mænd af de forskjelligste Livsstillinger have fundet Modtagelse i Pollio's Hjem: Verdens Mægtige, kronede Hoveder — til Ex. Herodes den Stores Sønner, der ved deres Ankomst til Rom tog ind til Pollio, deres Faders Ven — Filosofer og Digtere, Statsmænd og Talere. Pollio sluttede sig ikke til en enkelt Kreds. Var han en munter og elskværdig Vært? Forstod han at underholde sine Gjæster og at vække deres Interesse? — Kun forsigtigt tør vi driste os til en Mening; ingen af de Mange, der have færdedes i *horti Asiniani*, har efterladt noget Bidrag til Besvarelsen. Hist og her findes der dog en lille Antydning, vi kjende en og anden charakteristisk Yttring af Pollio; ved Hjælp af de faa og spredte Vink maa vi forsøge at danne et samlet Billede af Personen og hans Hjem.

Maaske Pollio's Gjæster maatte underkaste sig en lille Tvang. Pollio var en noget forfængelig Mand. I det politiske Liv var det ikke lykkedes ham at svinge sig op til Partifører — og Pollio var klog nok til at trække sig tilbage —, men desto ivrigere bestræbte han sig for at hævde sin Rang i Kunst og Videnskab. Paa Litteraturens Omraade vilde Pollio beundres og anerkjendes: hyldes som den store Taler og Digter, den klartskuende Historieskriver og den overlegne Kritiker. Alene det, at man i hans Nærværelse udtalte sig rosende om, hvad Andre havde præsteret i de Grene af Videnskaben, som han selv dyrkede, var ham imod. Et lille Optrin i hans berømte Samtidige Messala Corvinus' Hus er i saa Henseende betegnende. Pollio var efter Indbydelse mødt til en litterær Sammenkomst i dennes Hjem. Alt forløb paa bedste Maade, indtil en af de Tilstedeværende, en Digter af underordnet Rang, gav sig til at oplæse et Digt om Ciceros Proskription, i hvilket den afdøde Taler bl. A. lovpristes i følgende Vers:

Deflendus Cicero est Latiaeque silentia linguae.

De Forsamlede fandt, at det var et smukt og betegnende Ord, og gav deres Bifald tilkjende, men Pollio kunde ikke styre sit Mishag. Var han ikke lige saa stor en Taler som Cicero — en større maaske, efter hvad hans Søn paastod? Men hvor usømmeligt var det da ikke i hans Nærværelse at begræde Veltalenhedens Undergang! Han afbrød den Oplæsende og vendte sig til Værten med de Ord: „Hvad Du, Messala, finder passende i Dit Hus, maa Du selv om; men jeg“: *Ego istum auditurus non sum cui mutus uideor* — „jeg vil ikke høre paa den, i hvis Tanker jeg gjælder for stum!“ [1]). Dermed rejste han sig og forlod Selskabet.

Med denne Svaghed have Gjæsterne i *horti Asiniani* maattet bære over; den har lagt en lille Dæmper paa den frie Tankeudvexling. Men afsét herfra har Pollio's Bolig vistnok været et saare tiltrækkende Samlingssted, og man har søgt det, ikke blot fordi man her traf sammen med en Kreds af begavede og fremragende Mænd, men fordi Værten selv vistnok var i en sjælden Grad aandfuld og underholdende.

Faa havde ført et interessantere Ungdomsliv end Pollio. Han havde staaet de mægtige Hærførere nær og deltaget i deres fortrolige Raadslagninger; han kjendte de fine Traade, der knyttede de store Begivenheder sammen. Og naar Pollio, der i sin høje Alder var usvækket munter og aandsfrisk, fortalte om sin Deltagelse i de epokegjørende Kampe, om sine Hændelser i Afrika og Spanien, i Thessalien og paa Sicilien, om, hvor ofte han havde sét Døden under Øje og var baade af Ven og Fjende bleven holdt for dræbt, maatte den yngre Slægt lytte opmærksomt til den, der i et livfuldt og beaandet Foredrag kunde skildre disse Optrin; hine Kampe laa jo snart to Menneskealdre tilbage i Tiden. Frejdigt turde Pollio udtale sine Anskuelser; han var ikke blind for sine Venners Fejl. Naar han kom ind paa sit Yndlingsæmne, Litteraturen, fandt han Mangler lige saavel hos

---

[1]) Seneca, *Suas.* VI, 27.

sin Velynder Cæsar som hos Livius og Sallust. Om den Førstes bekjendte Kommentarer bemærkede han til Ex., at de ikke vare affattede med den fornødne Omhu og ej heller altid i Overensstemmelse med Sandheden; i sin Omtale af Andres Færd havde Cæsar altfor lettroende fæstet Lid til, hvad der blev ham fortalt, medens han forsætlig eller af Mangel paa Hukommelse havde forvansket og besmykket sin egen Optræden[1]). Som bekjendt er Pollio's Anke ingenlunde ubeføjet.

Et ordentligt Hjem! Saaledes tør vi antage. Den ældre Seneca har givet os en Antydning. Han førte en Dag sin Søn Lucius med sig, og denne, der var et livligt og opvakt Barn, lagde Mærke til Et: Pollio, der var saa arbejdsom, havde sin Dag nøje inddelt. Naar Uhret viste den tiende Time (Kl. 4 efter vor Tid), lagde han alle Forretninger til Side og læste end ikke et Brev mere — *ne quid novae curae nasceretur*[2]). I to bestemte Timer udhvilede han sig efter Dagens Anstrængelser. Denne Ordenssands og Punktlighed gjorde Indtryk paa den lille Seneca. 50 Aar senere mindes han dette Træk og lægger sin Ven Annæus Serenus en lignende Levevis paa Sinde i en Række Forskrifter om Sjælens Sundhed og Pleje. „Ogsaa Aanden", siger Filosofen, „har Krav paa Fritid" — *danda est animis remissio*, „frejdigere og styrket iler den paany til sin Gjerning"[3]).

Kejser August skylde vi en anden Oplysning. Han var ikke altid tilfreds med det noget blandede Selskab, der gav Møde i *horti Asiniani*. Kejseren havde i sin Tid indbudt den alexandrinske Filosof Timagenes til at tage Ophold hos sig paa Palatiner-

---

[1]) Sueton. *Caesar* cap. 56: *Pollio Asinius parum diligenter parumque integra veritate compositos putat, cum Caesar pleraque et quae per alios erant gesta temere crediderit, et quae per se, vel consulto vel etiam memoria lapsus perperam ediderit.*

[2]) Seneca, *de tranquill. animi* 17, 7.

[3]) Seneca, ibid. 17, 5.

bjerget, en Mand af store Aandsgaver og betydelig Lærdom, men berygtet for sin ondskabsfulde Tunge, som han end ikke kunde styre overfor Kejseren og hans Familie. Naar Rom hjemsøgtes af Ildsvaade, plejede Timagenes at sige, at Ulykken ogsaa gik ham til Hjerte, men kun fordi han vidste, at Byen vilde opstaa skjønnere af sin Aske[1]). Saa lidet yndede Filosofen den By, i hvilken han havde fundet gjæstfri Modtagelse og hengivne Venner. August havde gjentagende advaret sin Gjæst for hans Spotterier, men da Advarslerne ikke frugtede, viste han ham bort fra sit Palads, og Kejseren og Timagenes levede derefter i aabent Fjendskab. Netop da mødte imidlertid Pollio og indbød den vrede Filosof til at tage Ophold hos sig. August beklagede sig ikke — det vilde ikke have været Kejseren værdigt — men han følte tilfulde den Malice, der laa i Pollio's Handlemaade. „Du har en Tølper i Dit Hus" — *θηριοτροφεῖς* bemærkede Kejseren til Pollio paa Græsk. „Cæsar . . .?" indvendte denne og forsøgte en Undskyldning; dersom Kejseren befalede det, vilde han vise Timagenes bort fra sit Hus. Men August lod ham ikke tale ud. „Nej, Kjære, han er Dig vel undt!" — „*fruere, mi Pollio, fruere!*" — „Hvor kan Du tro, at jeg vilde berøve Dig hans Selskab, da jeg dog selv har gjort Eder til Venner"[2]).

Seneca anfører det lille Træk som et Exempel paa, hvor godt Kejser August forstod at beherske sin Vrede, og han tilføjer til Forklaring af Pollio's Opførsel, at denne ej heller kunde lide Timagenes, men at han, alene fordi han vidste, at Kejseren var bleven vred paa sin tidligere Gjæst, havde besluttet at forsone sig med den trættekjære Filosof. Maaske iøvrigt denne Mangel paa skyldigt Hensyn overfor Rigets Hersker skulde gjælde for

---

[1]) Seneca, *Epist.* 91, 13: *Timagenes felicitati urbis inimicus aiebat Romae sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora surrectura quam arsissent.*

[2]) Seneca, *de ira* III, 23, 8. „*Hoc me, inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim?*"

Afbetaling paa et ældre Mellemværende. Forholdet mellem Kejseren og Pollio synes ikke at have været det bedste. Den selvfølende Romer, der havde staaet Cæsar og Antonius saa nær, kunde ikke forlige sig med den Tanke at skulle underordne sig den langt yngre Octavian, og denne fandt ikke ret Behag i en Mand, der havde saa store Tanker om sig selv, og som ved forskjellige Lejligheder havde tilladt sig at opponere imod ham med stor Heftighed i Senatet. Det kom ingensinde til et Brud — dertil vare Begge for kloge og havde desuden for megen Agtelse for hinanden, ligesom de ogsaa stemmede væsentlig overens i Smag og Tilbøjeligheder; men naar Lejlighed gaves, holdt man nok af at stikle paa hinanden. August havde saaledes, forinden han endnu blev Enehersker, tilladt sig at gjøre Nar af Pollio i nogle Digte, og maaske han havde gjort det noget djærvt, med den Frihed i Ord og Vendinger — „*licentia Fescennina*" — som hans Digtart hjemlede. Pollio følte sig dybt krænket; han havde stor Lyst til at betale med samme Mønt, men betænkte sig; „*At ego*", svarede han, „*ego taceo*" — „jeg foretrækker at tie!" „*Non est enim facile in eum scribere qui potest proscribere*" — „det er ikke let at skrive imod den, som kan proskribere En" [1]). Pollio vilde ikke udsætte sig for Magthaverens Vrede, og Tiderne vare urolige; August's fescenniniske Vers synes at være skrevne kort efter Cæsars Død.

Videre tør vi næppe indlade os paa Formodninger om, hvad der kan være passeret i Pollio's Villa. Som man ser, er det kun smaa og spredte Træk, der ere ladte os tilbage. — Endnu en Mand kunde vel nævnes som Gjæst i *horti Asiniani:* Mamercus Aemilius Scaurus, en Sønnesøn af hin Marcus Scaurus, der opførte et saa pragtfuldt Theater i Rom — rigtignok af Træ, men indrettet til 80,000 Tilskuere og smykket med 3000 Statuer — men som lod den kostbare Bygning nedrive efter knap en Maaneds

---

[1]) Macrob. *Saturnal.* II, 4, 21.

Forløb, da den havde tjent til Skueplads for de storartede Festspil, hvormed han forlystede Folket. Den højbaarne Romer, en Ætling af Numa Pompilius og den Sidste af sin Slægt, var imidlertid over al Maade vidtgaaende i sine Extravagancer. Hans Cynisme vakte Anstød endog i Rom; og den Spøg, som han tillod sig med Asinius Pollio, da han besøgte denne i hans Hjem, og som han selv fandt saa morsom, at han fortalte den videre til Venner og Bekjendte, lader sig ikke gjenfortælle[1]). Den var selv Pollio for grov, og han kunde dog ellers baade sige og taale at høre en drøj Vittighed.

Lad os slutte denne Omtale af *horti Asiniani* med at tilføje, at enkelte Mærkedage i Pollio's Liv ikke lade sig henføre til hans Villa ved den appiske Vej. Ikke her til Ex., men i Gallien blev den Søn født, ved hvis Fødsel Vergil lader Himlen og Jorden bæve af Glæde, og som hilses af Digteren som en Verdens Frelser, der skal herske over Jorden og bringe Guldalderen tilbage.

Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna;
Jam nova progenies caelo demittitur alto —

siger Digteren[2]) — velkjendte Strofer, i hvilke man senere, allerede paa Constantin den Stores Tid, da Vergil blev ansét for en Spaamand, saae en Bebudelse af Christi Komme og hans Fødsel af en Jomfru. Heller ikke i *horti Asiniani*, men paa en Villa i Sabinerbjergene ved Tusculum døde Pollio, Aar 4 efter Chr. Fødsel, som en 80-aarig Olding, men kraftig og aandsfrisk lige til det Sidste.

Længe efter Pollio's Død levede Mindet om ham og hans Virksomhed i Rom. Man studerede hans Skrifter og kommenterede hans Taler; træffende Yttringer af hans Diskussioner med Tidens

---

[1]) Seneca, *de benef.* IV, 31, 4.
[2]) Vergil. *Ecl.* IV, 6.

Rhetorer blev holdt Ungdommen for Øje ved dens Øvelser i Veltalenhed. Enhver anerkjendte hans sjældne Kundskabsfylde og overlegne Begavelse; og paa en Tid, da de Rige bortødslede saa Meget paa materielle Nydelser, maatte man paaskjønne den smukke Anvendelse, som Pollio gjorde af sin Formue, til Fremme af Kunst og Videnskab.

Et Portræt af den navnkundige Romer vilde være et interessant Efterladenskab. Om et saadant existerer, er dog saare tvivlsomt. I det capitolinske Museum, i *stanza degli uomini illustri*, staar ved Siden af Digteren Terents en Buste, der viser os en Mand paa henved de Halvtreds, og som udgives for et Billede af Asinius Pollio. Trækkene ere store og markerede, Panden høj og furet, Munden lille med fyldige, noget aabentstaaende Læber[1]). Om Arbejdets Kunstværd kan der næppe være delte Meninger. Det er et fint udarbejdet Hoved med levende Træk, udført af en dygtig Mester, maaske en Samtidig af Pollio. Det aandige Udtryk bedømmes derimod forskjelligt. Nogle finde det ubetydeligt, materielt — og det forekommer dem, at dette Hoved med den fyldige Underlæbe og den kjødfulde Hals snarere kunde repræsentere en veltilfreds Epikuræer end en ihærdig Dyrker af Kunst og Videnskab. Betragter man imidlertid Ansigtet i dets Helhed, den høje, løftede Pande, kan man ikke frakjende Udtrykket betydelig Intelligens, og man indrømmer, at Kunstneren saa langt fra at svække Indtrykket af det Intellektuelle ved de noget aabentstaaende Læber, netop derved har givet Minespillet noget Spørgende og Eftertænksomt. Med hvad Ret Busten iøvrigt udgives for at forestille Asinius Pollio, maa blive en Sag for sig. Der existerer ellers intet Billede af denne, med hvilket den kunde sammenholdes. Den yngre Visconti, der særlig har beskjæftiget sig med den romerske Ikonografi, synes først at have opstillet den nu saa gængse An-

---

[1]) E. Q. Visconti, *Iconographie Romaine* vol. I, pl. XII No. 7 og 8.

tagelse[1]), og fra hans „Iconographie Romaine“ er den da vandret over i Rejsebøger og Museumsfortegnelser som en tilforladelig Kjendsgjerning. Men Visconti drister sig ingenlunde til at udgive Busten for et sikkert Billede af Pollio; tvertimod, han er mere tilbøjelig til at antage den for et Billede af Mæcenas, og henviser i saa Henseende til den Lighed, som den forekommer ham at have med et formodet Portræt af Mæcenas, der er ladt os tilbage paa en antik Sten, en Lighed, som man dog vanskelig skal faa Øje paa efter den Gjengivelse, som Gemmen har faaet i Visconti's anførte Værk[2]). — Ogsaa paa Cicero har man gættet ved den omtalte Buste[3]). Formodningen kunde være højst sandsynlig, dersom man med Visconti turde antage, at det er Talerens Træk, man finder fremstillet i en Buste, der har Indskriften „CICERO“ indhugget under Brystet, og som tidligere tilhørte Familien Mattei i Rom, men nu ejes af Hertugen af Wellington[4]). Med denne Buste har det formodede Billede af Pollio en ikke ringe Lighed. Derimod er dette ganske forskjelligt fra flere andre Buster, der i Rom udgives for Portræter af Cicero, og det har navnlig ikke mindste Lighed med et bekjendt Hoved af Taleren i *Museo Chiaromonti* i Vatikanet[5]), der i hvert Fald har det Fortrin, at det langt bedre svarer til vore Forestillinger om Ciceros aandige Personlighed og det Lidet, vi vide om hans Ydre, end Busten fra Villa Mattei.

Iøvrigt ere selv de Kyndige saa afvigende i deres Anskuelser om, hvem de antike Portrætbuster kunne antages at forestille, og deres Vurdering af den aandige Individualitet og

---

1) Visconti, l. c. pag. 292—294.

2) ibid. pl. XIII No. 4 og 5.

3) Saaledes til Ex. i *Mus. Capitol. (Romae* 1748—82) vol. I tav. 82, hvor Navnet Cicero er tilføjet ved Busten.

4) Visconti, l. c. pag. 257, pl. XII No. 1, jfr. *Monumenta Matthaeiana (Romae* 1776—79) vol. II, tav. X og XI.

5) No. 423 efter den nuværende Opstilling.

den indbyrdes Lighed mellem hine Buster ofte saa vilkaarlig, at man gjør rettest i at forholde sig noget tvivlende overfor deres Slutninger.

Kun flygtigt tør vi omtale *horti Asiniani* efter Pollio's Død. Sandsynligvis er Villaen gaaet i Arv til hans Børn, maaske til den Søn, C. Asinius Gallus, der bar Tilnavnet *Saloninus* til Minde om Faderens Erobring af *Salona* i Dalmatien, og som næst sin tragiske Død — han, der gjorde Fordring paa Cæsarernes Throne, sultede ihjel — er bekjendt for at have forfattet et Skrift „*de comparatione patris et Ciceronis*“[1]), i hvilket han vilde godtgjøre, at hans Fader var en større Taler end Cicero. Videre tør vi ikke føre vore Konjekturer. Asinius Gallus efterlod mange Sønner, Halvbrødre — efter Rygtet endog Helbrødre med Drusus Caesar, Søn af Tiber i dennes første Ægteskab med Vipsania Agrippina, den berømte Agrippa's Datter. At Villaen existerede paa Trajans Tid, og at den da fremdeles bar Navn efter Slægten *Asinii*, tør vi slutte af den ovenomtalte Bemærkning hos Frontinus, hvis Værk om de romerske Vandledninger udkom i Kejserens første Regeringsaar. Dengang, eller mulig noget senere, synes den imidlertid ikke at have været ejet af en Asinius, men ifølge en Indskrift, der opgives at være fundet i Caracallas Bade[2]), af en Fremmed, C. Julius Nymphius. Manden er os ganske ubekjendt. men i Indskriften, hvis rette Læsning dog er saare tvivlsom, hedder det, at han paa sin Ejendom — IN *[hortis Asinianis et]* PRAEDIO SUO[3]) — lod rejse Statuer af Sølv til

---

[1]) Plin. *Epist.* VII, 4.

[2]) „*In vinea ad thermas Antonianas*“ (den nuværende *vigna Guidi*) — Alessandro Donati, *Roma vetus ac recens*, (*Romae* 1665) pag. 330.

[3]) Saaledes foreslaas Indskriften læst af en romersk Archæolog, Pellegrini (*Bullettino dell' Instituto di corrispondenza archeologica*, 1867 pag. 112), hvorimod Donati, der siges først at have offentliggjort den, supplerer de manglende 3 Ord i det paagjældende Sted af Indskriften med: *hortis Auentinis et* . . . (Donati, l. c. pag. 330).

Ære for Trajan og indviede disse i Kejserens Dødsaar. Et Aarhundrede senere har man næppe kunnet paavise Villaen. Caracalla formodes at have ladet den nedrive, i det mindste til en vis Højde, og man antager — uden dog at kunne hente Hjemmel derfor hos de gamle Forfattere — at han rejste sine mægtige Thermer paa den opfyldte Grund. Maaske Caracalla ogsaa lod Villaens Kunstskatte bortføre og benyttede dem ved Udsmykningen af sine Thermer; med hvad Ret denne Formodning tør opstilles, vil fremgaae af det Følgende.

Asiniernes Villa er saaledes forholdsvis hurtig gaaet til Grunde; men dermed er det ikke sagt, at ogsaa alle dens Kunstskatte ere forsvundne. Den ældre Plinius omtaler forskjellige Skulpturer i Pollio's Samling og deriblandt et Arbejde af Billedhuggerne Apollonius og Tauriscus, der blev ført fra Rhodus til Rom, og som fremstillede, hvorledes Antiope's Sønner, opbragte over den grusomme Behandling, som deres Moder havde lidt, bandt hendes Plagerinde, Dirce, til en vild Tyrs Horn for at lade hende slæbes ihjel af det rasende Dyr[1]).

Det er dette Arbejde, man antager bevaret i den Statuegruppe, der gaar under Navnet „den Farnesiske Tyr".

Kunstnerne vilde have været os ubekjendte, dersom Plinius ikke havde nævnt dem paa det anførte Sted. Derefter skulle de have været fra Tralles i Karien og Elever af en vis Menecrates, hvis Navn de indhuggede paa deres Værker ved Siden af deres Fader, Artemidorus' — som om det skulde være en tvivlsom Sag, hvem af de Tvende de vilde have betragtet som deres sande Fader, enten den, der havde skjænket dem Livet,

---

[1]) Plin. *Hist. nat.* XXXVI, 5, 4 (33—34): *Pollio Asinius, ut fuit acris vehementiae, sic quoque spectari monimenta sua voluit. in his sunt . . . Zethus et Amphion ac Dirce et taurus vinculumque ex eodem lapide, a Rhodo advecta opera Apollonii et Taurisci.*

eller den, der havde oplært dem i deres Kunst[1]). Winckelmann antager, at Kunstnerne levede i Tiden kort efter Alexander den Stores Død, og at en lignende Indskrift ogsaa har været anbragt paa det her omhandlede Arbejde, hvor den imidlertid nu ikke findes, idet den Del af Gruppen, hvor den nærmest maa have havt sin Plads, nemlig Stammen af det Træ, der tjener Zethus til Støtte, for Størstedelen er moderne Arbejde[2]). Gruppen blev fundet i Midten af det 16de Aarhundrede i Caracallas Bade — altsaa paa det Sted, hvor Pollio's Villa antages at have ligget — og af den daværende Pave, Paul III, indlemmet i Farnesernes Kunstsamling. Derfra blev den i Slutningen af forrige Aarhundrede (1786) ført til Neapel og opstillet i *Villa reale*, men har nu faaet sin Plads i Nationalmuseet i Neapel.

Sujettet for Fremstillingen er taget fra den græske Sagnverden. Jupiter, fortæller Mythen, havde i Skikkelse af en Satyr avlet Sønnerne Amphion og Zethus med Antiope. Denne blev forstødt af sin Fader og tog sin Tilflugt til Fremmede, men kort efter blev hun taget til Fange af Kong Lycus i Theben, og denne overgav hende til sin Hustru, Dirce, der lod Antiope kaste i Fængsel og mishandle paa det Grusomste. Guderne bønhørte den Ulykkelige, saa at Lænkerne af sig selv brast af hendes Lemmer; det lykkedes hende at undfly, og paa Bjerget Cithæron i Bøotien opsøgte hun sine Sønner. Bacchusfesten skulde netop fejres her; til denne indfandt ogsaa Dirce sig, men da hun fik Øje paa den Undløbne, glemte hun Højtiden, lod Antiope gribe og flygtede bort med sit Offer. Amphion og Zethus havde imidlertid af den gamle Hyrde, der havde opfostret dem, faaet Vished for, at den, der havde taget sin Tilflugt til dem, var deres Moder; de satte efter de Flygtende og befriede An-

---

[1]) Plin *Hist. nat.* l. c.: *parentum hi (Apollonius et Tauriscus) certamen de se fecere, Menecraten videri professi, sed esse naturalem Artemidorum.*
[2]) *Winckelmann's Werke* (Dresden 1808—1817) VI, 1, pag. 128—129.

tiope; men Dirce bandt de til Hornene af en vild Tyr, som søndersled hendes skjønne Legeme.

Det er Fuldbyrdelsen af denne Hævn, som Kunstnerne have givet plastisk Udtryk i deres Værk. Det grelle Æmne er fremstillet i al sin Vildhed: de hævnsyge, kraftfulde Ynglinge, Jupiters Sønner, der tumle det ubændige Dyr, og dette, der rejst op paa Bagbenene søger at afryste Amphions kraftige Tag om dets Hoved, medens Dirce, værgende for sig med den udstrakte Arm, ligger henkastet foran Tyren. Lyren staar ved Amphions Side — med denne, en Gave af Mercur, fik han jo Stenene til at føje sig sammen og danne Thebens Mure. Foran Gruppen ses en Hund, hylende ad den sælsomme Kamp; paa Bjerget, der tjener til Fodstykke for Gruppen, færdes Skovens Vildt; en ung Hyrde ser nysgjerrig til, og i Baggrunden viser Antiope sig, stiv og højtidelig, med et Spyd i Haanden[1]).

Gruppen gjør et imponerende Indtryk; den er det største af alle antike Kunstværker, der ere ladte os tilbage, 12 Fod høj og mere end 9 Fod bred. Dens Kunstværd svarer imidlertid ikke til dens Størrelse. I sin nuværende Skikkelse er den Gjenstand for megen Kritik; hverken Kompositionen i sin Helhed eller de enkelte Figurer ere skikkede til at vække udelt Bifald. Maaske enkelte af de Anker, der lade sig rejse, ikke strax falde Enhver i Øje. De Færreste ville maaske stødes ved, at Figurerne ere noget theatralsk opstillede — netop denne Opstilling bidrager til den Effekt, hvorpaa der saa øjensynlig er lagt an — eller ved, at Linierne, som det indvendes[2]), danne et altfor uroligt Samspil. Enhver opdager derimod, at der mangler Overskuelighed i Kompositionen, og at denne ikke frembyder et aandigt Midtpunkt, hvorom Interessen kunde samles. Øjet vandrer søgende

---

[1]) *Museo Borbonico* (Napoli 1824—1852) vol. XIV, tav. V, VI.

[2]) Til Ex. af Schnaase, *Gesch der bild. Künste* (Düsseldorf 1866), II pag. 272.

omkring: fra Amphion til Dirce, fra denne til Tyren, det fanges undervejs af Hunden, som indtager en besynderlig fremtrædende Plads; og dersom man skal faa det rette Syn paa Zethus og blot et Blik af Antiope, maa man gaa helt rundt om Gruppen; fra intet Standpunkt lader denne sig overskue i alle sine Dele. De gængse Afbildninger vise noksom denne Mangel; de gjengive Handlingens Hovedmoment, Brødrenes Kamp med Tyren, men formaa ikke at give Gruppen i dens Totalitet.

Endnu mere stødes dog Øjet ved de enkelte Figurer; de frembyde en Række af Besynderligheder, der forstyrre vor Nydelse af Værket. Ved et Kunstværk, der med alle sine Svagheder er af saa betydelig Interesse, tør det vel tillades at dvæle noget nærmere.

Gruppens Hovedfigur er Amphion — den mægtige Gudeskikkelse til Højre; hans Kamp med Tyren er fremstillet med en Dygtighed, der vækker ublandet Glæde. Der er Vrede og Hævnlyst i Ynglingens Aasyn — man mindes Caracallas Træk fra en Buste i Vatikanet — og netop saaledes, som han har Tag i Tyren, forestiller man sig, at denne maa magtes: den højre Haand knuget omkring Hornet og den venstre kraftig presset fast til Dyrets Snude. Mindre tiltalende er Broderen Zethus. Ogsaa hans Stilling røber, at han anspænder al sin Kraft; men i Stedet for — som man nærmest skulde vente — at anvende denne til at fastbinde den modstræbende Dirce eller til at hjælpe Broderen med at betvinge Dyret, holder han paa en besynderlig uvirksom Maade i Rebet og har ikke sit Tag. skjøndt Armens Muskler ere spændte og svulmende, med stærk og fast Haand, men løst og slapt — Tommelfingeren hviler end ikke paa Rebet. Særlig uheldige forekommer Kunstnerne os at have været ved Fremstillingen af Dirce. Uden Kjendskab til Mythen skulde man umulig falde paa, at den Kamp, Gudesønnerne føre med Tyren, havde hendes Afstraffelse til Formaal. Hvad man ser for sig, er netop det Modsatte af, hvad Kunstnerne have villet fremstille: man ser en Kvinde, som overfaldes af en rasende

Tyr, men bliver befriet af to tililende Ynglinge. Dirce's Miner røbe ingen Angst for den kvalfulde Død — Nogle finde endog hendes Aasyn oprømt — og den Maade, paa hvilken hun strækker Armen afværgende i Vejret, synes lige saa vel at kunne opfattes som en Bøn til Ynglingene om ikke at mishandle det modstræbende Dyr, som en Bøn om at vise Barmhjertighed mod hende selv. Dog — Enhver faar selv at se og dømme; „*tot homines, tot sententiae*" gjælder ikke mindst ved Bedømmelsen af Kunstværker; man sammenholde til Ex. de Bemærkninger, hvormed en saa ansét Kunstkjender som Lübke i sin korte Beskrivelse af Gruppen omtaler Dirce [1]).

En yderligere Anke gjælder Kompositionens Bifigurer. De staa ikke i nogen klar Forbindelse med Handlingen og ej heller i harmonisk Forhold til Hovedgruppen. Paa Bjerget sidder til Ex. en ung Hyrde; med Dyreskind til Klædning, en Vinløvkrands hængt om Livet og med Blomster vundne om Haaret ser han opmærksom paa Kampen. Betragtet i og for sig gjør denne Figur et tiltalende Indtryk; det er en yndefuld Skikkelse med et indtagende, opvakt Ansigt — maaske den af Figurerne, der er udarbejdet med størst kunstnerisk Finhed. Men sét i Forhold til Hovedgruppen forekommer den En som en Dværg; den er hugget i Proportioner en halv Gang mindre end Hovedpersonernes — et Misforhold, der virker dobbelt grotesk, fordi Figuren har sin Plads i Forgrunden. Og spørges der saa, hvad denne Skikkelse skal forestille blandt disse Omgivelser, bliver man Svaret skyldig. Paa Kong Lycus — saaledes som Kunstkjendere have villet — synes man dog vanskelig at kunne

---

[1]) Lübke, *Grundriss der Kunstgesch.* (Stuttgart 1876) vol. I pag. 159: „Vergebens umfasst sie in verzweifelnder Todesangst das Bein des Amphion, vergebens erhebt sie flehend den Blick und den wie zur Abwehr ausgestreckten rechten Arm".

tænke; det vilde jo være et besynderligt Indfald at lade ham sidde som Tilskuer ved sin Hustrus Mishandling! Ej heller tør man henvise til den Hyrde, der opfostrede Antiope's Sønner — dertil er Ansigtet altfor ungdommeligt. Men hvad er der da ment med denne diminutive Skabning? Winckelmann indlader sig ikke paa Gisninger, men kalder den blot „en siddende Dreng", og med hans Autoritet til Støtte gjør man vel rettest i at betragte den som en lidetsigende Staffagefigur i Landskabet[1]).

Lige saa lidt grupperer Antiope sig ind i Hovedkompositionen. Hun, der nu endelig faar sin Hævnlyst stillet, burde dog paa en eller anden Maade give sin Meddelagtighed i Begivenheden tilkjende; den grusomme Straf, som fuldbyrdes paa Dirce, var jo hende selv tiltænkt. Men i Stedet for at følge med Det, som skal gaa for sig, staar hun ligegyldig, skjult bag de Handlende, som om det Hele slet ikke vedkommer hende. Hendes Ansigt er fuldkommen udtryksløst, Blikket rettet ud i Luften, og den Bevægelse, hun gjør med Armen, røber ikke, hvad der foregaar i hendes Indre.

Og nu endelig Bjerget, Fodstykket for Gruppen, hvor Kampen føres — hvilket besynderligt Virvar frembyder dette ikke! Paa Forsiden, foruden den gøende Mynde, en Kurv omvunden med Vedbend og derover en henkastet Kappe, et Fyrretræ med en Rørfløjte, en Fuglerede med Unger, og forskjelligt Andet; og paa Bjergets modstaaende Side den livligste Dyrevrimmel: en Løve, der sønderriver en Hest, en Hjort, der gnaver Barken af et Træ, en Skildpadde, en Slange, der bugter sig ud fra et Træ, en Ørn med en Øgle i Kløerne, atter en Løve, der anfalder en Tyr, to Vildsvin og endnu flere Dyreskikkelser, mere antydede end udførte[2]). Mod selve Terrænet for Kampen lader der sig Intet indvende; Sagnet henlægger jo Dirce's Afstraffelse til

---

[1]) Winckelmann l. c. pag. 131.
[2]) *Mus. Borbon.* vol. XIV tav. VI.

Cithæron i Bœotien. Men i hvad Hensigt Kunstnerne have overlæsset Bjerget med alle disse Dyreskikkelser og Biting — derom spørger man sig forgjæves.

Som man ser, bliver der Adskilligt at indvende imod „den Farnesiske Tyr" i Gruppens nuværende Tilstand. Om der imidlertid tør rettes nogen Bebrejdelse mod Billedhuggerne Apollonius og Tauriscus, er dog saare tvivlsomt. Lad os erindre, at da Gruppen blev fundet, var den i en saare medtagen Stand; saa sønderlemmet blev den udgravet, at man i Begyndelsen slet ikke havde nogen Anelse om, hvad den skulde forestille, men holdt den for en Hercules eller Theseus i Kamp med den marathoniske Tyr[1]). Først en rum Tid efter Opdagelsen kom man til den rigtigere Erkjendelse — mulig ved at falde over det anførte Sted hos Plinius — og restaurerede da Kunstværket, saa godt man formaaede, hvilket dog ikke havde stort at sige — „das ist", siger Winckelmann, „ohne die mindeste Kenntnisz des Alterthums"[2]). Men ikke nok med, at Arbejdet blev daarligt udført, søgte man samtidig at besmykke sin Uforstandighed og lod udsprede, at Gruppen med alle dens Detailler var fundet i Caracallas Bade aldeles i den Stand, hvori den præsenteredes for Samtiden, og at der ikke var foretaget Andet ved den end en Sammenføjning af de løsrevne Stykker. Dette Falsum har Winckelmann dog forlængst afsløret. Nu er det ingen Tvivl underkastet, at kun en ringe Del af Gruppen kan henføres til de græske Billedhuggere; af Zethus og Amphion er intet Gammelt uden Kroppen *(truncus)* og et enkelt Ben, Dirce er restaureret indtil nedenfor Bæltestedet, tilsat er ligeledes Antiope's Hoved og Arme, Benene paa

---

[1]) Chr. G. Heyne, *Sammlung antiquar. Aufsätze* (Leipzig 1778), II pag. 215 ff.

[2]) Winckelmann l. c. pag. 130.

Tyren og Strikken om dens Hoved[1]). Det er altsaa ikke Kunstværkets egentlige Skabere, men meget mere Billedhuggerne Battista Bianchi eller Guglielmo della Porta, der restaurerede det i Farnesernes Kunstsamling, som bære Skylden for Dirce's besynderlige Holdning, for Zethus' energiløse Tag i Rebet og for Antiope's udtryksløse Ansigt.

Af utvivlsom ældre Oprindelse er imidlertid Bjerget med dets Bifigurer: Hyrdedrengen, der blev fundet i omtrent uskadt Tilstand, og Antiope (fraregnet Hoved og Arme); men, som vi have sét, staar netop dette figurlige Apparat i en yderst løs Samvirken med Helheden. Atter bør vi dog være varsomme med at rette nogen Anke mod Billedhuggerne Apollonius og Tauriscus. I den Beskrivelse, som Plinius giver af Kunstværket, omtales ingen Bifigurer; den betoner kun i sin Kortfattethed, at det — som et Slags Vidunder — er udmejslet af en eneste Stenblok: *Zethus et Amphion ac Dirce et taurus vinculumque ex eodem lapide*[2]). Men lad os betænke, at Pollio var bekjendt for sin udviklede Kunstsands og netop satte Pris paa, at man i hans Samlinger kunde beundre de ypperste Kunstskatte. Hvor urimeligt er det da ikke, at han skulde have indforskrevet et Arbejde, der led af saa haandgribelige Mangler, og det lige fra Rhodus til Rom — man forestille sig blot den kostbare Transport af en saa kolossal Gruppe. Højst sandsynligt derfor, at det Fodstykke, paa hvilket Apollonius og Tauriscus have komponeret deres Arbejde, har sét ganske anderledes ud end det forhaandenværende. Dette er undergaaet forskjellige Forandringer — mulig allerede dengang Caracalla lod Gruppen henflytte i sine Thermer — og man har føjet Figurer til, som oprindelig ikke have hørt hjemme paa det, først og fremmest Antiope,

---

[1]) *Winckelmann* l. c. pag. 130.
[2]) Plin. *Hist. nat.* XXXVI, 5, 4 (34).

der sandsynligvis aldrig har baaret dette Navn, forinden hun blev sat i Forbindelse med Gruppen.

Iøvrigt fremhæver Winckelmann enkelte Gjenstande paa Fodstykket som udførte med fuldendt Mesterskab, og ser deri en Berettigelse for den Ros, som Plinius tillægger Kunstnerne. „Die grosze Fertigkeit und Feinheit des Meiszels“, siger han, „erscheint in den Nebensachen; und der geflochtene Deckelkorb *(cista mystica)*, welcher von Epheu bedeckt und umgeben ist und unter der Dirce steht, um in ihr eine Bacchantin anzudeuten, ist dergestalt geendigt und auf das Feinste ausgearbeitet, als immer jemand hätte leisten können, der in diesem Korbe allein eine Probe seiner Geschicklichkeit hätte geben wollen“ [1]). Væsentlige Dele af Bjerget med dets Attributer henhørende til Bacchusdyrkelsen maa saaledes antages at have hørt med til det oprindelige Kunstværk.

Resultatet af vor Prøvelse bliver da, at vi ikke fra den Tilstand, hvori „den Farnesiske Tyr“ for Tiden præsenterer sig, tør dømme om, hvorledes det Kunstværk, Pollio havde i sin Samling, har taget sig ud. Træffende er den gængse Benævnelse „den Farnesiske Tyr“ for saa vidt, som den antyder, at hvad der umiddelbart træder Beskueren for Øje, ikke er Dirce's Afstraffelse, men to Ynglinges Forsøg paa at betvinge en Tyr. Det Spørgsmaal bliver imidlertid tilbage, om det her omtalte Kunstværk virkelig ogsaa er det samme, som Plinius omtaler blandt Seværdighederne hos Pollio [2]), eller om det mulig er en senere Gjentagelse. I saa Henseende lader sig Intet afgjøre; vi maa nøjes med at henvise til Winckelmann, der holder det for lidet sandsynligt, at et saa usædvanlig stort Kunstværk skulde være bleven kopieret, og derfor antager den fundne Gruppe

---

[1]) *Winkelmann*'s *Werke* vol. VII, pag. 193.

[2]) Plin. *Hist. nat.* XXXVI, 5. 4 (33): *in his* ɔ: „*Pollionis Asini monimentis*“, en Betegnelse, der — som det senere skal berøres — ikke behøver at henføres til Pollio's Villa ved den appiske Vej.

for det samme Arbejde, som Plinius har omtalt i de anførte Linier[1]). Lad os da, om vi end langtfra kunne beundre Gruppen som et fremragende Værk, se paa den med den Interesse, der tilkommer en Gjenstand, som tør formodes at have været i Pollio's Eje.

Asiniernes Navn er ikke knyttet til noget af de Kunstværker, der ere fundne i Caracallas Thermer, og af hvilke flere formodes at have havt deres Plads i Pollio's Villa. Tre af de mest bekjendte — foruden den nys omhandlede Gruppe: en yndefuld, fint udarbejdet Statue af Flora eller Hebe, i let flagrende Klædemon og med en Blomsterkost i Haanden[2]), og hin kolossale, henved 12 Fod høje Statue af Hercules, der med Haanden paa Ryggen staar lænet til sin Kølle, og om hvilken Michel Angelo skal have yttret, at den er saa fuldendt, at han ikke dristede sig til at restaurere saa meget som en Finger paa den[3]) — bære Navn efter Familien Farnese, i hvis Samling de have været indlemmede. Maaske imidlertid Pollio's Slægtsnavn paa anden Maade er bevaret i Rom. „*Porta Asinaria*" hedder fremdeles den Port, der nærmest Porta S. Giovanni fører — eller rettere førte, thi Porten blev lukket i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede — gjennem den nuværende Bymur ud paa Campagnen. Benævnelsen „*Asinaria*" synes unægtelig en besynderlig Afledning af „*Asinii*", og det laa nærmere at udlede Navnet fra Æslerne, *(asinus* eller *asina)*, der gjennem denne Port førte Grøntsager til Byen, eller — som Romervittigheden senere forklarede det — fordi man gjennem *porta Asinaria* rejste til „*il regno*" *(di Napoli)* — „Æslernes Land". Navnet har dog en langt ældre Oprindelse. Blandt de Veje, der førte ud fra det gamle Rom, omtales en *via Asinaria*, der tog

---

[1]) *Winckelmann*'s *Werke* vol. VI, 2, pag. 233.
[2]) *Mus. Borbon.* vol. II, tav. XXVI.
[3]) ibid. vol. III, tav. XXIII og XXIV.

sin Udgang fra *porta Cælimontana* i Servius Tullius' Mur og passerede den senere Bybefæstning gjennem *porta Asinaria*[1]. Af denne Vej har Porten sit Navn. Spørgsmaalet bliver nu, om vi kunne udfinde Etymologien for *via Asinaria*. Det tør vel nok antages, at Navnet ikke har Noget med Æsler at gjore, hvorimod Sandsynligheden taler for, at det stammer fra den Mand, som anlagde Vejen; men om Bygherren har været en Scipio med Tilnavnet „*Asina*“, eller — som Nibby, der særlig har beskjæftiget sig med de romerske Veje, formoder[2] — et Medlem af Slægten *Asinii*, og da nærmest Asinius Pollio, om hvem vi vide, at han var særlig virksom i det Offentliges Interesse, — derom er det vanskeligt at have nogen begrundet Mening. Jordan i Königsberg, den Mand, der for Tiden utvivlsomt er den kyndigste Fører i det gamle Rom, indlader sig ikke paa at forklare Navnets Oprindelse[3], og i Tillid til hans Autoritet gjør man rettest i at lade Spørgsmaalet henstaa ubesvaret.

I mere end 16 Aarhundreder har Asiniernes Villa ligget begravet under Jorden. Nu mener man imidlertid at have gjenopdaget den. De faa Linier hos Frontinus ere komne til Nytte. Vejledet af disse gav en romersk Archæolog, Cavaliere Guidi, sig til at foretage Gravninger i en Vigne, der støder op til den sydlige Del af Caracallas Thermer, og hans Iver lønnedes med det heldigste Resultat (1859). 12 Fod under Jorden opdagede man Resterne af en stor Bygning, der syntes at have været opført i to Etager; og ved at trænge dybere ned, afdækkede man

---

[1] Festus, *de verborum significatione* (ed. Mueller, Lipsiae 1839) pag. 282: *Retricibus cum ait Cato in ea, quam scribsit, cum edissertavit Fulvi Nobilioris Censuram, significat aquam eo nomine, quae est, supra viam Ardeatinam inter lapidem secundum, et tertium, qua inrigantur horti infra viam Ardeatinam et Asinariam usque ad Latinam.*

[2] Nibby, *Analisi della carta de' dintorni di Roma* vol. III, pag. 587.

[3] H. Jordan, *Topographie der Stadt Rom im Alterthum* (Berlin 1878) vol. I, pag. 363: „*Via Asinaria* — der Ursprung ihres Namens unbekannt“.

en Række Værelser, blandt hvilke en stor søjlebaaren Forhal, henved 30 Fod lang og 20 F. bred. Gulvene vare indlagte med smagfulde Marmormosaiker, og i flere af Værelserne fandt man Væggene dækkede med Fresker, der havde holdt sig saa friske i Farven, at man fuldkommen tydeligt kunde se, hvad de skulde forestille. Man saae her Billeder af Guder og Gudinder, Jagtscener og Søstykker, Diana til Ex. med Koggeret om Skulderen, ledsaget af sin Hund, og Tritoner og Søuhyrer, der legede med hverandre (i Lighed med, hvad man finder i Pompeji) eller svømmede om med Havnymfer paa deres Ryg. I et mindre Værelse ved Siden af Atriet fandt man en Fremstilling af Aarstiderne, indhugget paa Medailloner i Væggen: Foraaret som en ung Pige, krandset med Blomster og med en Buket i Haanden, Sommeren og Efteraaret personificerede med Kornax og Drueklaser som Attributer. Hvorledes Vinteren var bleven fremstillet, er ubekjendt, da den paagjældende Medaillon var faldet ud. Uheldigvis gik en Del af de afdækkede Fresker strax tabt ved Jordskred, og de, der blev ladt tilbage, ere nu stærkt udviskede i Farverne som Følge af, at man har ladet dem ubeskyttede mod Vejrligets Indflydelse. Af Indskrifter bragte Udgravningerne ingen af Interesse; derimod fandt man flere Marmorvaser og mangfoldige Stykker af Basreliefer og Statuer, bl. A. et ungdommeligt, fint udarbejdet Hoved af parisk Marmor, der antages at forestille en Yngling af Cæsarernes Familie, maaske en Cajus eller Lucius Cæsar, Agrippa's Sønner i hans Ægteskab med Kejser August's Datter Julia.

Pollio's Villa er saaledes atter at se. Kun med Besvær naaer man derud. „*Vigna Guidi? Orti di Asinio Pollione?*“ spørger man i Rom. „*Chi lo sa!*“ lyder Svaret; Ingen véd Besked; den uniformerede Opsynsmand i Caracallas Bade, Villaens Naboejendom, ryster paa Hovedet og forsikkrer: „*Non c' è!*“. Og er man omsider i Via di porta S. Sebastiano naaet ud til det Sted, hvor man skjønner, at Ruinerne maa søges, er Vigna

Guidi selvfølgelig stænget og laaset, al Ringen og Banken er forgjæves. Disse frugtesløse Forsøg paa at trænge ind i de romerske Vigner, de hjælpsomme Campagnoler, der staa af Vognen og kaste Sten ind over Murene for at fremtvinge et Svar, og Stilheden indenfor, hvor ikke engang Hundegøen lader ane Tilværelsen af Liv, hører ogsaa til de Minder, man bringer hjem fra den appiske Vej.

Dog, man maa ikke opgive sit Forsæt; *persta modo, tempore vinces!* siger jo Digteren[1]). Den Udvej staar selvfølgelig altid aaben, at henvende sig til Ejeren og ved hans Hjælp faa Ruinerne at se; men man kan ogsaa forholde sig roligt afventende: en Foraars-Søndag kan man være saa heldig at finde Vignen aaben. Strax ved Indgangen vækkes Ens Opmærksomhed; til begge Sider af den er der anbragt Marmortavler, der melde om de høje Gjæster, som have behaget at tage Udgravningerne i Øjesyn: Kejserne af Østerrig og Rusland, Kongerne af Bayern og Begge Sicilierne, Dronning Isabella og andre af Europas Fyrster. En enkelt Privatmand er kommen med i det souveræne Selskab, en Jøde, men i visse Maader selv en Souveræn, der har ydet den Haandsrækning, som hans kristne Landsmænd ikke havde Tanke for, nemlig Baron Salomon Rothschild, til hvem Vignens Ejer har rettet en særlig Tak for hans materielle Bistand ved Udgravningerne.

Den smalle Havegang, der fører op til Forpagterboligen, er garneret med talrige Fragmenter, der ere hentede frem af Ruinerne: Brudstykker af Basreliefer og Statuer, kæmpemæssige Lemmer, passende til athletiske Gudeskikkelser, og smaa Barnearme med knyttede Hænder — men Alt stødt og defekt eller helt sønderbrudt, graanet af Vind og Vejr, saa at man ikke af disse Brudstykker skal faa nogen Forestilling om Kunstskattene i Asiniernes Villa. Snarere synes man at kunne dømme om

---

[1]) Ovid. *Ars amat* I, 197

Familiens Omsorg for sin Vinkjælder. Bede og Rabatter ere indfattede med Amforaer i alle Størrelser: fodhøje Krukker med Hank, der kunne rumme et Halvanker, og Smaaflasker, ikke større end at man kan dække dem med Hænderne. Man vilde fristes til at bede om en af disse Smaakrukker til Erindring. dersom man ikke ved at føle paa dem opdagede, at de ere som blødt Pap, der lader sig trykke sammen mellem Fingrene.

Inde i Haven underrettes man om, at man er paa klassisk Grund. „*Orti di Asinio Pollione*“ læses der paa en Tavle, opslaaet paa en Stang, og en Snes Skridt videre staar man paa en Brink og ser ned paa de afdækkede Rester af Pollio's Villa: Atriet med dets slanke Søjler af dorisk Orden, der rage op over Vandet, og en Række mindre Værelser til Siderne, hvis Vægge ligesom Atriets ere dækkede med brogede Fresker. Desværre staar Villaen i Reglen under Vand — endnu i en Juni-Maaned (1879) stod Vandet 3 Fod højt — og man kan derfor sjælden komme til at beundre den gamle Mosaikindlægning, der siges at have holdt sig fuldkommen uskadt. Ruinerne holdes kun daarligt vedlige; Murene ere ikke afstivede, paa mange Steder er Kalkpudsen faldet af i store Stykker, og som bemærket ere Freskerne stærkt udviskede, saa at man end ikke med en Tegning i Haanden kan gjenkjende Billederne. To Hunde, der forfølge en Hjort, og i Feltet ved Siden af en Skikkelse med en Thyrsusstav i Haanden, fremdeles en Kvinde, der rækker et Fad frem, og paa en anden Væg en Kvinde til Hest, der dykker ned i Havet — maaske en Fremstilling af Natten — ere de faa Billeder, der med nogen Tydelighed lade sig skjelne. Men — om end Asiniernes Villa saaledes ikke frembyder Synderligt for Øjet, og dens Fresker ingen Sammenligning taale med de bekjendte paa Palatinerbjerget, er der dog noget eget Stemningsfuldt ved disse Mure, der kolde og højtidelige rage op over det grønklædte Vand. Modsætningen mellem før og nu føles saa levende. Rundt omkring En i blændende Solskin den frodige Havejord med dens spraglede Blomsterdække og saftrige Kjøkkenurter, og dernede,

i dæmpet Halvmørke, de tusindaarige Mure, fra hvis Vægge Guder og Gudinder skue op imod Lyset. Hvor Meget vilde denne Jord ikke kunne afgive, om man engang trængte rigtig til Bunds! Og en Foraars-Eftermiddag, naar Skyggen fra Caracallas Thermer falder hen over Vignen, naar Alt herude er stille, medens Rom færdes paa Corsoen, til Monte Pincio og Villa Borghese, faar Fantasien Vinger og maner de gamle Beboere frem. Her i den søjlebaarne Forhal skulde Pollio altsaa have vandret om med Vergil og Horats, med Mæcenas og Agrippa, her har han samlet Tidens ypperste Mænd om sig for at høre ham oplæse sine Skrifter; i hine *cubicula* have maaske Herodes og den skjønne Mariamme's Sønner havt deres Gjæsteværelser, forinden Kejser August indbød dem til at tage Ophold hos sig paa Palatinerbjerget. Og i Værelset dér ved Siden af se vi Pollio selv sidde fordybet i sine historiske Sysler, omhyggeligt granskende for at komme efter Sandheden i de modstridende Beretninger. Ved hans Side sidder, eller rettere sagt ligger (thi liggende foretog en Romer jo alt aandigt Arbejde) Atejus Philologus, den lærde Græker, der havde staaet Sallust bi ved Udarbejdelsen af hans historiske Skrifter, men som efter dennes Død sluttede sig til Pollio og for ham forfattede en Afhandling om den rette Maade at ordne et historisk Stof paa — *„praecepta de ratione scribendi"* [1]); disse fornemme Romere kunde dog ikke undvære græsk Bistand ved deres litterære Sysler. Endnu Meget kunde Tanken her paa selve Stedet faa Lyst til at udmale; den spørger, om Pollio's Søn Asinius Gallus her har tilstaaet Tibers Gemalinde Vipsania Agrippina sin Kjærlighed, om han i *horti Asiniani* har lidt under Kejserens Had, fordi han var kaadmundet nok til at erklære sig for Fader til dennes Søn, Drusus Cæsar. — Et halvt Aarhundrede senere se vi en ung Drømmer i disse samme Værelser: Asinius Gallus, Pollio's Sønnesøn, der i Forening med Sønnesønnen

---

[1]) Sueton. *de vir. illustr.* (ed. Reifferscheid, Lipsiae 1860) pag. 108.

af en anden Stormand, Messala Corvinus, lægger Raad op imod Kejser Claudius for selv at bestige Cæsarernes Throne (a. 46). Naturen havde ikke udrustet Asinius Gallus med de Egenskaber, hverken aandige eller legemlige, der formaa at vinde Hjerterne; han var lille og hæslig af Væxt, stolt og anmassende i sin Optræden, men desuagtet har han det bedste Haab om at se sine Ønsker virkeliggjorte. Han mindes sine berømte Bedstefædre: paa fædrene Side Asinius Pollio, paa mødrene Side Vipsanius Agrippa, fremdeles sin stolte Fader, der havde været gift med en Kejsers Gemalinde, — og han bilder sig ind, at han, uden hverken at ruste Mandskab eller hverve Tilhængere for Penge, vil se Romerfolket godvilligt underkaste sig hans Herredømme, blot fordi han er udsprungen af en saa berømmelig Æt[1]). Claudius fandt det ikke Umagen værdt at aflive den ubesindige Fantast.

Dog, lad os ikke give Fantasien for fri en Flugt. Det Spørgsmaal lader sig jo ikke holde tilbage, om hine Mure ogsaa med Føje tør antages for Resterne af Pollio's Villa. Unægtelig er det Grundlag, hvorpaa Formodningen derom hviler — en Formodning, der iøvrigt er mere vovet end vundet gjennem en egentlig Prøvelse, thi Ingen har kritisk undersøgt Sagen — af en noget løs Beskaffenhed. Af Frontinus' Angivelse „*in regionem viae Novae*“ tør man ikke udlede noget Sikkert; den siger os kun, at *horti Asiniani* havde deres Plads ved *via Nova* — en Gade, der mulig tør antages at være den Vej af samme Navn i Roms 12te Byregion, som blev forskjønnet af Caracalla, og mod hvilken en Del af hans Thermer gjorde Front. Men denne *via Nova*, der løb i ringe, næppe 100 Skridts Afstand vestlig for *via Appia*, strakte sig fra *porta Capena* og helt hen til Drususbuen[2]) — en

---

[1]) Dio Cassius, LX, 27.

[2]) Canina, *Gli edifizj di Roma antica e sua campagna* vol. VI, tav. VII.

Strækning af mere end en halv Fjerdingvej — og Frontinus' Stedsbetegnelse kan saaledes umulig berettige os til at udpege netop Caracallas Bade som Stedet for Asiniernes Villa. Canina, der — som tidligere omtalt — nærmest har gjort *via Appia*'s Topografi til Gjenstand for sine Undersøgelser, søger den væsentlige Støtte for den gængse Antagelse dels i den Omstændighed, at man i Caracallas Bade har fundet „den Farnesiske Tyr", og dels deri, at Plinius beretter, at et Kunstværk med samme Æmne til Gjenstand havde sin Plads i Pollio's Samlinger[1]). Men, som vi have sét, er det jo ingenlunde givet, at „den Farnesiske Tyr" ikke er en senere Gjentagelse af det oprindelige Kunstværk; og Canina overser, at Plinius, rigtig læst, ikke hjemler os, at dette Kunstværk havde sin Plads i Pollio's Villa, men „*in Pollionis Asini monimentis*", et Udtryk, der omfatter Mere — mulig noget helt Andet, til Ex. Pollio's Bibliotheksbygning — end Landslottet ved den appiske Vej[2]). Iøvrigt kjendte Canina ikke Udgravningerne i Vigna Guidi, da han udgav sit Værk om den appiske Vej; han havde maaske ellers med sit kyndige Øje kunnet hente et eller andet Vidnesbyrd fra Ruinerne.

Det paalideligste Materiale til en Afgjørelse skulde man selvfølgelig vente af Udgravningerne i Vigna Guidi. Hidtil have disse dog ikke bragt noget Afgjørende for Dagen. Saavidt vides er der kun fundet én Indskrift paa Stedet: den før omtalte om C. Nymphius; men i denne fattes jo netop de to Ord, der skulde udvise, at vi her vare paa Asiniernes Grund; Tydningen „*hortis*

---

[1]) Canina, *La prima parte della via Appia* pag. 44: *la corrispondenza degli orti Asiniani nel luogo, occupato poscia dalle indicate terme, si contesta precipuamente col ritrovamento fatto tra le sue reliquie del grande gruppo in marmo, rappresentante Amfione, Zeto e Dirce col toro, che volgarmente è detto Toro farnese; poichè tale opera venne descritta da Plinio tra quelle possedute da Asinio Pollione.*

[2]) Plin. *Hist. nat.* XXXVI, 5. 4, (33) og XXXVI, 5. 4, (24 og 25).

Asinianis“ er en pur Gisning. Heller ikke Murværket giver nogen Bestyrkelse af Archæologernes Antagelse. For største Delen bestaar dette af det saakaldte „*opus reticulatum*“, en Byggemaade, der var ejendommelig for Romerne, og som har sit Navn deraf, at de kileformet tilhugne Sten, 6—9 Tommer lange og 3 T. brede, blev stillede saaledes mod hinanden, at Linierne i de udad vendende kvadratiske Endeflader fik Lighed med Maskerne i et udspændt Net. For at styrke denne Stensætning, der afgav et pynteligt Ydre, men var tilbøjelig til at slaa Revner[1]), lod man gjerne Murværket i hele dets Tykkelse gjennemdrage med horizontale Lag af Teglsten, og saadanne Teglstenslag ses ogsaa her paa forskjellige Steder, ligesom enkelte Dele af Murværket udelukkende ere opførte af almindelige, brændte Teglsten. Medens man nu ved et saadant *opus reticulatum* ikke nøjagtig kan bestemme Tiden for en Bygnings Tilblivelse — denne Konstruktionsmaade var den almindelige fra Republikens senere Aar og indtil Tiden efter Antoninerne — forholder det sig anderledes, naar der er benyttet brændte Sten til Bygningen. Ofte bære disse nemlig Fabrikmærker (i Forbindelse med Konsulatsaar), af hvilke man da i hvert Fald kan slutte det Negative, at Bygningen ikke kan være opført forinden det Tidspunkt, hine Stempler udvise. Ved Eftersyn af Stenene i *horti Asiniani* viste det sig, at flere af disse bar Konsulatsmærker fra Aarene 123 og 134, altsaa fra Kejser Hadrians Tid. Denne Opdagelse synes unægtelig i ikke ringe Grad at afkræfte den gængse Anskuelse — saa meget mere, som ogsaa Væggenes Fresker og Dekoration siges nærmest at minde om Kunsten paa Hadrians Tid[2]). De italienske Archæologer, Ejeren af Vignen,

---

[1]) Vitruv. *de architectura* II, 8: *ex his venustius est reticulatum, sed ad rimas faciendas ideo paratum, quod in omnes partes dissoluta habet cubicula et coagmenta.*

[2]) I en kort Notits om Udgravningerne i Vigna Guidi, afgivet til det archæologiske Institut i London af J. H. Parker (bekjendt for et større

Cav. Guidi, og Pellegrini, der udførlig har omtalt Freskerne[1]), ville dog ikke give Slip paa hin Anskuelse, som nu engang har faaet Kurs[2]), og de maa vel derfor antage, at hine Sten af senere Datum kun ere Vidnesbyrd om, at Asiniernes Villa paa Kejser Hadrians Tid er undergaaet en Forandring eller Ombygning. Efter hvad der forsikkres skulle enkelte Fresker ogsaa kunne ses at være udførte paa en Kalk, der dækker ældre Billeder. Videre tør vi ikke indlade os i denne Undersøgelse. Her som saa ofte maa det være Fremtiden forbeholdt at bringe nøjere Oplysninger, og Haabet om saadanne behøver ikke at opgives, saalænge Ruinerne endnu ikke ere helt udgravne.

Ved Bortgangen fra Asiniernes Villa kan man forsyne sig med en Erindring om Stedet. Udenfor Opsynsmandens Bolig ligger Dynger af Marmorstykker: sønderbrudte Ansigter, Arme og Hænder, Glasflasker og Lerskaale, itusłaaede Lamper af Terracotta og Metal, og meget Andet — den ene Dag *„robba cattiva“*, hvoraf man kan forsyne sig efter Behag, men den næste *„oggetti preziosi“*, som ikke kunne afhændes for Penge. En Marmorflise kan man dog altid erholde; hele Terrænet er overstrøet med

---

archæologisk Værk om Rom), bemærkes det, at Ruinerne af Nogle antages for Rester af en Privatbolig, tilhørende Kejser Hadrian (*Archæological Journal* vol. XXIV, pag. 346) — en Antagelse, der dog næppe har andet topografisk Grundlag at bygge paa, end at de gamle Fortegnelser over Roms Bykredse — *„Curiosum urbis“* og *„Notitia“* — nævne et *„privata [domus] Adriani“* i *Regio XII^{ma}*, den samme Bykreds, i hvilken Caracallas Thermer vare beliggende.

[1]) *Bullett. dell' Instituto* 1867, pag. 109—119.

[2]) Ogsaa Prof. Jordan, der saa kritisk prøver Fortidens Antagelser, bemærker lejlighedsvis, at Sandsynligheden taler for, at Asiniernes Villa har havt sin Plads, hvor Caracallas Thermer senere blev byggede: *„horti Asiniani* d. h. wahrscheinlich das Terrain, auf welchem später die Thermen des Caracalla standen“ (*Topogr. der Stadt Rom im Alterth.* vol. I pag. 464) — den eneste Bemærkning, hvormed Jordan i sit iøvrigt endnu ikke fuldendte Værk omtaler denne Villa.

dem. Overtrukne af Jord og Smuds se de lidet indbydende ud, men slebne og polerede af en romersk Stenhugger kunne de afgive den skjønneste Marmorplade, en *rosso antico* til Ex., saa dyb og ren i Farven, fri for hine blege Pletter og Aarer, der gjøre den moderne saa uskjøn, at Udsalgsstederne ikke kunne byde En Magen dertil. Og til et saadant Stykke Marmor, der kan indfattes med Smag i en Ramme af forskjelligfarvet Sten, knytter Tanken sine Erindringer om Pollio's fjærne Villa.

I.

HORTI SCIPIONUM.

I Nærheden af Asinierne havde flere af Roms mægtige Familier deres Landslotte, til Ex. Servilierne, Furierne og Scipionerne.

Unægtelig kunde det være fristende at dvæle ved Serviliernes Villa, en Ejendom, hvis Beliggenhed man paaviser paa det sydlige Affald af Aventinerbjerget mellem *via Appia* og *via Ostiensis*, hint Terræn udenfor Murene, der nu henligger saa øde og uvejsomt, og som indtages af Vignerne *del Drago* og *Altieri* ovenfor Bastionen *San Gallo*. Til Serviliernes Villa henlægger Tacitus nogle af Kejsertidens dramatiske Optrin. Her til Ex. modtog Nero Budskabet om den vidtforgrenede Sammensværgelse, for hvilken Cajus Piso stod i Spidsen, og herfra lod han Seneca, som formentlig Medvider i Komplottet, give et Vink om at berede sig til Døden (a. 65)[1]. Ogsaa Kejser Vitellius lod en Dødsdom udgaa herfra. Han laa syg i *horti Serviliani*; da saae han en Nat, at der var festlig oplyst i et nærliggende Landslot, og ved at forhøre sig om Grunden fik han at vide, at Cæcina Tuscus gav et Gjæstebud til Ære for Junius Blæsus, en af Rigets Dignitarier, højt ansét som Kriger og mægtig ved sin Fødsel og

[1]) Tacit. *Annal.* XV, 55 ff.

Rigdom. Kejseren vrededes over, at Nogen kunde falde paa at holde Fest, medens han laa syg; den utidige Morskab skulde afløses af Sorg, og i Kejserens Sovekammer blev Beslutningen taget om at rydde Junius Blæsus af Vejen ved Gift (a. 69)[1]. Dog — lad os ikke komme ind paa hine Episoder; de Optrin, for hvilke Serviliernes Villa har været Skuepladsen, ere spredte over Aarhundreder og lade sig ikke sammenknytte til et Hele. Men for en Romantiker kunde det vel lønne sig at dvæle ved nogle Enkeltheder. Han vilde skildre os Nero i det Øjeblik, da han her i Selskab med Pappia Poppæa og Tigellinus modtog Budskab fra Seneca om, at denne nu beredte sig til Døden, og Kejserens skadefro Glæde ved at underrettes om Enkelthederne i dette Drama: hvorledes hverken Gift eller Jern formaaede at gjøre det af med Filosofens afkræftede Legeme, men denne i halvdød Tilstand lod sig bære ned i et Badekar for at kvæles af de opstigende Dampe. Men som Sidestykke til hin grumme Lystfølelse maatte Fortælleren ogsaa skildre os hin Nat i *horti Serviliani* (a. 68), da Nero netop paa lignende Maade søgte at komme af med Livet. Giften, der var tilberedt af Locusta, stod ved Kejserens Hovedgjærde, men da denne vilde bruge den, var den borte. Kejseren søger en Ven, der kan støde ham Sværdet i Brystet, men Vennerne ere alle løbne deres Vej; en Slave, der beordres til Hvervet, viger frygtsomt tilbage — og forvildet, barfodet og halvt paaklædt styrter Nero ud paa Gaden for at kaste sig i Tiberen. Kejserens Uro, hans forskrækkede Opvaagnen, hans Angst, da han finder Vagtposterne inddragne og Dørene til sine Omgivelsers Værelser aflaasede, og endelig hans Suk: „Saa har jeg da hverken Ven eller Fjende!“[2] Alt er stillet os levende for Øje. — Dog, ogsaa til Optrin af en blidere Charakter kunde en Digter indbyde os: hine stem-

---

[1]) Tacit. *Hist.* III, 38.

[2]) Sueton. *Nero* cap. 47: „*Ergo ego nec amicum habeo nec inimicum*“.

ningsfulde Aftener for Ex., da Cæsar her tilstod Servilia. Cato's skjønne Halvsøster og Brutus' Moder, sin Kjærlighed. og i *horti Serviliani* maaske overrakte hende, som han elskede højest af alle Kvinder, hin berømte Perle til en Værdi af 6 Mill. Sestertier (henved 1 Mill. Kroner). Og endelig, hvilket indholdsrigt Æmne afgiver ikke Serviliernes Villa for en Kunstynder! I *horti Serviliani* saae man Grækenlands ypperste Kunstskatte: en Flora og Ceres af Praxiteles, Apollo af Calamis, en højt beundret Vesta af Scopas, og flere lignende Mesterværker[1]). Herfra have ogsaa Roms Samlinger erholdt mange værdifulde Prydelser.

Scipionernes Villa byder ikke lignende Optrin. Om Scipionerne selv fortæller den os kun Lidet — ja, man vil maaske næppe med nogen Sikkerhed kunne henlægge blot et eneste Træk af Slægtens Historie til dette Landslot. Derimod opfordrer Stedet til en lille psykologisk Studie, til et Forsøg paa at faa et Indblik i den Mands Charakter, som er kjendt fremfor Nogen af Republikens Stormænd. I Ciceros Tanker har Villaen spillet en vigtig Rolle, ikke i Dage og Uger, men i Maaneder og Aar (a. 54—52); Tanken paa den har bragt ham til at sukke: sukke over Besværlighederne ved et litterært Arbejde, som han havde foresat sig at knytte til denne Bolig, og sukke fordi han under Udførelsen af dette Arbejde ikke kunde følge sit Hjertes Trang, men maatte bøje sig for Tidernes Ugunst. „Ak, hverken i Venskab eller i Had er jeg fri," klager Taleren, „mine Følelser ere lænkebundne"[2]).

Til Scipionernes Villa henlægger Cicero sin Afhandling om Staten *(de republica)*. Vi føres ned i Haven. Husets Herre, den yngre Scipio Africanus, Carthagos Erobrer, modtager Publius

---

[1]) Plin. *Hist nat.* (ed. Sillig) XXXVI, 5, 4 (36, 23 og 25).
[2]) Cic. *ad Qv. fratr.* III, 5-6, 4: *meum non modo animum, sed ne odium quidem esse liberum*

Furius, en fint dannet Mand af Furiernes berømte Slægt, rækker ham Haanden og beder ham tage Plads ved sin Side. Kort efter melder en Slave, at Lælius agter at aflægge et Besøg, og at han alt er paa Vejen derhen. Scipio elskede Lælius som sin kjæreste Ven og ærede ham som en Fader; han staar derfor hurtig op og iører sig Højtidsdragt, Toga og Sko, og i Søjlehallen udenfor Villaen modtager han den fejrede Gjæst tilligemed de Venner, der vare i Følge med ham: hans Svigersønner, Cajus Fannius og Q. Mucius Scævola, begge velinstruerede unge Mænd, og Spurius Mummius, en Broder til Corinths Ødelægger. Til Selskabet slutter sig Scipios Søstersøn, Q. Ælius Tubero, Manius Manilius, den højt ansete Retslærde, og en ganske ung Mand, P. Rutilius Rufus, der senere vandt stor Ry som Taler og historisk Forfatter, det Sidste bl. A. ved at skildre Scipios Felttog mod Numantia. Paa Scipios Opfordring begiver Selskabet sig ned i Haven og tager Plads paa en solbeskinnet Eng — det var ved Vintertid — og efter en Digression om et mærkeligt Naturfænomen, der nys havde víst sig paa Himlen, to Sole eller en Bisol, diskutere de Forsamlede det vanskelige Spørgsmaal, hvorledes den bedste Statsorden bør være beskaffen — *de optimo statu civitatis et de optimo cive*[1]) (a. 129, Scipio Æmilianus' Dødsaar).

Saaledes har Cicero indledet sit Skrift „*de Republica*“. Som bekjendt er kun den mindre Del af Værket — næppe en Tredjedel — kommet os i Hænde: foruden Slutningen af 6te Bog, den saakaldte „*somnium Scipionis*“, der kjendes fra Kommentarer, som en latinsk Digter i det 4de Aarhundrede har skrevet over den[2]), de to første Bøger, der blev fundne af Kardinal Mai i Begyndelsen af dette Aarhundrede paa en Palimpsest i det vatikanske Bibliothek.

---

[1]) Cic. *ad Qv. fratr.* III, 5-6, 1.

[2]) *Macrobii Commentariorum in Somnium Scipionis libri duo* (ed. Eyssenhardt, Lipsiae 1868).

Nær havde Cicero dog foretrukket at give sit Værk en anden Ramme — *habent sua fata libelli!* Da han nemlig en Dag (i Efteraaret 54) lod de 2 første Bøger læse op for sig paa sin Villa i Tusculum, indvendte en af de Tilstedeværende, at det foreliggende Æmne jo lod sig behandle med langt større Vægt, dersom Cicero vilde tale i egen Person. „Du er jo ingen Heraclides Ponticus", bemærkede hans Ven, „men en Konsular, der er graanet i Statens Tjeneste — og desuden: hvad man saaledes lægger en Anden, forlængst Afdød, i Munden, faar let Udseende af at være opdigtet". Vennens Indvendinger gjorde Indtryk paa Cicero; de hensatte ham i dybe Betragtninger, og ikke mindst blev han tvivlraadig med sig selv, fordi han indsaae, at ved at henlægge Undersøgelsen til Scipio Æmilianus' Tid berøvede han sig Muligheden for at komme ind paa det Æmne, som det fremfor noget var ham kjært at behandle: de store Rystelser, der havde hjemsøgt Republiken under hans Konsulat, og ved hvis Bekæmpelse han havde spillet en saa mindeværdig Rolle. Men lige fra første Færd af (i Foraaret 54, da Skriftet blev begyndt) havde Cicero bestemt foresat sig ikke at komme ind paa hin selvoplevede Tid; det var et misligt Æmne at berøre, og Taleren vilde ikke støde Nogen for Hovedet. Den politiske Himmel spaaede Uvejr, de Klartskuende øjnede det allerede i Horizonten, og naar Stormen brød løs, vilde Cicero ikke staa som den ranke Gran, som Uvejret maatte falde over og knække, men forsigtigt vilde han krybe i Læ, ligesom Sivet bøjes uden at brydes. „Nej víd", skriver han til Broderen (Juni 54): *auricula infima molliorem* — „bøjeligere end en Ørelap, det skal nu og i Fremtiden være Rettesnoren ogsaa for min Optræden", *in re publica et in nostris inimicitiis*[1]) . . . „det er paa Tide, at jeg bliver Ven med mig selv"[2]).

---

[1] Cic. *ad Qv. fratr.* II, 15. 4.

[2]) Cic. *ad Attic* IV, 5, 3 (skrevet Aar 56): *sed jam tempus est me ipsum a me amari, quando ab illis nullo modo possum.*

Mellem Linierne læse vi Ciceros Ønsker og Frygt. Paa den ene Side vinkede Fristeren: det evigunge Æmne om Catilinas Tilintetgjørelse og Republikens Frelse, om Vennernes Forsagthed og hans eget Heltemod. Hvilken Lejlighed var her ikke til paany at berømme hine Stordaadsdage: „I mit Konsulats *Nonae* (5te Decbr. 63), Stadens Fødselsdag éller dog dens Redningsdag“ [1]), da Senatets Ypperste, Quintus Catulus, hilste ham som „Fædrelandets Fader“, og Konsularen Lucius Gellius erklærede ham værdig til en Borgerkrone; eller til at variere hint velbekjendte, men spottede Vers:

O fortunatam natam me consule Romam! [2])

og vise Verden, hvorledes i en fri Stat Sværdet burde vige for Togaen, Sejren tilkomme Fortjenesten:

Cedant arma togae, concedat laurea laudi [3]).

Og dobbelt maatte Fristeren vinde Magt, siden nu ogsaa Lucius Luccejus syntes at ville svigte det Haab, hvis Opfyldelse han havde stillet ham i Udsigt: Haabet om Udødelighed, som jo var Taleren sikkert, hvis en saa dygtig og ansét Forsker som Luccejus vilde skildre hans Bedrifter for Efterverdenen. „Nægter Du at opfylde mit Ønske“, skriver Cicero til sin Ven (a. 56) — „godt! saa skriver jeg selv min Historie“ — *scribam ipse de me* . . . „store Mænd have gjort saaledes før jeg“ [4]). Nu var Lejligheden kommen til at smedde Jernet: *nunc ferrum tuum in igne est* [5]).

Men paa den anden Side maatte Fornuften, Hensynet til de mægtige Venner, opfordre Cicero til at være forsigtig. Taleren

---

[1]) Cic. *pro Flacco* 40, 102.
[2]) Juven. X, 122.
[3]) Cic. *de offic.* I, 22, 77.
[4]) Cic. *ad famil.* V, 12, 8.
[5]) Binder, *Nov. thesaurus adag. Lat.* (Stuttgart 1861), No. 2311.

havde betalt dyre Lærepenge. Erindringen om hine Dage (a. 58), da han vankede om i Thessalien, hentæret som en Skygge, da kun Tanken paa de Kjære i Hjemmet afholdt ham fra at lægge Haand paa sig selv, da Vennerne svigtede, og Fjenderne jævnede hans Palads paa Palatinerbjerget med Jorden, plyndrede og ødelagde hans Villaer — Tanken om disse Ulykker bragte hans Blod til at stivne. Faren for et nyt Exil var ingenlunde overstaaet. Clodius, hans Dødsfjende, levede endnu og søgte fremdeles at komme ham til Livs — nys (Foraaret 56) havde han udsonet sig med Pompejus —, og „Furien", hans Søster, „skreg", raabte om Hævn for de Haansord, Taleren under Forsvaret af Cœlius (a. 56) havde udslynget mod hende. Højt og helligt havde da Cicero lovet sig selv ikke at vække Anstød hos Magthaverne, men at bøje og læmpe sig, først og fremmest overfor Cæsar, den mægtige Prokonsul, hvis Sejre i Gallien vare ved at fordunkle Pompejus', og hvis Indflydelse i Rom var saa stor, som om han kunde have været personlig til Stede. Cicero var nys (Maj 54) af sin Broder Quintus bleven mindet om, hvad Hensynet til den mægtige Triumvir krævede. „Du behøver ikke at huske mig derpaa", svarede han tilbage; „det er *mehercule*, som om Du vilde raabe: saa løb dog! til den, der alt er i fuld Fart" [1]). „Nej, tro mig, ogsaa jeg har længe prist denne Cæsar — *jam pridem istum canto Caesarem;* ham bærer jeg i Barmen — *in sinu est, neque ego discingor*, og jeg løser ikke mit Bælte!" [2]).

Men hvorledes vilde Cæsar vel optage det, dersom Taleren paany berømmede en Optræden, som han ikke kunde billige, eller lyste Forbandelse over Handlinger, som Cæsar antoges ikke at have været fremmed for? Mon han ikke vilde give

---

[1]) Cic. *ad Qv. fratr.* II, 15 a, 2: *Quare facis tu quidem fraterne, quod me hortaris, sed mehercule currentem nunc quidem, ut omnia mea studia in istum unum conferam.*

[2]) Cic. *ad Qv. fratr.* II, 13, 1.

sin Misfornøjelse tilkjende, lade det gaa ud over Broderen, den kjære Quintus, der tjente som hans Legat i Gallien, eller — endnu værre — ramme ham selv, ved for Ex. til en Begyndelse at give Agenterne et Vink om at præsentere de forfaldne Vexler, Forskrivninger til et Beløb, langt større end Taleren var i Stand til at dække. „Ak, Du véd“, skriver han (a. 54) til sin Ven, Konsularen Lentulus Spinther, „hvor mange Midler han har at raade over! og jeg — ja, jeg bruger af dem, som om de vare mine egne“ — *ejus opibus sic fruor ut meis*[1]).

Med disse Bekymringer har Cicero plaget sit Sind. De have voldt ham bittre Timer, søvnløse Nætter ligesom hine, han gjennemlevede i Foraaret 59, da han paa sin Villa i Formiæ plagedes af Frygten for Clodius og ikke formaaede at jage de ængstende Tanker paa Flugt. „*Quod dubitas, ne feceris*“[2]), lyder den Forsigtiges Raad; men hvad frugte vel Leveregler i slige Tilfælde! Dersom den, der plages af Tvivlen, forstod at undlade, vilde han jo ikke kjende denne sygelige Spænding, hvor Viljen Intet har at sige, medens Sindet grubler og overvejer, svinger frem og tilbage, antager og forkaster, men ikke rykker Afgjørelsen nærmere. Atter og atter vinkede Fristeren med sine Palmer, viste ham Maalet for al hans Digten og Tragten: et udødeligt Navn — Berømmelse forud for alle Tidens Mænd. „Hvad er vel en Pompejus mod Dig! han skaffede os kun Provindser . . . og Cæsar? — han kriger for at underlægge os en enkelt Provinds; men Du har frelst Rom fra at gaa op i Luer, Borgerne fra Døden, Italien for Krig[3]); Dig takkede jo selv Din Fjende Marcus Crassus for, at han endnu var Senator, Borger og Fri; saa ofte han ser Venner og Fædreland, Hustru og Hjem, paaskjønner

---

[1]) Cic. *ad famil.* I, 9, 21.

[2]) Plin. *Epist.* I, 18; — „*dans le doute abstiens toi*“, siger man paa Fransk.

[3]) Cic. *in Catil. oratio* III, 6, 15: *quod urbem incendiis, caede cives, Italiam bello liberassem.*

han Dine Velgjerninger"[1]). Og Cicero sukkede, sukkede under Byrden af sine Tanker; al denne Berømmelse kunde han se foreviget, hint Vers af Homer, der fra Ungdommen af stedse havde været ham det kjæreste:

„Altid forrest i Strid, den Første i Heltenes Skare"[2])

skulde Efterslægten indrømme ham at have gjort til Virkelighed.

Men for hvilken Pris — spurgte han sig selv — var denne Navnkundighed at kjøbe? Paa Bekostning af Sikkerhed og Frihed, med Opgivelse af alt Kjært og Dyrebart, den hele timelige Velfærd. Atter skulde han maaske flakke om, *„aqua et igni interdictus"*[3]), forlade Hustru og Børn, Bøger og Kunstskatte, give Afkald paa hine Landslotte, som han elskede saa højt — og dennesinde uden Haab om at vende tilbage; thi imod Cæsars Vilje kunde jo Intet opnaas. Allerede i Foraaret 58, da han laa bedende foran Pompejus i *Albanum Pompeji*, havde denne jo svaret ham: „Imod Cæsars Ønske formaar jeg Intet at udrette!"[4]) Hvormeget mindre da nu, da den vældige Cæsar havde flettet saa skjønne Lavrbær om sit Hoved, og hans Guld holdt de Gjenstridige i Ave. Kan der tænkes en ynkeligere Situation? har Cicero jamrende spurgt sig selv; hvad skal jeg dog gribe til? Havde han rettet Spørgsmaalet til Atticus, da vilde hans Sjælekvide være stillet os klart for Øje; for hin fortrolige Ven vilde han have udøst sit Hjerte, atter og atter have paakaldt hans Raad og Bistand, og ikke mindst vilde han have begrædt sin kummerfulde Tilværelse. Hvor tragisk rørende er til Ex.

---

[1]) Cic. *ad Attic.* I, 14, 3: *ut ita diceret, se, quod esset senator, quod civis, quod liber, quod viveret, mihi acceptum referre; quoties coniugem, quoties domum, quoties patriam videret, toties se beneficium meum videre.*

[2]) Cic. *ad Qr. fratr.* III, 5-6, 4.

[3]) Cic. *pro domo* 18, 47.

[4]) Cic. *ad Attic.* X, 4, 3: *Alter, is, qui nos sibi quondam ad pedes stratos ne sublevabat quidem, qui se nihil contra huius voluntatem aiebat facere posse . . .*

ikke denne Tilstaaelse af ham, der mest af Alt satte Pris paa Folks gode Omdømme om sig: „Taler jeg saaledes, som Republikens Tarv fordrer det, kalde de mig forrykt; taler jeg. som Sagernes Stilling paabyder, holder man mig for en Træl — *servus existimor*, og tier jeg stille — ja, saa er det Bevis for, at al min Indflydelse er borte; *quo dolore esse debeo?* — gives der værre Sjælekval!" [1])

Dog, lad os ikke her yderligere dvæle ved Ciceros Bekymringer. I Formiæ, i hine Dage (Aar 49), da hans Evne til at bestemme sig blev stillet paa den haardeste Prøve, da han Maaneder igjennem grublede frem og tilbage, om han skulde følge Pompejus til Grækenland eller slutte sig til Cæsar, faa vi hans Raadvildhed langt fyldigere at se; fra hine Dage have vi den udførlige Brevvexling med Atticus.

Omsider fandt Cicero en Udvej; en lykkelig Indskydelse foer ned i hans Sjæl, netop et saadant Kompromis, som han, den ufortrødne Mægler, der tænkte paa at anvende sit Pund og endnu en Gang at frelse Staten, endog i det Øjeblik, da Cæsar var gaaet over Rubico, holdt saa meget af at indgaa. Skriv, Tiro! har han raabt, skriv til min Broder: „Jeg har bestemt mig til helt at omændre Planen for mit Arbejde . . . Du og jeg skulle have Ordet i denne Dialog, men ligefuldt vil jeg undgaa at berøre min egen Tid" [2]). Et Ilbud sendtes afsted med Brevet til Gallien; Tvivlen lettede sin blytunge Vægt fra det trætte Hoved, og Cicero fandt den Ro, han saa længe havde

---

[1]) Cic. *ad Attic.* IV, 6, 2: *Ego vero, qui, si loquor de re publica, quod oportet, insanus; si, quod opus est, servus existimor; si taceo, oppressus et captus; quo dolore esse debeo?* —

[2]) Cic. *ad Qv. fratr.* III, 5-6, 1 og 2: *sed saepe iam scribendi totum consilium rationemque mutavi . . . Commovit me, et eo magis, quod maximos motus nostrae civitatis attingere non poteram, quod erant inferiores, quam illorum aetas, qui loquebantur. Ego autem id ipsum tum eram secutus, ne in nostra tempora incurrens offenderem quempiam. Nunc et id vitabo et loquar ipse tecum.*

savnet. Var det ikke en snild Udvej? har han tænkt; hvor uegennyttigt og hensynsfuldt maatte det ikke tage sig ud, naar Quintus mødte hos Cæsar for at meddele ham Broderens Beslutning: „Marcus vil drøfte denne Undersøgelse med mig — den tænkes at finde Sted Aaret efter hans Konsulat (a. 62), men af Hensyn til Dig, Cæsar, vil han ikke føre Talen hen paa sin egen Tid“. Tør vi ikke fremdeles antage, at et lille Haab har fundet Næring i Ciceros Sjæl; Cæsar var jo saa højmodig og frisindet, han viste Taleren enhver Opmærksomhed og skrev ham til i de forbindtligste Udtryk. Skulde den Mægtige da ikke unde ham at glæde sig ved Erindringen om hine Hædersdage og tilgive, om han roste sig selv en Smule frit paa sine Samtidiges Bekostning? Der skyldtes jo Taleren nogen Anerkjendelse, ja Velvilje, fordi han siden Exilet saa utvetydigt havde víst, at han kun stræbte efter at være den Mægtige til Behag. Havde han ikke berømmet hans Gjerninger og fremmet hans Planer, talt baade hans og hans Klienters Sag, skjøndt disse vare ham selv en Vederstyggelighed? — og nys (Juni 54) havde han jo bebudet at ville forevige Britanniens Erobring: „Laan Du mig Farverne“, skrev han til Broderen, „min Pensel skal gjøre Resten“[1]). Kunde Cæsar modstaa dette Tilbud? Atter havde Taleren Grund til at gnide sig i Hænderne, tilfreds over at have fundet saa snild en Udvej.

Omtrent saaledes, tør vi formode, har Frygten for Cæsar spøget i Ciceros Tanker. I Brevet til Broderen er den selvfølgelig ikke ligefrem udtalt. Denne havde bedt Marcus om at være forsigtig med, hvad han skrev til Gallien, og Cicero vidste desuden, at Cæsar satte Pris paa at blive bekjendt med Indholdet af de Breve, Quintus modtog fra ham: — „men for at tale om Cæsar . . . jeg kan nok tænke mig, hvad Art Brev Du har

---

[1]) Cic. *ad Qv. fratr.* II, 15 a. 2: *Modo mihi date Britanniam, quam pingam coloribus tuis, penicillo meo.*

ventet fra mig“, skriver Cicero for Ex. til Quintus (Februar 54)[1]). Ønsket om ikke at vække Cæsars Mishag er dog umiskjendeligt at læse ud af Brevet. Frygten spøger i Pennen; ikke saa snart har Cicero meddelt Broderen sin Beslutning og lovet at sende ham de to første Bøger af Skriftet, førend den røber sig paa Papiret: „Cæsar“, fortsætter den Skrivende, „Cæsars Godhed glæder mig overordentligt . . . jeg ønsker Intet højere end at bevare den uforandret“[2]). Saadanne Overgange ere talende; hvor der mangler Nexus i Fremstillingen, søger Læseren at udfylde det Manglende, at finde den skjulte Traad, der holder det uensartede Hele sammen. Quintus har forelagt sig Spørgsmaalet ligesom vi, og han har ikke været i Tvivl om, hvad der skulde læses mellem Linierne: paa en fin Maade skulde han forhøre sig om Det, som Cicero undsaae sig ved ligefrem at nedskrive — om Cæsar ogsaa billigede den forandrede Plan, han havde lagt for sit Værk. For tydeligere at udtale sin Hensigt tilføjer Cicero: „Hvad jeg ønsker af Cæsar, er ikke Hædersposter eller større politisk Indflydelse, men kun at hans Godhed stedse maa være uforandret“[3]). Med andre Ord: den nye Plan maatte ikke vække Cæsars Mishag.

Videre bør vi ikke gaa i vore Hypotheser om det Forefaldne. Vi have uheldigvis ikke Quintus' Breve til Cicero; maaske den forsigtige Atticus, der var en Svoger til Quintus, har sørget for, at de delte Skæbne med hans egne Breve til Taleren og saaledes ikke blev offentliggjorte. Hvad Cæsar har sagt til den tidtnævnte Ændring, er det altsaa ikke godt at vide; men det behøver ikke derfor at være en uløselig Gaade. Cæsar var jo en klogt beregnende Mand; han forudsaae, at Omstændig-

---

[1]) Cic. *ad Qv. fratr.* II, 12, 4: *de Caesare fugerat me ad te scribere. Video enim, quas tu litteras exspectaris.*

[2]) Cic. *ad Qv. fratr.* III, 5-6, 3: *Caesaris amore . . . unice delector.*

[3]) Cic. l. c.: *nec sitio honores nec desidero gloriam: magisque eius voluntatis perpetuitatem, quam promissorum exitum exspecto.*

hederne snart vilde bringe ham til at omstøde den hensygnende Forfatning — det Svogerskabs Baand, der knyttede ham til Pompejus, var netop bristet i denne Sommer (Septbr. 54) ved hans Datter Julia's Død; og naar hans Planer skulde bringes til Udførelse, vilde han ikke gjælde for en ny Catilina: hans Ørne bragte jo Frihed og Orden, medens Catilinas Navn var Indbegrebet af Anarchi og Proskriptioner. Cæsar vidste desuden, at Cicero ikke kunde omtale hine stolte Dage uden at lægge Lys og Skygge med stærke Farver[1]; det upaalideligste Rygte vilde under hans Haand blive til et „*comperi*“ — „jeg har forvisset mig derom“. Og endelig, hvad angik de Venskabsforsikkringer, hvormed Taleren overøste Triumviren, naar han for Ex. tilskrev denne, at han betragtede ham som sit andet Jeg[2], eller gjennem Quintus lod ham vide, at „næst Børn og Broder, ja næsten lige med dem, elskede han den store Cæsar“[3] — ja, saa vidste Cæsar, hvad Vægt der kunde lægges paa den Slags Udtalelser — som Ordsproget siger: „*dulcia praefatur, qui fallere praemeditatur*“[4].

Cæsar har da næppe kunnet give Ciceros Beslutning sit Bifald. Om Taleren er bleven kjøbt eller truet, maa henstaa uafgjort, men vistnok er der gjennem Broderen tilflydt ham et lille Vink, høfligt i Formen, men bestemt i Meningen[5]. Resul-

---

[1]) „Du kjender den Torden, hvormed jeg buldrer løs, naar jeg kommer ind paa denne Materie“ — *nosti iam in hac materia sonitus nostros*, skriver Cicero f. Ex. til Atticus (*ad Attic.* I, 14, 4).

[2]) Cic. *ad famil.* VII, 5, 1.

[3]) Cic. *ad Qv. fratr.* III, 1, 18: *Ille mihi secundum te et liberos nostros ita est, ut sit paene par. Videor id judicio facere. Iam enim debeo: sed tamen amore sum incensus.*

[4]) Binder, l. c. No. 856.

[5]) Hvad der kan have bevæget Cicero til at vende tilbage til den oprindelige Plan for sit Skrift, vil man næppe andetsteds finde antydet, end ikke hos Drumann, der dog saa udførligt har charakteriseret Cicero paa Grundlag af hans Breve. Det forekommer imidlertid Forfatteren, at hans Hypothese har Sandsynligheden for sig, om end det

tatet foreligger jo: Cicero opgav sit Forehavende og bibeholdt den oprindelige Plan, hvorefter kun de Afdøde skulde føre Diskussionen om den bedste Statsforfatning. Værket udkom kort forinden Taleren afrejste til Cilicien (vistnok a. 52), og paa Vejen til sit Statholderskab modtog han (a. 51) sine Venners Komplimenter for det; „det blev læst af Alle og vakte den største Interesse", forsikkrer den unge Marcus Cœlius[1]). Ogsaa Atticus fandt meget Behag i sin Vens Arbejde, skjøndt der var nogle geografiske Fejltagelser, som til Ex. at Cicero, der jo ikke var stiv i Geografi, henlagde alle Stæder paa Peloponnes til Kysten; det var dog mindre Fejl — indvendte Taleren — som Dicæarchus, den græske Forfatter, fra hvem han havde hin Angivelse, maatte bære Skylden for. Denne bebrejdede Grækerne, at de saa gjerne anlagde deres Byer ved Havet, og nævner ikke paa Peloponnes nogen Stad som Undtagelse fra Reglen; endogsaa Lepreum i Arcadien gjorde Dicæarchus til en By ved Havet[2]).

Den yngre Scipio Africanus, en Søn af Macedoniens Erobrer Æmilius Paullus og adopteret af den ældre Scipio Africanus' Søn, skulde altsaa have ejet en Villa ved den appiske Vej. Cicero angiver ikke nærmere dens Beliggenhed — „*in hortis*" hedder det blot i hans omtalte Værk[3]) — men efter Opdagelsen

---

maa indrømmes, at ogsaa Hensynet til det Arbejde, der var forbundet med den paatænkte Forandring, kan have medvirket til at afholde Cicero fra at bringe sit Forehavende til Udførelse; *puto enim te existimaturum a me illos libros non sine aliquo meo stomacho esse relictos.* hedder det med et Suk i Brevet til Broderen (*ad Qv. fratr.* III, 5-6, 2).

[1]) Cic. *ad famil.* VIII, 1, 4: *Tui politici libri omnibus vigent.*

[2]) Cic. *ad Attic.* VI, 2, 3: *Peloponnesias civitates omnes maritimas esse . . . Dicaearchi tabulis credidi. Is . . . Graecos in eo reprehendit, quod mare tam secuti sunt: nec ullum in Peloponneso locum excipit . . . Arcadiae censebat esse Lepreon quoddam maritimum,* slg. Cic. *de rep.* II, 4.

[3]) Cic. *de rep.* I, 9, 14.

af Scipionernes Gravkamre kan Beliggenheden næppe være tvivlsom: *horti Scipionum* have havt deres Plads i umiddelbar Nærhed af disse, altsaa ved den 1ste Milepæl paa den appiske Vej, i den Trekant, som begrændses af denne og *via Latina* (de nuværende Vigner *Sassi* og *Codini)*[1]).

Med fuld Føje henlægger Cicero en filosofisk Undersøgelse til Scipios Villa. Scipio Æmilianus var ikke blot den udmærkede Hærfører, Carthagos og Numantias Erobrer, højt ansét som Statsmand og Taler, men tillige en af Tidens mest dannede Mænd. I sin Faders Hus havde han nydt en fortrinlig Opdragelse. Æmilius Paullus var selv en kundskabsrig Mand, vidt forskjellig fra en Barbar som Mummius, der efter Ødelæggelsen af Corinth (a. 146) plyndrede Grækenland for dets ypperste Kunstskatte og førte disse til Rom med det Paalæg til Overbringerne, at dersom de forkom noget Kunstværk, skulde de skaffe et nyt isteden[2]). Til sine Sønners Opdragelse indforskrev Æmilius Paullus de dueligste Lærere fra Grækenland, ikke blot Filosofer og Sproglærde men Malere og Billedhuggere, Beridere og Fægtemestre; og naar Statsforretninger ikke optog hans Tid, var han selv tilstede ved Sønnernes Øvelser og Undervisning. Efter Sejren ved Pydna (a. 168) forsmaaede han at berige sig med Kong Perseus' Skatte, men dennes Bibliothek kunde han ikke modstaa; han førte det med sig til Rom og skjænkede det til sine lærebegjærlige Sønner[3]). De unge Æmilier fik saaledes en fuldkommen græsk Opdragelse, saare forskjellig fra den, der blev deres Jævnbyrdige til Del. I sin Faders Hus gjorde Scipio ogsaa Bekjendtskab med enkelte

---

[1]) Canina, *la prima parte della via Appia* pag. 61, Noten; Stedet derimod uomtalt hos Nibby, Gerhard, Preller og Jordan.

[2]) Vellej. I, 13, 4: *Mummius tam rudis fuit, ut capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, jubent praedici conducentibus si eas perdidissent, novas esse reddituros.*

[3]) Plutarch. *Aemil. Paull.* cap. 6 og 28.

fremragende Grækere, til Ex. med Polybius, Historieskriveren, der efter Macedoniens Erobring (a. 168) var ført som Gidsel til Rom, men som hos Æmilius Paullus fandt den venligste Modtagelse.

Hele Livet igjennem bevarede Scipio denne Forkjærlighed for aandige Sysler, for Kunst og Videnskab. Han var stedse omgivet af de lærdeste Mænd, baade hjemme og i Krig; „altid virksom", hedder det, „øvede han enten Legemet i Farer eller Sjælen ved Granskninger"[1]. Cicero har i det nys berørte Skrift nævnet os den Kreds af fremragende Mænd, som under en Ferie kom sammen ude i Scipios Villa for med ham som Ordførende at drøfte Spørgsmaalet om den bedste Ordning af Statssamfundet; den mest kjendte af dem er Lælius, Scipios kjæreste Ven, der af Samtiden blev hædret med Tilnavnet „*Sapiens*", og hvis Raad den berømte Feltherre siges at have fulgt i Fred som i Krig, saa at man for Ex. tilskrev Lælius en væsentlig Andel i Erobringen af Carthago[2]. Det er Mænd af Roms første Familier, af hvilke vi se Scipio omgivet, men det aristokratiske Selskab maa ikke bibringe os den Forestilling, at Scipio, der vel i Politiken hyldede konservative Anskuelser og til Ex. var en Modstander af sine Svogre Gracchernes agrariske Planer, ogsaa i sit private Liv udelukkende søgte Omgang med højbaarne Standsfæller. Hvor Scipio opdagede Talentet, knyttede han det til sig uden Hensyn til Fødsel eller Aner. Lad os som Exempel nævne Digteren Terents, der kom som Slave fra Carthago til Rom, men efter engang at være bleven præsenteret af sin Herre for Scipio vandt ved sin Begavelse og sit tækkelige Væsen i den Grad Scipios og Lælius' Yndest, at disse efter Rygtet endog skulde have Del i Forfatterskabet til flere af hans Komedier,

---

[1]) Vellej. I, 13, 3: *Semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis aut animum disciplinis exercuit.*

[2]) Appian. VIII, 127.

og at dette særlig gjaldt Lælius, der var bekjendt for sit formskjønne Sprog.

I lignende nært Forhold stod Scipio til de græske Videnskabsmænd, der opholdt sig i Rom. Han lagde ikke Dølgsmaal paa sin Smag for det aandig Ædle, men var — som der siges — altid og for Alles Øjne ledsaget af de lærdeste Mænd fra Grækenland[1]; Xenofons Skrifter hørte til hans kjæreste Læsning, og dennes Cyropædie, tilføjer Cicero, veg saa at sige ikke fra hans Hænder[2]. Polybius var Scipios Ven fra Ungdommen af; senere blev han hans fortrolige Raadgiver og ledsagede ham bl. A. paa Toget mod Carthago. Dér kæmpede Polybius ved sin Vens Side, og da den mægtige Stad, som i Aarhundreder havde behersket Middelhavet og nær var bleven Italiens Undertvinger, gik op i Luer, saae han Sejrherren fælde Taarer over dens Skæbne. I tungsindig Tavshed overskuede Scipio Ødelæggelsen; han maatte sande, at Alt blomstrer for i et Nu at ældes og forgaa, og Polybius hørte hans Suk:

„Komme der skal en Dag, da det hellige Troja vil falde,
Askspærsvingeren Priamos selv og det Folk, han behersker“[3].

„Hvad mener Du dermed?“ spurgte han Scipio, og denne svarede uden Tøven, at han tænkte paa sit Fædreland; naar han skuede de menneskelige Tings Omskiftelighed, maatte han frygte for den Skæbne, som engang vilde ramme ogsaa det[4]. Sex Aarhundreder senere gik jo Scipios Anelse i Opfyldelse: fra Afrika kom Vandalerkongen Genserich til Rom, erobrede og

---

[1]) Cic. *de orat.* II, 37, 154: *secum eruditissimos homines ex Graecia palam semper habuit.*
[2]) Cic. *ad Qv fratr.* I, 1, 8, 23.
[3]) Iliaden, 4de Sang, v. 164—165 i Wilsters Oversættelse.
[4]) Appian. VIII, 132.

plyndrede Byen og førte Fanger og Bytte til det gjenopbyggede Carthago.

En anden Græker, der hørte til Scipios Omgangskreds, var Filosofen Panætius. Scipio optog ham i sit Hus og havde ligeledes ham til Ledsager paa Toget imod Carthago og paa senere Rejser til Ægypten og Asien. Gjennem Scipio og Lælius kom Panætius i Berøring med Roms fornemme Ungdom, og fortrinsvis blandt denne vandt han Tilhængere for den Retning af Filosofien, som han repræsenterede, Stoicismen, hvis Indpas og Udbredelse i Rom væsentlig skyldtes hans Evne til at fremsætte dens Lære paa en tiltalende Maade.

Med disse Mænd maa vi altsaa forestille os Scipio omgivet i sit Hjem, hvad enten dette var i Rom eller paa den nærliggende Villa. I deres Selskab fandt han Erstatning for et mindre lykkeligt Husliv. En enkelt af hans Gjæster bør endnu omtales, maaske den ejendommeligste af dem alle, Digteren Lucilius. Han var kun et Barn, næppe 14 Aar gammel, da Scipio lærte ham at kjende, men den store Forskjel i Alder[1]) forhindrede ikke, at der udviklede sig et saare venskabeligt Forhold mellem den berømte Feltherre og hans unge Protegé. Scipio og Lælius — de Tvende vare jo næsten uadskillelige — kunde blive som Børn paany, naar de vare sammen med den lille Lucilius, de kunde løbe om og lege med den kvikke Dreng, som om Aar og Bedrifter hverken havde ældet deres Sind eller Legeme — *nugari cum illo et discincti ludere*, hedder det hos Horats[2]). Ja, saa

---

[1]) Scipio var født 185 f. Chr., Lucilius derimod 148, saa at denne altsaa var mere end 35 Aar yngre end Scipio.

[2]) Horat. Sat. II, 1, 71 ff:

Quin ubi se a vulgo et scena in secreta remorant
Virtus Scipiadae et mitis sapientia Laeli,
Nugari cum illo et discincti ludere, donec
Decoqueretur olus, soliti;

lystigt gik Legen for sig, at man, efter Scholiastens Udsagn, en Dag fandt Barnet løbende omkring efter Scipio mellem Bordene i Spisesalen med en Serviet i Haanden, som han havde lavet sig til at kaste hen paa sin graahaarede Legekammerat[1]). Aabenbart var Lucilius Husets Kjæledægge, han morede de høje Herrer ved sin Lystighed og sit træffende Vid. Og at Scholiasten ikke har bundet os en Historie paa Ærmet, tør vi se bekræftet af Cicero; han undsér sig ved at tillægge saa store Mænd barnlige Tilbøjeligheder, men en Samtidig havde fortalt ham, at naar Scipio og Lælius vare slupne bort fra Byen og dens Forretninger ud paa deres Landslotte, kunde man se dem strejfe om langs Strandbredden ved Gaëta og Laurentum for at samle Konchylier og brogede Stene, maaske til Fornøjelse for deres lille Ven slaa Smut med dem — *incredibiliter repuerascebant*, siger Cicero[2]).

Lucilius nød Godt af Scipios Spøg og venlige, ligefremme Omgang, men naturligvis havde han et langt større Udbytte af det nære Bekjendtskab. I Carthagos Erobrer saae han jo en Mand, om hvem det hed sig, „at han aldrig havde sagt eller gjort Noget, som ikke var rosværdigt", og i den Kreds, der sluttede sig om denne, saae han Republikens ypperste Mænd, Hver i sin Retning staaende som Repræsentant for Tidens aandige Rørelser og fremfor deres Samtidige uberørte af dens

---

[1]) *Scholia Horatiana quae feruntur Acronis et Porphyrionis* (ed. Pauly) vol. II, pag. 226: *Scipio Africanus fertur intra domum tam ciuilis fuisse et carus Lucilio ut quodam tempore Laelius circa lecta triclinii fugienti supervenerit, cum eum Lucilius obtorta mappa quasi feriturus sequeretur.*

[2]) Cic. *de Orat.* II, 6, 22: *Saepe ex socero meo audivi, quum is diceret, socerum suum Laelium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, quum rus ex urbe, tamquam e vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scaevola, conchas eos et umbilicos ad Caietam et ad Laurentum legere consuesse, et ad omnem animi remissionem ludumque descendere.*

Skrøbeligheder — *virum non saeculi sui, sed omnis aevi optimum*[1]), hedder det til Ex. om den før nævnte Rutilius Rufus, med hvem Lucilius stiftede nærmere Bekjendtskab.

Scipio tog sig ogsaa faderligt af sin unge Vens Uddannelse. Han havde ham med sig paa Toget mod Numantia (a. 134) og optog ham i det Korps af Frivillige, der stod under hans særlige Kommando. Dér havde Lucilius Lejlighed til at beundre sin Velynder som den store Hærfører, der ved en stræng gjennemført Mandstugt fik et udisciplineret og modløst Mandskab omdannet til dygtige og paalidelige Krigere. Alt det løse Skrabsammen, der havde faaet Indpas i Hæren: Spaamænd og Gjøglere, løsagtige Fruentimmer og Kræmmere blev jaget ud af Lejren, ligesaa de magelige Vogne og unødige Trækdyr, de bløde, udpolstrede Senge og alt det overdaadige Bohave; Scipio kunde ikke bruge en Soldat, der var for magelig til at marchere, og selv var han den Første, der sov paa et Leje af Straa. Og Lucilius saae Scipios utrættede Virksomhed: hvorledes han var paa Færde fra Morgen til Aften for selv at inspicere Alt, hans Omsorg for Syge og Saarede, ogsaa for Dyrene, som de dovne Soldater vilde overlæsse med deres Bagage. Naar endelig Hæren disciplineret og hærdet blev ført mod Fjenden, vaagede Scipio betænksomt over Alles Vel, han beregnede omhyggelig alle Chancer, inden han indlod sig i Kamp; hellere end at vinde Fordele med Magt vilde han opnaa dem med Læmpe, thi han ansaae den for en slet Feltherre, der ikke — som Lægen — prøvede med mildere Midler, inden han greb til at skære og brænde. Opvakt og livlig i sit Omdømme har Lucilius sikkert allerede i Drengeaarene havt en Forestilling om de sjældne Egenskaber hos sin Velynder, og dobbelt maatte han paaskjønne den Godhed, der vistes ham, naar han saae, at Scipio, der var saa ligefrem i sin private Omgangskreds,

---

[1]) Vellej. II, 13, 2.

optraadte overfor Hæren med ubønhørlig Herskervilje og fordrede en høj Grad af Ærbødighed for sin Person; „strænge og nøjeregnende Befalingsmænd“, sagde Scipio, „vare en Vinding for deres egne Folk, men føjelige og eftergivende en Vinding for Fjenden“ [1]).

Krigen blev dog — som vi vide — ikke Lucilius' Gjerning i Livet; Kampen mod de frihedselskende Numantinere, der frembød saa blodige Optrin, skulde ej heller indbyde dertil. Han viede Muserne sit Talent og blev Skaberen af den romerske Satire. I et frimodigt og lunefuldt Sprog, stundom noget plumpt, med en Frihed i Udtrykket, som ikke skyer at nævne nogen Lyde ved dens rette Navn, drog han til Felts imod Personer og Institutioner, imod Byen og Folket, mod den hele sociale Tilstand i dette Rom, hvor — efter hans Skildring — Pengebegjærligheden og Nydelsessygen var Sjælen i Alles Virken —

vivite lurcones, comedones, vivite ventres!

tilraaber Digteren sine Landsmænd [2]) — og hvor Livet paa Forum Romanum var sunket ned til at være et Rænkespil, i hvilket Høje og Lave under Hæderlighedens Maske kappedes om at besnære og besvige hverandre — *ut si hostes sint omnibus omnes* [3]). Lucilius' digteriske Virksomhed ligger det iøvrigt for

---

[1]) Appian. VI, 85.
[2]) *C. Lucilii Saturarum Reliquiae* (ed Gerlach) lib. II fr. 24.
[3]) l. c. *ex libris incertis* fr. 2:

Nunc vero a mane ad noctem, festo atque profesto,
Toto itidem pariterque die, populusque patresque
Iactare indu foro se omnes, decedere nusquam,
Uni se atque eidem studio omnes dedere et arti:
Verba dare ut caute possint, pugnare dolose;
Blanditia certare, bonum simulare virum se;
Insidias facere, ut si hostes sint omnibus omnes.

fjærnt at omtale[1]). Vi kjende tilmed kun Lidet til den; af de 800 Satirer, samlede i 30 Bøger, som han siges at have skrevet, ere kun spredte Brudstykker ladte os tilbage. Samtiden satte ham imidlertid overmaade højt; den fandt Behag i hans djærve og træffende Vid og tog ikke Forargelse af de drøje Udtryk; ja langt ind i Kejsertiden, forsikkrer Quintilian, var der Mange, som ikke alene foretrak hans Satirer fremfor nogen Andens, men endog gav Lucilius Fortrinnet for alle Digtere[2]).

Bortsét fra, hvad der er anført om Scipios litterære Omgangskreds, kjende vi kun Lidet til hans private Liv. Plutarch har ikke efterladt os nogen Biografi af den berømte Hærfører. Saa Meget tør imidlertid antages for sikkert, at de materielle Nydelser ikke have lokket Nogen til Besøg i *horti Scipionum*. Scipio, der gjennem sine Bedrifter kunde have været en af Tidens rigeste Mænd, førte en saare tarvelig Husholdning; ligesom den ældre Cato kunde han ikke være Ven med den, „hvis Gane følte finere end hans Hjerte"[3]); han spottede over de Forvænte, der, som om de selv ingen Hænder havde, behøvede Andres Hjælp til at frottere sig efter Badet. I *horti Scipionum* saae man derfor hverken kostbart Bohave eller gyldent Service, ingen overdaadig Anretning eller unødig Tyendeskare; naar Scipio rejste, hedder det, talte man ikke hans Slaver, men hans Sejre, mønstrede ikke, hvad Guld og Sølv han førte med sig, men det Imponerende ved hans Personlighed[4]). Landslottet ved

---

[1]) Forf. henviser til en interessant Artikel: „*les Satires de Lucile*", af Ch. Labitte, i *Revue des deux mondes*, vol. XII (1845) pag. 97—112.

[2]) Quintil. *Inst. orator.* X, 1, 93

[3]) Plutarch. *Cato maj.* cap. 9.

[4]) Val. Max. IV, 3, 13: *Itaque, cum per socios et exteras gentes iter faceret, non mancipia eius sed uictoriae enumerabantur, nec quantum auri et argenti, sed quantum amplitudinis pondus secum ferret aestimabatur.*

den appiske Vej var derimod et æsthetisk Hjem, Samlingsstedet for den Tids Filosofer og Lærde. Og Ingen er bleven modtaget i dette Hjem uden at høste Udbytte af Scipios humane, alsidige Dannelse, af hans sunde og overlegne Dømmekraft, samtidig med at man følte sig indtaget af hans ligefremme, venlige Væsen. Dertil kom Værtens fuldkomne Uegennyttighed og Hæderlighed, hans Energi og sjældne Charakterstyrke, Egenskaber, som selv den gamle Cato anerkjendte med Beundring, da han ved Budskabet om, at Scipio havde faaet Anførslen over Hæren mod Carthago, udbrød i det Vers af Homer:

Ham alene besjæler en Aand, de Andre er' flagrende Skygger[1]).

I én Henseende frembød Livet paa *horti Scipionum* ikke glædelige Forhold. Scipio var ikke lykkelig gift; hans Hustru Sempronia, en Søster til Graccherne, skal have været overmaade styg, og hun fødte ikke sin Mand Børn. Denne holdt derfor ikke af hende, og hun ikke af ham. Saa ilde omtalt var Sempronia, at da Scipio uventet en Morgen blev fundet død i sin Seng, fortalte Rygtet, at Sempronia, maaske i Forbittrelse over de haarde Ord, Scipio havde udtalt i Anledning af hendes Broder Tiberius Gracchus' Drab –

„Dø som han hver Mand, der til lignende Daad sig formaster!"[2]) —

havde forvoldt sin Ægteherres Død.

Alle, Høje som Lave, sørgede ved Scipios Baare; selv hans Modstandere erkjendte, at Rom i ham havde tabt en af sine Bedstemænd. *Concurrite cives, concurrite!* — „frem, Borgere, frem!" raabte den gamle Metellus Macedonicus ved Budskabet om den store Erobrers pludselige Død, *moenia nostrae urbis*

---

[1]) Plutarch. *Cato maj.* cap. 27.

[2]) Homers Odyssee, 1ste Saug 48de Vers i Wilsters Oversættelse.

euersa sunt — „nu rystes Staten i sine Fuger“ [1]); og den berømte Feltherre, der, medens Scipio levede, hørte til dennes bittre Modstandere, bød sine Sønner bære den Afdødes Baare: „En større Mand“, tilføjede han, „kunde de ikke vise denne Hyldest“.

Efter Scipio Æmilianus' Død lader der sig næppe angive nogen sikker Besidder af Scipionernes Villa. Maaske vi imidlertid tør forsøge en Gisning. Cicero nævner i en af sine filippiske Taler en „*villa Scipionis*“ [2]), i hans Breve ogsaa kaldet „*villa Metelli*“ [3]) efter den Scipio Metellus, som paa hans Tid var Ejer af Stedet; og det er næppe uberettiget at spørge, om ikke denne „*villa Scipionis s. Metelli*“ er den samme eller i hvert Fald har ligget paa samme Sted som det omtalte Landslot. Hvis saa er, har maaske Pompejus en kort Tid været Besidder af Scipionernes Villa. Han var sidste Gang gift med Cornelia, en Datter af den Publius Scipio (Nasica), der blev adopteret af Cæcilierne og derefter førte det pompøse Navn Q. Cæcilius Metellus Pius Scipio, en ivrig Optimat, der kæmpede mod Cæsar i Afrika, men tabte Slaget ved Thapsus (a. 46). Længe har Pompejus dog ikke kunnet nyde godt af sin Besiddelse. Faa Aar efter Brylluppet med Cornelia (a. 52) forlod han Italien, og hans unge Hustru, der tidligere havde været gift med Publius Crassus, en Søn af Triumviren, og som omtales som en af Tidens skjønneste og ædleste Kvinder, fulgte ham paa Flugten til Grækenland og lukkede hans Øjne i Ægypten. Cornelia fik sin Mands Aske udleveret, men denne bisatte hun ikke i Scipionernes Villa, men paa Pom-

---

[1]) Val. Max. IV, 1, 12.
[2]) Cic. *orat. Philipp.* II, 42, 109.
[3]) Cic. *ad famil.* XII, 2, 1.

pejus' Landslot i Albanerbjergene *(Albanum Pompeji)*, hvortil der jo knyttede sig saa mange Erindringer fra hans lykkelige Dage.

Efter Pompejus' Død bemægtigede Antonius sig denne Villa tilligemed de andre Ejendomme, der tilhørte den afdøde Triumvir og dennes Svigerfader. Cicero er oprørt over de vilde Orgier, der fejredes paa disse Landslotte, der tidligere kun havde sét Maadehold og Ærbarhed. *Quae Charybdis tam vorax!* udbryder han[1]). Drukne Spillere larmede i de søjlebaarne Sale, Værelserne blev til Hestestalde og Spisesalene til Skjænkestuer; Pompejus' kostbare Purpurdækkener skjulte de Skjændigheder, der gik for sig i lønlige Kamre — „jeg ynkes over Mure og Vægge!" [2]). Ciceros Veraab gjælder vel nærmest de saakaldte *„horti superiores"* [3]), som Pompejus besad paa Esquilinerbjerget eller paa *collis hortorum* (Monte Pincio); men ogsaa Scipios Villa modtog Besøg af Triumviren og hans støjende Gjæster. Her opholdt Antonius sig nogle Dage i Efteraaret 44, da han forberedte et Tilsvar paa Ciceros 1ste Filippika, et kraftigt Indlæg, som han haabede skulde slaa hans Modstandere til Jorden. Udfaldet blev dog ikke efter Forventning; Talen gjorde intet Indtryk, det forekom Enhver, som om Triumviren — for at bruge Ciceros drastiske Udtryk — „mere kastede sin Tale op, end holdt den" — *vomere suo more, non dicere*[4]). „Men hvorledes", spørger Taleren, „skulde der ogsaa kunne være Lejlighed til Studium og alvorlig Forberedelse under Drikkelag og Udsvævelser?" — som Ordsproget siger: *„plenus venter non studet libenter"* [5]). Iøvrigt har Scipionernes Villa næppe rødmet saa stærkt over Antonius' Gjæstebud. Dens sidste Besidder af Corneliernes Slægt, den førnævnte Scipio Metellus, havde bragt Stedet i daarligt Ry. Han

---

[1]) Cic. *orat. Philipp.* II, 27, 67.
[2]) Cic. l. c. II, 28, 69.
[3]) Ascon. *in Milon. argum.* og § 67, ed. Orelli (1833) V, 2 pag. 37 og 50.
[4]) Cic. *ad famil.* XII, 2, 1.
[5]) Binder l. c. No. 2585.

var en meget fornem Mand, Pompejus' Svigerfader og optaget i en af Roms berømmeligste Slægter, Cæcilierne, og i Kraft af denne sin sociale Stilling spillede han en fremtrædende Rolle i Statslivet, men personlig agtede man ham kun lidet. Han var forgjældet og udsvævende, vilde kun herske og nyde, og som Konsul deltog han i Gjæstebud, som det havde været hans Pligt, hedder det, ikke at tage Del i, men at straffe; Valerius Maximus giver ham Plads mellem Catilina og Clodius som et Exempel paa forargelig Vellyst og Fraadseri[1]).

Af Scipionernes Villa er der for Tiden intet Spor. Man maa nøjes med at staa paa den Grund, hvor den tør formodes at have ligget. Det er ikke et Terrain, der frister til gjentagne Besøg. Fordum var denne Trekant, der indenfor den nuværende Befæstning begrændses af *via Appia* og *via Latina*, et aristokratisk bebygget Kvartér, ejendommelig monumentalt ved de mange pragtfulde Gravmæler, som her havde deres Plads; men nu maa Markerne tjene til Affaldsplads for Byen Rom. Tidlig om Morgenen kan man se Vogn paa Vogn rulle ud ad den øde *via Latina* og her aflæsse alt det Affald, som i Nattens Løb er fejet sammen fra Roms Gader og Udsalgssteder. Derude hersker travl Virksomhed; Børn og Voxne sidde ved de uhyggelige Dynger og udsøge, hvad der endnu kan bruges; Klude og gamle Klædningsstykker, Skaar af Glas og Ler, Papir og Plantérester — Alt sorteres og lægges i Bunker; og mangen Gjenstand, der har udtjent i Hotellerne eller i de rige Butikker, vandrer herfra flikket og oppudset til Salg for Smaafolk i Ghetto'ens Boder.

Tør man trodse Lugten, der iøvrigt er ubeskrivelig intensiv og følger En længe efter Besøget, kan man gaa tværs over Marken for at komme ind i Scipionernes Gravkamre. Det er jo

---

[1]) Val. Max. IX, 1, 7—9.

til disse, at den væsentlige Interesse ved Stedet er knyttet: om end det Meste af, hvad man her har fundet, er ført bort til Samlingerne, ere de mærkelige Kamre dog stedse et Besøg værd. Den nærmere Omtale af *sepulcra Scipionum*, af deres Sarkofager og Indskrifter, Paavisningen af det ejendommelige Sprog i disse *tituli sepulcrales*, der repræsenterer noget af det ældste monumentale Latin, som kjendes, hører imidlertid andetsteds hen.

I ringe Afstand fra *horti Scipionum* laa et lille Landsted (med et Tilliggende af omtrent 10 Tdr. Land), der tilhørte Digteren Terents. „*Via Appia ad Martis*“ hedder det om Beliggenheden[1]), og saaledes betegnede Romerne efter et bekjendt Mars-Tempel udenfor Murene en Strækning langsmed den appiske Vej mellem den 1ste og 2den Milepæl[2]). Maaske dette Landsted var en Gave af Scipio Æmilianus. Scipio var meget gavmild, og Terents hørte til hans kjæreste Omgangsvenner. Som allerede bemærket, var det dog ikke Scipio, der lagde Grunden til Digterens Lykke, men Senatoren Terentius (Lucanus), i hvis Hus Terents var Slave. Denne fandt saa meget Behag i den smukke og begavede Yngling, at han lod ham opdrage som en Fribaaren og skjænkede ham Friheden i en ung Alder. Gjennem sin Herre blev Terents bekjendt med Scipio og dennes litterære Omgangskreds, og i den Grad fandt de fornemme Herrer jo Behag i hans Digtning for Scenen, at man vilde vide, at de hjalp ham med at skrive hans Komedier.

Hvorvidt Rygtet talte Sandhed, lader sig vanskelig afgjøre nu. De samtidige Beretninger, der ere ladte os tilbage om

---

[1]) Sueton. *de viris illustr.* (ed. Reifferscheid) pag. 33: *reliquit filiam . . . item hortulos XX iugerum uia Appia ad Martis.*

[2]) *Annali dell' Inst.* vol. XII (1840) pag. 99—100

Terents' Liv og Virksomhed, ere først nedskrevne Aarhundreder efter hans Død, og Suetonius, der har samlet dem, hjælper os ikke til nogen Mening om deres Troværdighed. Saa Meget kunne vi dog se af Terents' egne Stykker, at han ikke gjorde Synderligt for at modsige de Rygter, for hvilke hans Muse var Gjenstand. Der var navnlig en arrig gammel Digter — *malevolus vetus poeta*, som ikke blev træt af at beskylde ham for i sine Komedier at sejle under fremmed Flag, og mod hvem Terents jævnlig polemiserer i sine Lystspil.

. . . „Og naar nu disse Skumlere
Fortælle, han faaer stadig Hjælp af Adelsmænd,
Som skrive med ham, — nu, da mener han, at det,
Som disse ansee for en haard Bebrejdelse,
Er just hans bedste Roes, at tækkes dem, som I
Og hele Folket ynder, og hvis Tjenester
I Krig, i Fred og rolig Virksomhed Enhver
Har kunnet nyde Godt af uden nogen Skam" —

hedder det til Ex. i Prologen til „*Adelphi*" (Brødrene)[1]), og mere direkte henvender han sig til hin Poet, naar han i Prologen til „*Heautontimorumenos*" (Selvplageren) udbryder:

„Naar nu en arrig, gammel Digter snakker om,
At pludselig paa Kunsten han har kastet sig
I Tillid ej til egen, men til Venners Kløgt,
Da skal Jer Dom, Jer Kjendelse afgjøre det"[2]).

Terents benægter saaledes ikke, at han har høstet Nytte af sine Velynderes Dannelse og æsthetiske Smag; hvorledes de ere komne ham til Hjælp, antyder han derimod ikke. Men den lemfældige Maade, paa hvilken Digteren imødegik det gængse Paasagn, maaske — som Suetonius formoder, af Hensyn til Scipio

[1]) Terentses Lystspil, oversatte af Whitte, II, pag. 187—188.
[2]) l. c. I, pag. 134.

og Lælius, hvem Rygtet ikke skal have været ukjært[1]) — kom ham for saa vidt til Skade, som den medførte, at Rygtet ikke forstummede, men voxede i Styrke. Man kunde ikke forstaa, hvorledes en født Afrikaner kunde behandle det romerske Sprog med saamegen Finhed og Ynde — Cicero paaberaaber sig endog Terents som Hjemmel for en sprogrigtig latinsk Konstruktion[2]). Man udspredte ogsaa Anekdoter, hvis exakte Omstændelighed skulde godtgjore, at Lælius var Forfatter til visse bestemte Scener i Komedierne. Cornelius Nepos vidste til Ex. fra sikker Kilde, at Lælius under et Ophold paa sin Villa i Puteoli arbejdede paa „Selvplageren". Hans Hustru havde bedt ham om at komme tidlig til Bords, men Lælius kunde ikke rive sig løs fra sit Arbejde — „forstyr mig ikke!" bad han; først sent kom han ind i Spisesalen og udbrød da, „at sjælden var Arbejdet gaaet saa godt for ham som netop i Dag — *non saepe in scribendi magis sibi successisse*"; og da hans Hustru anmodede ham om at oplæse, hvad han havde skrevet, reciterede han den Scene i „*Heautontimorumenos*", der begynder med Versene:

„Ret uforskammet Syrus har med Løfter hid mig lokket!"[3]).

Anekdoten maa staa ved sit Værd. Vi kjende den kun paa anden Haand[4]), men dens Paalidelighed forudsat, kan dog næppe den eller de bidende Epigrammer, hvori man angreb Terents' Muse, berettige os til at antage, at de fornemme Velyndere havde ligefrem Del i Tilblivelsen af hans Lystspil; vi kjende ikke noget til en digterisk Produktion paa egen Haand af Scipio og Lælius; derimod vide vi, at Terents havde Fjender, der misundte ham den fortrolige Omgang med Roms første Mænd, og at de angreb baade ham og hans Velyndere paa forskjellig Maade.

---

[1]) Sueton. l. c. pag. 30.
[2]) Cic *ad Attic.* VII, 3, 10.
[3]) Heautontimorumenos 4de Akt, 2den Scene, oversat af Whitte.
[4]) Sueton. l. c. pag. 31.

Langt snarere maa Forholdet tænkes saaledes, at Terents har oplæst sine Lystspil for Scipio og dennes Venner, og at han da har lagt sig deres Raad og Bemærkninger om det Formelle eller Replikskiftet paa Sinde; maaske det endog har moret Lælius, der berømmes for sin stilistiske Gave, at rette Stil paa Digterens Vers; han har strøget Vendinger og Udtryk, der kunde vække Anstød hos dannede Tilhørere, og mulig hjulpet Digteren med at iklæde Dialogen den „*elegantia sermonis*“ [1]), der vakte Samtidens Beundring. Terents var derfor ogsaa fortrinsvis de Dannedes Digter. I hans Komedier fandt de ikke, som hos hans Forløber Plautus, kaade Løjer og Skjæmt, men rigtignok heller ikke dennes Lune og Opfindsomhed; han lader ikke sine Personer tale Folkets djærve Maal, og lader dem endnu mindre overdænge hinanden med de groveste Skjældsord; men Talen føres i et udvalgt og maadeholdent Sprog, saaledes som det sømmer sig Personer, der ikke — som hos Plautus — ere Typer for den laveste Almue, men fortrinsvis ere tagne fra dannede Kredse. Maaske forekom Terents ogsaa sine Velyndere noget tør og ensformig, de savnede den sprudlende Friskhed, den „*vis comica*“ — for at bruge Cæsars Udtryk [2]) — der gjorde Plautus saa uimodstaaelig, men de anerkjendte hans dygtige og omhyggelige Charaktertegning, og indsigtsfulde Kunstdommere løftede ham til Skyerne for hans slebne Sprog og sirlige Formaninger; mange af Digterens formskjønne Vers leve endnu som bevingede Ord.

---

[1]) Cic. *ad Attic.* VII, 3. 10.

[2]) Cæsars Dom om Terents er udtalt i følgende Vers:

Tu quoque, tu in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, et merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque utinam scriptis adiuncta foret uis,
Comica ut aequato uirtus polleret honore
Cum Graecis, neue hac despectus parte iaceres,
Vnum hoc maceror ac doleo tibi desse, Terenti.

Sueton. l. c. pag. 34.

Til Terents' Liv kjende vi iøvrigt kun Lidet. Maaske han har levet i gode Kaar paa sin lille Lystgaard ved den appiske Vej; for enkelte af sine Lystspil, til Ex. for „Eunuchen", der gjorde særlig Lykke, fik han et Honorar, større end hvad der hidtil var betalt for noget dramatisk Arbejde, nemlig 8000 Sestertier (omtrent 1400 Kr.). Misundere spottede imidlertid i deres Epigrammer over hans Trang: „hvortil hjalp ham vel Venskabet med en Scipio, Lælius og Furius", spurgte de; „uagtet de levede i Velstand og Anseelse, sank han ned i den største Nød, saa han end ikke havde Nok til at leje sig en Bolig for" [1]). — *Hortuli Terentii* kom næppe til at gjemme Digterens Aske. Det hedder sig, at han i ung Alder døde i Grækenland eller paa Rejsen derfra til Rom, og maaske af Sorg over, at et Skib, med hvilket han havde sendt sine nye Lystspil forud til Hjemmet, gik under med hans Arbejde [2]).

Fra det Sted, hvor Terents' Villa havde sin Plads, hidrører en Buste, der antages for et Billede af Digteren. Den blev fundet 1826 i en Vigne umiddelbart udenfor *porta S. Sebastiano (vigna Frediani)* og har nu sin Plads i det capitolinske Museum ved Siden af den før omtalte Buste af Asinius Pollio. Den viser os en Mand paa 30—40 Aar med regelmæssige, fast udprægede Træk, kort afklippet Haar og Skjæg og lav Pande. Paa den højre Skulder er indhugget en Maske, saaledes som den bares af Skuespillerne [3]). Bustens Kunstværd er ikke for

---

[1]) Sueton. l. c pag. 28:

. . . nil Publio
Scipio profuit. nil illi Laelius, nil Furius,
Tres per id tempus qui agitabant nobiles facillume.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conducticiam.
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servolus.

[2]) Sueton. l. c. pag. 33.

[3]) *Annali dell' Inst.* vol. XII, tav. G.

højt at regne, rimeligvis er den en Kopi fra Kejserdømmets 2det Aarhundrede af et tidligere Billede. Den udhuggede Maske i Forbindelse med Findestedet og den Lighed, som Trækkene siges at have med Billedet paa en Skuemønt, en saakaldet Contorniat, der bærer Omskriften TERENTIVS, har bragt de italienske Kunstkjendere til at erklære Busten for et Portræt af den romerske Digter.

Billedet i denne Personifikation gjør ikke noget tiltalende Indtryk. Der er intet Aandfuldt eller Overlegent i dette Ydre, intet frejdigt Livsmod, men Mærker af haardt Arbejde, baade aandigt og legemligt, af Bekymringer og Plager, der have furet Panden med dybe Rynker og lagt Folder omkring Munden; med dette mismodige og lidende Aasyn for Øje spørger man uvilkaarlig sig selv, om Datidens Digtere, der skrev saa bidende Epigrammer over Terents, mulig ikke havde nogen Ret, naar de paastod, at Opholdet i Rom og Forholdet til de fornemme Velyndere voldte Digteren bittre Timer.

Med hvad Ret den omtalte Buste tør udgives for et Billede af Terents, maa henstaa som tvivlsomt. Man henviser foruden til Masken, der er indhugget paa Skulderen, til det tætte, korte Haar, den lave Pande og de fyldige Læber, og mener, at dette Ydre røber den afrikanske Herkomst; maaske man til yderligere Bestyrkelse for sin Mening kunde anføre, at Busten blev fremdraget fra et Gravkammer, der ifølge en sammesteds fundet Indskrift var opført af en Publius Aelius Africanus, altsaa af en Mand, der selv synes at have været en Afrikaner, og som mulig har villet hædre sin berømte Landsmand med en Buste dér, hvor denne tidligere havde sit Landsted. Vanskelig synes man derimod at kunne paaberaabe sig Ligheden med Billedet paa den anførte Contorniat — idetmindste ikke i den Gjengivelse, som Medaillen har faaet i Visconti's „*Iconographie Romaine*“ [1]), der

---

[1]) E. Q. Visconti, *Icon. Rom* vol. I pag. 230, pl X No. 3, slg. *Annali dell' Inst.* vol. XII tav. G.

dog fremhæves som særlig vellykket. Contorniaten, der skriver sig fra det 4de—5te Aarhundrede og for Tiden findes i et tydsk Møntkabinet, viser os i Profil et skjægløst Ansigt, fint og selvbevidst, med blødt, bølgende Haar og høj Pande — et Ydre, der ganske anderledes svarer til vor Forestilling om en humoristisk Digter end hint Brystbillede med dets haarde, anstrængte Træk. Om Ligheder kan man jo imidlertid vanskelig enes; men vistnok gaar man ud over, hvad der kan ses med et almindeligt Øje, naar man — som en italiensk Kunstkjender — erklærer, at den Bemærkning hos Suetonius, at „Terents var en Mand af Middelhøjde, spinkel af Lemmer og mørk af Hudfarve"[1]) passer fortrinligt med den her omhandlede Buste[2]). Unægtelig: *nil difficile amanti.*

[1]) Sueton. l. c. pag. 33.
[2]) *Annal. dell' Inst.* vol. XII pag. 103.

III.

HORTI CRASSIPEDIS.

I den anførte Egn „*via Appia ad Martis*“ tør vi maaske fremdeles søge en Villa, der tilhørte Ciceros Svigersøn, Furius Crassipes. Her omtales i det Mindste en „*ambulatio Crassipedis*“[1]) — en Søjlehal eller deslige, bestemt til at spadsere i og indrettet med romersk Bekvemmelighed: luftig og skyggefuld om Sommeren, i Læ og solbeskinnet om Vinteren; men denne *ambulatio* har vistnok været Tilbehør til en større Ejendom, der tilhørte Ciceros Svigersøn, og om hvilken det vides, at den laa strax udenfor en af Roms Porte[2]).

Stedet er interessant. I *horti Crassipedis* gav Cicero, faa Dage forinden Crassus afrejste paa Toget mod Partherne (Novbr. 55), en stor Fest — et Gjæstebud, der blev sat i Scene af Roms styrende Mænd, Pompejus og Cæsar, og som højt og lydeligt skulde forkynde, at nu var det gamle Fjendskab mellem to Modstandere forbi, nu havde Cicero og Crassus slukket deres Avind i Vinen. Festen vakte stor Opsigt; den blev diskuteret i

---

[1]) Cic. *ad Qv. fratr.* III, 7, 1.
[2]) Cic. *ad Attic.* IV, 12.

Roms politiske Kredse, og Rygtet om den fløj ud i Provindserne til de fornemme Herrer Statholdere, der spurgte Venner og Bekjendte om Aarsagen til det mærkelige Omslag, og hvilke Følger vel denne Udsoning kunde drage efter sig.

Man undrede sig ikke uden Grund. Forholdet mellem Cicero og Crassus havde længe været spændt, og Alverden vidste det. Uviljen stammede alt fra Konsulatets Dage — eller endog forinden, da Crassus modarbejdede Ciceros Valg til Konsul og virkede for Catilinas; og Misstemningen tiltog i Styrke, da Rygtet beskyldte Crassus for at begunstige den farlige Oprører, ja endog udpegede ham som Deltager i dennes Sammensværgelse. Faa Aar senere (a. 61) blev Bruddet ulægeligt. Crassus, der til daglig Brug vaagede saa nøje over sin Pengekasse, stillede paa én Gang sit Guld til Clodius' Raadighed; selv kjøbte og lokkede han, eller truede — det halve Rom sagdes jo at staa i Gjældsforhold til ham[1]) —, og saaledes hjalp han Ciceros forbittrede Modstander til at underkjøbe sine Dommere, saa at denne, frifunden for det dristige Indbrud i *Bona Dea*'s Tempel, kunde gjøre sig til Redskab for Triumvirerne og slukke sit Had til Cicero[2]). Og i hine Dage, da Taleren vankede landflygtig omkring langt borte fra Fædrelandet, maatte han betænke, hvorledes han for sin Del havde forsét sig imod Triumviren; hvorledes han maaske først havde yppet Striden ved at løfte Pompejus til Skyerne paa Crassus' Bekostning, hvorledes han offentlig havde spottet over hans umættelige Havesyge[3]) og paa underfundig Maade søgt at kompromittere ham under den Catilinariske Sammensværgelse. Mangen kaad Spot, der fløj Byen rundt som Vidnesbyrd om Konsularens træffende Vid, brændte

---

[1]) Sall. *Catil.* cap. 48, 5: *plerique Crasso ex negotiis privatis obnoxii.*
[2]) Jfr. i det Foreg. pag. 72 ff.
[3]) Cic. *de lege agraria* II, 24, 65.

ham nu glødende paa Tungen. Taleren følte, hvor haardt han havde forbrudt sig mod sin Uven, og Bekymringen for hans Vrede gav sig Luft i et inderligt Suk: „Jeg er bange for Crassus“ — *Crassum tamen metuo*, skrev han til sin Hustru, da denne bad ham fatte Mod og haabe Hjælp af de nyvalgte Tribuner[1]). Forholdet bedrede sig ikke efter Exilet. Officielt kunde man vel sige hinanden nogle Behageligheder, Crassus strø lidt Virak for Cicero, og denne til Gjengjæld prise hin som „den Mand, med hvem alle Venskabets Baand forenede ham“[2]) — men i Hjerterne glødede det gamle Had. Endnu kort forinden Udsoningen fandt Sted, var der forefaldet et heftigt Sammenstød. Crassus havde under Behandlingen af en Sag om Provindsfordelingen for Konsulerne for Aaret 55 angrebet Cicero paa hans ømmeste Sted, kaldt ham en *exsul* — en Fredløs; og Cicero, der saaledes med Ét blev mindet om sine sørgeligste Dage, tilmed af den, der havde været med til at berede ham dem, kom i Affekt og svarede Crassus med en Bitterhed, der viste — som han udtrykker sig — „at en god Del af den Galde, som han havde haabet at være bleven af med, endnu sad dybt i Hjertet“[3]). Fjendskabet blev nu ansét for saa stærkt som nogensinde. De konservative Herrer i Senatet glædede sig over den nye Tvedragt og lykønskede Taleren: „dér have vi vor gamle Cicero . . . Republiken sin behjertede Talsmand“[4]); nu haabede man at vinde Taleren i Kampen mod det „trehornede Uhyre“[5]): Triumvirerne fra Aar 60, der i Foraaret 56 havde været sammen og fornyet

[1]) Cic. *ad famil.* XIV, 2, 2

[2]) Cic. *pro Sextio* 17, 39: *vir fortissimus quocum mihi erant omnes amicitiae necessitudines* —

[3]) Cic. *ad famil.* I, 9, 20.

[4]) Cic. l c.: *quum se maximum fructum cepisse dicerent ex libertate mea meque tum denique sibi visum esse rei publicae. qualis fuissem, restitutum.*

[5]) „*Τρικάρανον*“: Udtrykket er brugt af Ciceros Samtidige Terentius Varro (*M. Terenti Varronis Saturarum Menippearum Reliquiae* ed. Alex. Riese, Lipsiae 1865, pag. 232).

deres Alliance i Luca (Lucca). De fornemme Herrer kjendte dog ikke deres Ordfører ret. Cicero havde ikke Lyst til paany at lade sig stange af det hornede Udyr. Han havde bødet haardt for sin Modstand og — som Ordsproget siger: *„quae nocent, docent“* [1]). „Nej, bort med disse Grundsætninger for en retskaffen og hæderlig Mand!“ — *valeant recta, vera, honesta consilia* . . . „det er utroligt, i hvilken Grad disse Mænd, der ville gjælde for Førere af den gode Sag, ere falske og upaalidelige“ — saaledes skriver han i Foraaret 56 til Atticus [2]), faa Maaneder efter Hjemkomsten fra Exilet, og bittert angrende, at han er gaaet deres Ærinde, udbryder han: „Det er dem, der have ført mig paa falsk Vej, de lod mig i Stikken og gav mig til Pris for mine Fjender“ — *ab iis inductus, relictus, proiectus!* [3]).

Omstændighederne føjede det ogsaa saaledes, at „det hornede Uhyre“ fik Brug for den føjelige Taler. Der var kommet nogen Skævhed i Væxten: de to Horn havde bredt sig paa det tredjes Bekostning, og Crassus følte, at det var hans Værge, der trængte til at hvæsses. I 16 Aar havde han holdt sig hjemme og ruget over Pengene, medens Pompejus i den Tid havde besejret Sørøverne og Mithridates, Cæsar erobret Gallien og ført sine Legioner til Atlanterhavet; deres Lavrbær tillod ham ikke at sove. Ved Sammenkomsten med sine Kolleger havde han følt, hvor meget han stod tilbage for dem i Magt og Anseelse; for ikke at blive helt distanceret maatte han indhente det Forsømte — men hurtigt: intet Øjeblik turde spildes — Triumviren var alt over de 60. Nu var Lejligheden kommen til at vinde det Tabte tilbage. Overenskomsten i Lucca havde sikkret ham Konsulatet for det følgende Aar (a. 55), og Statholderskabet i Syrien med

---

[1]) Binder, *Nov. thes. adag. Lat.* No. 2703
[2]) Cic. *ad Attic.* IV, 5, 1.
[3]) Cic. l. c.

Udsigt til en Krig mod Partherne skulde være Belønningen for hans Tjenester.

Crassus kunde ikke skjule sin Glæde; Ungdommens Ild luede op i det rolige Blod. I Tanken saae han Sejre, der skulde fordunkle Pompejus' og Cæsars; gjennem Parthernes Land skulde han trænge frem til Indus og Ganges som en ny Alexander; Lavrbærkrandsen smykkede allerede det skaldede Hoved, og — Guldet hobede sig op i hans Hvælvinger[1]); „*quem perdere vult Deus, prius dementat*". Men Fantasien, der malede Fremtiden saa straalende skjøn, bragte ogsaa Øjeblikke, hvor Haabet glippede og Bekymringerne bankede paa; bange Anelser kaldte Triumviren tilbage fra Drømmenes Land. Hvo borgede for, at han ikke før Tiden vilde blive kaldt hjem fra Provindsen — den Lov, der hjemlede ham denne, havde mange Modstandere, og Krigen mod Partherne blev endog erklæret for uretfærdig —, eller at Misunderne efter saa store Sejre nægtede ham Triumfen? Frygten for, at man skulde kuldkaste de glimrende Planer, gød Malurt i Glæden.

Fremfor Nogen frygtede Triumviren Cicero. Forsigtig holdt denne sig bag Rækkerne og syntes ikke at ville vove sig frem; men han følte Partiet paa Pulsen, og naar der kom Uro i Lejren, vidste han behændigt at gjøre sig til Talsmand for de Misfornøjede; Ingen kunde som han rive de Frygtsomme og Vaklende med sig, styre og vinde Gemytter ved sin overbevisende Veltalenhed — „*summus tractandorum animorum artifex*", som han kaldes af Quintilian[2]). Og hvad kunde Cicero ikke falde paa at sige? Hvilken Diffami kunde han ikke slaa fast og udsmykke med sit slagfærdige Vid? Nys (i Foraaret 55) havde han angrebet Konsulen for Aaret 58, Cæsars Svigerfader, Lucius Piso, der vendte tilbage fra Statholderskabet i Mace-

---

[1]) Plutarch. *M. Crassus.* cap. 16; *Comp. Nic. cum Crasso* cap. 4.
[2]) Quintil. *Inst. orator.* XI, 1, 85.

donien, og beskyldt ham for alle Skjændigheder, hvortil en Provindsbestyrelse gav Anledning: for Hærens Nederlag og Provindsens Udsugelse, for Stæders og Templers Brand og Udplyndring — i Macedonien flygtede Prokonsulen for Fjenden, men Kvinderne for ham[1]). Endnu hæftigere drog Taleren til Felts mod den Hjemvendende personlig: haanede ham som et Udskud af Menneskeheden, et *immanissimum et foedissimum monstrum*, der udsvævende, hentæret af Laster lignede et omvankende Lig[2]); „efter at have sviret til Hanegal, laa han beruset i sine Slavers Arme; uvist, om han „*plus biberit, an vomuerit, an effuderit*"[3]) — „den cyniske Konsular", som Clodius kaldte Taleren[4]), maa citeres paa Latin. Et Angreb af lignende Art, frygtede Crassus, skulde maaske rettes ogsaa mod ham, og Roms Skolebørn[5]) lære ogsaa denne Tale udenad som en Prøve paa smagfuld Veltalenhed. Crassus var sig bevidst, at ogsaa hans Privatliv frembød Blottelser — man forøger ikke let en Formue fra 300 Talenter til 7000 Talenter (omtrent 28 Mill. Kroner), uden at Pengene have været paa mislige Veje; og om han end ikke selv kunde lastes for Løshed i Sæder[6]), var hans Hustru Tertulla ingenlunde bekjendt som et Mønster paa Ærbarhed.

For enhver Pris gjaldt det da om at forebygge Ciceros Hævn. Alene formaaede Crassus ikke at sikkre sig mod Taleren, men hans Kolleger i Triumviratet havde visse Virkemidler; han henvendte sig derfor til dem, og de gav Cicero et Vink: Cæsar vistnok paa sin høflige, urbane Maade — „*leniter in modo, fortiter in re*", Pompejus derimod med hin *brevitas imperatoria*, der stundom i saa høj Grad krænkede den pirrelige Taler. En Udsoning blev

---

[1]) Cic. *de prov. consular.* 3, 6

[2]) Cic. *in Pison.* 14, 31; 33, 82: *abjectum cadaver.*

[3]) Cic. l. c. 27, 67; 10, 22.

[4]) Cic. *ad Attic* II, 9, 1.

[5]) Cic. *ad Qv. fratr.* III, 1, 4, 11: *pueri omnes.*

[6]) Vellej. II, 48, 2: *Vir, cetera sanctissimus, immunisque voluptatibus.*

altsaa arrangeret — men ikke en Udsoning under fire Øjne; nej, højt og lydeligt skulde den forkyndes, for at betage Enhver Tvivlen om Ciceros Sindelag, gaa for sig for Alles Øjne, saa at et muligt Frafald blev desto vanskeligere. Vi kjende ikke de Underhandlinger, der ere førte, vide ikke, om Taleren er bleven truet eller lokket — i begge Henseender havde man gode Trumfer paa Haanden; men Resultatet er at læse hos Cicero selv: i Begyndelsen af Novbr. 55, faa Dage forinden Afrejsen til Toget mod Partherne, bød Crassus sig til Gjæst hos Cicero og i Overværelse af det romerske Folk beværtede denne ham i sin Svigersøns Villa udenfor Portene[1]).

Festen var saaledes mere end et privat Gjæstebud mellem to romerske Stormænd. I egentlig Forstand kunde den kaldes en „Zweckessen", en politisk Middag, som Senatspartiets Fører gav for en af Deltagerne i Mødet i Lucca og derved lod forstaa, at han bøjede sig for de trufne Aftaler, og at Ingen turde gjøre Regning paa ham i Kampen mod det mægtige Trekløver.

En skæbnesvanger Middag! Man fristes til at fantasere over dens Følger. Udsoningen i *horti Crassipedis* forhindrede Cicero fra at slutte sig til dem, der Aaret efter Triumvirens Afrejse ivrede for hans Tilbagekaldelse, og bragte ham til at tage Ordet for den Fraværende — „saa varmt", forsikkrer han, „som ingensinde før i nogen Sag"[2]). Men dersom Crassus ikke var forbleven i Syrien, dersom han ikke havde ladet sit Liv ved Carræ (a. 53), hvor langt anderledes vilde det da ikke have sét ud i Rom! Cæsar havde havt en Modstander mere, maaske havde han ikke

---

[1]) Cic. *ad famil.* I, 9, 20: *Crassusque, ut quasi testata populo Romano esset nostra gratia, paene a meis laribus in provinciam est profectus. Nam, quum mihi condixisset, coenavit aqud me in mei generi Crassipedis hortis.*

[2]) Cic. *ad famil.* V, 8, 1: *nam et cum consulibus et cum multis consularibus tanta contentione decertavi, quanta nunquam antea ulla in causa.*

vovet det dristige Tærningekast ved Rubico, i hvert Fald ikke ved Pharsalus plukket Sejrens, men snarere Nederlagets Frugter; og ikke Julierne, men en anden af Republikens Storætter havde oprettet Kejserdømmet, eller Riget var bleven delt mellem de mægtige Prætendenter. Dog — saaledes kan man jo fantasere saa ofte: smaa Aarsager, store Virkninger.

Destoværre findes der ikke i de Breve, som Cicero har vexlet med Atticus, nogen Beretning om Festen. Savnet er føleligt. Atticus var jo Ciceros fortrolige Ven, den, med hvem han talte som med et andet Jeg; i et Brev til ham kunde vi derfor have ventet lignende Oplysninger som dem, vi kjende om den Middag, Taleren 10 Aar senere (Decbr. 45) gav til Ære for Cæsar paa sin Villa i Puteoli. Atticus var imidlertid ved Crassus' Afrejse i Rom, mulig paa sit Landsted ved den appiske Vej, og vistnok har han selv taget Del i Festen. Beretningen om den uventede Udsoning naaede derimod en af Ciceros Velyndere, Konsulen for Aaret 57, P. Lentulus Spinther, der opholdt sig som Statholder i Cilicien. Han har ikke forstaaet, hvad der gik for sig i Rom. Venner og Klienter meddelte ham de besynderligste Rygter, Nyheder, der slet ikke stemmede med, hvad der direkte meddeltes ham af Taleren, og som ingenlunde vare smigrende for denne. Hvad betyde disse Tilnærmelser, har han spurgt, denne overvættes Føjelighed mod Mænd, hvis Planer vi Alle frygte, kort: Din hele Optræden nu, der er saa ganske forskjellig fra, hvad Du udtalte ved Din Tilbagekomst fra Exilet? Jeg bebrejder Dig Intet, tilføjede Lentulus forsigtig — han havde Brug for Ciceros Hjælp — men forklar mig Sammenhængen . . . hvilke Bevæggrunde have ledet Dig?

Omtrent saaledes har Lentulus Spinther spurgt; hans Spørgsmaal lade sig læse ud af Ciceros Breve[1]). Cicero kunde ikke

---

[1]) Cic. *ad famil.* I, 9, 3 og 4: *De qua ratione quae quaeris. Certiorem te per literas scribis esse factum me cum Caesare et cum Appio esse in*

unddrage sig et Svar. Den fornemme Patricier var en af Aristokratiets Førere, og Taleren skyldte ham særlig Erkjendtlighed. Mere end nogen Anden havde han virket for hans Hjemkaldelse fra Exilet, og blev derfor ogsaa i Skrift og Tale prist som hans Redningsmand og Hævner: „min Fader og Skytsgud“ — *parens, deus, salus nostrae vitae!*[1]) — „Dig, hvem jeg skylder min ubegrændsede Kjærlighed, min hele Virkekraft“ [2]). Brevet kom imidlertid noget ubelejligt. Cicero vidste fuldt vel, at hvad han skrev vilde flyve fra Cilicien til Rom og blive læst ikke blot af de konservative Herrer, men ogsaa af Magthaverne, de nye Venner, hvis Bevaagenhed fremfor Alt laa ham paa Sinde. Vistnok har Affattelsen af Svaret, beregnet paa saa forskjellige Læsere, voldet Bryderi. Lentulus spurgte om Mere, end det sømmede sig for en Mand af Verden, og Cicero lod ham forstaa, at ogsaa han kunde spørge: til Ex. om visse Anbefalinger, som Prokonsulen udstedte fra Rigets yderste Egne for Mænd, der ikke fortjente dem[3]). „Men ligemeget: *cognosce de Crasso* — saa hør da, hvorledes det forholder sig med dette Venskab med Crassus, hvorom der fortælles saa Meget. Ja, vistnok har han tilføjet mig de groveste Fornærmelser *(gravissimas injurias)*, og nys har han, uden nogen Anledning fra min Side, krænket mig paa det Føleligste; men Pompejus, hvem jeg, som Du véd, elsker

---

gratia: teque id non reprehendere adscribis. Vatinium autem scire te velle ostendis quibus rebus adductus defenderim et laudarim; — 19: *Quod quoniam tibi exposui, facilia sunt ea, quae a me de Vatinio et de Crasso requiris;* — 25: *Ego, quid ad te tuorum quisque necessariorum scribat, nescio: varias esse opiniones intelligo.*

[1]) Cic. *post redit. ad Quir.* 5, 11.

[2] Cic. *ad famil.* I, 9, 4: *incredibilem quendam amorem et omnia in te ipsum summa ac singularia studia.*

[3]) Cic. *ad famil.* I, 9, 19: *Cur autem laudarim, peto a te, ut id a me neve in hoc reo neve in aliis requiras, ne tibi ego idem reponam, quum veneris: tametsi possum vel absenti; recordare enim, quibus laudationem ex ultimis terris miseris.*

saa højt, at Alt, hvad han begjærer, tykkes mig billigt og ret[1]) — gjorde sit Yderste for, at jeg skulde udsone mig med Crassus; og da nu ogsaa Cæsar lod mig vide, at denne Splid var ham højst ubehagelig — nu, da handlede jeg, saaledes som Tid og Omstændigheder tillod, og som mit eget Gemyt førte det med sig"[2]). „Thi betænk vel", tilføjede Cicero, „Staten er ligesom et Skib . . . Saa vist som den ej kan anses for en dygtig Styrmand, der ikke forstaar at holde af for Stormen, og den maa kaldes en Daare, der med Udsigt til at kuldsejle vil fremture i at holde den tagne Retning, skjøndt han ved at give Sejlene en anden Stilling kan naa sikkert i Havn, — saa vist maa ogsaa vi, der styre Statens Skib, og hvis Valgsprog bør være „*cum dignitate otium*", ej heller stedse sige det Samme, men vel stræbe efter det samme Maal" — *non idem semper dicere, sed idem semper spectare*[3]).

Med dette Billede troede Cicero at have forklaret sin Ven Situationen; men forøvrigt benyttede han Lejligheden til udførligt at udtale sig om den politiske Stilling og sit Forhold til denne, et velberegnet og nøje udarbejdet Indlæg (et af de fyldigste i Ciceros Brevvexling), der skulde være et Forsvar for hans hele Optræden siden Exilet. „Tid og Omstændigheder" var det altsaa, der havde bestemt hans Handlemaade; *otium cum dignitate* — „Ro, men med Bevarelse af Værdigheden", skulde være Maalet for hans Stræben. Hvor langt imidlertid Omstændighederne kunde tvinge ham over mod Triumviratets Mænd, hvorledes en Kollision mellem *otium* og *dignitas* skulde løses — thi

---

[1]) Cic. *ad famil.* 1, 8, 2: *tantum enim animi inductio et mehercule amor ergo Pompejum apud me valet, ut, quae illi utilia sunt et quae ille vult, ea mihi omnia iam et recta et vera videantur.*

[2]) Cic. *ad famil.* I, 9, 20: *quumque Pompejus ita contendisset, ut nihil unquam magis, ut cum Crasso redirem in gratiam, Caesarque per literas maxima se molestia ex illa contentione affectum ostenderet: habui non temporum solum rationem meorum, sed etiam naturae.*

[3]) Cic. *ad famil.* 1, 9, 21

det var ikke Tider til at forene saa modstræbende Ønsker — derom fik Lentulus Spinther ingen Underretning; Oplysningen maa vi søge i de samtidige Breve til Atticus. I disse tilstaar Cicero uden Omsvøb, at han har forladt Senatspartiet, fordi dette var det svageste, og sluttet sig til Triumvirerne, fordi han frygtede deres Hævn. „Nej, siden de, der Intet formaa, ikke ville have mig til Ven, vil jeg gjøre mig yndet hos dem, der formaa Alt“ [1]); og med Tanken paa Fortiden, da han stampede mod Braadden, men høstede Skam til Tak, udbryder han: „Nej, dumt — hestedumt handlede vi dengang . . . Du har Ret“: *scio . . . me asinum germanum fuisse* [2]).

Med disse nye Grundsætninger maatte Cicero være beredt til Meget. Han havde trykket selv en Catilina i Haanden, end sige da den Mand, om hvem det nu hed: „Fra det Øjeblik, jeg betraadte *forum Romanum*, har jeg ikke næret højere Ønske end at kunne slutte mig til ham“ [3]).

Om Festen og dens Deltagere, om hvorledes Selskabet er bleven beværtet og hvorom Samtalen har drejet sig, giver Cicero ingen Oplysning. Vistnok har Cicero dog gjort sit Bedste for at være sin Gjæst til Behag; han modtog ham venligt, hedder det [4]). Og naar Cicero vilde, kunde han være en saare behagelig

---

[1]) Cic. *ad Attic.* IV, 5, 2 (skrevet i Foraaret 56): *Sed quoniam, qui nihil possunt, ii me nolunt amare; demus operam, ut ab iis, qui possunt, diligamur.*

[2]) Cic. l. c. IV, 5, 3: *Dices: vellem iampridem. Scio te voluisse, et me asinum germanum fuisse.*

[3]) Cic. *ad famil.* V, 8, 3: *De me sic existimes ac tibi persuadeas vehementer velim, . . . ut primum forum attigerim, spectasse semper, ut tibi possem quam maxime esse coniunctus.*

[4]) Plutarch. (ed. Bekker) *Cicero* cap. 26: *κἀκεῖνος ὑπεδέξατο προθύμως.*

Bordfælle. Ingen forstod som han at fortælle en munter Anekdote, smaa *chroniques scandaleuses* fra den fornemme Verden, som de Paagjældende troede ukjendte, men som ved given Lejlighed kryddrede Konsularens Taler; han kjendte de højbaarne Herrer, deres Tilbøjeligheder og Skrøbeligheder — „Livet inden Døre". Og Cicero holdt af Selskabelighed: *convivio delector* . . . „dér taler jeg Løst og Fast, som det falder mig ind — og selv Gjenstande, der ellers aftvinge mig et Suk, kan jeg slaa hen i Spøg og derved fremkalde den hjerteligste Latter" — *gemitum in risus maximos transfero*[1]).

Cæsar havde den rigtige Takt, da han var Ciceros Gjæst paa hans Villa i Puteoli, ikke at indlade sig med ham om Statssager[2]). Maaske noget Lignende har været Tilfældet her. Man har ikke ønsket at berøre Æmner, der kunde sætte Sindene i Bevægelse, vel vidende, at Forklaringer let førte til nye Misforstaaelser — „*absint offensae cum fit celebratio mensae*"[3]). Der var jo ogsaa Gjenstande nok, som kunde fængsle Interessen. Mon ikke til Ex. Pompejus-Theatret paa Marsmarken har været et nærliggende Æmne? Nys havde Pompejus fuldendt den pragtfulde Bygning, det første blivende Theater i Rom, med Plads for 40,000 Tilskuere, og udsmykket dette og den tilstødende Søjlegang *(porticus Pompeji)* med Malerier og Skulpturer af de første Mestre. Man har beundret Billeder af en Pausias og Nicias, græske Freskomalere, hvis vidunderlige Technik og Farvegivning Plinius berømmer[4]); og vistnok er Atticus bleven rost for den Smag, med hvilken han havde ledet Opstillingen af de kostbare Billedstøtter. Pompejus selv havde behaget

---

1) Cic. *ad famil.* IX, 26, 2.

2) Cic. *ad Attic.* XIII, 52, 2: Σπουδαῖον οὐδὲν *[serium nihil] in sermone:* φιλόλογια *multa.*

3) Binder l. c. No. 32.

4) Plin. *Hist. nat.* (ed. Sillig) XXXV, 11, 40, (126 og 132).

at udtale sin Anerkjendelse[1]). Ogsaa vi ere jo i Stand til at dømme om denne Udsmykning. Fra Pompejus-Theatret paa *campus Martius* hidrører den berømte Torso af Hercules i Vatikanet (*„il torso di Belvedere“*), hint beundrede Mesterværk af klassisk Billedhuggerkunst, som Michel Angelo kaldte sin Læremester i Kunsten, og som han blind lod sig føre hen til for med Hænderne at føle den vidunderlig fine Udmejsling af Muskler og Kjød, dette uforlignelige Billede af guddommelig Skjønhed og Kraft[2]). Et andet Kunstværk, der antages at have smykket Theatret, maaske dog først fra en senere Tid, er den forgyldte, 12 Fod høje Bronzestatue af Hercules i Vaticanet, den største af alle antike Bronzestatuer, der i 1864 blev fundet saa at sige uskadt under Theatrets Ruiner, det nuværende *palazzo Righetti* paa *Campo di Fiore*[3]).

Ved Theatrets Indvielse i Aaret 55 var Cicero tilstede; han turde ikke følge sin Lyst og glimre ved sin Fraværelse. Rom havde aldrig sét saa storartede Festoptrin: Skuespil og Gladiatorfægtninger afløste hverandre; fem Dage i Træk saae man to Gange daglig Dyrekampe, i hvilke 500 afrikanske Løver og 18 Elefanter blev angrebne af Gætulernes Spyd. Cicero fandt dog hverken Fornøjelse ved de sceniske Fremstillinger eller ved Dyrekampene paa Cirkus, og han har næppe her i Svigersønnens Hus skyet at udtale sin Mening, saaledes som han alt tidligere havde fremsat den for sin Ven Marcus Marius. Kun Menigmand kunde efter hans Anskuelse finde Behag i det pragtfulde og realistiske Apparat: i Optog og Fægtninger til Fods og til Hest, eller ved at se 600 Muldyr i Attius' Tragedie „Clytemnestra“ og i Dramaet „Den trojanske Hest“ 3000 Skaale til at blande Vinen i. I hans Øjne var Sligt kun trivielle Løjer, under hvilke man havde Vanskelighed

[1]) Cic. *ad Attic.* IV, 9, 1.

[2]) E. Q. Visconti, *Museo Pio Clem.* vol. II, tav. X; pag. 16 ff.

[3]) *Bullett. dell' Inst.* 1864 pag. 201.

ved at holde Øjnene aabne[1]). Den store Tragiker Æsopus viste Pompejus den Opmærksomhed at optræde endnu en Gang, skjøndt han efter Ciceros Mening helst burde have afholdt sig derfra; da han skulde deklamere nogle Vers, brast Stemmen dér, hvor den stærkeste Virkning skulde lægges, og Ordene blev siddende i Halsen. Endnu lavere stod i Ciceros Tanker Dyrekampene i Cirkus. „Hvorledes“, har han spurgt, „skulde vel en dannet Mand kunne finde Fornøjelse i at se et svagt Menneske sønderrives af et glubende Dyr, eller et ædelt, modigt Dyr jages til Døde med et Spyd gjennem Livet?“[2]) selv den store Hob endte med at føle Medynk for de stakkels, jagede Dyr. Da Elefanterne med sælsomme Hyl klagede deres Smerte og med Snablerne løftede højt til Vejrs, som om de vilde anraabe Guderne om Hjælp, søgte at bryde igjennem Angribernes Rækker, rejste Folket sig fra sine Pladser og udstødte Smædeord mod Pompejus[3]); man følte, at de havde mere Lighed med Mennesket, end de andre Dyr. I den fornemme Kreds har Cicero dog næppe fundet Tilslutning for sin Smagsretning; de høje Herrer fandt Behag i de blodige Skuespil; de lo, naar Elefanterne med et kraftigt Ryk af Snablerne slyngede Angribernes Vaaben højt til Vejrs, eller naar de sønderflængede de Forvovne med deres lange Stødtænder og traadte dem ihjel under Fødderne[4]); — „en ny og sælsom Maade at skaffe Mennesker af med Livet paa“, tilføjer Seneca, „og saa tænke sig dette Skuespil arrangeret af Den, der beklædte den første Stilling i Staten, en Mand, som tilmed var anerkjendt for sin sjeldne Godhed“: *depugnant? parum est; lanci-*

---

[1]) Cic. *ad famil.* VII, 1, 1 og 2: *spectarent communes mimos semisomni . . . apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem.*

[2]) Cic. *ad famil.* VII, 1, 3: *venationes . . . magnificae, nemo negat: sed quae potest homini esse polito delectatio, quum aut homo imbecillus a valentissima bestia laniatur aut praeclara bestia venabulo transverberabatur?*

[3]) Plin. *Hist. nat.* VIII, 7, 7 (21).

[4]) Plin. l. c. VIII, 7, 7 (20).

nantur? parum est: ingenti mole animalium exterantur — „de kæmpe tappert! det er ikke nok; de sønderflænges! endnu ikke nok; de maa lade sig træde ihjel af Dyrenes uhyre Masse!“ [1])

Fra *Campus Martius* og dens Pragtbygninger er Tanken fløjet til Cœlierbjerget, hvor Mamurra, Cæsars *praefectus fabrum* — Chefen for hans Belejringstrain kunde han vel kaldes — opførte et Palads, der i kostbar Udsmykning skulde overstraale alle Palatinerbjergets Boliger. For første Gang saae man her Væggene beklædte med Marmorplader, og Søjler, udhuggede af en eneste Marmorblok fra Etruriens berømte Brud i Luna eller af hin kostbare Sten med de brede, grønlige Bølgelinier fra Carystus i Eubœa [2]). Men man har spottet over denne Parvenu fra Formiæ, der vilde bo prægtigere end en Catulus og Hortensius, og over den Maade, hvorpaa han havde tjent sine Rigdomme. Kjender Du Catuls seneste Epigrammer? har man spurgt; hvad mon Cæsar vil sige til, at hans Yndling saaledes forhaanes, og han selv lastes i de stærkeste Udtryk: „en Fraadser, Skjørlevner og Spiller“ — *impudicus*, *vorax et aleo;* ja langt værre Ord tillod Digteren sig at bruge om den mægtige Prokonsul [3]). Man kjendte endnu ikke „Cæsars Mildhed“ [4]), ligesaa

---

[1]) Seneca, *de brev. vitae* 13, 6.

[2]) Plin. *Hist. nat.* XXXVI, 6, 7 (48).

[3]) Catull. (ed. Doering), *Carm.* XXIX *(in Caesarem):*

Quis hoc potest videre, quis potest pati,
Nisi impudicus et vorax et aleo,
Mamurram habere, quod Comata Gallia
Habebat uncti et ultima Britannia?

Den øvrige Del af Digtet, saavelsom et lignende, der er rettet imod Mamurra og Cæsar *(carm.* LVII), ere altfor vidtdrevne i Udtrykkene til at kunne hidsættes; begge Digte synes skrevne i Slutningen af Aaret 55, altsaa paa det Tidspunkt den omhandlede Fest fandt Sted, jfr. Jungclaussen: *zur Chronologie der Gedichte des Catullus* (Meldorf 1857) pag. 21.

[4]) Sueton. *I. Caesar* cap. 75: *clementia . . . admirabilis.*

beundringsværdig som hans Sejrvindinger. Skjøndt Cæsar maatte tilstaa, at Catul i sine Epigrammer havde sat en uaftvættelig Plet paa hans Ære *(stigmata perpetua)*, modtog han ham dog venligt og indbød ham til sit Bord, da Digteren indfandt sig hos ham og gjorde en Undskyldning for sine Vers [1]).

Ogsaa om mere alvorlige Æmner kan Samtalen have været fort. Crassus havde i sin Ungdom studeret de græske Forfattere og var vel bevandret i Historie og Filosofi. Cicero kunde da til Ex. glæde ham med den Meddelelse, at han nu havde lagt den sidste Haand paa sit Værk „*de Oratore*“ [2]) — et Arbejde, hvori han selv fandt stort Behag [3]) — og at en Slægtning af Triumviren, Lucius Crassus Orator, deri skulde drøfte Reglerne for Talekunsten med Tidens fremragende Mænd. Paa lærde og dybsindige Undersøgelser er man derimod næppe kommet ind; let og skjemtende er man gaaet fra det Ene til det Andet, fra Kunst og Litteratur til Theater og Bysnak, „berørende Alt uden at udtømme Noget“ [4]) — *varius sermo;* saaledes fordrede den selskabelige Anstand det paa Senecas Tid, og Ciceros Samtidige M. Terentius Varro havde udtalt sig paa lignende Maade. Efter hans Mening maatte Samtalen ved et Gjæstebud ikke dreje sig om tunge og indviklede Problemer — *super rebus anxiis aut tortuosis*, men man skulde vælge lette og underholdende Æmner, der kunde behandles muntert og spøgefuldt og samtidig tjene til at uddanne Smagen og forfriske Sindet. „Og dette“, tilføjer Varro, „vil netop opnaas, naar man underholder sig om det daglige Livs Begivenheder, som der ikke

---

[1]) Sueton. l. c. cap. 73.

[2]) Cic. *ad Attic* IV, 13, 2.

[3]) Cic. l. c. XIII, 19, 4: *Sunt etiam de Oratore nostri tres, mihi vehementer probati.*

[4]) Seneca, *Epist.* 64, 2: *Varius nobis fuit sermo, ut in convivio, nullam rem usque ad exitum adducens, sed aliunde alio transsiliens.*

er Stunder til at give sig af med under Forretningerne"[1]. Cicero har næppe forsyndet sig mod sin Vens Forskrifter; „*homines visi sumus*"[2] — „vi have víst. at vi havde Levemaade" — saaledes har han kunnet sige ved denne Lejlighed ligesom dengang, da han havde den Ære at se Cæsar ved sit Bord.

„Ikke Færre end Gratierne eller Flere end Muserne" lød Reglen ved et romersk Gjæstebud[3]. Ved en Fest som den her omhandlede, hvor ventelig en større Kreds af Honoratiores skulde overvære Udsoningen mellem de mægtige Modstandere, har man dog næppe ligefrem kunnet følge Reglen; man har spist ved flere Borde, og der har vistnok været dækket i flere Sale, ligesom ved hint Gjæstebud til Ære for Cæsar paa Ciceros Villa i Puteoli; men Terentius Varro's Forskrift er da sket Fyldest saaledes, at ikke Flere end Ni have taget Plads ved det samme Bord.

Hvilke Ni have været hædrede med at spise ved Værtens Bord? Det er fristende at anstille en Gisning, skjøndt der unægtelig hverken i Ciceros Breve eller andetsteds er efterladt os noget Bidrag til Besvarelsen. Et Spørgsmaal paatrænger sig dog strax af sig selv: Tør vi udelukke de romerske Damer fra Selskabet? Festen blev jo givet af en gift Mand, i en gift Mands Hus og til Ære for en Mand, hvis Hustru endnu var i Live; og alt paa Ciceros Tid var der intet Besynderligt, end sige Anstødeligt i, at de romerske Fruer tog Del i Mændenes Selskabelighed. Det fremhæves netop som betegnende for den friere Stilling, som Kvinden indtog i det romerske Samfund i Modsætning til det græske, at ingen Romer undsaae sig ved at have

---

[1]) Aul. Gellius, *Noct. Atticae* (ed. Hertz) XIII, 11, 4-5.

[2]) Cic. *ad Attic.* XIII, 52, 2.

[3]) Aul. Gellius, *Noct. Atticae* XIII, 11, 2: *Dicit autem, conuiuarum numerum incipere oportere a Gratiarum numero et progredi ad Musarum, id est proficisci a tribus et consistere in nouem.*

sin Hustru med, naar han spiste hos Fremmede[1]); vi se yder-mere, at en høflig Ægteherre overlod til sin Hustru at indbyde Damerne, medens han selv inviterede Mændene — „indbyd Du Kvinderne, Pomponia, jeg sørger for Herrerne“, siger til Ex. Quintus Cicero til sin Hustru[2]). Hensynet til det Passende har altsaa næppe været til Hinder for, at Terentia og Tertulla, Tullia og Julia, Pilia og Pomponia (gifte med henholdsvis Cicero og Crassus, Furius Crassipes og Pompejus, Atticus og Quintus Cicero) ved denne Lejlighed have spist sammen med deres Mænd. Ikke destomindre gjøre vi vistnok rettest i at give Afkald paa deres Nærværelse. Vi kjende altfor Lidet til den selskabelige, sikkert nøje foreskrevne Etikette paa Ciceros Tid til at vi tør gruppere et saaledes sammensat Selskab[3]). Lad os derfor antage, at kun Mænd have deltaget i Festen, hvad der vel ogsaa har Sandsynligheden for sig af den Grund, at denne jo nærmest var af politisk Charakter.

I saa Fald anvise vi Crassus Ærespladsen ved Bordet: „*locus medius*“ paa den midterste af de 3 Løjbænke, der omgav det kvadratiske Bord. Skraas overfor ham, paa hans højre Haand men ved Bordets venstre Løjbænk *(locus summus* paa *lectus imus)* har Cicero i sin Egenskab af Vært taget Plads. Hynden mellem begge *(locus imus* paa *lectus medius)* var det saakaldte Konsularleje, og det er tilfaldet Pompejus, dersom han har víst Selskabet den Opmærksomhed at være til Stede, hvorom der dog efter hans noget tilbageholdne Væsen kan tvivles. Husets Herre, Furius

---

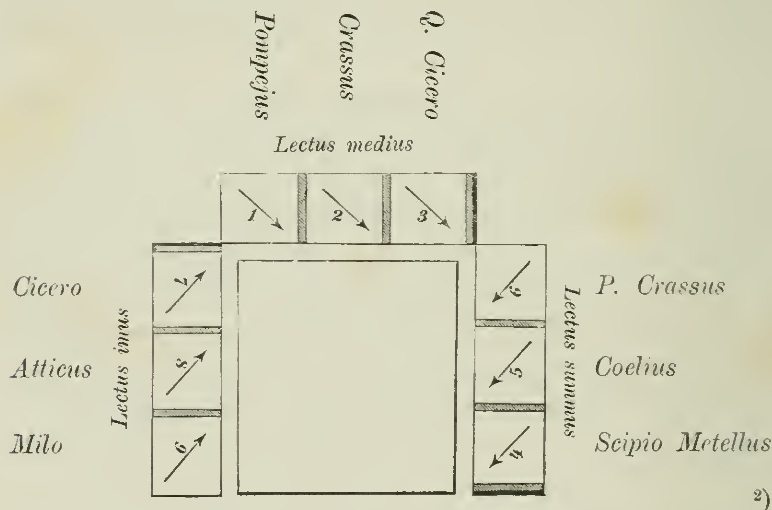
[1]) Cic. *ad Attic.* V, 1, 3.

[2]) Cornel. Nepos, *praef.* 6: *Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus non materfamilias . . . in celebritate versatur? Quod multo fit aliter in Graecia.*

[3]) Det af Macrobius *(Saturnal.* III, 13, 10 ff.) omtalte Gjæstebud, der blev givet i Anledning af Ciceros Samtidige, L. Lentulus Niger's Indvielse til *flamen Martialis*, og ved hvilket ogsaa flere Kvinder, deriblandt fire *virgines Vestales*, vare til Stede, kan næppe oplyse Noget i den omspurgte Henseende.

Crassipes eller — i Fald denne har fundet det mere passende at fungere som Vært ved et andet Bord — Ciceros Broder Quintus har da kunnet tage Leje ved Crassus' venstre Haand (*locus summus* paa *lectus medius*). Der skyldtes Quintus en lille Opmærksomhed efter en Misforstaaelse, som havde fundet Sted kort efter hans Hjemkomst fra Sardinien, idet Marcus havde forsømt at byde ham ud til sig paa Landet[1]); om faa Maaneder skulde desuden Quintus for længere Tid forlade Hjemmet for at overtage en Kommando under Cæsar i Gallien, et Hverv, hvorved han vel haabede at kunne bringe sine Finanser paa Fode, men som han dog nærmest paatog sig for at bidrage Sit til et godt Forhold mellem Broderen og den frygtede Prokonsul.

Et lille Rids vil anskueliggjøre Grupperingen ved Bordet.

[2])

Med Hensyn til de øvrige Pladser tør vi antage, at der ikke er bleven fulgt nogen bestemt Rangfølge, men Værten har over-

---

[1]) Cic. *ad Qv. fratr.* II, 10, 1.

[2]) De vedføjede Tal angive Rangfølgen i Pladserne (se bl. A. Becker og Marquardt, *Röm. Privatalterthümer* vol. V, 1, pag. 311 ff). Af de

ladt sine Gjæster, for saa vidt de ifølge deres Stilling eller Forbindelse med Huset vare berettigede til at spise ved hans eget Bord, at gruppere sig efter Behag. Ingen var da nærmere til at hvile ved Ciceros Side end Atticus, hans mangeaarige trofaste Ven, der kjendte hver Krog i hans Hjerte, og til hvem han frit kunde udtale sig om Alt, hvad der laa ham paa Sinde. Cicero var lidt ængstelig, da han skulde beværte Cæsar paa sin Villa i Puteoli[1]); hvad Under, om han har følt noget Lignende ved denne Lejlighed, men det har da været ham til Beroligelse at have den Mand ved Siden, der var ham kjærest og fortroligst af Alle, og som med Smag og Takt kunde jævne mulige Misforstaaelser. Lige overfor har Taleren kunnet glæde sig ved et muntert Ansigt: Triumvirens yngre Søn, Publius Crassus, der nys var vendt tilbage fra Gallien, hvor han som Cæsars højtbetroede Legat havde udmærket sig ved Tapperhed og Snille. Iaften kan Publius ikke skjule sin Glæde. Omsider saae han sin Fader udsonet med den Mand, som han fra Ungdommen af havde æret som en anden Fader, i hvis Ve og Vel han tog saa levende Del — „*nostri studiosissimus*“ siger Cicero om ham[2]). Et andet oprømt Ansigt har Cicero havt for Øje: den unge Marcus Cœlius, Roms feterede Modeherre, der med Tak-

---

3 *lecti*, der omgav Bordet, var altsaa *lectus medius* den fornemste og *lectus imus* den laveste i Rangen. Om iøvrigt Midterpladsen paa *lectus medius* kan betragtes som Æerespladsen ved et romersk *triclinium*, lader sig næppe sikkert afgjøre. Ved den Middag, som Nasidienus Rufus gav til Ære for Mæcenas, lade Becker og Marquardt (l. c. pag. 314) Mæcenas indtage Yderpladsen til Venstre paa *lectus medius* (det saakaldte *locus consularis)*, medens Guhl og Koner *(Das Leben der Griechen und Römer* vol. II pag. 181) betegne Midterpladsen paa *lectus medius* som Æerespladsen ved Bordet og tildele Mæcenas denne. Af den paagjældende Verslinie hos Horats *(Sat.* II, 8, 21 . . . *cum Servilio Balatrone Vibidius, quas Maecenas adduxerat umbras)* kan det ikke ses, hvorledes Mæcenas og hans tvende Ledsagere have været lejrede paa *lectus medius*.

[1]) Cic. *ad Attic.* XIII, 52, 1.

[2]) Cic. *ad Qv. fratr.* II, 9, 2.

nemmelighed i Miner og Blik har takket sin Beskytter, fordi han nys (Aar 56) med saa heldigt Udfald havde forsvaret ham mod Beskyldningen for at have villet forgive sin tidligere Elskerinde Clodia, Tribunen Clodius' lige saa skjønne som berygtede Søster. Han har ikke glemt, hvor kjærligt Cicero kastede Kaaben over hans Ungdoms-Vildfarelser: „Ungdommen maa have sin Tid", sagde Taleren; „ikke altid er man i Stand til at følge Fornuftens lige Vej[1]), men ogsaa Lyst og Lidenskab maa stundom vinde Overtaget" . . . „thi betænk, høje Dommere, at de stærke Lidenskaber, der have været holdt tilbage og stængede inde i de unge Aar, senere ofte bryde voldsomt deres Skranker"[2]), og —

Saepe venit magno fenore tardus Amor![3])

— den Kjærlighed, der kommer sent, fordrer dyre Offre. Nu var imidlertid den Letsindige bleven sat og fornuftig. „Har der været Anledning til Forargelse . . i sig selv Ubetydeligheder . . saa er dette nu Alt forbi"; Taleren selv var Borgen for, at den unge Anklagede ingensinde i Fremtiden vilde svigte hans Grundsætninger[4]). Iøvrigt var Cœlius ogsaa velsét hos Crassus, baade af Fader og Søn; og vittig og skarp i sin Tâle, dristig og original i sit Væsen, dertil af vindende, distingveret Optræden og skjøn som en Adonis, maatte en elegant ung Mand som Cœlius være en kjær Gjæst ved ethvert Lag, hvor det gik lystigt til; *homo ingeniose nequam*, „en genial Døgenigt", lyder Vellejus' Skuds-

---

[1]) Cic. *pro Coelio* 18, 42: *detur aliquid aetati; sit adolescentia liberior; non omnia voluptatibus denegentur; non semper superet vera illa et directa ratio; vincat aliquando cupiditas voluptasque rationem.*

[2]) Cic. l. c. 31, 75: *quae quum inclusae diutius, et prima aetate compressae et constrictae fuerunt, subito se nonnunquam profundunt atque eiiciunt universae.*

[3]) Prop. *Eleg.* (ed. Hertzberg) I, 7, 26.

[4]) Cic. *pro Coelio* 31, 75; 32, 77.

maal om ham[1]); men netop den Slags Folk ere jo skikkede til at erobre Hjerter. Mindre behageligt har det vistnok været for Cicero at se som Tredjemand paa *lectus summus* en fornem Herre af Corneliernes Slægt, Quintus Cæcilius Metellus Scipio, Aarets Prætor, hvis ødsle og uordentlige Levned længe havde vakt Forargelse. Cicero yndede ham ikke, saa lidt, at han ansaae ham i Stand til at begaa enhver Skjændighed for at blive af med sine Kreditorer. Man har imidlertid vanskelig kunnet nægte den højbaarne Patricier en Plads ved det Bord, hvor Crassus havde Leje; gjennem sin Moder var han beslægtet med Triumviren, og derhos Svigerfader til dennes tilstedeværende Søn; selv har Scipio Metellus vistnok ogsaa følt sig hendraget til to saa fremtrædende Repræsentanter for Roms elegante Ungdom som Publius Crassus og Cœlius. De have udvexlet Erindringer fra de kaade, overgivne Dage i Rom og i Bajæ, da Triumvirens Søn tilligemed Cœlius og Gabinius gjorde Opsigt som Roms bedste Dandsere — en mislig Berømmelse, som man véd, thi „*nemo fere saltat sobrius, nisi forte insanit*", siger Cicero[2]). Og Scipio Metellus, der satte saa høj Pris paa Bordets Glæder, har kunnet betro sine unge Venner, hvorledes han fik disse Gaaselevere af vidunderlig Størrelse og Velsmag, der omtales endnu af Plinius som hans Værk i den culinariske Kunst[3]).

Endnu staar en Plads aaben ved Bordet. Hvo har været den Udkaarne? Valget er vanskeligt. Skade! har Cicero sukket, at den ikke kunde tilbydes Lucius Luccejus — en af Tidens fornemme Litterater, yndet af Taleren ogsaa paa Grund af Foredrag, som han havde holdt og offentliggjort mod Catilina. Det var til ham, at Cicero Aaret forud (a. 56) skrev det mærkelige

---

[1]) Vellej. II, 68: *M. Coelius, vir eloquio animoque Curioni simillimus, sed in utroque perfectior, nec minus ingeniose nequam.*

[2]) Cic. *pro Murena* 6, 13.

[3]) Plin. *Hist. nat.* X, 22, 27

Brev, som han selv fandt saa vellykket[1]), med Motto: „et Brev rødmer ikke" — *epistola non erubescit*[2]), hvori han saa indstændigt bad sin Ven om endelig ikke at følge Chronologien i det historiske Værk, som han havde under Arbejde, men strax og med sin fulde Kraft give sig til at skrive hans Konsulats Historie, for at Taleren, som han oprigtigt tilstod[3]), alt i levende Live kunde nyde den Udødelighed, som jo var ham vis, i Fald en saa dygtig Forsker som Luccejus vilde skildre hans Bedrifter for Efterverdenen: „Og ros mig lidt", bad Cicero, — „ikke blot saa meget, som mine Gjerninger kunne fortjene, men tillad kun det Venskab, der bestaar imellem os, at jeg berømmes lidt mere, end Sandheden maaske giver Ret til" [4]). Ved denne Lejlighed skulde Luccejus paa ny overtydes om, at Intet kunde være hans Muse mere værdigt, Intet mere underholdende for hans Læsere end netop Skildringen af en stor Mands bevægede Liv; „thi disse vexlende Tilskikkelser, denne Blanding af Medgang og Modgang holdt Læseren i Uro og Spænding; forventningsfuld imødesaae man Udfaldet: om det skulde blive til Sorg eller til Glæde" [5]). Og Talerens Levnetsløb — var det ikke et eventyrligt Drama? Var det ikke en ny og vidunderlig Tilskikkelse, at han nu sad her med den Mand ved sit Bord, som havde været med til at jage ham i Landflygtighed, og som havde spottet hans tungeste Dage; og viste Taleren ikke nu, at han i Gjerningen

---

[1]) Cic. *ad Attic.* IV, 6, 4: *valde bella est.*

[2]) Cic. *ad famil.* V, 12, 1.

[3]) Cic. l. c.

[4]) Cic. *ad famil.* V, 12, 3: *Itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut et ornes ea vehementius etiam, quam fortasse sentis, et in eo leges historiae negligas: gratiamque illam, de qua suavissime quodam in prooemio scripsisti, a qua te flecti non magis potuisse demonstras, quam Herculem Xenophontium illum a voluptate, eam, si me tibi vehementius commendabit, ne aspernere amorique nostro plusculum etiam, quam concedet veritas, largiare.*

[5]) Cic. l. c. V, 12, 5.

hyldede den Maxime, som han senere førte i Pennen: „at Intet kunde være en stor og udmærket Mand mere værdigt end at tilgive sine Fjender“[1]) — „at besejre sig selv, at lade en tilføjet Fornærmelse uhævnet, det er større end at vinde Slag“[2]). Men ak! disse Blade til den Lavrbærkrands, som Luccejus vilde trykke Taleren om Hovedet, skulde han ikke selv plukke; kun paa anden Haand skulde han kunne fortælle om det forsonlige Sind, hvoraf denne Fest var Udslaget, og paany maatte Cicero undertrykke et lille Suk: hvor kjedsommeligt, at Luccejus ikke kan være ved mit Bord iaften og personlig vidne om min Elskværdighed. Lucius Luccejus var forhindret; han var nys afrejst til Sardinien, hvor han vistnok afløste Quintus Cicero som Legat hos Pompejus[3]).

Pladsen maa altsaa besættes med en Anden. Men hvem? Vi kunne tænke paa Flere. Der var til Ex. Cajus Trebonius, Aarets Tribun, der saa virksomt havde fremmet Triumvirernes Planer ved at indbringe Lovforslagene om Provindsfordelingen for Pompejus og Crassus og om Forlængelsen af Cæsars Statholderskab i Gallien, yndet ogsaa af Cicero, fordi han i sin Tid (a. 60) var optraadt imod Clodius' Adoption af en Plebejer, og maaske ikke mindre, fordi han førte Bog over Talerens vittige Indfald, som han gjenfortalte paa en allerkjæreste Maade — ja næsten altfor morsomt, bemærker Cicero lidt bittert, saa at Tilhørerne ofte, forinden de kom til hans Indfald, alt havde lét saa meget, at der ikke faldt Noget af til ham selv[4]). Der var fremdeles Crassus' Næstkommanderende, C. Cassius Longinus, højt ansét i Hæren paa Grund af sin myndige og energiske Ledelse,

---

1) Cic. *de offic.* I, 25, 88.

2) Saaledes er Tanken, om ikke netop Udtrykkene, i Ciceros Henvendelse til Cæsar i Talen *pro Marcello* cap. 4.

3) Cic. *ad Qv. fratr.* II, 6, 2.

4) Cic. *ad famil.* XV, 21, 3: *illa . . . narrante te, venustissima. Quin etiam ante, quam ad me veniatur, risus omnis paene consumitur.*

men sørgelig navnkundig som Hovedmanden ved Cæsars Mord; „stød til, om det saa skal være gjennem mig!“ — *feri! vel per me*[1]), det ene Udraab er tilstrækkeligt til at charakterisere denne fanatiske og ærgjerrige Romer, denne „magre Blege“[2]), hvis Planer Cæsar frygtede, fordi han følte, at der bag det rolige Ydre glødede en fortærende Ild. — Endnu en Tredje kunde gjøre sig Haab om at komme i Betragtning: L. Cornelius Balbus, den fine og behændige Gaditaner, der saa snildt forstod at gjøre sig uundværlig hos de Store, for hvis Skyld Cicero og Crassus, ja selv Pompejus Aaret forud vare traadte i Skranken, da man vilde berøve ham hans romerske Borgerret. Cassius og Balbus turde tilmed Hver for sig have en særlig Grund til at ønske Plads netop ved det Bord, hvor Værten tømte Forsoningsbægeret med sin Gjæst. Balbus, der var Cæsars højtbetroede Agent, holdt denne underrettet om Alt, hvad der gik for sig i Rom, og vistnok maatte det paahvile ham at give det nøjagtige Referat af Festen; og den alvorlige Cassius, der aldrig drak Andet end Vand[3]), kunde maaske ønske at lægge en Dæmper paa Crassus, hvis denne altfor højrøstet skulde hovere over de indbildte Sejre — „*audax ad poculum sermo*“ hedder det jo. Maaske dog Ingen af de Trende har været den Udkaarne. Cicero har givet en ung Mand et Vink: Titus Annius Milo, Tribunen for Aaret 57, der saa ivrigt havde virket for hans Tilbagekaldelse fra Exilet, og den Eneste, der havde víst, at han kunde tage det op i Kampen imod Clodius — dristig og hensynsløs som denne, men mere behændig, og desuden allerede nævnt som trolovet med Fausta, Diktatoren Sullas Datter[4]). Til en saadan Mand maatte der gjøres Kur; Clodius var jo Ciceros stadige Skræk,

---

[1]) Aurel. Victor, *de viris illustr. urbis Romae* cap. 83, 5.
[2]) Plutarch. *Caesar* cap. 62.
[3]) Seneca, *Epist.* 83, 12.
[4]) Cic. *ad Attic.* IV, 13, 1.

og „Palatinerbjergets Medea", hans Søster, forlangte blodig Hævn for de Smædeord, hvormed Taleren havde haanet hende under Forsvaret af Cœlius. Cicero beregnede ikke urigtigt, dersom han viste Milo den lille Opmærksomhed. Faa Aar senere (a. 52) skaffede denne ham af med den frygtede Fjende; Cicero jublede sejrsstolt, da Tribunen laa badet i sit Blod ved Værtshuset i Bovillæ paa den appiske Vej.

Kredsen er saaledes sluttet. Vært og Gjæst have begge sét deres Nærmeste omkring sig. Kun Crassus kunde savne en Enkelt: sin ældste Søn, Marcus, der nys var rejst til Gallien for at afløse den yngre Broder som Qvæstor hos Cæsar. Maaske Savnet dog ikke har været saa føleligt; Triumviren kunde næppe se denne Søn, der saa paafaldende lignede Senatoren Axius, uden at henfalde i Tvivl om sin Paternitet, og han maatte mindes, hvor bidende Cicero havde spottet over hans Ægteskab. Da Taleren blev spurgt om, hvad han syntes om et Foredrag af Marcus Crassus, svarede han med et Ordspil, der udlagde Senatoren Axius som Fader til Triumvirens Søn[1]). For Cicero selv kunde denne Fraværelse kun være velkommen: „*proprium humani ingenii odisse quem laeseris*", siger Tacitus træffende[2]).

I et Hjem som Furius Crassipes' har vistnok Indretning og Levevis været meget elegant. Ciceros Svigersøn hørte til en af Republikens ældste Adelsslægter, Furierne, og var en formuende Mand. Gjennem den søjlebaarne Forhal, smykket med Statuer og Basrelieffer, ere Gjæsterne førte ind i Spisesalen og have taget Plads paa bløde, udpolstrede Løjbænke, hvis Hynder dækkedes af kostbare Purpurtæpper. Unge Slaver hjalp Gjæsterne af med deres Sandaler, æthiopiske Ynglinge øste vellugtende Vand af gyldne Kander over deres Hænder, og Maaltidet er

[1]) Plutarch. (ed. Bekker), *Cicero* cap. 25: „*Ἄξιος Κράσσου*".
[2]) Tacit. *Agr.* cap. 42.

begyndt med en Entrée af forskjellige let fordøjelige Spiser: Gemyser og Æg, Østers og Fisk, tilberedte med pikante Saucer — en saakaldet „*gustus*“ eller „*gustatio*“, der skulde skærpe Appetiten og lette Fordøjelsen[1]. Maaske En eller Anden har ønsket yderligere at styrke sin Madlyst og forinden han lagde sig til Bords indtaget et Vomitiv eller bestilt et saadant efter Maaltidet. Os forekomme saadanne Pirringsmidler saare uæsthetiske, men allerede for Republikens Romere var der intet Anstødeligt ved dem; anvendt med Maade ansaas et Vomitiv snarere som et gavnligt diætetisk Middel, mere dog maaske indtaget efter Maaltidet end forinden. Cæsar havde ingenlunde Ord for at være umaadeholden i Mad og Drikke — med hans erotiske Tilbøjeligheder var det, som bekjendt, en anden Sag — men naar han vilde spise mere rigeligt end sædvanlig og ikke føle sig besværet derefter, ordinerede han jævnlig et Brækmiddel efter Bordet; han forsømte ikke at vise Cicero denne Opmærksomhed, da han var hans Gjæst paa Villaen i Puteoli; „og saaledes“, tilføjer Cicero, „spiste og drak han da rigeligt og med Velbehag“ — *itaque et edit et bibit ἀδεῶς [copiose] et jucunde*[2].

At give en Middag efter Kunstens Regler var ingenlunde Hvermands Sag. Der var mange Smaaregler at iagttage, minutiøse Skikke, som den fornemme Verden havde gjort til Rettesnor for den selskabelige Omgang, og som man ikke turde støde an imod uden at vise, at man var en Rustikus, ukjendt med Livet hos de Store. Ciceros Samtidige, Terentius Varro, havde udtalt sig om den vanskelige Kunst, i en Satire med den ejendommelige Titel: „*Nescis quid vesper serus vehat*“, et Værk, der dog uheldigvis er gaaet tabt tilligemed de mange andre af den frugt-

---

[1]) Horat. *Sat.* II, 8, 8: *qualia lassum pervellunt stomachum.*
[2]) Cic. *ad Attic.* XIII, 52, 1.

bare Forfatter. For at et Gjæstebud kunde anses som fuldkomment i alle Maader, maatte efter Varros Anvisning fire Momenter være iagttagne: „et velvalgt Selskab, et bekvemt Sted, en passende Tid og en omhyggelig Betjening“. De Indbudne maatte hverken være altfor snakkesalige eller altfor ordknappe; „thi mange og veltalende Ord“, bemærker Varro, „hørte hjemme for Retten, men ikke i en Spisesal, og et taust og tilbageholdent Væsen passede sig kun i et Sovekammer“. Værten maatte ikke saameget lægge Vægt paa at glimre ved Prunk og Ødselhed som paa at undgaa ethvert Skin af Kniberi; og hvad endelig Maden angik, var det ingenlunde nødvendigt, at denne bestod af sjældne og udsøgte Sager, men væsentligere, at Alt var sundt og veltillavet; særlig Desserten maatte ikke nærmest bestaa af søde Sager, thi Bagværk og Konfekt forligtes ikke godt med Maven — *bellaria ea maxime sunt mellita, quae mellita non sunt.* Omtrent saaledes hedder det i de faa Fragmenter, der ere ladte os tilbage af det anførte Skrift[1]). I et Hus som Crassipes' har man dog næppe behøvet at ty til Nogens Vejledning, hverken med Hensyn til Maaltidets Arrangement eller Tilberedningen af de forskjellige Retter. Hans Kok har forstaaet at tillave disse paa rette aristokratisk Vis, at tilsætte dem den rigtige Blanding af alle Ingredienser og med forstandigt Maadehold, saa at ingen Gjæst har mærket noget Krydderi, der var ham fremmed, og

---

[1]) Aul. Gellius, *Noct. Attic.* XIII, 11, 3-6: *Ipsum deinde conuiuium constat, inquit, ex rebus quattuor et tum denique omnibus suis numeris absolutum est, si belli homunculi conlecti sunt, si electus locus, si tempus lectum, si apparatus non neglectus. Nec loquaces autem, inquit, conuiuas nec mutos legere oportet, quia eloquentia in foro et aput subsellia. silentium uero non in conuiuio, set in cubiculo esse debet. . . . Dominum autem, inquit, conuiuii esse oportet non tam lautum, quam sine sordibus, et in conuiuio legi non omnia debent, sed ea potissimum, quae simul sint* βιωφελῆ *et delectent . . . Bellaria, inquit, ea maxime sunt mellita, quae mellita non sunt;* πέμμασιν *enim cum* πέψει *societas infida.*

som røbede det uøvede Kjøkken[1]). Lige saa dygtig i sit Fag har Taffeldækkeren forestaaet Anretningen og sørget for, at Fade og Terriner kom paa Bordet i smagfuld og kunstnerisk Opstilling. Husets Herre har ikke behøvet at ty til Staldknægtene for at supplere sit Tjenerskab, ingen Slave er snublet med Fadene; Tæppet, der skulde skjærme mod Støv fra Loftet, er ikke faldet ned[2]) — og mindst af Alt har Værten underholdt sine Gjæster med Forklaring om, hvorledes hver enkelt Ret var tilberedt: om hin Lampret var fanget drægtig eller ikke, denne Sauce tillavet med Chiervin eller med Olie fra Venafrum — kort: man har ikke i Crassipes' Hjem kjendt de mange Naragtigheder og Smagløsheder, i hvilke Nasidienus gjorde sig skyldig, da han havde den Ære at se Mæcenas ved sit Bord, og hvormed Horats underholder sine Læsere[3]). Om Anretningen tør vi forudsætte, at den har været rigelig og elegant — „*ab ovo usque ad mala*“ —[4]) uden dog paa nogen Maade at være overdaadig. Dels var Cicero ingen Ven af langvarige og kostbare Maaltider, men saae Selskabets bedste Krydderi i den frie, muntre Samtale, hvorfor han ogsaa fandt, at Udtrykket „*convivium*“ var den rette Betegnelse for et romersk Gjæstebud i Modsætning til Grækernes „*συμπόσια*“ og „*σύνδειπνα*“ *(id est, compotationes aut concoenationes)*[5]) — og dels har man kunnet vise Crassus (der iøvrigt ogsaa selv førte et tarveligt Hus) en skyldig Opmærksomhed

---

[1]) Horat. *Sat.* II, 8, 27:

Nos, inquam, cenamus aves, conchylia, pisces
Longe dissimilem noto celantia sucum.

[2]) Horat. l. c. II, 8, 70.

[3]) Horat. *Sat.* II, 8. Den anførte Middag hos Nasidienus Rufus tør antages at have fundet Sted i Aarene 34—32 f. Chr. *(Rh. Mus. für Philologie* 1846 pag. 218), saa at de forskjellige Momenter ved denne uden Brud paa den chronologiske Sandhed kunne benyttes ved Anskueliggjørelsen af Maaltidet Aar 55 i *horti Crassipedis.*

[4]) Horat *Sat.* I, 3. 6.

[5]) Cic. *ad famil.* IX, 24, 3.

ved at udelukke al smagløs Overdaadighed. Han og Pompejus havde nys indbragt et Forslag om Indskrænkning i den overhaandtagende Luxus, et Forslag, som det vel ikke lykkedes at sætte igjennem, idet det mødte Modstand hos den rige Taler Hortensius, der ikke vilde opgive sin tilvante Levevis, men som det ikke havde været høfligt at ignorere, naar man saae Forslagsstillerne ved sit Bord. Maaltidet er saaledes ikke bleven fejret med hin yppige Overdaadighed, som fandt Sted ved de præstelige Gjæstebud, hvis Fraadseri var bleven til et Ordsprog[1]; ikke heller har man

---

[1]) Vi kjende endnu Spisesedlen fra en *coena pontificalis*, som blev givet i Anledning af Ciceros Samtidige, L. Lentulus Niger's Indvielse til *flamen Martialis*. Ifølge Macrobius' Opskrift *(Saturnal.* III, 13, 12) bestod Anretningen af følgende Retter:

Cena haec fuit: ante cenam echinos, ostreas crudas quantum uellent, peloridas, sphondylos, turdum asparagos subtus, gallinam altilem, patinam ostrearum peloridum, balanos nigros, balanos albos: iterum sphondylos, glycomaridas, urticas, ficedulas, lumbos capruginos aprugnos, altilia ex farina inuoluta, ficedulas, murices et purpuras; in cena sumina, sinciput aprugnum, patinam piscium, patinam suminis, anates, querquedulas elixas, lepores, altilia assa, amulum, panes Picentes.

Efter Böttigers Anvisning *(Kleine Schriften* ed. J. Sillig vol. III, pag. 217 ff.) og en Vejledning med Hensyn til de zoologiske Benævnelser, som Forf. skylder cand. mag. J. Collin, kan denne Spiseseddel maaske gjengives paa følgende Maade:

I. *Entrées* („*ante coenam*").

Første Anretning.

1) Søpindsvin *(Echinus esculentus, Linn.)*,
2) Friske Østers, saa mange man behagede („*quantum vellent*"),
3) Middelhavs-Muslinger *(Chama* [?], *Linn.)*,
4) Østerslignende Bløddyr *(Spondylus gaederopus, Linn.)*,
5) En Kramsfugl med Asparges, *(Turdus, Linn.)*,
6) En Poulard,
7) En Ret tillavet af Østers og Muslinger,
8) Sorte og hvide Langhalse *(Lepas, Linn.)*.

Anden Anretning.

1) Østerslignende Bløddyr *(Spondylus gaederopus, Linn.)*,
2) Middelhavs-Muslinger *(Chama* [?], *Linn.)*,
3) Søanemoner *(Actinia, Linn.)*,

spist med det udsøgte Raffinement som hos Lucullus eller pirret Ganen med Paafuglehjærne og Nattergaletunger og lignende Urimeligheder, ved hvilke Kostbarheden var den væsentlige Tillokkelse; og endnu mindre har man kjendt til hine Smagløsheder, hvormed til Ex. Helten i Petronius' Satirer, Trimalchio, overraskede sine Gjæster: Æg med skuffende eftergjorte Skaller, i hvilke Blommen var udfyldt med en lille Sangfugl, eller Vildsvin, af hvis opskaarne Bug Drosler fløj opskræmmede til Vejrs[1]). Maaltidet har været arrangeret paa brugelig Vis, bestaaende af de tre Anretninger (*missus*), der hørte til en almindelig romersk

---

4) Smaa Sangfugle *(Muscicapa, Linn. Motacilla, Linn.* o. a.),
5) Koteletter af Raadyr og af Vildsvin,
6) Hønsepostej (eller maaske snarere indbagte Høns *„altilia ex farina involuta“)*,
7) Smaa Sangfugle *(Muscicapa, Linn. Motacilla, Linn.* o. a.),
8) Pig- og Purpursnækker *(Murex et Purpura)*.

II. Hovedmaaltidet („*in coena*“).

1) Yveret af en So,
2) Et Vildsvinehoved,
3) En Ret Fisk,
4) En Ret af Soens Yver,
5) Stegte Ænder,
6) Frikassé af Krikænder *(Anas crecca, Linn.)*,
7) Haresteg,
8) Stegte Høns,
9) en Budding (el. lignende Ret), tilberedt af Mel,
10) Picentinske Tvebakker, (om disse hedder det hos Martial, *Epigr.* XIII, 47:

„Saaledes voxer Picentums Dejg, naar den kommer i Mælken,
Ret som den hullede Svamp svulmer af Vandet, den drak“).

Unægtelig en vidtløftig Spiseseddel — og saa mangler der endda en Angivelse af Desserten. Maaltidet frembyder derhos den Egenhed, at der allerede „*ante coenam*“ blev serveret stegte Retter, og at denne Foranretning *(gustus s. gustatio)* falder i tvende Afdelinger. Festen blev fejret i Slutningen af August Maaned, altsaa i den varmeste Aarstid, og saa vidt det kan sés, var der af Gjæster 16—18, deriblandt sex Damer, alle af Roms høje Aristokrati.

[1]) Petron. *Satir.* cap. 33 og 40.

Middag. Efter de førnævnte lettere Entrées, til hvilke man ikke nød Vin, fordi Vinen ikke baadede den tomme Mave[1]), men en mildere, sødlig Drik, tilberedt af Frugtmos eller hymettisk Honning, fulgte forskjellige substantielle Retter: Fisk og Fjerkræ, Postejer og Vildt, blandt hvilke et Vildsvin som Maaltidets *pièce de résistance* næppe har manglet — saaledes dog, at de enkelte Retter ikke ere blevne serverede paa én Gang, men ligesom nutildags den ene efter den anden. Gjæsterne have dertil nydt de Vine, som paa den Tid vare i fortrinlig Yndest: Cæcuberen fra Campanien, den ædleste af Italiens Vine, den fyrige, gyldengule Falerner, af hin fortrinlige Høst, der havde hjemme i Egnen omkring Sinuessa, og som efter Sullas Søn bar Navnet „*Faustianum*"; fremdeles Albaner- og Surrentinervin, maaske ogsaa græske Vine fra Chios og Lesbos, alle af ældre anerkjendte Aargange, med Konsulatsaaret som Stempel paa de hankede Flasker. Maaltidet er sluttet med en Dessert, et saakaldet *mensae secundae*, bestaaende af Bagværk og Konfekt, friske og tørrede Frugter: Druer fra Albanum og Æbler fra Tibur, Nødder fra Thasos og Dadler fra Ægypten[2]) o. s. fr. Ogsaa ved Tillavningen af Desserten har Kokken kunnet vise sin Kunstfærdighed; han har forstaaet at forme allehaande plastiske Figurer ud af Dejgen, baade Mennesker og Dyr (endnu den Dag i Dag udmærker jo den italienske Kagebagerkunst sig ved et eget kunstnerisk Tilsnit); og vistnok har man, om end det var en Spøg, der af en nøjeregnende Censor kunde belægges med Straf, spist Partherne *in effigie*, i Haab om, at de snart levende skulde følge Prokonsulens Triumfvogn. Lykkelige, sorg-

---

[1]) Horat. *Sat.* II, 4, 25: . . . *quoniam vacuis committere venis*
nil nisi lene decet.

[2]) Varro. „περὶ ἐδεσμάτων" (*M. Terenti Varronis Saturarum Menippearum Reliquiae* ed. Alex. Riese pag 193).

løse Øjeblikke, hvor Ingen anede, at Toget skulde faa et saa sørgeligt Udfald!

Efter Desserten er man vistnok forbleven hvilende endnu nogen Tid ved Bordene. Romerne, der vare saa kyndige i Gastronomien, vidste vel, at megen Vin til Maden sløvede Smagen for den fine Tilberedning af Retterne[1]), og først ved Maaltidets Slutning har man derfor ladet iskjænke rigeligere af de kostbare Vinsorter. Der har næppe manglet hin berømte Falerner fra Anno 121, da Lucius Opimius var Konsul: „*vinum Opimianum*“, en Vin, der blev drukket længe efter at den hele Høst var sluppen op, endnu i Caligulas Dage, og betaltes med de urimeligste Priser[2]). Munter Spøg har afløst den alvorligere Tale; Vinen har mildnet Sindene og glattet Rynkerne:

Tunc veniunt risus: tunc pauper cornua sumit:
Tunc dolor et curae, rugaque frontis abit[3]).

Hjertets Hemmeligheder ere blevne røbede og tilstaaede: „*quod in corde sobrius, id in ore ebrius*“[4]) — „hvad Ædru tænker, det Drukken taler“; men Ingen har ængstelig behøvet at vogte paa sin Tunge; thi Den ansaas for en uværdig Gjæst, der efter overstaaet Rus bevarede i sin Erindring den Skjæmt, der var falden i et lystigt Lag[5]). Man har drukket paa Hærens Velgaaende og en lykkelig Tilbagekomst — „*pro exercitu! pro reditu!*“; „*bene te, bene me!*“ har det lydt, og Crassus har maattet svare paa mangt et „*feliciter Marco!*“, hvormed

---

[1]) Horat. *Sat.* II, 8, 38: *Fervida quod subtile exsurdant vina palatum.*
[2]) Plin. *Hist. nat.* XIV, 4, 6, (55—56); Vellej. II. 7. 5.
[3]) Ovid. *Ars amat.* I, 239.
[4]) Binder, l. c. No. 2880.
[5]) Becker, *Gallus* (Leipzig 1863) vol. I, pag. 194 og 200.

Vennerne tolkede Ønsket om hans Vel. Vistnok har Cicero føjet sine Ønsker til de Andres. Dersom han har udbragt et Leve for Triumviren („*vivas*"), maatte vi næsten Ord til andet kunne danne hans Tale; den har strømmet over af Velvilje. Han har beklaget den tidligere Tvedragt: „De Skjændige, denne Pest i Omgangslivet — *quaedam pestes hominum* — som ikke kunne taale, at Nogen vil mig det vel! Det er dem, Marcus, som have fjærnet Dig fra mig, og de have stundom ogsaa gjort mit Sind bittert mod Dig[1]); thi fra det Øjeblik, jeg betraadte *forum Romanum*, har jeg ikke næret højere Ønske end at kunne slutte mig til Dig saa nær som muligt"[2]). „Men" (og vi forestille os Taleren med sit udtryksfulde Ydre og den livfulde Gestikulation) „har der været Misforstaaelser . . . saa lad dem nu for stedse og med Rode være udslettede af vor Erindring — det var jo kun Hjernespind": *quum fuerint et falsa et inania*[3]). „Til Lykke derfor, Marcus Crassus! Stol paa mig! Fra idag af har Du ikke nogen Ven mere oprigtig (*amicissimus*) end jeg"[4]). Sikkert have de smukke Ord gjort Indtryk paa Crassus. Ogsaa han har prist denne Dag, saa længe ønsket, men saa lidet haabet. Nu laa atter Fremtiden for ham i lokkende Trylleskær; fra Babylon skulde der høres om hans Bedrifter: om Erobringen af Susa og Bactra, om Medien og Persien, som han havde gjort til romerske Provindser[5]). Og Ingen skulde nu kunne hindre hans Sejrstog; der-

---

[1]) Cic. *ad famil.* V, 8, 2: *neque mehercule unquam mihi tui aut colendi aut ornandi voluntas defuit: sed quaedam pestes hominum laude aliena dolentium et te nonnunquam a me alienarunt et me aliquando immutarunt tibi.*

[2]) Cic. l. c V, 8, 3.

[3]) Cic. l. c: *si quae inciderunt non tam re, quam suspicione violata, ea, quum fuerint et falsa et inania, sint evulsa ex omni memoria vitaque nostra.*

[4]) Cic. l. c. V, 8, 2.

[5]) Plutarch. *Comp. Nic. cum Crasso* cap 4.

som Misunderne rejste Hovedet og intrigerede for hans Tilbagekaldelse, havde Cicero jo lovet at tale hans Sag: „Betro Dit Vel i min Haand som i en fuldtro Vens" [1]). Afsted da til de glimrende Sejre og de blændende Skatte, at plyndre Jerusalems og Seleucia's rige Templer — den utaalmodige Triumvir kunde ikke oppebie Udløbet af sit Konsulat, inden han ad *via Appia* drog bort til Skuffelser og Nederlag.

Sent paa Aftenen ere Gjæsterne brudte op. Udenfor Villaen stod der et talrigt Tjenerskab: Slaver med Fakler og Lanterner — *lampadarii* og *lanternarii*, der skulde lyse de Hjemvendende paa Vej; Syrere og Cappadocier, høje, kraftfulde Karle, der i glimrende og ensartet Paaklædning ventede paa de fornemme Herrer for at bære dem til deres Hjem, 6—8 om hver Bærestol. Cicero har tilbragt Natten hos sin Svigersøn — eller maaske er han fulgt hjem med Atticus; begge Steder var han en jævnlig Gjæst. Hvorledes har han udtalt sig her under fire Øjne? Har han sagt: „En besværlig Gjæst" — *o hospitem gravem*, „en af dem, som man ikke beder om at komme igjen!" saaledes som han skrev om Cæsar, da denne havde været til Middag hos ham paa Villaen i Puteoli? [2]) — Vi vide det ikke. Faa Dage efter Festen møde vi imidlertid Taleren paa hans Landslot i Tusculum. Han har hørt om de Optøjer, der fandt Sted ved Triumvirens Afrejse, om de skrækkelige Forbandelser, som Tribunen Atejus Capito nedkaldte over ham og hans Forehavende: Krigen mod et Folk, der ikke havde tilføjet Rom noget Ondt, — og Cicero spotter: „Jeg hører, at vor Ven er afrejst i fuldt Feltherreskrud, men ikke nær med

---

[1]) Cic. *ad famil.* V, 8, 5.
[2]) Cic. *ad Attic.* XIII, 52, 1 og 2: *Hospes tamen non is, cui diceres, „amabo te, eodem ad me, quum revertere". Semel satis est.*

den Værdighed, som fordum Æmilius Paullus", *o hominem nequam* — „det foragtelige Menneske!" [1])

Saaledes forløb denne Fest i *horti Crassipedis*, der skulde faa saa skæbnesvangre Følger. Som den ovenfor er skildret kan den være gaaet for sig; intet Træk er letsindigt grebet eller hentet fra en Tid, der var Ciceros egen fremmed; men lad os paany bringe i Erindring, at det jo er Fantasien, der har givet den Farve og Liv; hvad der er ladt os tilbage fra Samtiden, indskrænker sig til de faa Ord hos Cicero: *et coenavit apud me in mei generi Crassipedis hortis* [2]) — „og han spiste hos mig i min Svigersøns Villa".

Cicero glemte ikke de Forpligtelser, han havde paataget sig. Faa Maaneder efter at Crassus var draget bort, foreslog en af Aristokratiets Førere, Konsulen for Aaret 54, L. Domitius Ahenobarbus, at Prokonsulen skulde kaldes tilbage; men Cicero traadte i Skranken for den Fraværende og forsvarede ham efter eget Udsagn „med en Varme som ingensinde før i nogen Sag". Selvfølgelig forsømte Taleren ikke at sende sin Ven Budskab om den udviste Hjælp: „Jeg har kæmpet for Dig, med Konsuler og Konsularer, og med en saadan Hidsighed, at nu ikke blot Dine Nærmeste, men hele Rom indser, at Du ikke har nogen Ven mere oprigtig end jeg. Stol da fremdeles paa mig; i Alt, hvad der kan fremme Din Magt og Anseelse, skal jeg arbejde for Dig med min fulde Indflydelse" [3]). Har Crassus modtaget

---

[1]) Cic. *ad Attic.* IV, 13, 2: *Crassum quidem nostrum minore dignitate aiunt profectum paludatum, quam olim aequalem ejus L. Paullum, iterum consulem.*

[2]) Cic. *ad famil.* I, 9, 20.

[3]) Cic. *ad famil.* V, 8, 1 og 2.

denne Meddelelse? har han kunnet glæde sig over denne Frugt af det nye Venskab? — Glæden har i hvert Fald været stakket. De skjønne Drømme om Sejr og Bytte gik jo ikke i Opfyldelse; Ulykken fulgte Triumviren: i Sommeren 53 var Hæren slagen ved Carræ i Mesopotamien, og Crassus og hans Søn dræbte af Parthernes Sværd. Den næste Fest, ved hvilken vi møde Triumviren, — hvor forskjellig var den ikke fra hin i *horti Crassipedis!* En Digter kunde ikke have valgt en mere romantisk Modsætning. Langt borte fra Rom, i Armeniens Bjergegne, overvære vi en Bryllupsfest for Partherkongen Orodes' Søn og en Armenerfyrstes Søster. Omrejsende græske Skuespillere reciterede Euripides' Tragedier for de høje Gjæster, Maaltidet var ved sin Slutning, Stemningen paa det Højeste — da fløj Dørene op, en Afsending meldte Parthernes Sejr og kastede Triumvirens Hoved ind i Salen foran Partherkongens Fødder. En græsk Skuespiller greb den blodige Trofæ, svingede den frem paa sin Thyrsusstav og fremsagde de Strofer af Euripides' „Bacchantinderne“:

„Her bringer jeg fra Bjerget
Til Borgen et nyfældet Vildt,
En herlig Fangst!“ [1]

Da klappede Kongen og hans Gjæster i Jubel over den heldige Anvendelse af Digterens Vers. Videre fortsattes Dramaet med de Linier, i hvilket Koret og Agave vexle Repliker: „Hvo ramte først?“ spørger hint, og Agave, Thebanerkongen Kadmus' Datter, der i bacchantisk Raseri havde sønderrevet sin egen Søn.

[1]) Euripides, *Bacchae* (ed. Kirchhoff) v. 1158 ff.:

φέρομεν ἐξ ὄρεος
ἕλικα νεότομον ἐπὶ μέλαθρα
μακάριον θήραν.

svarer: „Den Ære jeg mig indlagt har!" [1]). Men en Parther, der havde givet Triumviren det dræbende Hug, kunde ikke finde sig i, at en Anden tilegnede sig Æren af den Bedrift, han havde udført, sprang op fra sin Plads og rev det blodige Hoved ud af Skuespillerens Haand. „Med et saadant Efterspil", siger Plutarch, „skulde Crassus' Felttog ende" [2]); den Tørst, der ikke kunde slukkes i levende Live, skulde stilles i Døden: fyldt op i Munden med smeltet Guld, laa Triumvirens Hoved i en Partherkonges Sal [3]).

Aaret forud (a. 54) havde Guderne hjemsøgt Crassipes' Ejendom ved den appiske Vej. Tiberen steg højt over sine Bredder, den svulmede op til en rivende Strøm og banede sig Vej endog op ad Højderne. Rom havde ikke længe sét en lignende Ødelæggelse. Hundreder af grundmurede Bygninger styrtede sammen, og Mennesker og Dyr druknede i Mængde; først efter flere Dages Forløb begyndte Floden at falde [4]). Cicero omtaler den usædvanlige Vandflod i et Brev til sin Broder; „*mira alluvies*", skriver han; „ad den appiske Vej trængte Vandet frem til *Piscina publica*" — det store Svømmebassin udenfor *porta Capena* — „og bortskyllede Huse, Villaer og Udsalgssteder i Mængde" [5]). *Ambulatio Crassipedis* var mellem det Ødelagte. Man grundede over Aarsagerne til denne Ulykke, og det hed sig, at Guderne vare fortørnede, fordi Prokonsulen i Syrien, Gabinius, havde ført Krig paa egen Haand og bestukken af Ptolemæus Auletes' Guld gjenindsat denne paa Ægyptens Trone. Cicero tolkede Gudernes Vrede paa lignende Maade. Nogle Vers af Homer randt ham i Hu:

---

[1]) Eurip. l. c. v. 1168
[2]) Plutarch. *M. Crassus*, cap. 33
[3]) Dio Cass. XL, 27.
[4]) Dio Cass. XXXIX, 61.
[5]) Cic. *ad Qr. fratr.* III, 7, 1.

„Som naar den taageformørkede Jord af stormfulde Skyer
Trykkes en Efteraarsdag, naar Zeus det styrtende Regnskyl
Øser fra Sky, fortørnet, til Straf for Menneskens Udaad,
Naar efter krogede Love paa Thing de dømme med Magtsprog,
Stødende Retten tilside, om Gudernes Hevn ubekymred', —
Højt da bovne tilhobe de rullende Floder af Regnvand"[1]);

thi Gabinius' Frifindelse, — „det var jo en Krænkelse af al Lov og Ret", en „*lex impunitatis*", hvorefter Enhver ustraffet turde handle, som ham lystede[2]).

Med den omtalte Katastrofe er Alt, hvad der lader sig berette om *horti Crassipedis*, angivet. Om Villaen er bleven gjenopbygget, om mulig ikke den, men kun den nærliggende *ambulatio Crassipedis* blev ødelagt af Flodbølgen, derom lader der sig intet Sikkert udsige: de paagjældende Ord hos Cicero synes noget utydelige[3]).

Af *horti Crassipedis* er der for Tiden intet Spor. Hverken Indskrifter eller Fund af anden Art kunne hjælpe os til en Bestemmelse af dens Beliggenhed; kun Ciceros flygtige Omtale af

---

[1]) Homers Iliade XVIde Sang, Vers 384 ff. i Wilsters Oversættelse.

[2]) Cic. *ad Qv. fratr.* III, 9, 3: *Gabinii absolutio lex impunitatis putatur.* Medens Cicero, som det ses, henlægger denne Oversvømmelse til Tiden efter Gabinius' Hjemkomst fra Syrien, lader Dio Cassius (XXXIX, 61) den indtræffe inden Tilbagekomsten.

[3]) Cic. *ad Qv. fratr.* III, 7, 1: *Romae et maxime Appia ad Martis mira alluvies. Crassipedis ambulatio ablata, horti, tabernae plurimae.* I nyere Oversættelser af Ciceros Breve, til Ex. Wieland's *(Ciceros sämmtliche Briefe* vol. II pag. 444) og Moser's *(Briefe an Quintus Cicero* pag. 179), ere disse Ord opfattede, som om Tiberen ødelagde baade „die Gärten des Crassipes" og „den Säulengang"; hvorvidt Ordene hjemle en saadan Tydning, synes dog højst tvivlsomt.

Stedet er ladt os tilbage, og den er ikke synderlig vejledende[1]). Men vi maa se at finde et Sted, hvor Tanken med nogen Berettigelse kan dvæle ved de mærkelige Erindringer. Og netop her ved den 1ste Milepæl („*via Appia ad Martis*", som denne Strækning fordum hed) paa venstre Side af Vejen, i en Vigne, hvor det berømte Marstempel *extra muros* antages at have ligget, indbyder et Osteri til Hvile.

„*Chi vuol bere del buon vino,*
Venga fuori di porta al Monte Aventino",

hedder det paa Skiltet over Døren, og Værten har yderligere pyntet denne med Billedet af tvende Scipioner, der i middelalderlige Rust-

---

[1]) Hvad der vides fra de gamle Forfattere om Beliggenheden af *horti Crassipedis* og en *ambulatio Crassipedis*, indskrænker sig til en Bemærkning af Cicero i et Brev til Atticus (*ad Attic.* IV, 12: *Kalend. cogito in hortis Crassipedis, quasi in deversorio, coenare. Facio fraudem senatus consulto. Inde domum coenatus, ut sim mane praesto Miloni*) og den i foregaaende Note anførte Yttring af ham i et Brev til Broderen (*ad Qv. fratr.* III, 7, 1). Af disse Udtalelser tør man dog næppe med Sikkerhed udlede Andet, end at Crassipes' Villa har været beliggende strax udenfor en af Roms Porte, og at en *ambulatio Crassipedis* sandsynligvis har havt sin Plads ved den appiske Vej, paa Strækningen „*ad Martis*". Drumann (*Gesch. Roms* VI p. 698) og de enkelte Forfattere (til Ex. Ampère, *l'Hist. Romaine à Rome* IV p. 553), der lejlighedsvis berøre Forsoningsfesten i *horti Crassipedis*, synes at antage, at saavel Crassipes' Villa som hans Søjlegang have været sammesteds beliggende, i Nærheden af *porta Capena*. Ligeledes vil man i ældre topografiske Beskrivelser af Rom (til Ex. *Roma antica* af Famiano Nardini ed. Nibby, Roma 1818, vol I pag. 140 og 154) finde baade en *ambulatio Crassipedis* og *horti Crassipedis* nævnte blandt Bygningsværkerne i Roms *Regio I*[ma]: *porta Capena*, der strakte sig helt ud til Almofloden. Som alt berørt i Begyndelsen af dette Afsnit, tør det vel ogsaa anses for rimeligst, at den oftnævnte *ambulatio* har været Tilhør til den større Ejendom udenfor Portene, der ejedes af Ciceros Svigersøn; og da, som bemærket, Formodningen er for, at denne *ambulatio* har ligget ved *via Appia ad Martis*, kommer man til det Resultat, at ogsaa Crassipes' Villa med størst Sandsynlighed maa søges her, ɔ: mellem den 1ste og 2den Milepæl paa den appiske Vej.

ninger med Sværdene pege op mod den lokkende Indskrift. Derinde tør man lade Vinen sætte Fantasien i Bevægelse; den maner Fortiden frem, og man levendegjør sig denne Episode i *horti Crassipedis*, betænker dens Følger, der blev skæbnesvangre ikke blot for Hædersgjæsten, men for Enhver af de Ni, Atticus undtagen, der vare samlede ved Ciceros Bord. Dog ogsaa Nutidens Liv fortjener, at der skjænkes det et Blik. Foraarsaftener gaar det lystigt til herinde; Roms Ungdom fejrer her sine Symposier — „*chi rompe paga e prende seco li rotti*“, hedder det advarende paa Væggen — og ud fra Værelserne tone de Unges Sange, nu som dengang om en „*absens amica*“ [1]):

„Allegri Giovanotti,
che c'è la primavera
la bella gardiniera
venitela trovare!“

lyder det muntre Omkvæd, og har man Tid til at vente, til Drikkelaget er endt, kan man endnu, som da Ovid vandrede ud ad Vejen, møde Ungdommen drage syngende hjemad, Arm i Arm: —

Cum redeunt, titubant; et sunt spectacula vulgo! [2])

---

[1]) Horat. *Sat.* I, 5, 15.
[2]) Ovid. *Fasti* III, 539.

IV.

TRIOPION.

Naar man er kommet udenfor *porta S. Sebastiano*, er man endnu ikke strax i det Frie. Her, som saa ofte i Omegnen, løber Vejen et langt Stykke mellem disse høje overkalkede Mure, som Romerne med deres Rigdom paa Sten have Raad til at sætte op som Gjærde om Vinmarkerne, men som tage Udsigten bort fra, hvad der ligger bagved. Landskabelig Skjønhed byder den appiske Vej da foreløbig ikke; indtil Cæcilia Metellas Gravmæle er den lige saa kjedsommelig at se til som de andre Avenuer, der fra Roms sydlige Porte føre ud i Campagnen. Men *via Appia* byder jo sine Minder paa hver Plet; dem maa man have i Tanke, om den ogsaa paa denne første Strækning skal faa en Interesse som ingen anden Vej.

Faa hundrede Skridt udenfor Byporten passerer man en lille Bæk; det er de Gamles *flumen Almonis* — „*brevissimus Almo*", som den hilses af Digteren[1]) i Modsætning til den mægtige Tiber, i hvilken den udsender sit Vand. Fordum var den Vidne til et bevæget Liv, naar Cybeles purpurklædte Præster

---

[1]) Ovid *Metamorph.* XIV, 329.

under Vaabenklang og Paukeslag drog ud hertil for at rense Gudindens Billede og deres egne blodplettede Knive i Flodens Bølger[1]; men nu er Poesien for længst vegen fra dens Bredder. Hvor Bækken krydser *via Appia*, er den tilgroet af Siv og Græs; i dens plumrede Vand kan en romersk Matrone ikke tvætte sit Tøj — „*Acquataccio*“ kalder hun ringeagtende det unyttige Aaløb[2].

Naar man havde passeret Almofloden, var man udenfor Kejserstaden; dens første Bykvartér, „*porta Capena*“, strakte sig netop hertil. En Romer vilde maaske have tilføjet: og først her ere vi paa den appiske Vej — med Tonen paa „Vej“.

Est locus ante urbem, qua primum nascitur ingens
Appia . . .

synger Digteren[3], og betegner dermed det Sted, hvor Almofloden passerer *via Appia*, og hvor Domitians rige Frigivne Abascantus rejste sin Hustru Priscilla det pragtfulde Gravmæle, hvis Ruiner med de høje Billednicher i Murene vi endnu beundre paa højre Side af Vejen, faa hundrede Skridt udenfor *porta S. Sebastiano*. Den appiske Vej tog vel, som alt bemærket, sin Begyndelse ved *porta Capena* i Servius Tullius' Mur, og herfra blev ogsaa Milen regnet, men først fra Almofloden fik den en større

---

[1]) Stedet for denne Renselse er angivet hos Ovid (*Fasti* IV, 337) i følgende Vers:

Est locus, in Tiberin qua lubricus influit Almo,
Et nomen magno perdit ab amne minor.
Illic purpurea canus cum veste sacerdos
Almonis Dominam sacraque lavit aquis.

[2]) Navnet har dog Intet med Italienernes almindelige ringeagtende Endelse „*accio*“ at gjøre; det hidrører derimod fra Byporten, *porta S. Sebastiano*, der i Middelalderen kaldtes „*porta Appia*“ eller — som det lød i forvansket Form — „*porta d'Accia*“ (Nibby, *Analisi* vol. I, p. 137).

[3]) Stat. *Silvae* V, 1, 222.

Bredde og den snorlige Retning, der var ejendommelig for de romerske Hærveje.

Mellem den 2den og 3dje Milepæl ligger overfor Kirken *S. Sebastiano* et vidtstrakt Ruinkomplex, der naaer langt ud paa Campagnen. Saa vidt man kan skjonne, have Ruinerne været sammenbyggede med den tilstødende Circus Maxentius. Murværket røber den senere Kejsertids hurtige og usolide Byggemaade, og man formoder derfor, at disse Mure ere Rester af et Lystslot, der var opført i Slutningen af det 3dje Aarhundrede, og tjente til Sommerbolig for Kejser Maxentius[1]). Archæologernes Antagelse er dog kun en Gisning, den støttes hverken af Indskrifter eller Fund af anden Art og har heller ingen Hjemmel hos de gamle Forfattere. Ifølge deres Beretning havde Kejseren sit Landslot ved den 6te Milepæl paa *via Labicana*[2]) (den Vej af samme Navn, der gjennem *porta Maggiore* i det nuværende Rom fører ud til Palestrina), og ihvorvel denne Kjendsgjerning ingenlunde — som Canina synes at mene — udelukker Muligheden af, at Kejseren kan have ejet en Villa ved den appiske Vej[3]), medfører den dog, at naar der undtagelsesvis fortælles

---

[1]) Nibby, *Analisi* III, pag. 538; Desjardins, *Essai sur la Topographie du Latium*, p. 243.

[2]) Aurel. Victor, *Epit. de Caesar.* cap. 40, 2: *Maxentius imperator in villa sex millibus ab Urbe discreta, itinere Laricano.*

[3]) Canina er ellers ingenlunde ængstelig med at opstille Hypotheser med Hensyn til de forskjellige Ruiner; det undrer derfor, naar han efter at have anført Grunde, der synes ham at tale for, at disse Murrester gjøres identiske med en *villa suburbana*, der har tilhørt Kejser Maxentius, tilføjer, at ogsaa han „vilde antage dem herfor, dersom ikke den anførte Bemærkning hos Aurelius Victor viste, at Kejseren havde sin Sommerbolig ved den 6te Milepæl paa *via Labicana*" — *se non si conoscesse da Aurelio Vittore, che Massenzio aveva la sua villa al sesto miglio della via Labicana, si dovrebbero credere avere appartenuto ad alcuna grande delizia dello stesso imperatore le grandi reliquie di fabbrica che esistono nel lato orientale del circo e che si vedono collegarsi col pulvinare stabilito in tale parte* (Canina, *La prima parte della via Appia* p. 79 jfr. pag. 80 Noten).

Smaatræk af Kejserens Liv, der ere foregaaede paa en ham tilhørende *villa suburbana* — til Ex. en Notits hos Eutropius om at Prætorianerne udraabte ham til Kejser, medens han opholdt sig paa et Landslot i Roms umiddelbare Nærhed[1]), tør vi ikke henføre saadanne Tildragelser til den appiske Vej, men til hin Ejendom ved *via Labicana.* Iøvrigt henligge Ruinerne endnu for største Delen dækkede af Grønsværet; maaske derfor kommende Undersøgelser kunne bringe nøjere Oplysning. Det er ikke 60 Aar siden (1825), at Nibby ved Udgravninger i den tilstødende Circus Maxentius fandt Brudstykkerne af den Tavle, der gav det afgjørende Bevis for, at denne Cirkus, der saa længe havde gaaet for at være opført af Kejser Caracalla, først var opført et Aarhundrede senere til Ære for Maxentius' Søn Romulus[2]). Lad os forøvrigt tilføje, at den, der ønsker et Overblik over denne Samling Ruiner, der næst efter Quintiliernes Villa er den største i Udstrækning paa *via Appia*, ikke maa nøjes med at tage dem i Øjesyn fra Vejen eller Circus Maxentius. Fra Forpagterboligen i *vigna Randanini* har man en fortrinlig Udsigt over Campagnen, og paa dens Platform kan man orientere sig mellem de vidtløftige Murrester, der skyde frem af Grønsværet.

---

[1]) Eutrop. X, 2.

[2]) Indskriften, der er indmuret i den saakaldte *porta triumphalis* i Cirkusbygningens bageste, bueformede Parti, lyder saaledes:

DIVO . ROMVLO . N. M. V.
COS . ORD . II . FILIO
D . N . MAXENTII . INVICT.
VI*ri . et . perp* . AVG. NEPOTI
T . DIVI . MAXIMIANI . SENI
ORIS . AC . *bis . Avgvsti.*
(Canina, *Roma antica* vol. III pag. 59).

Den læses saaledes af Nibby:

Divo Romulo nobilis memoriae viro, consuli ordinario II, filio domini nostri Maxentii invicti viri et perpetui Augusti, nepoti ter divi Maximiani senioris ac bis Augusti.

Mellem den 2den og 3dje Milepæl er *via Appia* rig paa fremtrædende Ruiner. Tilvenstre ses saaledes, foruden den nævnte Cirkusbygning med tilhørende Landslot, flere opsigtvækkende Gravmæler, og hin mægtige Rundbygning med en Diameter af mere end hundrede Fod og Mure af indtil 14 Fods Tykkelse, det saakaldte Romulustempel — Middelalderens *torre dei Borgiani* — om hvilket Archæologerne have gisnet saa Meget, men som nu antages for et Gravsted for en ubekjendt Kejser efter Antoninerne. Højt over alle Murtinder knejser dog Cæcilia Metellas imponerende Gravmæle — Campagnens maleriske, saa ofte besungne Ruin, der trods alle Fejder og Belejringsstorme, der ere gaaede hen over dens Mure, har holdt sig mærkelig uskadt. „Cæcilia Metellas" Historie hører andetsteds hen. Lad os imidlertid her bemærke, at den, der gjør sig Forventning om, at Ruinen skal fortælle i samme Forhold, som den imponerer ved sin Masse, bliver højlig skuffet. Gravmælet omtales intetsteds hos de gamle Forfattere, det nævnes end ikke; thi naar Cicero i en af sine filosofiske Dialoger opfordrer os til at gaa udenfor *porta Capena* og skue Scipionernes, Serviliernes og Metellernes Gravsteder[1]), har han ikke — som tidligere antaget — hint Monument for Øje.

„Hvad var hint Taarn? hvad Skat mon her man gav
saa lukket Skjul, saa kraftigt Værn? — En Kvindes Grav."[2])

— det er noget nær Alt, hvad vi vide derom.

Digteren spørger videre:

„Men hvem var hun, som, død, man gav i Eje
et helt Palads? Og var hun kysk og god?
Værdig en Konges, — mer: en Romers Leje?
Hvad Helteslægt sprang frem af hendes Blod?

---

[1]) Cic *Tuscul.* I, 7, 13

[2]) Byron, *Childe Harold*, oversat af Adolf Hansen (Kbh. 1880), pag. 166

Hvem mon sin Skjønheds Arv hun efterlod?
Og hvordan leved, elsked, døde hun? [1]) —

Forskeren kan ikke give noget Svar. Paa Monumentets Forside ud imod *via Appia* pranger den berømte Indskrift:

CAECILIAE
Q . CRETICI . F
METELLAE . CRASSI [2])

Den Afdøde har, som vi altsaa tør formode, været en Datter af hin Q. Cæcilius Metellus, der efter Cretas Erobring (a. 68) bar Tilnavnet Creticus, og havt en Crassus til Mand. Men hvilken Crassus dette var, om hun selv — som Digteren spørger — „var som Cornelia en pletfri Kvinde eller letsindig som Ægyptens Herskerinde [3]), derom tør Intet udtales. Næppe var Cæcilia Metella — saaledes som det almindelig angives [4]) — gift med Triumviren Crassus, siden dennes Hustru hed Tertulla, og han, efter hvad man kjender til hans Livsforhold, kun var én Gang gift. Instinktmæssig griber Byron det Rette, naar han slutter sin Sang om den maleriske Ruin med de Linier:

„Metella døde — det er Alt vi véd —:
Sku hendes Husbonds Stolthed eller Kjærlighed!“ [5])

Nær „Cæcilia Metella“ har den appiske Vej bragt nogle af sine mærkeligste Indskrifter: de saakaldte triopiske Tavler. De fortælle om pragtfulde Bygningsanlæg, som en af Kejserdømmets Stormænd, Herodes Atticus, lod rejse til Ære for sin Hustru

---

[1]) Byron, l. c. pag. 166.
[2]) Orelli, No. 577.
[3]) Byron l. c. pag. 166.
[4]) Ogsaa til Ex. af Canina (*La prima parte della via Appia* pag. 87).
[5]) Byron l. c. pag. 167.

ved den 3dje Milepæl. Fra de gamle Forfattere kjende vi Intet til disse Anlæg; de omtale ikke noget *„praedium Anniae Regillae“*, der maaske kunde have spillet en vis Rolle som et Landslot for Slægten Atilii[1]), til hvilken Herodes' Hustru regnede sig. Herodes Atticus er derimod en velkjendt Personlighed. Hans sjældne Veltalenhed, hans filosofiske Studier og den betydningsfulde Stilling, han indtog som Lærer for Antoninus Pius' Adoptivsønner, Marcus Aurelius og Lucius Verus, og senere som Konsul (a. 143), gjorde ham til en af Kejserrigets fremragende Stormænd. Endnu mere bidrog dog de fabelagtige Rigdomme, Herodes besad, og som fandt Anvendelse til talrige og kostbare Byggeforetagender og som Understøttelse til Stæder og Provindser, til at sprede hans Ry over Riget. Med fuld Føje kunde Herodes, da han i senere Aar (a. 165) stod anklaget for at have foranlediget sin Hustrus Død, men hans Anklager, i Stedet for at føre Bevis for sin Paastand, roste sig af en Velgjerning mod en By i Italien, svare denne: „Nu, om Sligt kunde vel jeg fortælle Meget, hvor end i Riget min Sag blev undersøgt!“ „Lykken“, tilføjer hans Biograf Philostratus (en græsk Sofist fra det 3dje Aarhundrede), „plejer ellers at kaste sine Gaver i Blinde, men Gudinden saae klart, da hun gød Rigdommen i Herodes' Skjød: Slægt og Venner, Byer og Provindser, ja hele Folkeslag nød godt af hans Velstand“[2]). Det var Herodes' Grundsætning, at man skulde hjælpe ikke blot den Trængende, for at han kunde komme ud af sin Nød, men ogsaa den, der ej var i Trang, for at han ikke skulde geraade deri: den Rigdom, der ikke deltes med Andre, kaldte han en død Skat, de Hvælvinger, hvori Guldet hobede sig op, dets Fængsler.

Herodes' Byggelyst var enestaaende. Den vakte Opsigt endog under en Kejser som Hadrian, der dog var en saa utrættelig

---

[1]) Nibby, *Analisi* vol. III, p. 540.

[2]) Philostr. *vitae Soph.*, übers. von Seybold (Lemgo 1777). II pag. 54.

Bygherre. Han opførte et lukket Theater i Corinth, Svovlbade for de Syge i Thermopylæ, en Vandledning i Olympia; i Delphi lod han Stadiet smykke med pentelisk Marmor, han rejste Murene om det forfaldne Oricum i Epirus, forsynede Canusium i Syditalien med en Vandledning og forstrakte Byerne i Bøotien, paa Eubøa og Peloponnes med store Pengesummer. Fremfor Alt kjendte dog Herodes' Gavmildhed ingen Grændse, naar det gjaldt nyttige eller velgjørende Foretagender i hans Hjemstavn Attica og dets Hovedstad Athen; her overstraalede hans Bygningsværker alle tidligere af lignende Art. Ved en af de panathenæiske Fester var Herodes bleven valgt til at føre Forsædet næste Gang Højtiden vendte tilbage, og glad over denne Udmærkelse lovede han Athenienserne, at naar den Stund var forhaanden, vilde han modtage dem i et Stadion af Marmor. Herodes holdt Ord; da Festen oprandt, straalede det panathenæiske Stadion, der for Aarhundreder siden var opført af Taleren Lycurgus, med Sæder for Tilskuerne, med Søjlerækker og Tribune, Alt af blændende pentelisk Marmor. I 4 Aar havde man arbejdet paa Udsmykningen, og nær havde Herodes udtømt Pentelicons berømte Stenbrud, hvoraf han var Ejer. Tidens Forfattere kunne derfor heller ikke finde Ord til at skildre det Indtryk, som Løbebanen frembød i sin nye Skikkelse: „et alle Vidundere overstraalende Værk", siger Philostratus[1]) — „i lige Grad forbavsende for den, der hørte Tale om det, som for den, der selv havde set det". — For faa Aar siden har man udgravet Levningerne af denne Pragtbygning; af dens rige Marmorbeklædning var kun Lidet tilbage; under Gruset fandt man tre store Kalkovne, der noksom viste, hvortil Marmoret var benyttet[2]).

---

[1]) Philostr. l. c. pag. 87.
[2]) Stenersen, *En Rejse i Grækenland* (Kbh. 1875) pag. 105.

Bekostningen ved disse Anlæg maatte selvfølgelig tælles i Millioner. Men, som bemærket, vare Herodes' Rigdomme ogsaa fabelagtige; deres Oprindelse minder om et Eventyr fra Østerlandene. Herodes' Fader, fortælles det[1], havde i en øde Bygning, der tilhørte ham, fundet en uhyre Skat. Lykken voldte ham mere Frygt end Glæde — under Kejsere som en Nero og Domitian kunde et saadant Fund have bragt ham Døden. Men Nerva havde tiltraadt Regeringen, og til denne indberettede han sit Fund: „Herre, jeg har opdaget en stor Skat; hvad befaler Du, at der skal gjøres med den?“ „Betjen Dig af det, Du har fundet!“ gav Kejseren til Svar. Atticus følte sig dog ikke beroliget; Skatten var altfor umaadelig stor, og han skrev tilbage til Rom: „Hvad jeg har fundet, er langt Mere, end at det kan bruges af en Mand i min Stilling“. „Nu, saa brug det ud over din Stilling“, lød det igjen fra Kejseren[2]. Først nu turde Atticus uden Frygt være sine Rigdomme bekjendt. Hvori denne Skat har bestaaet, hvorledes den er kommen did, hvor den blev fremdragen — mulig nedgravet her under Republikens Borgerkrige — derom lader sig Intet oplyse; maaske er Philostratus' Beretning kun en Udsmykning af Det, som Ingen vidste: nemlig hvorfra Atticus' og Herodes' Rigdomme havde deres Oprindelse. Men hvorom Alting er, maatte Atticus' Formue værdsættes efter Millioner; derom vidne bl. A. de Pengegaver, han skjænkede sin Søn. Som ung Mand beklædte denne Stillingen som kejserlig Kommissær for de frie Stæder i Provindsen *Asia* (a. 125); der var stillet en vis Sum til hans Raadighed for at skaffe Byen Alexandria Troas, nær det gamle Troja, en Vandledning, men da Beløbet langtfra strakte til, skjænkede Atticus Sønnen 4 Millioner

[1]) Philostr. l. c. pag. 54.

[2]) Nervas Svar lød: „*καὶ παραχρῶ τῷ ἑρμαίῳ, σὸν γάρ ἐστιν*“ (*Philostrati Opera* ed. Kayser, Lipsiae 1871, vol. II pag 57), hvilket mere ordret maa oversættes saaledes: „Nu, saa misbrug det Fundne, thi det er Dit!“

Drachmer (henved 3 Mill. Kroner)[1], for at han værdig kunde fuldende det Værk, hvis Udførelse var lagt i hans Hænder. Ved Hjælp af en saadan Arv fra Faderen og en betydelig Mødrenearv kunde Herodes fuldt ud tilfredsstille sine kostbare Tilbøjeligheder. Det voldte kun et let Greb i hans Pung at pryde Guders og Gudinders Tempel med chryselefantine eller Marmor-Statuer, at smykke sit Landslot ved Marathon med talrige Kunstværker, dér at udfolde en storartet Gjæstfrihed og dotere Rhetorer og Filosofer saaledes, at de blev Rigmænd. Kun ét Foretagende dristede Herodes sig ikke til at udføre: Gjennemskæringen af Landtangen ved Corinth. „Mine Bygninger", sukkede han, „ville ødelægges af Tiden, ved mine Taler finder denne Et og hin noget Andet at indvende; men dersom jeg kunde bryde Vej gjennem Isthmen og forene tvende Have, vilde dette Foretagende gjøre mit Navn udødeligt". Herodes turde ikke. Han frygtede Kejserhoffets Mishag, om han som Privatmand gav sig i Kast med et Arbejde, som selv en Nero, „*incredibilium cupitor*"[2], havde erklæret for uudførligt. Bedrøvet saae han ud over Bølgerne: . . . „Neptun, jeg vilde gjerne, men jeg tør ikke!"

De Indskrifter, der omhandle Herodes Atticus' Anlæg paa den appiske Vej, ere indhuggede paa tvende Tavler af pentelisk Marmor, der blev fundne i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede i Nærheden af Cæcilia Metellas Gravmæle. Kort efter deres Opdagelse blev de erhvervede af Kardinal Scipio Borghese og indlemmede i dennes Kunstsamling i Villa Pinciana, den nuværende Villa Borghese, hvorfor de ogsaa stundom kaldes „de

---

[1]) Friedlaender, *Sittengesch. Roms* (1871) III p. 120.
[2]) Tacit. *Annal* XV, 42.

Borghesiske Indskrifter". Senere blev de af Napoleon den Store førte til Paris (1808) og findes for Tiden i Antiksamlingen i Louvre, medens Rom har Kopier af dem indmurede paa 2de Marmoraltre foran en Tempelruin i Villa Borghese. Paa den Tavle, der først blev funden (1607), omtaler Herodes, hvorledes en Del af hans Ejendom under Navn af „*Triopion*" indvies til Minerva og Nemesis, Guddomme, der vare særlig ærede i hans Hjemstavn; han beder Gudinderne besøge og beskytte det Sted, der er helliget til deres Kultus, og som han har ladet indhegne med en Mur, for at Ingen skal forstyrre det. Sluttelig henvender han sig til Beboerne paa Ejendommen og i de omliggende Distrikter og varer dem mod at forstyrre Gudernes Hjem. Ingen uden Herodes og hans Descendens skal det være tilladt at stede deres Døde til Hvile paa den indviede Grund, og drister Nogen sig til at handle herimod, ville Erinnyerne og Nemesis straffe hans Overgreb. Indskriften, der bestaar af 37 Verslinier, er indhugget paa en Marmortavle af 4 Fods Højde og $1^1/_2$ Fods Bredde[1]).

Den anden Indskrift frembyder større Interesse. Den nævner Herodes' Hustru, Appia Annia Regilla, en rig og fornem Dame, der udledte sin Herkomst fra Venus og Anchises, men mere historisk hørte til Atiliernes berømte Slægt og mulig til den Gren af den, der bar Tilnavnet „*Regulus*" og talte blandt sine Medlemmer hin Marcus Atilius Regulus, der under den første puniske Krig gjorde sig navnkundig ved sin heroiske Selvopoffrelse. I Indskriften prises Annia Regilla for sin Skjønhed og sit ædle Sindelag, hendes Byrd berømmes, og Herodes er forvisset om, at hun har sit Hjem hos Kronos paa de Saliges Øer. Videre kalder Digteren — thi Herodes fører ikke selv Ordet — Roms Kvinder til det Tempel, som her er bygget for

---

[1]) Boeckh, *Corp. Insc. Graec.* vol. III. No. 6280 A.

Demeter og den yngre Faustina, Marcus Aurelius' Gemalinde, og beder dem om at ære Herodes' Hustru, hvis Billedstøtte er rejst i Templet og stillet under Beskyttelse af dets Guddomme. Herodes selv mindes som Veltalenhedens Konge, „Atheniensernes Tunge"[1]); hans Familieforhold berøres: af 4 Børn, som Annia Regilla havde skjænket ham, vare kun to i Live, en Søn og en Datter, men Faderen har havt den Glæde, at Kejseren, Marcus Aurelius, „lig Jupiter i Aasyn og Indsigt"[2]), har benaadet hans Søn, skjøndt kun et Barn, med Senatorernes Ærestegn: Halvmaanen af Elfenben, til Prydelse paa hans Sko. Endnu en Gang formanes alle fromme Kvinder til at ære Regilla, om ikke som en Gudinde, saa dog som en Heroïne, efterdi hun nedstammede fra Guderne. Saa vidt den 2den triopiske Tavle, hvis Indskrift ligesom den førstes er affattet i Hexametre paa Græsk, men tæller 59 Vers[3]).

Det interessanteste Spørgsmaal, som disse Tavler give Anledning til at stille, kunde maaske være: Hvorledes har Samtiden dømt — ikke om Versenes Skjønhed og rhetoriske Værd, men om Indholdet, om den Berømmelse, som Herodes tillægger sin Hustru? Mon ikke *via Appia*'s Vejfarende have skumlet noget over denne Rigmand, som her og i Athen fredede om sin Hustrus Minde paa en saa fremtrædende Maade? Det er ikke uberettiget at spørge saaledes. Forholdet mellem Herodes og hans Hustru havde ingenlunde Ord for altid at være det bedste. Herodes var pirrelig og opfarende af Gemyt — ja, saa utroligt det end lyder om en Mand af hans Dannelse og sociale Stilling, hed det sig, at han engang i et Anfald af Vrede havde befalet en Frigiven at slaa hans Hustru. Annia Regilla, der var højt frugtsommelig,

---

1) „*γλῶσσα Ἀθηνέων*" (Boeckh *C. I. Gr.* III. No. 6280 B Vers 37).
2) Boeckh, l. c. Vers 20: „*Διῒ πατρὶ φυὴν καὶ μῆτιν ἐοικώς*".
3) Boeckh, *Corp. Insc. Gr.* III. No. 6280 B pag. 918.

nedkom for tidlig og døde under Fødselen (a. 164)[1]). Rygtets Sandhed lader sig ikke godtgjøre, men det fandt en vis Tiltro, saa megen, at Herodes' Svoger, Konsularen Appius Annius Atilius Bradua, en højbaaren Herre, der faa Aar forud havde beklædt Konsulatet (a. 160), anklagede Herodes for den formentlige Forbrydelse. Vi kjende ikke Detaillerne i denne Proces; Atilius Bradua kunde ikke præstere Bevis for sin Beskyldning, og Herodes blev frifunden — „Sandheden sejrede", tilføjer Philostratus[2]). Men Frikjendelsen formaaede ikke at tvætte Herodes ren i det almindelige Omdømme, og end ikke den enestaaende Maade, paa hvilken han ærede Mindet om sin Hustru, kunde bringe Rygtet til at forstumme. Til Regillas Forevigelse lod han ved Foden af Akropolis bygge et Theater (Odeon) for 6000 Tilskuere og udstyrede det saa pragtfuldt, blandt Andet med Cedertræ, at hans Samtidige Pausanias erklærer det for at overstraale alle lignende Bygninger i Kejserriget[3]); hendes

---

[1]) Philostr. l. c. pag. 92.

[2]) Philostr. l. c. pag. 93.

[3]) Pausan. (ed. Schubart og Walz) VII, 20. Ruinerne af dette Theater ere siden 1857 udgravede (*Annali dell' Inst.* vol. XXX pag. 213—221).

Om den Kultus, der er bleven víst Regilla af hendes Husbond, er der nys fremkommet et yderligere Vidnesbyrd. Ved Nedrivningen af et Hus paa *piazza del Duomo* i Milano fandt man et Segment af en Marmorsøjle, paa hvilket der læstes et Brudstykke af en græsk Inskription paa 16 Verslinier, som det imidlertid voldte en Del Vanskelighed at bestemme, idet kun de første 2—3 Ord af hver Linie fandtes derpaa. En tydsk Epigrafist, Detlefsen, fik den at se og opdagede da, at den gaadefulde Indskrift var et Fragment af den 2den triopiske Tavle (Vers 31—46). Over Indskriften ses et *H* (det græske Eta), hugget i langt større Maal end de andre Bogstaver; maaske den derfor har været indledet med en Dedikation til Regilla, i hvis Navn (*Ῥήγιλλα*) dette Bogstav forekommer. I hvilken Anledning imidlertid Herodes' Hustru er bleven æret i *Mediolanum* (Milano), om hun mulig her har havt et Cenotaphium, og det fundne Segment maaske har hørt til en Søjle med hendes Buste eller Statue paa Toppen, derom er det ikke muligt at have nogen begrundet Mening. (*Bullett. dell' Inst.* 1863 pag. 146—150).

Billedstøtter prydede hans Slotte og Haver[1]), og i Athen rejste han hende et Gravmæle, stort og pragtfuldt som et Tempel. Men, ikke nok med disse monumentale Anlæg, hengav Herodes sig til den mest iøjnefaldende Sorg. I hans pragtfulde Landslot ved Bredden af Cephissus nær Marathon, blev Værelser og Sale malede over med Sort eller beklædte med mørke Draperier, Gallerier og Trapper formørkede med lesbisk Marmor. Herodes kunde ikke dulme sin Smerte, Himmel og Jord kaldte han til Medvidere i sin Sorg, og skjøndt han ellers higede stærkt nok efter Berømmelse, vilde han ikke modtage det Konsulat, hvormed Kejseren ønskede paany at hædre ham. Først da siges han at have dæmpet sin Sorg, da en Vismand ved at se, at man skrabede Roerne til hans Bord, spottede og spurgte: om det egentlig var foreneligt med Klagen over Regilla, at han spiste hvide Roer i et sortklædt Hus. De Ildesindede lod sig dog ikke omvende: i denne overvættes Sorg saae de kun Forstillelse, i de mange Monumenter til Regillas Ære kun en Bestræbelse for at vælte Mistanken fra sig. Rom var fremdeles, som paa Ciceros Tid, „en ildetunget By“ — *maledica civitas*[2]).

Begge de triopiske Tavler blev fundne i saagodtsom uskadt Stand, og deres Læsning har derfor ikke givet Anledning til de mange Konjekturer, hvorpaa den græske og romerske Epigrafik ellers er saa rig. Om Textens Forstaaelse er der derimod fremkommet en Række Kommentarer, lige fra deres Opdagelse indtil de seneste Aar, da Boeckh og Franz i deres Samling af græske Inskriptioner have leveret en indgaaende Kritik. Et Hoved-

---

[1]) *Revue Archéolog.* I, 1 (1844) pag. 52. Naar det af en Forf. her (Ph. Lebas, *Voyages en Grèce et en Asie Mineure*) antages, at Regilla har hørt til en *gens Appia*, fordi de fundne Inskriptioner vise, at hendes fulde Navn var Appia Annia Regilla, da beror dette paa en Misforstaaelse. En *gens Appia* vides ikke at have existeret; efter Navnet alene skulde man nærmest antage, at Regilla hørte til Slægten *Annii*, hvilken endnu blomstrede under Antoninerne (jfr. Pauly, *R.-Enc.* I (1864) pag. 1027 og 1030).

[2]) Cic. *pro Coelio* 16, 38.

værk om Æmnet skyldes den italienske Archæolog Ennio Quirino Visconti, der i Aaret 1794 udgav et anseligt Foliobind, hvori han blandt Andet sammenholder de Antydninger, der i Tavlerne gives om Herodes' Liv og personlige Forhold, med det rige Materiale, der er ladt os tilbage hos Philostratus, og derhos ledsager begge Indskrifter med en metrisk Oversættelse paa Latin og Italiensk[1]). Ogsaa fra dansk Side er der fremkommet et Bidrag til Studiet af disse Tavler. Den lærde Islænder Børge Thorlacius prøver særlig Forfatterskabet[2]), og for Landsmandskabets Skyld tør der være Anledning til at berøre hans Undersøgelse. Den anden Indskrift bærer i græske Bogstavtræk Overskriften „*Markellov*", Genitivformen af Markellos. Om denne Marcellus have de Lærde været uenige: om det mulig var en Ven af Herodes, der havde opsat Tavlen til Regillas Ære, eller om Navnet angav den Digter, der efter Herodes' Opfordring havde forfattet den metriske Indskrift, men i saa Fald hvilken Digter — man kjendte ikke fra hin Tid nogen Poet, der bar det anførte Navn. Visconti synes at have løst Vanskeligheden. Han gjør opmærksom paa, at en saadan Genitivform, stillet absolut i Spidsen for et Digt, en Indskrift eller lignende, oftere forekommer paa Værker fra Oldtiden, hvor den maa erkjendes at betegne Indholdets Forfatter; og med Hensyn til Vanskeligheden ved at paapege en Digter af det anførte Navn, giver Visconti Anvisning paa Marcellus Sidetes, en Læge fra Sida i Pamphylien, der under Antoninerne udmærkede sig som lægevidenskabelig Forfatter og bl. A. skrev et Værk paa Vers i 42 Bøger om Lægekunsten, af hvilket der er efterladt os nogle Fragmenter om den Lægedom, der kan hentes fra Fiskene[3]). Viscontis Opfattelse deles af Thorlacius. I Versenes Rythmer og

---

[1]) E. Q. Visconti, *Iscrizioni Greche Triopee ora Borghesiane* (Roma 1794).

[2]) Mere lejlighedsvis i en Afhandling „*Marcellus Sidetes*" i *Opusc. Acad.* vol. IV. pag. 51—64.

[3]) Visconti l. c. pag. 73—74.

Bygning tror denne at gjenkjende Marcellus Sidetes' stilistiske Ejendommeligheder[1]), og i Medfør af denne Lighed antager han, at ogsaa den første triopiske Indskrift, skjøndt den ikke bærer noget Navnemærke i Spidsen, ligeledes er forfattet af Marcellus Sidetes, og ikke — som tidligere formodet — af Herodes selv, hvilket for saa vidt vinder i Sandsynlighed, som Philostratus, der ellers saa nøje gjør Rede for Herodes' litterære Produktion, ikke med et Ord omtaler ham som Dyrker af Digtekunsten. Lad os iøvrigt tilføje, at den, der ikke er fortrolig med græsk Verskunst, vanskelig vil kunne forstaa den Beundring, som disse Indskrifter have vakt[2]). Der er mange Gjentagelser og en Overflødighed af stilprydende Epitheta; ganske anderledes fyndigt mindedes Athenienserne Herodes paa deres Gravmæle over ham: „Hvad der er tilbage af Herodes, hviler her, men hans Ry er spredt over Verden!“ [3]).

Til de triopiske Tavler slutter sig et Par Mindesmærker, der ere af særlig Interesse med Hensyn til Bestemmelsen af Triopiets Beliggenhed: nemlig de saakaldte „Farnesiske Søjler“, to henved 5 Fod høje Støtter af carystisk Marmor, der blev

---

[1]) Thorlacius l. c. pag. 60: *cum denique, demto inter laudatorium et didacticum versuum genus discrimine, eundem tenorem et stili et metri servent inscriptiones ac istud de piscibus fragmentum, sumimus jure nostro, Epigraphas Triopeas ejusdem atque poëma de re medica esse auctoris.*

[2]) *Inscriptiones hae elegantia et doctrina insignes sunt* (Boeckh, *C. I. Gr.* III, pag. 925); Thorlacius l. c. pag. 53: *inscriptiones metricas . . . doctius incertum an ingeniosius confecit*; Th. Heyse (i *Zeitschr. f. Alterthumswissenschaft* 1839 pag. 976): *Die beiden borghesischen Marmorinschriften behaupten unter allen griechischen Inschriften einen vorzüglichen Rang durch ihr dichterisches Verdienst;* Visconti l. c. pag. 7: *Queste due preziose memorie, e per l'eleganza della Greca poesia nella quale sono stese, e per le curiose ed anzi uniche erudizioni che ci conservano, han meritato negli ultimi due secoli frequente attenzione da dotti uomini.*

[3]) Philostr. l. c. pag. 103.

fundne i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, ligeledes i Nærheden af Metella-Gravmælet. Indskriften paa dem begge er affattet paa Græsk og, fraregnet et enkelt Ord, ligelydende. De antages at have havt deres Plads ved Indgangen til det indviede Grundstykke, og i Indskrifterne udtales et Forbud mod at borttage dem derfra — *ex Triopio, quod est ad tertium in via Appia [lapidem]* (som Ordene gjengives paa Latin)[1]); for Tiden findes de i Nationalmuseet i Neapel, men i Rom har man Kopier af dem i Forværelset til det vatikanske Bibliothek.

Om Ejendomsretten til det Grundstykke, hvorpaa Herodes' Anlæg fandtes, giver den saakaldte „*colonna Capitolina*" Oplysning. Ogsaa denne er, som Navnet antyder, en Søjle, henved 6 Fod høj og ligeledes af Marmor. Den blev funden i en Klosterhave paa Esquilinerbjerget i Rom og viste sig ved første Øjekast at være en Milesten, rejst af Kejser Maxentius ved den 7de Milepæl paa en eller anden Vej, mulig selve den appiske[2]). Paa Støttens Bagside opdagede man imidlertid en ældre Indskrift, en saakaldet „*inscriptio bilinguis*", der paa Græsk og Latin omtaler Herodes' Hustru, priser hende som „Hjemmets Pryd" (*lumen domus*) og tilføjer, at „hende tilhørte denne Ejendom" — *cujus*

---

[1]) Boeckh, *Corp. Insc. Gr.* vol. I. No. 26. I latinsk Oversættelse lyder Indskriften saaledes:

Nemini fas transferre ex Triopio, quod est ad tertium in via Appia in Herodis agro: non enim bonum moventi.

Testis dea vialis et columnae, Cereris et Proserpinae donarium, et Manium deorum, et [Regillae]. (Visconti l. c. pag. 7).

[2]) Orelli, No. 4877:

DONINO (sic)
NOSTRO
MAXENTIO
PIO. FELICI
INVICTI
AVGVSTO
VII

haec praedia fuerunt[1]). Søjlen antages da oprindelig at have havt sin Plads paa Triopiet ved den appiske Vej, men er senere bleven borttagen af Kejser Maxentius for at bruges i det anførte Øjemed. Den er nu opstillet i Indskriftssalen i det capitolinske Museum; derfra dens Navn „den capitolinske Søjle".

Herodes Atticus, eller rettere hans Hustru, skulde altsaa have ejet et Landslot ved den 3dje Milepæl paa den appiske Vej, en udstrakt Besiddelse imellem denne og *via Asinaria*, der omfattede Vinmarker og Olivenhaver og var befolket af mange Mennesker[2]). Spørgsmaalet bliver da, om det er muligt at knytte Træk af Herodes' Liv til denne Ejendom. Kun saare forsigtigt tør vi vove os frem; det maa jo vel erindres, at Herodes var Græker af Fødsel, af Opdragelse og ifølge hele sin Aandsretning. Grækenland var hans Yndlingshjem, ved Bredden af Cephissus havde han sit pragtfulde Landslot og kjæreste Ophold; dér maa vi derfor søge ham, naar der ikke nævnes eller sigtes til et andet Opholdssted. Utvivlsomt har dog Herodes været oftere i Rom og for længere Tid. Første Gang møde vi ham her, da han (a. 140) som en Mand paa henved de Fyrre og med et Ry for Veltalenhed, der strakte sig over Grækenland og Lilleasien, blev kaldet til Kejserhoffet for at vejlede de unge Thronarvinger, Antoninus Pius' Adoptivsønner,

---

[1]) Boeckh *C. I. Gr.* vol. III Nr. 6184. Den latinske Indskrift ser paa Søjlen saaledes ud:

ANNIAREGILLA
HERODISVXOR
LVMENDOMVS
CVJVSHAEC
PRAEDIA
FVERVNT

[2]) Boeckh, *C. I. Gr.* vol. III Nr. 6280 A, Vers 10 ff.

i græsk Filosofi og Rhetorik. Herodes blev nogle Aar i denne Stilling, antagelig indtil a. 143, da han som en Paaskjønnelse for sin Virksomhed modtog Konsulatet. Men Herodes var dengang endnu ikke gift med Annia Regilla, og — som vi have sét — maa Ejendommen ved den appiske Vej antages at hidrøre fra hende. Paa hvilket Tidspunkt deres Ægteskab blev indgaaet, lader sig næppe oplyse, men rettest henføres det vistnok til det sidstnævnte Aar (a. 143) eller Aaret efter. Maaske har denne Forbindelse med en af Roms rige og fornemme Damer og det nære Forhold, hvori Herodes stod til Kejserhoffet, bragt ham til at forlænge sit Ophold i Rom, og Aarene 144—148 bliver da det Tidsrum, hvor vi med størst Sandsynlighed tør søge Herodes paa den appiske Vej. De gamle Forfattere omtale ikke noget saadant Ophold i Kejserstaden; det vides kun, at Herodes forsynede Byen Canusium i Syditalien med en Vandledning, et Værk, der formentlig skriver sig fra hine Aar. Næppe fejler man dog ved at antage, at Herodes paa sin Villa nær Rom har ført den samme Levevis som paa Landslottet i Cephisia ved Marathon. Her maa vi altsaa se ham omringet af en Kreds af Elever, for hvem han docerede Talekunstens Regler, hertil indbød han de berømte Rhetorer, der opholdt sig i eller gjæstede Rom, overværede Prøver paa deres Færdighed og indlod sig i Væddestrid med dem. Og vistnok er Herodes bleven hyldet i Rom ikke mindre end i sin Hjemstavn[1]; man har beundret den Dygtighed, hvormed han i et aandfuldt og formskjønt Foredrag kunde improvisere over et hvilketsomhelst Æmne, hans sjældne Gave til at replicere rask og træffende. Herodes var Sofist, det vil efter hine Tiders Sprogbrug sige: Rhetor paa Filosofiens Omraade. Talekunsten

[1]) Aul. Gellius, *Noct. Attic.* XIX, 12, 1: *in qua (Graeca oratione) fere omnes memoriae nostrae universos gravitate atque copia et elegantia vocum longe praestitit.*

var hos ham og hans udmærkede Samtidige: en Polemo, Favorinus, Scopelianus og Flere, drevet til den yderste Virtuositet. Hvert enkelt Udtryk, Talerens Minespil og Gestus, Stemmens Klang og Pathos, Ordenes Sammenstilling efter Vellydslove — Alt var beregnet med minutiøs Omhyggelighed. Forsaavidt maa Datidens Sofister — og Herodes ikke mindst — betragtes som Skuespillere. Ingen, hedder det, forstod som Herodes at røre Hjertet — den Kunst havde han studeret af Livet og hos de gamle Tragikere; selv den, der ikke forstod Græsk, maatte rives med af hans Foredrag. Men ved Siden af den fuldendte Form og et Sprog, der var yndefuldt og afvexlende, rigt paa malende Biord og stemningsfulde Billeder, beundrede man hos Herodes det originale Tankeindhold. En Anden, forsikkrer Philostratus, skulde ikke let falde paa de Tanker, som han undfangede[1]); under hans Behandling fik et uddebatteret Æmne ny Tiltrækning. „Ak, vi Andre ere kun Brudstykker af Dig!" udbrød en i hin Tid bekjendt Rhetor, Alexander, efter at have overværet en af hans Improvisationer. Dertil kom, at Herodes i sin Optræden var fri for al Manér; han var ikke støjende og lidenskabelig, hans Spil med de ydre Midler var ligesom hans Stemmeføring behersket og afmaalt, hele hans Foredragsmaade mere blidt indtagende end hæftigt gribende — man lignede hans Tale med en sølvklar Strøm, hvor det tindrede og blinkede med gyldne Funker[2]).

I denne Kunst søgte Herodes at indvie sine Tilhørere. Men ganske vist lod den sig ikke opnaa uden alvorlig Forberedelse og Flid, og Herodes krævede dette personlige Arbejde af sine Elever. Selv var han, som dog skal have besiddet et hurtigt Nemme, overordentlig arbejdsom — indtil Yderlighed flittig, hvis vi tør tro, hvad der fortælles: at han studerede

---

[1]) Philostr. l. c. pag. 101.
[2]) ibid.

under Maaltidet og greb til Bøgerne, naar han vaagnede om Natten[1]). Iøvrigt var Herodes billig og human i sin Dom; ofte kunde han i faa Ord træffende sammenfatte Roes og Dadel over sine Elevers Præstationer: „Store Brudstykker af en Kolos!“ udbrød han til Ex., da en af hans Yndlingselever, Hadrianus fra Tyrus, i et beaandet men endnu noget usammenhængende Foredrag havde improviseret for ham.

Paa Herodes' huslige Liv tør vi næppe driste os til at kaste noget Blik. Maaske Regilla i hine Aar har skjænket ham en Søn og to Døttre, og Herodes har endnu ikke havt Sorg af disse Børn. Skæbnen havde tidligere hjemsøgt ham haardt; af Indskrifter, der ere fundne i Grækenland, vide vi, at han tilforn havde været gift, men tidlig mistede sin Hustru og Søn.

Først 20 Aar senere, kort efter Regillas Død, tør vi paany søge Herodes i Rom (a. 165). Opholdet har dennesinde næppe været behageligt. Herodes maatte føle Forskjellen mellem Livet i sin Hjemstavn, hvor han var omringet af Landsmænd, der ærede ham og tog Del i hans Sorger — da hans Datter Panathenais døde (a. 162), vilde Athenienserne endog stryge hendes Dødsdag af Kalenderen —, og det ildetungede, fremmede Rom, hvor han modtoges med Beskyldningen for at have forvoldt sin Hustrus Død. Den, der rejste Anklagen, var tilmed hans egen Svoger, Konsularen Atilius Bradua, en hovmodig Herre, der næppe nogensinde har set med Glæde paa sin Søsters Ægteskab med en Mand, som trods al sin Rigdom og Anseelse ikke hørte til Roms aristokratiske Familier. Vi vide ikke længere, hvorpaa Atilius Bradua støttede sin Klage, kun saa meget, at han — som alt bemærket — i Stedet for at føre Bevis for sin Paastand, gjorde sig til af sin fornemme Byrd og en Velgjerning, han havde vist mod en By i Italien, og at Herodes i begge Hen-

[1]) Philostr. l. c. pag. 102.

seender svarede ham skarpt og træffende. Herodes blev frikjendt; desuagtet har han dog næppe villet forblive i Rom, men det er rimeligt nok, at han inden sin Bortrejse personlig har varetaget Indvielsen af en Del af Regillas Ejendom til Guderne, har ladet hendes Billedstøtter oprejse i Templet herude og aftalt det Fornødne med Marcellus Sidetes om de Indskrifter, der skulde forherlige den Afdøde og forkynde Triopiets Bestemmelse.

Forøvrigt maa vi søge Herodes Atticus i Grækenland — i hans Fødeby Marathon og i Athen, eller paa det tidligere nævnte Landslot „*Cephisia*“ [1]) i Nærheden af disse Byer. Dér førte Herodes Hus som en Konge, udfoldede en storartet Gjæstfrihed og saae blandt Andre Lucius Verus og Marcus Aurelius under sit Tag. Ogsaa Aulus Gellius, Forfatteren af „De attiske Nætter“, var blandt de Indbudne, da han som ung Mand foretog en Studierejse til Grækenland. Den unge Romer kan ikke finde Ord til at skildre det paradisiske Velvære paa *Cephisia* med dets pragtfulde, med Kunstværker smykkede Haver. Spadsereturene under de løvrige Plataner, det klare rindende Vand, der indbyder til Bad, de talrige Springvand og Kaskader, hvis Pladsken blander sig saa melodisk med Fuglenes Kvidder, den hele smagfulde og elegante Indretning — Alt fylder ham med Henrykkelse [2]). Mindre gunstigt synes Brødrene Quintilii (Condianus og Q. Maximus), der styrede Grækenland som Prokonsuler, at have dømt om dette Herresæde. Hvorhen de rettede Blikket: paa de aabne Plæner eller i Træernes Skygge, ved Kilder og Vandspring saae de Billedstøtter af Herodes' Yndlingsslaver, en Alkimedon, Achilles, Polydeukes og Flere, hvis Navne vi kjende fra fundne Indskrifter [3]); og Quintilierne for-

---

[1]) Aul. Gellius, *Noct. Atticae* I, 2, 2: „*in villa, cui nomen est Cephisia*“ (jfr. XVIII, 10, 1), hvilket dog maaske rettes gjengives ved „den cephisiske Villa“, saaledes kaldet efter den Demus (Kommune) i Attica — *Cephisia* — i hvilken den laa.

[2]) Aul. Gellius, l. c. I, 2, 2.

[3]) Boeckh, *Corp. Inscr. Gr.* vol. I No. 989, 992—95.

argedes over denne Ødslen med Pentelicons kostbare Sten paa saa ringe Personer; men Herodes svarede dem: „Kommer det vel Nogen ved, hvilken Brug jeg gjør af mit Marmor?“ — Paa „*Cephisia*“ endelig havde vi kunnet overvære Herodes' Samtaler med hans Elever og Gjæster, og derigjennem faaet et mere koncist Billede af hans Personlighed og hans vækkende Underholdning. Hvor overlegent vidste ikke Herodes til Ex. at sætte en ung Filosof til Vægs, der førte det store Ord, som om han havde slugt al Verdens Visdom, indtil Herodes viste ham, at han ikke kjendte sin Læremester Epictets første Leveregler; hvor træffende gjendrev han ikke Stoikernes misforstaaede Lære om, at Lykken bestaar i et „*nil admirari*“ — en Forskrift, der ikke vilde berede Sjæl eller Sind nogen Glæde, men kun en apathisk Tilværelse; og hvor smukt svarede han ikke sine Omgivelser, da en Tigger under Foregivende af, at ogsaa han var Filosof, indfandt sig ved hans Bord med Bøn om en Pengegave, men af Gjæsterne blev betegnet som en Landstryger, der holdt til i berygtede Huse og brugte Mund, naar han Intet fik — „Nu ja“, sagde Herodes, „saa give vi ham dog, ikke fordi han er Menneske, men fordi vi ere det“ — *demus huic tamquam homines non tamquam homini!* [1]) — Disse og flere Træk mindes Aulus Gellius fra sit Ophold i Grækenland [2]).

Paa Landslottet ved den appiske Vej møde vi fremdeles Herodes' og Annia Regillas Søn, den unge Dreng, der omtales i den 2den triopiske Indskrift. Faderen havde kun liden Glæde af dette Barn; Atticus (saaledes hed han efter Bedstefaderen) havde ingen Smag for Kunst og Videnskab. Som Barn var han saa tungnem, at han ikke kunde lære Alfabetet, og det fortælles,

---

[1]) Aul. Gellius, *Noct. Attic.* IX, 2, 6

[2]) ibid I, 2; XIX, 12

at Herodes for at indprente ham det maatte give ham 24 Legekammerater og hver af disse et af Alfabetets Bogstaver til Navn[1]). Senere forfaldt han og dyrkede Bacchus og Venus. Faderen græmmede sig over denne Vanslægtede: „Ak, i mit rige Hjem“, sukkede han, „vil jeg kun efterlade en Taabe“. Han kunde ikke finde sig i, at „*Cephisia*“, Samlingsstedet for Grækenlands litterære Storheder, skulde blive en Skjænkestue, og testamenterede derfor sin egen Formue til Fremmede, saa at Sønnen ved hans Død (omtrent a. 177)[2]) kun fik Raadighed over den mødrene Formue, derunder Ejendommen ved den appiske Vej. Iøvrigt forhindrede ikke Atticus' ringe Begavelse, at han som Søn af en stor Mand kom til at beklæde høje Æresposter baade i Grækenland og Rom, hvor han bl. A. opnaaede et Konsulat under Kejser Commodus (a. 185).

Af Herodes' Landslot og dertil hørende monumentale Anlæg er der forlængst intet Spor tilbage. Maaske Gaetanierne have ødelagt dem, da de i det 13de Aarhundrede opførte deres Fæstningsværker ved „Cæcilia Metella“ og omdannede Gravmælet til et Vagttaarn. Fra Stedet, hvor Triopiet antages at have ligget — den nuværende *Vigna di Capo di Bove* overfor „Cæcilia Metella“ — hidrører derimod forskjellige Kunstgjenstande, der ere spredte omkring i Roms Samlinger. Et af de bekjendteste Stykker, en hvid Marmorvase af sjælden Skjønhed, omvunden med Vinblade og med fire Silénsmasker paa Hankene, har sin

---

[1]) Philostr. l. c. pag. 95.

[2]) Aaret for Herodes' Fødsel og Død lader sig ikke bestemt oplyse; med størst Sandsynlighed antages han imidlertid at være født et af de første Aar i det 2det Aarhundrede, og da han ifølge en Bemærkning af Suidas *(Suidae Lexicon* ed. Bernhardy, 1853, vol. I p. 897) blev henved 76 Aar gammel, bliver hans Dødsaar at anføre som oven angivet.

Plads i det capitolinske Museum[1]), hvor man ligeledes ser to henved 20 Fod høje Søjler af hint plettede Marmor fra Carien, der efter en Dør i Peterskirken har faaet Navnet „Porta-santa“. Villa Albani roser sig af at besidde nogle Karyatider, der have smykket Herodes' Bygninger; den af disse Kvindefigurer (i *Atrio delle Cariatide)*, der tiltaler mest, er iført en lang Tunika og har paa Hovedet en blomsterfyldt Kurv, under hvilken der læses de Ord:

ΚΡΙΤΩΝΚΑΙ
ΝΙΚΟΛΑΟϹ
ΑΘΗΝΑΙΟΙ . ΕΠΟΙ
ΟΥΝ

— „Athenienserne Criton og Nicolaus forfærdigede den“[2]). Kunstnerne ere os iøvrigt ubekjendte. Den stemningsfuldeste Erindring fra Herodes' Ejendom maa dog søges i Villa Borghese. Dér har en af Borgheserne, for at give de triopiske Tavler en værdig Omgivelse, ladet opføre en Tempelruin, baaren af to Søjler af hvid thebansk Granit, der ere udgravede paa Triopiets Grund. Som alt bemærket, ere de originale Tavler førte til Paris, men i deres Sted har man paa tvende fritstaaende Altre foran Templet indsat nøjagtige Kopier med en metrisk Oversættelse paa Latin og Italiensk[3]). Hvorvidt denne kunstige Ruin ligner

---

[1]) *Mus. Capitol.* (Romae 1748—82) vol. IV, tav. 21.
[2]) Morcelli-Fea-Visconti, *Descript. de la Villa Albani* (Rome 1867) p. 243.
[3]) Paa det ene Alters Bagside læses følgende i Anledning af Tavlernes Opstilling forfattede Linier:

HERODIS . ATTICI
ET ANNIAE . REGILLAE
MONVMENTA . GRAECA
A . DVOBUS . INDE . SAECVLIS
APPIA . VIA . E . TRIOPIO . ERVTA
ET . PRAESTANTIVM . INGENIORVM
LVCVBRATIONIBVS . INLVSTRIA
DENVO . TRIBVS . LINGVIS . LOQVENTIA

det Tempel, som Herodes lod opføre ved den appiske Vej, kan der ikke siges noget Begrundet om. Man har imidlertid i Vatikanets Bibliothek blandt de mange Tegninger og Beskrivelser af antike Bygninger, som en italiensk Archæolog i det 16de Aarhundrede, Pirro Ligorio, efterlod sig, ogsaa et Billede af dette Tempel[1]); uagtet Ligorio ikke nyder synderlig Tiltro for Korrekthed i de historiske Detailler, er hans Fremstilling dog øjensynlig bleven fulgt ved Opførelsen af Ruinen i Villa Borghese.

EX . ABDITIS . LOCIS
IN . CELEBRIOREM . TRANSLATA . SVNT
A. CIƆ IƆCCLXXXXIII

Med nogen Bevarelse af den monumentale Stil kan Inscriptionen oversættes saaledes: „Herodes Atticus' og Annia Regillas græske Mindesmærker, der for 2 Aarhundreder siden blev fremdragne fra Triopiet paa den appiske Vej, og som nu ere berømte ved de Oplysninger, ansete Videnskabsmænd have givet om dem, ses her, talende i trende Sprog, førte fra et afsides liggende Sted til et mere iøjnefaldende — Aar 1793".

[1]) Canina, *Roma antica* vol. VI, tav. XX.

V.

SENECAS VILLA.

I.

Nær „Cæcilia Metella“ skifter *via Appia* Ydre. De kjedsommelige Mure, der have lukket for Udsigten, falde bort, og Campagnen med sine Ruiner og Akvædukter ligger aaben for Blikket — et Landskab ejendommelig tiltalende, af en egen alvorsfuld Skjønhed. Her tager man ogsaa Afsked med Rom; „*limite della guarnigione*“ læses der paa en Port overfor den mægtige Rundbygning, og med Garnisonen svinde Vejens smaa Udsalgssteder; indtil Frattocchie ved Foden af Albanerbjergene er der intet „*spaccio di Vino*“, intet „*vendita di Sale e Tabacchi*“, hvor man kan søge ind.

Oftest er man henvist til sig selv; de Rejsendes Udflugter naa sjælden længere end til „Cæcilia Metella“. Kirken minder den Vejfarende om hans Pligt:

„*Fa ad Altri*
il Bene, che vorresti fatto a Te“,

hedder det over de smaa Billeder af Frelseren og Jomfru Maria paa Murene om Vignerne; med lignende Ord tiltalte Alexander Severus sine Undersaatter, da han lod hugge over Indgangen til sit Palads paa Palatinerbjerget: „*Quod tibi fieri non vis, alteri ne*

feceris" [1]) — „gjør ej mod Andre, hvad Du ej vil have gjort imod Dig selv!"

Saa langt Øjet rækker, løber den appiske Vej — „*via Appia vecchia*", som den kaldes paa de nyrejste Milestene — snorlige ud til Albanerbjergene. For 30 Aar siden laa den skjult, dækket af Campagnens Græstæppe, men nu er den ryddeliggjort, Ruinerne ere afdækkede, og de Dødes Boliger staa ligesom i fordums Tid i sluttet Række langs Siderne. Og dog — hvilken Forskjel mellem før og nu! Man sammenligne Caninas Tegninger til denne første Strækning af Vejen: en næsten uafbrudt Række af gigantiske og sælsomme Bygningsværker, Søjler og Billedstøtter — med Vejens nuværende Ydre: nøgne Murrester og Hobe af forvittrede Sten, sønderbrudte Søjler og Kapitæler, der ligge henkastede ved Vejbredden, og hist og her en Indskrift eller en Gravsten med et Billede af den Afdøde.

Vi standse ved et mindre Gravmæle paa den venstre Side af Vejen, maaske den ejendommeligste, i hvert Fald den bedst bevarede af de Ruiner, som Caninas Udgravninger have bragt for Dagen. Ved den 4de Milepæl, siger Tacitus [2]), havde Seneca en *villa suburbana;* „den hovedrige Senecas vidtstrakte Haver" kalder Juvenal den [3]), og vi tør formode, at denne Besiddelse med tilhørende Landslot har ligget ved den appiske Vej, mellem denne og *via Latina* [4]).

Til Ejendommen kjende vi saare lidet. Seneca selv omtaler den ikke. Lejlighedsvis nævner han et Landslot i Albaner-

---

[1]) Lampr. *in Alex Sev* cap. 51.

[2]) Tacit. *Annal.* XV, 60: *Is* (Seneca) . . . *quartum apud lapidem, suburbano rure, substiterat.*

[3]) Juven. X, 16: *magnos Senecae praedivitis hortos.*

[4]) Den nærmere Redegjørelse herfor vil blive given i Slutningen af denne Undersøgelse.

bjergene[1]), en Villa i Nomentum, (*„Nomentanum“*) med Vinbjerge, berømte for deres Frodighed[2]), og mere udførlig dvæler han ved sit Ophold paa en Villa ved Bajæ. Dér boede Filosofen noget til Vejrs, lige over selve Badeetablissementet, men saa nær den larmende Strand, at al dens forvirrede Støj naaede op til ham; han kunde høre, om de Badende blev klappede med flad eller med hul Haand. Filosofen griber Lejligheden til at meditere: om det er rigtigt, som man paastaar, at den Vise behøver Ro til sine Studier; men for sit eget Vedkommende finder han denne Fordring overflødig. „Det er i Sindet, ikke i Omgivelserne, at der skal herske Fred; Digteren fejler, naar han synger“:

Omnia noctis erant placida conposta quiete,

„thi Hvormangen kastes ikke om paa sit Leje, holdt vaagen af sine Lidenskaber!“[3]). Seneca kunde dog ikke i Længden udholde det urolige Naboskab; han forlod Bajæ, og som det synes med et lidt misundeligt Blik paa den rige Servilius Vatia (eller rettere hans Arvtager), der havde opført sin Villa afsides fra Mængden paa Vejen til Cumæ, og som i sin skyggefulde Platanlund, gjennemstrømmet af de friske Bjergbække, kunde nyde den velgjørende Brise fra Søen uden at forstyrres af de disharmoniske Lyd. „Lykkelige Vatia, Du alene forstaar at leve“ — *o Vatia, solus scis vivere!* hed det om den forsigtige Ex-Prætor, der ved at holde sig borte fra Kejserhoffet undgik Tibers og hans Venners Efterstræbelser[4]).

Af Senecas Tavshed tør vi dog ikke udlede nogen Benægtelse af, at han har ejet et Landslot ved den appiske Vej. Seneca er meget tilbageholden med Oplysninger om sine huslige Forhold;

---

[1]) Seneca (her og i det Flg. ed. F. Haase, Lipsiæ 1852), *Epist.* 123, 1.
[2]) ibid. 104, 1; 110, 1.
[3]) ibid. 56, 6—8.
[4]) ibid. 55, 4.

kun indirekte kommer han til at berøre dem, forsaavidt han imødegaar visse Anker, som hans Misundere rettede mod en Levevis, der syntes dem saa forskjellig fra den Lære, han docerede. Til den omspurgte Villa har derimod Tacitus knyttet et Optrin af Filosofens Liv; hertil henlægger han et af *via Appia*'s blodige Skuespil og skildrer det med gribende Enkeltheder. Vi ere netop paa selve Stedet, hvor dette Drama er gaaet for sig — de fundne Basrelieffer tale endnu til os derom; lad os da forsøge at samle de smaa Træk, der lade sig bringe i Forbindelse med denne Bolig og Filosofens Ophold herude, for derigjennem at faa et anskueligt Billede af hans ejendommelige Personlighed. Men lad os strax forudskikke den Bemærkning, at vi maa støtte os til mere eller mindre sikkre Indicier; indtil Foraaret 65, faa Dage før Senecas Død, vides der Intet om, hvad der er foregaaet paa dette Landslot.

Det første Spørgsmaal, hvis Besvarelse interesserer os, er det: hvorledes er Seneca kommet i Besiddelse af denne Eiendom? Svaret kan næppe være tvivlsomt; den var en Gave fra Kejser Nero. Kejseren var i sine første Regeringsaar meget rundhaandet — man havde jo efter hans Mening kun Pengene for at ødsle dem bort[1]) — og blandt de indflydelsesrige Venner, som nød godt af hans Gavmildhed, nævnes Seneca. Særlig efter Britannicus' Død (a. 55) fandt der en større Gaveuddeling Sted, og Mange, forsikkrer Tacitus, forargedes ved at se Mænd, der gjorde Krav paa Retsind og Værdighed, under saa sørgelige Forhold fordele Jordegods og Paladser ligesom et Krigsbytte imellem sig[2]). Tacitus nævner Ingen ved Navn, men utvivlsomt har han Tanken henvendt ogsaa paa Seneca. Filosofen har ikke — som man kunde

---

[1]) Sueton. *Nero* cap. 30: *divitiarum et pecuniae fructum non alium putabat quam profusionem.*

[2]) Tacit. *Annal.* XIII, 18: *nec defuere, qui arguerent viros gravitatem adseverantes, quod domus, villas, id temporis, quasi praedam divisissent.*

vente det efter hans Lære — været en uinteresseret Raadgiver; man har kunnet kjøbe hans Tavshed, maaske hans Medvirkning til Handlinger, som han i Hjertet fordømte — man erindre til Ex., hvorledes han laante Nero sin Pen til den Skrivelse, der skulde undskylde Mordet paa Agrippina, Kejserens Moder [1]).

Videre bør vi imidlertid ikke gaa med at søge en uhæderlig Oprindelse til Senecas Formue. Misunderne beskyldte ham vel for, at han udsugede Italien og Provindserne ved Aager, i Brittannien sagdes han at have Skyldnere for 40 Mill. Sestertier (henved 7 Mill. Kroner), og den Haardhed, hvormed han inddrev sine Fordringer, skulde være en af Grundene til Befolkningens Opstand (a. 61); det hed sig, at han tilvendte sig barnløse Mænds Arv — man kunde ikke forstaa, hvorledes han i Løbet af fire Aar havde samlet en Formue paa 300 Mill. Sestertier (ca. 50 Mill. Kroner). Men disse Beskyldninger mod Kejserens altformaaende Raadgiver have ingen Hjemmel hos Tacitus. Det er en af Tidens berygtede Angivere, en Publius Suillius, Messalinas Redskab mod Valerius Asiaticus og andre af Rigets Stormænd, der selv omsider draget til Ansvar for sine Bagvaskelser, forsvarer sig ved at vælte Beskyldninger mod den højtstillede Filosof. Seneca selv nævner Kejseren som den, hvem han ene skylder sin Formue. „Du har overvældet mig med Gods og Gave, med Rigdomme uden Maal“ — *pecuniam innumeram* . . . „og naar jeg har modtaget saa meget, som en Ven turde modtage af en Fyrste, tør det kun tjene mig til Undskyldning, at jeg ikke burde afslaa Dine Velgjerninger“ [2]). Seneca følte, at denne Rigdom var et misligt Gode; i de kritiske Dage efter

---

[1]) Tacit. *Annal.* XIV, 11. Ifølge en Bemærkning hos Dio Cassius (LXI, 12), der iøvrigt dømmer meget ubilligt om Seneca, skulde denne endog have tilskyndet Nero til Mordet paa Agrippina.

[2]) ibid. XIV, 53—54: „*una defensio occurrit, quod muneribus tuis obniti non debui*“.

Burrus' Død ønskede han at trække sig tilbage og bad Kejseren om at lade hans Formue bestyre af sine Forvaltere — „naar man frygter for Skibbrud, kaster man Lasten over Bord!" bemærker han[1]) — men Nero var for klog til at ville modtage hans Tilbud. „Nej, en daarlig Løn vilde jeg i Sandhed høste, om jeg opfyldte Dit Ønske; thi ikke om Dit Maadehold, Dit kontemplative Liv, vilde man tale, men om min Havesyge, om at Du frygtede for min Grumhed". „Men sæt og, at man roste Dig for Afholdenhed, saa er det dog ikke en vís Mand værdigt at opnaa Berømmelse ved Det, hvorved han bringer en Ven i Vanry". Filosofen maatte takke Kejseren for hans Naade — „den sædvanlige Slutning paa Samtaler med Regenter", bemærker Tacitus spydigt[3]) — og fremdeles tynges af de gyldne Lænker. Lad os iøvrigt fremhæve, at Seneca ingensinde har lært, at det skulde være den Vise forment at være rig. „Hold op med saadan Tale!"[4]) . . . „den Vise er ikke Lykken uværdig[5]); thi kan der vel tvivles om, at han fyldigere udvikler sin Aand i Velvære end i Trang?"[6]) „Rigdommen opmuntrer ham, ligesom Skipperen den gunstige Vind, den fryder som en Solskinsdag i Vinterens Kulde"[7]). „Men den Vise tilbeder ikke Rigdommen, han foretrækker den — *non amat divitias, sed mavult;* han aabner den ikke sit Hjerte, men sit Hus"[8]). Med disse Ord søger Filosofen at forsvare sig overfor sin ældre Broder, Statholderen i Achaja; han ønskede ikke, at

---

[1]) Seneca, *Epist.* 22, 12: *nemo cum sarcinis enatat.*

[2]) Neros Ord lød (Tacit. *Annal* XIV, 56): *„non tua moderatio, si reddideris pecuniam; nec quies, si reliqueris Principem, sed mea avaritia, meae crudelitatis metus in ore omnium versabitur. Quod si maxime continentia tua laudetur, non tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam paret, inde gloriam sibi recipere".*

[3]) Tacit. *Annal.* XIV, 56: *quae finis omnium cum dominante sermonum.*

[4]) Seneca, *de vita beata*, 23, 1.

[5]) ibid. 21, 4.

[6]) ibid. 22, 1.

[7]) ibid. 22, 3.

[8]) ibid. 21, 4.

de Bebrejdelser, der kom til Orde for Modstrid mellem hans Liv og hans Lære, skulde staa uimodsagte. Og hvad Seneca udtaler mere i Almindelighed om den Vises Forhold til de jordiske Goder, undlader han ikke at bringe til Anvendelse paa sig selv. „Ogsaa hos mig“, tilstaar han, „har Rigdommen en Rang, men ikke den første. Det er mig, der har Pengene, ikke omvendt; forlade de mig, saa tage de Intet med uden sig selv“ — *nihil auferent nisi semetipsas*[1]). Overfor Broderen har Seneca fremdeles værget sig imod de Beskyldninger, der vare i Omløb angaaende Oprindelsen til hans Formue; han kjendte disse Rygter, og de synes at have afficeret ham[2]). „Vel muligt“, udbryder han, „at en Filosof har rige Skatte; men de ere ikke plettede med fremmed Blod, ikke erhvervede ved Svig og Forurettelse, de presse ikke Suk af Nogens Bryst uden den Avindsyges“[3]); „for aaben Dør kan han tilraabe det hele Rom: Finder Nogen her Sit, saa lad ham tage det!“ — *quod quisque agnoverit, tollat!* „Men dersom denne Opfordring ej gjør ham en Hvid fattigere, da tør han frit og for alles Øjne være sine Rigdomme bekjendt“[4]). Det var Svaret til en Suillius og de Andre, som beskyldte Filosofen for at berige sig ved æreløst Erhverv og at have tilvendt sig de Landsforvistes Godser. Mere direkte kunde han ikke imødegaa disse Angreb.

Seneca var en meget skrivende Mand; han har vexlet mange Breve med sine Samtidige; en betydelig Del af dem er endnu ladt os tilbage. Vi kunde derigjennem have ventet at faa et

---

[1]) Seneca, *de vita beata*, 22, 5

[2]) ibid. 17, 1: *quare . . . malignis sermonibus tangeris?*

[3]) ibid. 23, 1.

[4]) ibid. 23, 2.

Indblik i hans Hjem; men kun saare sjælden fører Filosofen os derind. Han betror os ikke sine Sorger og Glæder, har Intet at fortælle om Livet ved Kejserhoffet, om Forhandlingerne med Nero og Agrippina, med Burrus og Tigellinus, Intet om Statssager og Hofintriger — kort: der er i hans Breve Intet af det forskjelligartede, mere personlige Indhold, der gjør til Ex. Ciceros og den yngre Plinius' Breve saa tiltrækkende. „Jeg giver gode Leveregler", skriver Seneca — „den rette Vej, som jeg selv først har fundet saa sent, vil jeg vise Andre"[1]). Og med dette Formaal for Øje mangler det ham aldrig paa Stof; med en vis Ringeagt viser han fra sig det efemere Indhold, der fylder en Ciceros Breve: om Kandidaterne til Konsulatet, om hvo der stoler paa Pompejus', hvo paa Cæsars Hjælp, om hvor haardt Aagerkarlen Cæcilius presser sine Skyldnere, og deslige — aabenbart Hentydninger til et Brev fra Taleren til Atticus, fra Vinteren 61[2]). Senecas Breve til Lucilius — 124 i Tallet — ere derimod et Kompendium i Ethik, en Række Betragtninger over den Vises Stilling til de mangehaande Tilskikkelser i Livet. Filosofen vil lære sin Ven, hvori Lykken bestaar, hvorledes den opnaas og lader sig bevare — „Lykken, dette Maal for Alles Higen, som kun de Færreste kjende Vejen til"[3]); han tager Livets forskjelligste Forhold under Betragtning for at vejlede Lucilius i Valget af det Rette, fortæller ham, hvorledes han skal indrette sin Dag,

---

[1]) Seneca, *Epist.* 8, 2—3: *salutares admonitiones, velut medicamentorum utilium compositiones, literis mando.*

[2]) Cic. *ad Attic.* I, 12, 1: *nam a Caecilio propinqui minore centesimis nummum movere non possunt* jfr. Sen. *Epist.* 118, 2: *quam durus sit fenerator Caecilius, a quo minoris centesimis propinqui nummum movere non possint;* man sammenholde ogsaa Senecas Bemærkning i det anførte Brev: *nec faciam, quod Cicero . . . facere Atticum jubet, ut „etiamsi rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat*" med den tilsvarende Yttring i Ciceros Brev til Atticus: „*si rem nullam habebis, quod in buccam venerit, scribito*".

[3]) Seneca, *de vita beata* 1, 1: *Vivere, Gallio frater, omnes beate volunt, sed ad pervidendum, quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant.*

hvilket Selskab han skal søge eller fly[1]), hvilke Bøger han skal læse — træffende hedder det: *quicquid legeris, ad mores statim referas*[2]) — fremdeles hvilke Adspredelser han skal søge, hvorledes han skal arbejde og hvile[3]), skrive og tale[4]) — kort, Alt tages med: Bolig og Husgeraad, Føde og Klædedragt[5]), Rejser, Fornøjelser og Legemsøvelser[6]) ... „at leve er en vanskelig Sag“[7]). Og disse Betragtninger ere givne i et aandfuldt og formskjønt Sprog; intetsteds bliver Filosofen tør og pedantisk — *oratio sollicita philosophum non decet*, erklærer han —[8]), det er ligesom han samtaler med Læseren[9]) og bestræber sig for at oplive sit Æmne med en Mangfoldighed af malende Billeder, med fyndige og dybsindige Tankesprog[10]); man mærker, at man har at gjøre med en Mand, der har studeret Livet og Verden: „en Verdensmand“ siger Tacitus, „en Skjønaand“, hvis Blik paa Forhold og Personer baade er fint og overlegent[11]). Man kunde bebrejde Seneca en vis Overfladiskhed; han holder mere af at strejfe ud til Siderne end at gaa i det Dybe — der er en vis Jagen efter Effekt, Argumentationen er stundom mere bestikkende end overbevisende; Filosofen er heller ikke fri for at være noget bred: han holder af at variere en heldig Tanke og maler ikke

---

[1]) Seneca, *Epist.* 7, 8: *cum his versare, qui te meliorem facturi sunt; illos admitte, quos tu potes facere meliores.*

[2]) ibid. 89, 18 jfr. *Epist.* 2.

[3]) ibid. 84.

[4]) ibid. 115 og 40.

[5]) ibid. 5.

[6]) ibid. 15.

[7]) ibid. 107, 2: *non est delicata res vivere.*

[8]) ibid. 100, 4.

[9]) ibid. 75, 1: *qualis sermo meus esset, si una sederemus aut ambularemus, inlaboratus et facilis, tales esse epistulas meas volo quae nihil habeant accersitum nec fictum.*

[10]) Quintil. *Inst. orat.* X, 1, 129: *multae in eo claraeque sententiae.*

[11]) Tacit. *Annal.* XIII, 2: *Seneca . . . comitate honesta*, jfr. XIII, 3: *ut fuit illi viro ingenium amoenum.*

med et enkelt men med mange Billeder[1]). Men trods disse Svagheder er Seneca Stilist som ingen anden af de romerske Prosaister; man kan slaa op i hans Skrifter, hvor man vil — overalt vil Øjet støde paa en fin Bemærkning, et originalt eller dybsindigt Indfald, en sund Sentens, der opfordrer til Overvejelse og Efterlevelse. Seneca synes selv at have havt Øje for disse Fortrin og Mangler. „Ogsaa det er en Fortjeneste“ — *illud quoque multum est*, bemærker han i et Brev til Lucilius „strax ved første Øjekast at kunne fængsle Læserens Opmærksomhed, om end en nærmere Betragtning maatte vise, at der er Et og Andet at udsætte“[2]); og med Rette varer Filosofen mod den Forestilling, at et tungt og indviklet Sprog, der ligesom ikke kan finde Form for Tanken, skulde være Kjendemærke for en dyb Tænker: „den Musik, der ikke gaar til Øret, den duer ikke“ — *occultae musicae nullum respectum!*[3]).

Gjennem Senecas Breve tør vi altsaa ikke vente at faa noget Indblik i hans Hjem; men desuagtet ere vi dog ikke afskaarne fra at danne os et Billede deraf. Hist og her i Senecas Skrifter er der Antydninger, fremkaldte ved visse Rygter, som Filosofen søgte at imødegaa, og senere Historieskrivere, Tacitus og Dio Cassius, have — om end sparsomt — udtalt sig mere bestemt om hans Levevis.

Vistnok satte Seneca Pris paa at bo elegant. Ogsaa i hans Hjem har man sét Gulve og Vægge indlagte med sjældne Marmorarter, han har havt et rigt Bohave og et kostbart Service, en talrig Skare af Slaver, oplærte til den forskjelligste Gjerning — hans Bolig ved den appiske Vej har med andre Ord svaret til den høje

---

[1]) Se til Ex. *Epist* 2.

[2]) Seneca, *Epist.* 100, 3: *sed illud quoque multum est primo adspectu oculos occupasse, etiamsi contemplatio diligens inventura est, quod arguat.*

[3]) Sueton. *Nero* cap. 20.

Stilling, han indtog ved Neros Hof. Det maatte saa være[1]); *nemo sapientiam paupertate damnavit* — „den Vise er ikke fordømt til at leve i Trang“[2]).

Vi maa i saa Henseende ikke lade os lede paa Vildspor af Senecas filosofiske Doktriner; hans Praxis svarede ingenlunde til hans Theori. I sine Skrifter drager han til Felts mod de Riges Pragtsyge, deres Byggelyst og Sammenkjøb af Jordegods, Overdaadigheden paa Rejser og i Hjemmet, det hele Raffinement i Føde og Betjening. Naar Filosofen træder ind i de Riges Paladser, under en Skov af Marmorsøjler, der bære Haller „store nok til at rumme hele Stæders Befolkning“[3]), forarges han over disse Spisesale, der skifte Dekoration med hver ny Ret, som bringes paa Bordene, de sindrige Maskiner, der kaste vellugtende Vande højt i Vejret og lade dem falde ned som kølende Støvdraaber over de Spisende[4]); han raaber Ve over denne Skare af Tjenende, der maa finde sig i de mest ydmygende Hverv: „*alius sputa deterget, alius reliquias temulentorum subditus colligit*“[5]), denne Sværm af Kokke og Opvartere, der haste afsted for at bringe et Maaltid i Stand. „I Guder“, udbryder han, „hvor mange Hænder formaar ikke en eneste Mave at sætte i Bevægelse!“[6]). Atter og atter vender Filosofen tilbage til hine Extravagancer, han bliver ikke træt af at gjentage sine Formaninger — „hvad der vanskelig nemmes, kan ikke siges for ofte“[7]). Han foreholder sine Elever, hvor liden Glæde de egentlig have af dette ødsle Liv og umættelige Begjær: „Hvortil

---

[1]) Seneca, *Epist.* 50, 3: *nos sine duce erramus et dicimus: non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romae potest vivere; non ego sumptuosus sum, sed urbs ipsa magnas inpensas exigit.*

[2]) id. *de vita beata* 23, 1.

[3]) id. *Epist* 90, 25.

[4]) ibid. 90, 15.

[5]) ibid. 47, 5.

[6]) ibid. 95, 24: *di boni, quantum hominum unus venter exercet!*

[7]) ibid. 27, 9: *numquam nimis dicitur, quod numquam satis discitur.*

tjener Eder vel denne Mængde af Værelser? I kunne dog kun opholde Eder i ét“ [1]); „hvorfor øge I Eders Jordegods indtil Størrelsen af et Kongerige? Hvad der ikke tilhører Eder, vil dog altid være det Meste!“ [2]) . . . „Og jeg vender mig til Eder, som gjennemsøge Land og Hav for at tilfredsstille Eders Gane — I Stakler, betænk dog, at Eders Mave er ligesaa lille, som Eders Hunger er stor!“ [3])

I Modsætning til denne Levevis anbefaler Filosofen et Liv i Overensstemmelse med Naturen: „det Nødtørftige volder kun ringe Besvær, for Nydelsen maa man trælle“ [4]); han begejstres over Epicurs Udraab: „Giv os Brød og Vand, og vi ville kappes med selve Jupiter i Lyksalighed“ [5]), han sukker efter den svundne Guldalder, da man boede i Hytter, tækkede med Kviste og Halm, men disse Hytter gav Ly for frie Mænd — „ak, Eders Marmor og Guld huser kun Trælle!“ [6])

Men disse Suk og Formaningstaler havde i Senecas Mund kun doktrinært Værd. Statsmanden Seneca, iført Senatorernes Purpur, var saare forskjellig fra den moraliserende Filosof. Vi vide, at hans Lystslotte vakte Opsigt ved deres luxuriøse Pragt — de havde endog den farlige Egenskab at konkurrere med Kejser Neros; selv berører Seneca, at hans Hustru bar Ørensmykker „af større Værdi end en rig Families Formue“ [7]); og vi kjende et enkelt Stykke af hans Bohave: hine Borde, „*mensae*

---

[1]) Seneca, *Epist.* 89, 21.

[2]) ibid. 89, 20: *sit fundus, quod aliquando imperium vocabatur; facite vestrum, quicquid potestis, dum plus sit alieni.*

[3]) ibid. 89, 22.

[4]) ibid. 90, 16: *simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur.*

[5]) ibid. 25, 4.

[6]) ibid. 90, 10: *culmus liberos texit: sub marmore atque auro servitus habitat.*

[7]) Seneca, *de vita beata* 17, 2: *quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit?*

citreae" — af en kostbar Thuja-Art fra Atlasbjergene — der vare komne i Mode paa Ciceros Tid og alt da betaltes med fabelagtige Priser. Cicero besad et saadant Bord til en Værdi af en Mill. Sestertier (ca. 160,000 Kroner)[1]), men Seneca ejede efter Dio Cassius' Udsagn 500 af disse Citrusborde, alle af samme Størrelse og med Elfenbensfødder; „skjærende", tilføjer Dio, „stod hans Levned i Strid med hans Lære"[2]). Lad os imidlertid ikke dømme Seneca for haardt. Han var ingen Hykler, han udgav ikke sine Dyder for personlige. Vennerne misforstod ham: de holdt ikke af at høre deres Tilbøjeligheder kritiserede af den, der førte Hus som de selv, og som sagdes at give yppige Gjæstebud paa sine kostbare Borde[3]). „Hvorfor lyde dine Ord anderledes end dine Gjerninger? Hvorfor lærer Du at foragte Rigdommen og holder den dog selv for et Gode?" . . . „Ogsaa Du bekymrer Dig jo om Folks Tale og tager Dig Bagtalelse nær, heller ikke Du er jo ligegyldig ved Sorg og Tab, men fælder Taarer ved en Vens og Ægtefælles Død!"[4]). Misunderne aabnede Døren til hans Hjem: „Hvorfor er dit Hus saa pragtfuldt indrettet, hvorfor har Du pyntelig klædte Slaver, et kostbart Bohave — Sølvtøj, der i smagfuld Anordning stilles til Skue?[5]). Saaledes lader Seneca de Ildesindede spørge, og han hjælper dem selv til yderligere Kritik. „Føj til, om Du vil: hvorfor har Seneca Besiddelser hinsides Havet? hvorfor flere Trælle, end han selv kjender? — Jeg kunde forekaste mig Mere, end Du formaar at udtænke"[6]). Men Filosofen har ikke udfordret sin Samtid, han gjør sig ikke bedre, end han er. „I tage fejl",

[1]) Plin. *Hist. nat.* (ed. Sillig) XIII, 15, 29: *exstat hodie M. Ciceronis in illa paupertate et, quod magis mirum est, illo aevo empta HS. X̅.*

[2]) Dio Cassius LXI. 10.

[3]) ibid.

[4]) Seneca, *de vita beata* 17, 1.

[5]) ibid. 17, 2

[6]) ibid. 17, 2 og 3.

udbryder han; „jeg taler om Dyden, ikke om mig selv, og naar jeg revser Lasten, dadler jeg den først hos mig selv“ [1]): *non sum sapiens, nec ero* — „jeg er ingen Vismand, og bliver det aldrig“ [2]). Filosofen er næsten altfor beskeden; i Bevidstheden om, at ogsaa han „stikker dybt i alle Skrøbeligheder“ [3]), undser han sig ved saa frejdigt at tale Dydens Sprog til Lucilius: „Tro ikke, Kjære, at jeg, der selv er syg, anmasser mig at ville læge; nej, som om vi laa sammen i et Sygeværelse, ville vi tale om vore Lidelser og søge Midler til deres Lindring; hør da paa mig, som om jeg talte med mig selv“ [4]). Kun den Ros vil Seneca tillægge sig selv, at han er opmærksom paa sin Tilstand og i virksomt Arbejde med at afhjælpe den, og — „det er allerede meget at forsøge noget Stort, selv om Maalet ej naas“ [5]).

Senecas Filosofi er altsaa ikke til Hinder for, at vi forestille os denne Villa ved den appiske Vej udstyret og indrettet ganske som hans rige Samtidiges. „Livet i Rom“, siger Filosofen, „medførte store Udgifter“ [6]). Og han har næppe været ligegyldig for det Velvære, som omgav ham. Selv udtaler han ligeoverfor Nero, at Omsorgen for hans Godser og Lyststeder tog for megen Tid fra hans Studier [7]); og vi se af hans Breve, at han skjændte paa sin Gartner, naar Platanerne i hans Have gik ud, og klagede over, at Stenene faldt ud af de Mure, han selv havde ladet opføre [8]).

I en anden Retning maa vi derimod frikjende Seneca for at være i Modstrid med sin Lære. Han har næppe nogensinde gjort en Gud af sin Bug. Vennerne eller Misunderne opponerede

---

1) Seneca, *de vita beata* 18, 1.
2) ibid. 17, 3.
3) ibid. 17, 4: *in alto vitiorum omnium sum.*
4) Seneca, *Epist.* 27, 1.
5) id. *de vita beata* 20, 2.
6) id. *Epist.* 50, 3.
7) Tacit. *Annal.* XIV, 54.
8) Seneca, *Epist.* 12, 1 og 2.

vel ogsaa mod hans Smag for rige Maaltider: „Hvorfor spiser Du ikke efter din egen Forskrift? Ogsaa i dit Hjem gjælder det jo for en Kunst at varte behændigt op, ogsaa Du holder en øvet Forskærer, og man drikker Vin hos Dig, ældre end Du selv“ [1]). Men denne Vin og de overdaadige Maaltider, som Filosofen lod anrette paa sine kostbare Borde, have næppe været ham selv til Behag. Ingen, end ikke Dio Cassius, der ellers laster Seneca for alle Excentriciteter, har beskyldt ham for at sætte Pris paa Bordets Glæder. Maaske Seneca i saa Henseende gjorde en Dyd af Nødvendigheden; han taalte ikke de langvarige Maaltider, hvis sammensatte Retter — for at bruge et af hans dristige Billeder — mindede ham om, hvad en Syg kastede op; „mange Retter, mange Sygdomme“ [2]). Men for en Del skyldtes dette Maadehold ogsaa en tidlig Vane; det var en Reminiscens fra Ungdommens Dage, da han blev grebet saa stærkt af Filosofernes Forelæsninger, at han ønskede at være fattig ligesom de, og saa nøje fulgte deres Forskrifter, at han et Aar eller længere afholdt sig fra alle Kjødspiser [3]). Filosofen tilstaar, at han ikke vedblev med denne Spægelse: „ført tilbage til Livet, bevarede jeg kun Lidet af den gode Begyndelse“ [4]), men for stedse afholdt han sig fra alle pirrende Delikatesser: fra Østers og Champignons, denne „lokkende Gift“ [5]), „der tvinger endog den Mætte til at spise“ [6]), — fra Salve og Parfumer, „fordi den bedste Vellugt ved En er den: ingen at have“ [7]); han drak

---

[1]) Seneca, *de vita beata* 17, 2: *cur non ad praescriptum tuum coenas? . . . cur aqud te vinum aetate tua vetustius bibitur? . . . quare ars est apud te ministrare . . . et est aliquis scindendi obsonii magister?*

[2]) id. *Epist.* 95, 18.

[3]) ibid. 108, 22: *his ego instinctus abstinere animalibus coepi et anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis.*

[4]) ibid. 108, 15.

[5]) ibid. 95, 25: *voluptarium venenum.*

[6]) ibid. 108, 15.

[7]) ibid. 108, 16: *quoniam optimus odor in corpore est nullus.*

ikke Vin, brugte ikke varme men selv ved Vintertid kolde Bade, og ligesom sin Læremester Attalus sov han paa et Leje, der ikke bar Mærke af Trykket af hans Legeme. Der er ingen Grund til at drage Senecas Ord i Tvivl; de fremsættes uden al Prætension for en af hans nærmeste Venner, der fuldt ud kunde kontrollere deres Rigtighed.

Ved en enkelt Lejlighed omtaler Seneca et Gjæstebud i sit Hjem. Der gik Røg af hans Skorsten — „Naboerne kunde nok se, at der var Fremmede i Besøg" — men ikke saadanne Røgsøjler, som steg til Vejrs fra de Riges Paladser, og som satte Brandvagten i Skræk; nej: „*fumus, sed modicus*"[1]). De materielle Nydelser berøres ikke, men Samtalen var ret efter Senecas Smag: let og utvunget gik man fra det Ene til det Andet, strejfende ind paa Alt uden at udtømme Noget, „*varius sermo*"[2]), den samme flagrende Hengivelse, som Filosofen ynder i sine Afhandlinger. Efter Maaltidet blev der læst op af et Skrift af den ældre Sextius, en Stoiker af ansét Familie, der havde kunnet aspirere til Republikens Æresposter, men som afslog den Senatorværdighed, hvormed Cæsar vilde hædre ham, fordi — som han sagde — „hvad der kunde gives, ogsaa kunde fratages"[3]). Vi kjende ikke det paagjældende Skrift, men det var ikke et af hine, „der lokkede med prangende Titler, men skjulte et kraftløst Indhold, der fulde af Theori og spidsfindig Polemik ikke kunde give Sindet Løftelse, fordi de selv ingen havde"[4]). „Læs det", udbryder Seneca, „og Du vil sande med mig: hvilken Flugt, hvilken Kraft og Frimodighed — hvor højt

---

[1]) Seneca, *Epist.* 64, 1.
[2]) ibid. 64, 2.
[3]) ibid. 98, 13: *intellegebat enim, quod dari posset, et eripi posse.*
[4]) ibid. 64, 3: *quorundam scripta clarum habent tantum nomen, cetera exsanguia sunt; instituunt, disputant, cavillantur, non faciunt animum, quia non habent.*

staar dog ikke Sextius over andre Dødelige!"[1]). Det var fra ham, at Seneca havde det smukke Billede, der behagede ham saa meget: „at Dyden ligesom maa være formeret i Carré for at kunne modstaa alle Fristelser"[2]); ham takkede Filosofen fremdeles for den gode Vane, hver Aften inden han gik til Ro at kalde sig selv til Regnskab for Dagens Gjerning: „Hvilken Brøst har Du idag søgt at læge? hvilken Lyst har Du bekæmpet, i hvilken Retning er Du bleven bedre?" — „O, hvor roligt, hvor dybt og frit sover man ikke ovenpaa en saadan Selvprøvelse", slutter Filosofen[3]).

Af hint Gjæstebud tør vi dog ikke drage nogen Regel for Selskabeligheden i Senecas Hjem. Det blev givet i hans sidste Leveaar af en falden Stormand, der havde trukket sig tilbage fra Verden. Dersom Nero har víst sin Minister den Ære at indfinde sig hos ham — og Kejseren yndede at byde sig selv til Gjæst hos sine Venner — har Seneca ikke kunnet unddrage sig fra det Substantielle under Samværet; Kejseren fordrede at blive modtaget med en vis Ostentation — en enkelt Ret eller Drik, forsikkrer Suetonius, kunde ved slige Lejligheder koste mere end 4 Mill. Sestertier (ca. 650.000 Kroner)[4]). Ogsaa fra Senecas Skorsten er der i saa Fald opsteget Røgsøjler, der satte Brandvagten i Uro; man har studeret Apicius' voluminøse Kogebog, og der er bleven serveret paa de mange Borde af Citrustræ, men næppe har man underholdt Nero med Oplæsning af Quintus Sextius' Skrifter. Seneca selv yndede ikke denne fordringsfulde Selskabelighed — han bad Nero fritage ham for Indbydelser til det kejserlige Bord — men hans Filosofi har ikke forment ham

---

[1]) Seneca, *Epist.* 64, 3.
[2]) ibid. 59, 7.
[3]) id. *de ira* III. 36, 1 og 2.
[4]) Sueton., *Nero* cap. 27: *Indicabat et familiaribus coenas, quorum uni mitellita quadragies sestertio constitit, alteri pluris aliquanto rosaria.*

at arrangere sine Gjæstebud i Tidens Smag. „Det er i Sindet, ikke i det Ydre, at vi skulle afvige fra Andre“[1] . . . „Den er tilvisse stor, der bruger Lertøj, som om det var Sølv, men ikke mindre den, der bruger sit Sølvservice, som om det var af Ler“[2].

Vi have søgt at danne os en Forestilling om Senecas Hjem ved den appiske Vej. Hvorvidt Skildringen svarer til Virkeligheden, derom tør der tvistes; de Oplysninger, der ere ladt os tilbage, ere saa overordentlig faa.

Det næste Spørgsmaal, hvis Besvarelse interesserer os, gjælder den Kreds, som har fundet Modtagelse i dette Hjem. Atter møde vi de samme Vanskeligheder med at komme til et sikkert Resultat gjennem Senecas Skrifter. Filosofen omtaler ikke sine Venner; kun undtagelsesvis kunne vi navngive Enkelte, som ved paaviselig Lejlighed have været sammen med ham. I sine Afhandlinger henvender han sig derimod til bestemt navngivne Personer, og de Mænd, som han paa denne Maade vejleder i Erkjendelsen af det Rette, tør vi — hvad han ogsaa selv antyder[3]) — betragte som hans personlige Venner, som dem, han har sat Pris paa at henregne til sin daglige Omgang.

At dømme efter disse Dedikationer, hørte Senecas Venner til den fornemme Verden — ikke nærmest til det gamle Aristokratis Familier: Furier, Fabier, Porcier og Valerier, hvis Stolthed maaske har følt sig krænket ved denne indvandrede Spaniers hurtige Lykke, men til en Kreds af oplyste og virkelystne Mænd, der ligesom han selv havde arbejdet sig frem i Staten. Det er til Kejserrigets overordnede Embedsmænd: til en Provindsbestyrer

---

[1]) Seneca, *Epist.* 5, 2: *intus omnia dissimilia sint, frons populo [nostra] conveniat.*

[2]) ibid. 5, 6.

[3]) ibid. 63, 14.

og en kejserlig Prokurator, til en *praefectus vigilum* og en *praefectus annonae*, at han henvender sine Betragtninger. Enkelte af disse Mænd synes tillige at have været meget velstaaende, Millionærer ligesom deres Præceptor. „Hvorhen jeg vender mig . . . fra hver Krog i mit Hjem træder Rigdommen mig imøde“ [1]), klager Annæus Serenus, en af Senecas kjæreste Venner og Chef for Roms Politivæsen *(praefectus vigilum)*; og en anden, Æbutius Liberalis, til hvem Filosofen dedicerede sin Afhandling „*de beneficiis*“, satte en Ære i ikke at overgaas af Nogen i Velgjørenhed.

For at forstaa, hvorledes Seneca kom i Forbindelse med disse Mænd, maa vi i faa Træk minde om hans Liv. Digressionen vil ikke føre os for vidt; paa denne Villa ved den appiske Vej skulle vi jo se ham tilbringe sine sidste Levedage, her saa at sige Time for Time være Vidne til hans Dødskamp.

Vistnok have da Livets Tilskikkelser mere end en oprindelig Tilbøjelighed eller Samstemning i Anskuelser bragt Seneca i Berøring med sine Venner. Da Lucius Seneca som Barn kom fra Spanien til Rom (ca. a. 3 f. Chr. Fødsel), havde han ingen Formue, ingen mægtige Forbindelser, der kunde hjælpe ham frem til Æresposter i Riget. Hans Ungdom forløb, uden at han tog Del i de Unges Fornøjelser; i Stedet for at besøge Theater og Cirkus, studere Ovid og Properts, „belejrede“ [2]) han Filosofernes Høresale; han var den Første, der kom, og den Sidste, der gik; efter endt Forelæsning møde vi ham Arm i Arm med Attalus, opfordrende denne til at udtale sig om de vanskelige Problemer. Og den unge Videbegjærlige var ikke som hine „Filosofernes Ubudne“ [3]), der mødte i Skolerne som i „et Herberge for Lediggang“ for at fryde deres Øren med en be-

---

[1]) Seneca, *de tranquill. animi* 1, 8—9.
[2]) id. *Epist.* 108, 3: *cum scholam ejus (Attali) obsideremus*
[3]) ibid. 108, 6: *quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco.*

hagelig Underholdning — „*sicut in theatrum voluptatis causa*“ [1]); han vilde indrette sit Liv efter deres Forskrifter. „Den, der besøger en Filosof“, skriver Seneca senere, „skal hver Dag bringe noget Godt hjem med sig“: *aut sanior domum redeat aut sanabilior* [2]). Naar derfor Attalus bekæmpede Rigdommen og viste, hvorledes Alt, der gik ud over det Nødtørftige, kun var en besværlig Byrde, sukkede den Unge og ønskede at gaa fattig til sit Hjem; efter at have hørt Pythagoræeren Sotion fra Alexandria gav han Afkald paa at spise Kjød, „og efter et Aars Forløb faldt denne Spægelse ham ikke blot let, men behagelig“ [3]); han afholdt sig fra pirrende Delikatesser og bløde Hynder. I tyve Aars Alderen var Seneca beruset af Stoikernes Lærdomme; de fyldte ham helt og lagde Beslag paa al hans Tid; „Filosofien“, bemærker han i den Anledning, „er en stræng Herskerinde; den nøjes ikke med den Tid, som Du anviser den, men tilmaaler Dig din Fritid“ [4]).

Tilbøjelighed og Studier syntes saaledes at holde Seneca borte fra det politiske Liv. Omstændighederne føjede det imidlertid anderledes. Forældrene ængstedes over denne febrile Iver, over det afkræftede Ydre hos en Søn, der var svagelig allerede fra Fødselen af [5]). Faderen tog Sagen praktisk: han fik Sønnen overtalt til at begynde paa en kraftigere Kost. Det traf sig netop, at der i hine Aar (a. 19) udkom et Senatsdekret mod Tilhængerne af den jødiske og ægyptiske Gudsdyrkelse [6]), og at Afholdelsen fra at spise Kjødet af visse Dyr gjaldt som Bevis for, at man hyldede den statsfarlige Tro. Maaske har denne Regeringsforanstaltning, eller Frygten for, at det frugale

---

[1]) Seneca, *Epist.* 108, 6 jfr. *Natur quaest.* VII, 32, 1.
[2]) ibid. 108, 4.
[3]) ibid. 108, 22.
[4]) ibid. 53. 10.
[5]) Seneca, *ad Helviam* 19, 2: *per longum tempus aeger*, jfr. *Epist.* 78, 1—2.
[6]) Tacit. *Annal.* II, 85.

Levned kunde misforstaas, bidraget til at føre Seneca tilbage til en mere normal Levemaade; han tilstaar, at det ikke faldt vanskeligt at overtale ham til at spise bedre[1]). Mulig har Faderen ogsaa formaaet ham til at ændre sine Studier. Den ældre Seneca, en Mand af gammeldags strænge Anskuelser, „hadede Filosofien, men elskede Rhetoriken“[2]). Sønnen havde arvet Faderens rhetoriske Anlæg, men var tillige en alsidig, rigtbegavet Natur: uden at lægge Filosofien paa Hylden kastede han sig i Manddomsaarene over Veltalenheden, studerede Historie og Naturvidenskaberne, forfattede Digte og Tragedier. Saa fik han Lejlighed til at se sig om i Verden; han besøgte en Moster i Ægypten og hentede vistnok derfra Stoffet til et Skrift — som dog kun kjendes af Navn — „*de situ et sacris Aegyptiorum*“. Ikke længe efter sin Tilbagekomst søgte han Statens Embeder og opnaaede — antagelig i Caligulas første Regeringsaar — Stillingen som Kvæstor og dermed Sæde i det romerske Senat.

Den vordende Statsmand var saaledes inde paa Embedsbanen. Den nye Virkekreds bragte ham andre Venner, og vistnok have disse i Forbindelse med den modnere Alder — Seneca var nu en Mand oppe i de Fyrre[3]) — ændret hans Syn paa Livet og dets Vilkaar. Fattigdommen er ikke længere forekommet ham som et Gode, hvorefter man skulde sukke; thi Erfaring lærte, at ogsaa Rigdom kunde i den Vises Haand være en mægtig Hjælper: et Middel til at udrette Meget og gjøre sig uafhængig — „kun et svagt Sind kan ej finde sig til Rette ved Rigdom“[4]). Og Filosofen har forstaaet at læmpe sin Tale efter det Selskab, i

---

[1]) Seneca. *Epist.* 108. 22.

[2]) ibid.

[3]) Til Bestemmelse af Senecas Fødselsaar har man nærmest at holde sig til en Bemærkning af ham selv: at han kunde huske at have sét Asinius Pollio (Seneca, *de tranquill. animi* 17, 7: „*Pollionem Asinium meminimus*“), der døde Aar 4 (5) efter Chr. Fødsel, jfr. i det Foreg. pag. 150.

[4]) Seneca, *Epist.* 5. 6: *infirmi animi est pati non posse divitias.*

hvilket han færdedes; han førte ikke Attalus' og Sotions frimodige Sprog, krævede ikke Spægelse og Bod — „det er imod Naturen at plage sit Legeme“[1]); og end mindre søgte han at tildrage sig Opmærksomhed ved et strængt og menneskefjendsk Væsen, en afstikkende Klædedragt eller et malpropert Ydre. „Lad os tage os vel i Agt for“, siger han advarende, „at Det, hvorved vi gaa ud paa at vække Beundring, ikke snarere gjør os latterlige eller modbydelige“[2]). Nej, Seneca har netop tillagt sig dette behagelige og føjelige Væsen, uden hvilket man, som han siger, ikke reusserer ved Hove — „*quorundam contumacia non facit ad aulam*“[3]).

Den purpurklædte Filosof gjorde Lykke; han blev læst og hørt, under hans Behandling blev et filosofisk Æmne baade fængslende og vækkende — „Filosofien“, bemærker han, „udelukker ikke en aandfuld Fremstilling“[4]). Samtiden er enig om at berømme ham for denne ejendommelige Fremstillingsgave[5]); og ved Siden af den besad han et Talent, der ikke mindre fremmede hans Lykke i det romerske Selskab; han var en fin Fortæller, en „*fabulator elegantissimus*“, ligesom hin Pedo Albinovanus, der saa vittigt kunde raillere over sine Naboers naragtige Levevis[6]). Roms fornemme Damer synes at have været hans særlige Velyndere. En Moster plejede ham „med moderlig Omhu“ under et langvarigt Sygeleje[7]), den samme Moster skyldte han sin Stilling som Senator; til en Kvinde

---

[1]) Seneca, *Epist.* 5, 4 jfr. 5, 5: *frugalitatem exigit philosophia, non poenam.*

[2]) ibid. 5, 4: *videamus, ne ista, per quae admirationem parare volumus, redicula et odiosa sint.*

[3]) Seneca, *de tranquill. animi* 6, 3.

[4]) id. *Epist.* 75, 3: *neque enim philosophia ingenio renuntiat.*

[5]) Tacit. *Annal.* XIII, 3: *ut fuit illi viro ingenium amoenum, et temporis ejus auribus adcommodatum;* jfr. Sueton. *Nero* cap. 53: *Seneca tum maxime placens.*

[6]) Seneca, *Epist.* 122, 15.

[7]) id. *ad Helviam* 19, 2.

(en Datter af den bekjendte Historieskriver Cremutius Cordus, der ved sin Frimodighed paadrog sig Tibers Unaade) har han stilet en af sine første filosofiske Afhandlinger, „*consolatio ad Marciam*“; en Kvinde endelig skyldte han Bevarelsen af sit Liv. Seneca var som Defensor i en Sag optraadt med større Dygtighed, end Caligula syntes om, hans Dødsdom var allerede underskrevet, da en Kvinde intervenerede og bad Kejseren om ikke at udgyde unødigt Blod. „Spar ham“, raabte hun, „han er svindsottig og dør snart uden Din Hjælp!“ [1]). Vi kjende ikke denne Kvinde, der holdt sin Haand over Seneca, men hun har sikkert hørt til de Højtstillede, siden Caligula opfyldte hendes Bøn. Denne Yndest fra Kvindernes Side skulde imidlertid netop blive Kilden til Senecas Ulykke. Til hans Velyndere hørte ogsaa Caligulas Søstre, Germanicus' og den ældre Agrippinas Døttre, unge Damer med litterære Interesser, men letfærdige, alle beskyldte for at staa i Elskovsforhold til deres Broder [2]). Det hed sig — baade Tacitus og Dio Cassius omtale Rygtet [3]) — at Filosofen blev elsket af de skjønne Søstre, særlig af Julia Livilla, og denne Gunst blev et Vendepunkt i hans Liv. Messalina opnaaede at faa Julia Livilla forvist, og Seneca maatte dele hendes Skjæbne; han blev sendt i Exil til Corsica (a. 41). Vi kjende ikke de nærmere Omstændigheder ved denne Forvisning; kun i Forbigaaende berører Seneca sin Skyld: „min Sag“, forklarer han, „blev undersøgt af Senatet, men Kejseren holdt sin milde Haand over mig og ikke blot skjænkede mig Livet, men endog bad om det for mig“ [4]). Men om selve „Skylden“

---

[1]) Dio Cass. LIX, 19.

[2]) Sueton. *Calig.* cap. 24.

[3]) Tacit. *Annal.* XIII, 42; Dio Cass. LX, 8 og LXI, 10, jfr. *Schol. ad Juven.* V, 109 (ed. Jahn 1851 pag. 231).

[4]) Seneca, *ad Polyb.* 13, 2: *sed impulsum a fortuna et cadentem sustinuit et in praeceps euntem leniter divinae manus usus moderatione deposuit; deprecatus est pro me senatum et vitam mihi non tantum dedit, sed etiam petiit.*

og om Aarsagen til Messalinas Uvilje findes Intet oplyst; maaske har Filosofen maattet bøde, blot fordi han gjorde for megen Lykke; han har syndet mod sin egen Forskrift: „væk ej Had, Misundelse eller Foragt“ [1] . . . „saa mange Beundrere, saa mange Misundere“ [2]).

I otte lange Aar, Manddommens kraftigste Alder, maatte Seneca afsone sin Uforsigtighed. Attalus og Sotion havde ikke Ære af deres Elev; Filosofien lærte lige saa lidt ham som tidligere Cicero at bære Ulykken med Værdighed. Men det er dog vistnok Bagvaskelse, naar Dio Cassius forsikkrer, at Seneca anraabte Messalina om Naade og overøste hende med den laveste Smiger i et Bønskrift, som han imidlertid efter Tilbagekomsten fra Exilet sørgede for at faa tilintetgjort [3]). Derimod henvendte han sig i hine Aar til Kejser Claudius' bekjendte Frigivne Polybius og indflettede i et Trøstebrev til denne en Lovtale over Kejseren, der ved sin overvættes Ros og rige Ønsker nødvendigvis maa have bragt ham senere til at rødme. Thi hvilken Husvalelse er det ikke, som Filosofen byder sin Ven: „Saa ofte Dine Øjne“, udbryder han, „fyldes med Taarer, ret da Blikket paa Din ophøjede Hersker, og de ville tørres ved Synet af en saa herlig Skytsgud; saa længe han raader for de menneskelige Anliggender, behøver Du ikke at ængstes for at skulle føle Smerte ved noget Tab“ — *in hoc uno tibi satis praesidii, satis solatii!* [4]). Filosofen undsaa sig ikke ved at nedbede Velsignelse over Den, som havde jaget ham fra Hus og Hjem, over ham, „der som en Læge bar Omsorg for den skrantende Menneskehed“ [5]): „Gid Guderne forunde ham at ligne Augustus i Bedrifter, at overgaa ham i

---

[1]) Seneca, *Epist.* 14, 10.
[2]) id. *de vita beata* 2, 4.
[3]) Dio Cass. LXI, 10.
[4]) Seneca, *ad Polyb.* 12, 3.
[5]) ibid. 13, 1.

Aar" . . . „først sent, for vore Børnebørn komme den Dag, da hans Slægt kalder ham til sig i Himlen"[1]). Men denne gudlignende, til Udødelighed bestemte Kejser Claudius, „*omnium hominum solatium*"[2]), er vel at mærke den samme, som Seneca efter hans Død gjør til Gjenstand for Latter og Spot i en af de vittigste Satirer, der kjendes fra Oldtiden, hvem han fremstiller som en Tosse, en baade paa Legeme og Aand forkrøblet Stakkel, der ikke kan bringe tre sammenhængende Ord over sine Læber, som efter Døden banker paa hos Jupiter for at føres ind til de Udødelige, men bliver af Mercur, paa Grund af sine Misgjerninger — en „*omnium amicorum interfector*"[3]) — sendt ned til Underverdenen, hvor der udtænkes en ny Straf for ham i Lighed med Tantalus' og Sisyphus': han dømmes til at spille Tærning med et bundløst Bæger[4]).

Seneca opnaaede Intet ved sin Smiger; han maatte fremdeles sukke paa dette Corsica, „*terribilis et barbara*", „hvor Vaaren ikke bragte Blomster, Sommeren ingen Frugt, Efteraaret ingen Høst"[5]). Men Exilet kastede ikke Glemsel over hans Navn. En af de tidligere Velyndere havde ham i Minde: Agrippina, Germanicus' Datter og Neros Moder; hun har snildt beregnet, hvortil denne Berømmelse kunde bruges: under dens skjærmende Pleje kunde hendes unge Søn voxe op og vinde Hjerter og Magt. Agrippina vidste desuden, at den, til hvem hun agtede at betro Sønnens Opdragelse, ikke var nogen moraliserende Pedant, ingen ubøjelig Cato eller Thrasea Pætus, men en behændig Verdensmand, rig paa Planer og Udveje, og redebon

[1]) Seneca, *ad Polyb* 12, 5.
[2]) ibid. 14, 1.
[3]) Seneca, *Ludus de morte Claudii* 13, 6.
[4]) ibid. 14, 4: *alea ludere pertuso fritillo.*
[5]) id. *Epigr. ad Corsicam* II:

Non poma autumnus, segetes non educat aestas
Canaque Palladis munere bruma caret

til at hjælpe den, der friede ham ud af hans Nød[1]). Lykken stod hende bi; hun kom til at indtage Messalinas Plads, og hendes første Skridt som Claudius' Gemalinde var at udvirke den tidligere Husvens Tilbagekaldelse. Det hedder sig, at Kejserindens Budskab naaede Seneca, lige som han stod i Begreb med at sætte Sejl for at rejse til Athen[2]); han vilde hellere studere Filosofien i Grækenland end opdrage den 12aarige Nero, om hvem Faderen havde yttret, „at der af et Ægteskab mellem ham og Agrippina kun kunde komme noget Afskyeligt til Verden[3]); men Filosofen fandt sig i det Uundgaaelige og modtog sin Beskytterindes Tilbud. Fra Exilet vandrede han til Palatinerbjerget, fra den menneskefattige Ø, hvor han „følte sig som en Begravet"[4]), til et Hof fuldt af Intriger og Grusomhed. Der blev han *praeceptor Neronis* og Prætor, snart efter Konsul (a. 57) og den Alt ledende Personlighed i Rom.

I henved 10 Aar (a. 54—63) styrede Seneca det mægtige Kejserrige; ved hans snilde Manøvrer blev Agrippinas Herskesyge holdt i Tømme og Neros Vildskab dæmpet. Filosofen følte, at den 17aarige Kejser var en grum Tiger, der, naar han først havde smagt Blod, vilde give sin medfødte Grumhed frit Løb[5]); men han lærte Ynglingen at tøjle sin Lidenskabelighed; det berømte „*quinquennium Neronis*", hint Femaar, om hvilket Trajan

---

[1]) Tacit. *Annal.* XII, 8: *quia Seneca fidus in Agrippinam, memoria beneficii, et infensus Claudio, dolore injuriae, credebatur.*

[2]) *Schol. ad Juven.* V, 109 (ed. Jahn 1851 pag. 234).

[3]) Sueton. *Nero* cap. 6: *Domitii patris vox, inter gratulationes amicorum negantis quicquam ex se et Agrippina nisi detestabile et malo publico nasci potuisse.*

[4]) Seneca, *Epigr. ad Corsicam* I:

Parce relegatis, hoc est, jam parce sepultis:
Virorum cineri sit tua terra levis.

[5]) *Schol. ad Juven* V, 109 (ed. Jahn 1851 pag. 234): „*inter familiares solitus dicere, non fore scaeuo illi leoni quin gustato semel hominis cruore ingenita redeat scaeuitia*".

skal have udtalt, at „ingen af Roms Kejsere paa langt nær havde naaet det“[1]), var Senecas og Afranius Burrus' Værk; vanskelig skal man kunne anføre et vægtigere Vidnesbyrd om Senecas overlegne Statsmandsdygtighed. Men lad os ikke tro, at dette Liv i Palatinerpaladset har været ført i sorgfri Glæde. Filosofen har i Meget maattet gaa paa Akkord med sin Overbevisning; „et sørgeligt Fængsel“ kalder han Opholdet ved Hoffet[2]), og med en vis Vægt minder han om et Ord af en Mand, som, adspurgt om, hvorledes han havde kunnet opnaa en saa høj Alder, skjøndt han levede ved en Fyrstes Hof, gav til Svar: „ved at taale Fornærmelser og takke til“ — *injurias accipiendo et gratias agendo!*[3]).

Paa Palatinerbjerget fandt Seneca altsaa sine Venner, Mænd af saare forskjelligt Værd. Den af disse, der kjendes bedst, er Afranius Burrus, Chefen for Prætoriankohorten, en ansét Kriger, der ligesom Seneca skyldte Agrippina sin Forfremmelse. Vistnok var Venskabet mellem Seneca og hans Kollega meget nøje; de To styrede i Forening Kejserriget, de stod hinanden trofast bi som *„rectores Imperatoriae juventae“*[4]). Maaske der har været Uoverensstemmelser i deres Anskuelser; Burrus var mere djærv, mindre Hofmand end Filosofen: „Naar jeg har sagt min Mening én Gang, saa spørg mig ikke igjen“, svarede han til Ex. Nero[5]). Men hine Divergenser have ikke forstyrret det gode Forhold. Seneca holdt sin Ven i Stillingen som *praefectus praetorio*, skjøndt Nero vilde have ham fjærnet, og da det om-

---

[1]) Aur. Victor, *de Caesar.* cap. 5: *quinquennium tamen tantus fuit . . uti merito Trajanus saepius testaretur, procul differre cunctos Principes Neronis quinquennio.*

[2]) Seneca, *de ira* III, 15. 3: *triste ergastulum.* Iøvrigt er Afhandlingen *„de ira“* forfattet, inden Seneca beklædte nogen Stilling ved Neros Hof.

[3]) ibid II, 33, 2.

[4]) Tacit. *Annal.* XIII, 2: *hi rectores Imperatoriae juventae, et (rarum in societate potentiae) concordes, diversa arte ex aequo pollebant.*

[5]) Dio Cassius LXII. 13.

sider var lykkedes Kejseren at faa den frimodige Høvedsmand taget af Dage ved Gift (a. 63), følte Seneca, at med Burrus' Død var hans egen Indflydelse brudt. Mærkelig nok omtales Burrus intetsteds i Senecas Skrifter; kun ganske i Forbigaaende nævnes han, og for at minde om, at det var til denne „*vir egregius*", at den 18aarige Nero ved Underskrivelsen af en Dødsdom udtalte sit berømte: „*vellem nescirem literis*" — „gid jeg ikke kunde skrive!" dette skjønne Ord, som Seneca ønskede hørt af hele Menneskeheden, og som gav ham Impulsen til at forfatte Afhandlingen „*de clementia*" og dedicere denne til Kejseren[1]). Lad os tilføje. at Burrus næppe hørte til den Kreds, som Seneca søgte at paavirke ved sine filosofiske Leveregler; han foretrak Elever af yngre Alder: „kun det Bløde lader sig bøje"[2]).

Til de unge Mænd, der nød godt af Senecas Vejledning. hørte derimod den senere Bestyrer af de kejserlige Godser paa Sicilien, Lucilius Junior, maaske den af Eleverne, der i Aandsgaver og Dannelse kom sin Lærer nærmest. Venskabet synes at have været inderligt. Lucilius havde Nød med at holde sine Taarer tilbage, da han tog Afsked fra Seneca[3]), og denne udtaler oftere sin Længsel efter den unge Mand, der viste, at han drog saa godt Udbytte af Mesterens filosofiske Grundsætninger. „Du er mit Værk", skriver Seneca til ham, „jeg gjør Fordring paa Dig; og har jeg ikke Ret dertil . . . Ret til at være stolt af Dig, ligesom Hyrden af det Kid, der fødes i hans Hjord?"[4]).

Nær og fjærn havde Seneca sin Ven i Tanke — „*mecum semper es*"[5]); deres Samtaler kunne vi lettelig forestille os, de

---

[1]) Seneca, *de clem.* II, 1, 1—3.
[2]) id. *Epist.* 25, 1.
[3]) ibid. 49, 1.
[4]) Seneca, *Epist.* 34, 1—2: *Si pastor ex fetu gregis sui capit voluptatem . . . quid evenire credis his, qui ingenia educaverunt et quae tenera formaverunt, adulta subito vident? Adsero te mihi: meum opus es*
[5]) ibid. 64, 1.

have drejet sig om de samme Æmner, der saa fyldigt afhandles i deres Breve. Ogsaa fra denne Bolig er der rettet en Opfordring til Lucilius om at fly Mængden og dens tomme Glæder, at søge sin Støtte i Filosofien og føre en rolig Tilværelse: „At kunne holde sig selv med Selskab — „*secum morari*“ — det anser jeg for det bedste Tegn paa, at Ens Sind er i Orden“ [1]). Seneca kommer oftere tilbage til deres Samtaler; han minder sin Ven om de fornøjelige Timer, de tilbragte med hinanden paa Spadsereture og i Hjemmet. Dette Venskab skylde vi, næst de mange Epistler, en Række Betragtninger over de forskjellige Fænomener i Naturen — „*Quaestiones naturales*“ — og en Besvarelse af det Spørgsmaal, hvorfor der vederfares ogsaa gode Mennesker Ondt, skjøndt der er et Forsyn til [2]).

En anden af Senecas Venner kjende vi fra Undersøgelsen „*de beneficiis*“ — Kunsten at give og modtage Velgjerninger [3]) — maaske den skjønneste af Afhandlingerne, et Skrift, der til enhver Tid vil læses med Fornøjelse og Udbytte. Aebutius Liberalis, til hvem det er stilet, var en rig og ansét Galler, der offrede sin Tid og Formue paa at gjøre vel. Seneca giver ham i saa Henseende den skjønneste Lov. Naar Liberalis viste en Velgjerning, var det ikke, som om han gav Noget bort, men som om han tilbagebetalte en Gjæld [4]); det var ham umuligt at sige Nej, end ikke til den Utaknemmelige, med hvem han mente at burde have Taalmodighed saa længe, indtil hans Sind viste sig stemt til Erkjendtlighed [5]). Med ikke mindre Højsind forstod Liberalis at skatte endog den ubetydeligste Tjeneste, der vistes

[1]) Seneca, *Epist.* 2. 1
[2]) id. *de providentia s. quare aliqua incommoda bonis viris accidant cum providentia sit.* 1, 1
[3]) id. *de benef.* V, 1, 1
[4]) ibid. V, 1, 4
[5]) Seneca, *de benef.* V, 1, 5

mod ham selv; hans Hjertensgodhed var saa stor — siges der — at han betragtede alt Godt, der vederfores En, ligegyldigt hvem, som skét imod ham selv[1]). Iøvrigt kjende vi kun Lidet til Liberalis. I et Brev til Lucilius fra a. 64 omtaler Seneca hans Smerte i Anledning af Lyons Ødelæggelse ved en Ildsvaade; Liberalis, der med saa stor Sjælsstyrke bar de Tilskikkelser, der ramte ham selv, kunde ikke holde Maade med Sorgen over sin Fødebys Ulykke[2]).

Til de tvende nævnte Disciple af Seneca føje vi dennes ældre Broder, Statholderen i Achaja, Annæus Novatus, en Mand, som „selv den, der elskede ham højest, dog ikke elskede højt nok“[3]) — vi skulle senere lære ham at kjende — og Pompejus Paulinus, *praefectus annonae*, hvem Filosofen tilegnede en mindre Afhandling om den rette Maade at benytte Tiden paa — „*de brevitate vitae*“. Dersom denne Paulinus, hvad der er Grund til at antage, har været en nær Slægtning, en Fader eller Broder til Senecas Hustru af 2det Ægteskab, Pompeja Paulina, tør vi henregne ham til Senecas nærmere Omgangskreds; og om de Samtaler, der ere førte mellem dem, ere vi i saa Fald ikke uberettigede at gisne. Naar Filosofen saae sin Svigerfader mødig efter Dagens Gjerning hvile ud hos sig paa Landstedet ved den appiske Vej, saa har han sikkerlig rost ham for den Uegennytte og Dygtighed, hvormed han bestyrede Statens Regnskabsvæsen[4]), og komplimenteret ham, fordi han „vandt Kjærlighed i en Stilling, hvori det var vanskeligt at undgaa Had“[5]); men Filo-

---

[1]) Seneca, *de benef.* V, 1. 3: *jam bonitas tua eo usque prolapsa est, ut tibi dari putes beneficium, quod ulli datur.*

[2]) id. *Epist.* 91, 3.

[3]) id. *Quaest. natur.* IV *praef.* 10: *quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest.*

[4]) id. *de brev vitae* 18, 3: *tu quidem orbis terrarum rationes administras tam abstinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiose quam publicas.*

[5]) ibid. 18, 3.

sofen har rystet lidt paa Hovedet: „Kjæreste Paulinus“[1]), har han indvendt: „Er der dog ikke andre og højere Interesser at varetage end disse Kornregnskaber? Var det egentlig for blot at blive en Mand, hvem man kunde betro saa og saa mange Maal Korn, at Du i Ungdommen kastede Dig over Videnskaben? Nej: Du havde givet Haab om noget Højere og Bedre[2]). Anvend da nu noget af den Tid, der er din, til Gavn for Dig selv“[3]) . . . „er ikke et langsomt Trækdyr bedre skikket til at bære Byrder, end en ædel Ganger?“[4]). Og Filosofen har forklaret sin Ven, at det Otium, hvortil han kaldte ham, ikke skulde henleves i uvirksom Lediggang, ej heller optages af materielle Nydelser og Mængdens daarlige Glæder — „*non est istud acquiescere*“[5]) — „Nej, Kjære; men i Stedet for at føre Tilsyn med, at Kornet bringes sikkert i Magasin, at det ikke bedærves af Varme eller Fugtighed, at det holder rigtig Maal og Vægt, bør Du tænke lidt paa dit eget Livs Regnskab“[6]) . . . „overvej Gudernes Væsen og Vilkaar, hvilken Skæbne der venter os, naar Sjælen forlader Legemet, hvilke Kræfter der holde Kloden i Ligevægt, bære den i Himmelrummet, styre Stjernerne i deres Løb, og hvad der ellers gives af Undere i Verden. Ved saadanne Sysler vil Du finde Tilfredshed og Sindsro“[7]).

Om Pompejus Paulinus har fulgt Senecas Raad, maa lades usagt. Maaske det er gaaet ham paa lignende Maade som den gamle Turannius, der, efter i sit 90de Aar at være bleven mod

---

[1]) Seneca, *de brev. vitae* 18, 3: *carissime Pauline.*
[2]) ibid. 18, 4.
[3]) ibid. 18, 1.
[4]) ibid. 18. 4: *tanto aptiora portandis oneribus tarda jumenta sunt quam nobiles equi, quorum generosam pernicitatem quis unquam gravi sarcina pressit?*
[5]) ibid. 18, 2.
[6]) ibid. 19, 1.
[7]) ibid. 19, 2

sit Ønske afskediget af Caligula som Forvalter af Statens Kornforraad, lagde sig til Sengs for at dø, men ved sin Families Graad og Klage opnaaede at faa sit besværlige Embede tilbage[1]).

Et Samliv med Mænd som de nævnte kunde kun være til Pryd for Senecas Hjem. Men vistnok har dette sét ganske andre Venner: unge Herrer, der saare lidet fyldestgjorde de Fordringer, han i Almindelighed stillede til en Omgangskreds[2]). Livet paa Palatinerbjerget bragte naturlig Seneca i Berøring med Neros jævnaldrende Venner. Da han havde Valget mellem at føje den unge Kejsers Sandselighed eller give efter for hans Grusomhed, foretrak han at se igjennem Fingre med hans Inklinationer, og maaske han under disse Omstændigheder har anset det for klogt at knytte Forbindelse med Kejserens Fortrolige: med en M. Salvius Otho, den senere Cæsar, Neros trofaste Deltager i alle Optøjer og Orgier — „*flagrantissimus in ejus amicitia*", hedder det hos Tacitus[3]) — med en Claudius Senecio, en Søn af en af Kejser Claudius' Frigivne, og Andre, der havde vundet Neros Venskab paa Bekostning af deres Hæderlighed. Seneca synes selv at have begunstiget Neros første illegitime Kjærlighed[4]), til Acte, hin skjønne Slavinde fra Lilleasien, der viste ham en saa trofast Hengivenhed, selv længe efter at han havde forstødt hende[5]). For at skjule denne Inklination, der vakte Agrippinas Vrede, paatog en ung Mand af

---

[1]) Seneca, *de brev. vitae* 20, 3: *lugebat domus otium domini senis nec finivit ante tristitiam, quam labor illi suus restitutus est.*

[2]) id. *Epist.* 7, 8.

[3]) Tacit. *Annal.* XIII, 45.

[4]) ibid. XIV, 2: *tradit Cluvius . . . Senecam contra muliebres inlecebras subsidium a femina petivisse: inmissamque Acten, libertam, quae . . . deferret . . .*

[5]) Sueton. *Nero* cap. 50.

Senecas Bekjendtskab[1]), Annæus Serenus, sig at lade, som om det var ham, der var forelsket i Acte; de Gaver, som Kejseren hemmelig bestemte for sin Elskede, overrakte Serenus hende for Alles Øjne. Nero paaskjønnede denne Venskabstjeneste og gjorde Annæus Serenus til Chef for Roms Politivæsen[2]) (*praefectus vigilum*).

Med denne Mand sluttede Seneca det nøjeste Venskab, til ham har han henvendt nogle af sine skjønneste Afhandlinger; og da Annæus Serenus døde, faa Aar før Filosofen, sørgede denne saa overvættes over den Bortgangne, at han — som han siger — selv gav et Exempel paa, hvorledes man kan lade sig overvælde af sin Sorg[3]). — Maaske Annæus Serenus er den af Senecas Elever, hvis Samtaler med ham vi helst havde overværet; til en vis Grad kunne vi forestille os dem. Serenus har skriftet sine Lidelser for Seneca „oprigtigt som for en Læge"[4]), og denne betror os hans Skriftemaal. Serenus er „hverken syg eller rask"[5]); hvad han lider under, er mere smertefuldt end farligt, det lader sig ikke udtrykke med et enkelt Ord. „Jeg vil angive Dig Symptomerne", siger han, „søg Du da at udfinde Navnet paa min Sygdom"[6]). Og Serenus forklarer sin Ven, hvorledes han drages hid og did af modstræbende Ønsker, hvorledes han føler Lyst til at reformere sit Liv og rive sig løs fra sine blødagtige Venner, at tage fat paa noget Alvorligt, men er ude af Stand til at gjennemføre sine Forsætter. Snart føler han sig oplivet, besjælet af Daadskraft: han vil kaste sig ind i Statslivet „ikke for at vinde

[1]) Tacit. *Annal.* XIII, 13: *ex ejus familiaribus.*
[2]) Plin. *Hist. nat.* (ed. Sillig), XXII, 23, 47.
[3]) Seneca. *Epist.* 63, 14: *tam immodice flevi, ut, quod minime velim, inter exempla sim eorum, quos dolor vicit.*
[4]) id. *de tranquill. animi* 1, 2.
[5]) ibid. 1, 3: *nec aegroto nec valeo.*
[6]) ibid. 1, 4.

Purpur og Fasces, men for at kunne være Venner og Frænder, alle Borgere, ja hele Menneskeheden til Nytte"[1]). Men møder der Et eller Andet, som nedstemmer hans Sind — „og af Sligt gives der jo saa Meget i Livet", sukker han — eller koster en ringe Sag ham for megen Tid og Anstrengelse, da nedslaas hans Mod, og han vender tilbage til sin tidligere Uvirksomhed: „Jeg handler som Zeno, Cleanthes og Chrysippus — de raadede Alle til at gaa i Statens Tjeneste, men selv gjorde Ingen af dem det"[2]). For denne Sindets Ubestandighed kan Serenus ikke frigjøre sig; „han lever ikke som han vil, men som han engang har begyndt"[3]), og Resultatet er blevet, at han er kjed af Livet og Verden, misfornøjet med sig selv og Andre — det er denne Livslede, han sammenfatter i et Billede, naar han siger: *„non tempestate vexor, sed nausea"* — „det er ikke Stormen, men Søsygen, som plager mig"[4]).

Seneca tog sig faderligt af sin unge Ven. Han viser, at hvad der fattes ham, først og fremmest er indre Ro, „denne lykkelige Tilstand, hvor Sindet i Fred med sig selv holder Ligevægt uden at nedstemmes eller ophidses"[5]). For at hjælpe Serenus til denne Sindsro anbefaler han ham en Virksomhed, afpasset efter hans Evner og Tilbøjelighed — „naar Naturen ikke vil, er Arbejdet forgjæves"[6]), raader ham til et regelbundet Liv, en Omgang med hæderlige og dygtige Mænd, og fremfor Alt til at give Slip paa hin stadige Jagen efter Fornøjelser og Afvexling, „hvorved Opholdet inden fire Vægge bliver En

---

[1]) Seneca, *de tranquill. animi* 1, 10.
[2]) ibid.: *promptus, conpositus sequor Zenona, Cleanthen, Chrysippum, quorum tamen nemo ad rempublicam accessit et nemo non misit.*
[3]) ibid. 2, 6.
[4]) ibid. 1, 17.
[5]) ibid. 2, 4.
[6]) ibid. 6, 3: *reluctante natura irritus labor est.*

utaaleligt, og man ikke føler sig saa ilde ved Noget som ved at være i Selskab med sig selv"[1]. Men Seneca vil dog ingenlunde banlyse Fornøjelsen — „*danda est animis remissio*", indrømmer han[2]; en Forandring af Opholdssted, et Maaltid sammen med Venner, et godt Glas Vin kan virke oplivende; ja Filosofen er næsten altfor liberal i Betragtning af den, til hvem han taler — „selv til en Rus tør man lade det komme" — *usque ad ebrietatem veniendum*, „dog saaledes at den ikke overvælder, men frigjør os"[3].

Har Serenus lyttet til sin Velynders Raad og indrettet sin Levevis derefter? Det synes ikke. Maaske har Seneca udtalt sig altfor liberalt, eller han er bleven misforstaaet af sin Ven, naar han citerer Epicurs Ord: „Det kommer ikke an paa hvad, men med hvem Du spiser"[4]. Annæus Serenus døde ved at forspise sig i Champignons[5] — „*illud voluptarium venenum*"[6].

Som man ser er det Mænd af saare forskjellige Egenskaber, vi finde samlede i Senecas Hjem; „Filosofien", har denne etsteds sagt, „foretrækker eller vrager Ingen især: den sender sit Lys til alle"[7]. Lad os til denne Vennekreds føje Cæsonius Maximus, Senecas trofaste Ven og Ledsager under Exilet, gjentagende berømmet af Martial[8], Crispus Passienus, maaske Agrippinas Mand i hendes 2det Ægteskab, i hvert Fald efter Senecas Udtryk „Roms fineste Hoved"[9], fra hvem han havde

---

[1]) Seneca, *de tranquill. animi* 2, 9: *domum, solitudinem, parietes non fert, invitus adspicit se sibi relictum.*

[2]) ibid. 17, 5.

[3]) ibid. 17, 8.

[4]) id. *Epist.* 19, 11.

[5]) Plin. *Hist. nat.* XXII, 23, 47 (hvorefter Serenus' Død dog nærmest skyldtes Nydelsen af giftige Svampe).

[6]) Seneca, *Epist.* 95, 25.

[7]) ibid. 44, 2.

[8]) Martial. *Epigr.* VII, 44 og 45, jfr. Seneca, *Epist.* 87.

[9]) Seneca, *Quaest. natur.* IV *praef.* 6: *quo ego nil novi subtilius in omnibus rebus.*

det Ord: „at mod Smiger holdt man vel Døren til, men lukkede den ikke — *„ut amicae opponi solet“* — ligesom man ikke lukker den for sin Elskerinde, naar hun banker paa, men dog allerhelst ser, at hun bryder den op“ [1]); fremdeles hans Brodersøn, Digteren Annæus Lucanus, der af Nero blev kaldet fra Athen til Rom og optaget i dennes fortrolige Kreds; og endelig den cyniske Filosof Demetrius, en Mand, der „sammenlignet selv med de Største, var stor“ [2]), hvem Seneca efter eget Udsagn førte med sig overalt: „Borte fra de Purpurklædtes Skare taler jeg med denne Halvnøgne — *„cum illo seminudo“* — og jeg beundrer ham“ [3]).

Ved en enkelt Lejlighed aabner Seneca os Døren til sit Hjem. Lucilius havde bedet ham fortælle sig, hvorledes han tilbragte sin Dag, og skjøndt Filosofen ikke gjerne indlader sig derpaa — „Du tror godt om mig“, indvender han, „siden Du antager, at jeg Intet foretager, der behøver at skjules“ [4]) — opfylder han dog hans Ønske. „Idag har jeg Ro“, skriver Seneca, „min Dør knirker ikke hvert Øjeblik, mine Forhæng drages ikke til Side, Folk er i Theatret; det er Skuespillet, der har befriet mig for alle de Besværlige“ [5]). En saadan Dag tilbragte Seneca paa sin Løjbænk mediterende og læsende. Legemsøvelserne tog kun ringe Tid; derfor kunde han takke sin Alder, den mindste Anstrængelse gjorde ham træt — „dog, det er jo Resultatet af selv den Stærkestes Øvelser“ [6]). „Du spørger:

---

1) Seneca, *Quaest. natur.* IV *praef.* 6: *saepe dicebat adulationibus nos non claudere ostium, sed aperire, et quidem sic, ut amicae opponi solet, quae si impulit, grata est, gratior, si effregit.*

2) id. *de benef.* VII, 3.

3) id. *Epist.* 62, 3.

4) ibid. 83, 1.

5) ibid. 80, 1

6) ibid. 83, 3: *minimum excercitationi corporis datum, et hoc nomine ago gratias senectuti: non magno mihi constat: cum me movi, lassus sum; hic autem excercitationis etiam fortissimis finis.*

hvo der er mine Progymnaster? Kun en Eneste, den lille Earinus, som Du véd en sød lille Dreng". Men Filosofen sukker: „Jeg maa se mig om efter en spædere Legefælle; den Lille siger vel, at vi ere i den samme Situation, efterdi vi begge miste Tænderne; men alt nu løber han saa rask, at jeg næppe kan indhente ham, og om faa Dage vil jeg slet ikke kunne det" — „naar Rejsen gaar i modsatte Retninger, bliver Afstanden snart for stor"[1]. „Vil Du iøvrigt vide, hvorledes det gik i vor Leg idag, saa naaede vi begge Maalet samtidigt, hvad der jo er sjældent for Væddeløbere"[2]. Efter denne Motion tog Filosofen et koldt Bad — „det vil da sige et kuldslaaet; thi jeg, der tidligere var saadan en Koldtvandsbader og hver Nyaarsmorgen indviede Aaret med et Spring ud i *aqua Virgo*, maa nu tage til Takke med et Badekar, hvori Vandet dog, naar jeg befinder mig vel (og Alt ellers gaar ærligt til) kun varmes op af Solen"[3]. Efter Badet spiste Filosofen et Stykke Brød, og den paafølgende Frokost indtoges staaende — han „havde ikke nødig at tvætte Hænderne efter sit Maaltid". Ved Middagstid blundede han lidt, men kun ganske kort: „om jeg har sovet eller ej, véd jeg mangen Gang ikke; det er mig nok, at jeg ikke har ligget vaagen"[4].

Saaledes skildrer Seneca en Dag af sine sidste Leveaar. Dens Hovedarbejde forbigaar han: et langt Brev til Lucilius, i hvilket han bl. A. drager til Felts mod Stoikernes falske Syllogismer og søger at godtgjøre, hvorfor den Vise ikke bør beruse sig — „*quare sapiens non debeat ebrius fieri*"[5].

Uforstyrrede Dage som den anførte synes dog at have hørt

---

[1]) Seneca, *Epist.* 83, 4.
[2]) ibid. 83, 5.
[3]) ibid.
[4]) ibid. 83, 6: *brevissimo somno utor et quasi interiungo; satis est mihi vigilare desiisse; aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor.*
[5]) ibid. 83, 27.

til Sjældenhederne ogsaa i Senecas senere Levetid. Der har sikkert været Mange, der ligesom Annæus Serenus ønskede at betro Filosofen deres Lidelser og hente Raad hos den erfarne Tænker. Om Seneca har modtaget disse Livstrætte, om hans Hjem har været en Slags Konsultationsstue for Venner og Bekjendte, derom er det næppe muligt at have nogen sikker Mening. Filosofens egne Udtalelser synes lidet overensstemmende. Snart hedder det: „Jeg har trukket mig tilbage fra Verden og stænget min Dør for at kunne gavne ret Mange[1]); jeg tager vare paa Efterslægtens Tarv, til Bedste for den skriver jeg gode Leveregler: ligesom Recepter paa en velgjørende Medicin“[2]). I saadanne Øjeblikke priser Filosofen Ensomheden: „Fly Mængden, gjentager jeg, fly nogle Faa, fly selv en Enkelt!“[3]) . . . „der er Ingen, uden at han paatrænger eller umærkelig tillister os en Lyde; naar jeg har været blandt Folk, i Theater eller Circus, vender jeg mere begjærlig og ærgjerrig, mere grusom og sandselig, kort: mindre menneskelig til mit Hjem“; og hvorfor? „*quia inter homines fui*“[4]). Filosofen beder derfor sin Ven om ikke af Lyst til at vise Verden sit Talent at lade sig lokke til at træde frem for Offentligheden med Oplæsninger eller Disputationer — „der er dog Ingen, som forstaar Dig“[5]). Og dersom denne skulde indvende: men for hvis Skyld har jeg da lært saa Meget, hvad Udbytte faar jeg af min Flid? saa svarer han: „Frygt ikke! Du har lært det for Dig selv“[6]). Han minder ham om en Vismands Ord: „Jeg kan

---

[1]) Seneca, *Epist.* 8, 1

[2]) ibid. 8, 2.

[3]) ibid. 10, 1: *fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum; non habeo, cum quo te communicatum velim.*

[4]) ibid. 7, 2—3: *nihil vero tam damnosum bonis moribus quam in aliquo spectaculo desidere: tunc enim per voluptatem facilius vitia subrepunt. Quid me existimas dicere? avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior. immo vero crudelior et inhumanior, quia inter homines fui.*

[5]) ibid. 7, 9.

[6]) ibid.

nøjes med Faa, en Enkelt, om saa skal være med slet Ingen"[1]), og glæder sig ved dette Svar af Hecato: „Du spørger, hvad jeg har opnaaet? At være Ven med mig selv"; — „og det er Meget; thi vid, han er aldrig ene"[2]).

Til andre Tider, ligeledes i de senere Aar, synes Seneca derimod at udtale sig mindre menneskefjendsk; han varer mod Ensomheden, „den frister til alt Slet"[3]); et Maaltid uden en Ven forekommer ham som en Ulvs eller en Løves. Det synes heller ikke, at Vennerne ret have respekteret dette „ikke hjemme", hvormed de maaske ere blevne modtagne i Senecas Forhal; „jeg var ikke vel", skriver han, „og arbejdede med mere Besvær end sædvanlig, men vilde dog ikke give tabt . . . saa kom imidlertid Venner, og de tog mig med Magt, ligesom en Syg, der ikke forstaar at holde Maade med sig selv; i Stedet for Skriveriet traadte den mundtlige Underholdning"[4]). Filosofen omtaler fremdeles Venner, der regelmæssig besøge ham paa bestemte Tider af Dagen, til Ex. en romersk Ridder Cornelius Senecio, „lige dygtig i den Kunst at erhverve som i den at bevare"[5]), men som pludselig reves bort fra sine Rigdomme og mangehaande Forretninger og saaledes afgav et nyt Vidnesbyrd om, „hvor taabeligt det er at lægge Planer for Livet, naar end ikke den Dag imorgen er os sikker"[6]). Han har endelig Stunder til at modtage Mænd, der synes lidet tilgængelige for Filosofiens Lærdomme — hin Marcellinus bl. A., der møder dens Formaninger med Løjer og Spot, men

1) Seneca, *Epist.* 7, 11.
2) ibid 6, 7: „*Quaeris, inquit, quid profecerim? amicus esse mihi*". *Multum profecit: numquam erit solus.*
3) ibid. 25, 6: *omnia nobis mala solitudo persuadet*, jfr. *Epist.* 10, 2 og 19, 10.
4) ibid. 65, 1.
5) ibid. 101, 2.
6) ibid. 101, 4.

om hvem Seneca udbryder: „Lad ham kun bringe mig til at le, jeg faar ham maaske en Dag til at græde“ [1]).

Endnu en Gjæst maa vi søge i Senecas Villa — den interessanteste af dem alle: Apostelen Paulus. Have de To kjendt hinanden, har Apostelen paavirket Filosofen? Det er et Spørgsmaal, der har været omtvistet i Aarhundreder, og hvorom vi i det Følgende skulle udtale os nærmere.

---

[1]) Seneca, *Epist.* 29, 7.

Rettelser.

S. 38, Lin. 9 f. o. Verset: „*quippe suburbanae parva minus urbe Bovillae*" udgaar.

S. 45, Lin. 7 f. o. Hr. Prof. Gertz har godhedsfuldt gjort Forf. opmærksom paa, at det beror paa en Misforstaaelse, naar han i det paaberaabte Sted hos Seneca. *de provid.* V, 2: „*detestabilis erit caecitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt: itaque careant luce Appius et Metellus*", lader denne udtale en Fordømmelse af App. Claudius' Færd, idet Sammenstillingen af „*Appius*" med „*Metellus*", (L. Caecilius Metellus, cos. 251 f. Chr. Fødsel) og Forbindelsen med det Følgende viser, at Seneca ikke opfatter den Blindhed, der ramte App. Claudius, som en Straf af Forsynet, men som en Tilskikkelse, der kunde ramme ogsaa en retskaffen Mand.

S. 49, Lin. 10 f. n. „anlægge", læs: „udbedre".

S. 50, Lin. 15 f. o. „(a. 68)", læs: „(a. 67)".

— Lin. 5 f. n. „hurtigere", læs: „hurtigt".

S. 51, Lin. 11 f. o. „*via Appa*", læs: „*via Appia*".

S. 60, Lin. 11 f. o. „dobbest", læs: „dobbelt".

S. 62, Lin 1 f. n. „*Grafiti*", læs: „*Graffiti*".

S. 65. Lin 4 f. o. „illyrisk Prætor" læs: „Prætor fra Illyrien".

S. 65, Lin 8 f. o. „en Volsus", læs: „en „*volsus*"".

S. 68, Lin 1 f. n. „Prop. *Eleg.* II, 11, 29", læs: „Prop. *Eleg.* I, 11, 29".

S. 69, Lin. 9 f. o. „*mulier cum suo conjuge et fratre*", læs: „sin Broders Ægtemage".

S 94, Lin. 10 f. n. „Centurionen", læs: „Befalingsmanden".

S. 96, Lin. 5 f. n. „forbandede Semiramis' Minde", læs: „bragte de Omstaaende til at forbande Semiramis' Minde".

S. 97, Lin. 2 f. n. Henvisningen til „Ammian. Marcell. XXVIII, 4, 18" udgaar.

S. 101, Lin. 7 f. n. „Gother og Hunner", læs: „Gotherne".

S. 109, Lin. 20 f. o. „og at en af Tidens Digtere, maaske Varro Atacinus, med dette Gravmæle for Øje", læs: „og at en af Tidens Digtere med dette Gravmæle for Øje".

S. 109, Lin. 9 f. n. „*Pompejo*", læs: „*Pompejus*".

S. 110, Lin. 8 f. o. „Calatinernes", læs: „Calatinus'".

— Lin. 18 f. o. „*nobilitatem utriusque pecunia juvandam*", læs: „*nobilitatem pecunia juvandam*".

S. 114, Lin. 3 f. n. „Tacit. *Annal.* cap. 62 ff.", læs: „Tacit. *Annal.* XV, cap. 62 ff."

S. 118, Lin. 13 ff. f. n. Se, hvad der herom er bemærket i Forordet pag. VII Noten.

S. 119, Lin. 1 f. o. „om Betalingen", læs: „om at der tages for Mange ombord".

S. 125, Lin. 2 f. o. „spørger Cicero", læs: „udbryder Cicero"

S. 146, Lin. 21 f. o „Billedstøtter", læs: „Portrætbuster".

S. 182, Lin. 5 f. o. „*Nonae*", læs: „*Nonae Decembres*".

S. 200 Lin. 6 f. n. „lukkede hans Øjne", læs: „var Vidne til hans Død".

S. 221, Lin. 3 f. n. „φιλόλογια", læs: „φιλόλογα".

S. 227. Lin. 8—9 f n. Noterne 1 og 2 ere komne til at staa i omvendt Orden.